

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

Անահիտ Մանասյան, Սամվել Զարադյան

ՀՀ նախագահի և վարչապետի անձեռնմխելիության ինստիտուտն ու դրա հաղթահարումը խորհրդարանական կառավարման համակարգում. տեսական և գործնական հիմնախնդիրներ 3

Айк Цатурян

Правовой мониторинг парламента как инструмент совершенствования системы законодательства 19

Սասուն Բաղդասարյան

Արագացված օրենսդրման կառուցակարգը պատերազմական իրավիճակում 25

Իզաբելլա Իսկանդարյան

Աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի սահմանափակման սահմանադրաիրավական վերլուծությունը 32

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ/THEORY OF STATE
AND LAW /ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

Սարգիս Արմենակյան

Հոռմեական իրավունքի նշանակությունն իրավագիտության և եվրոպական իրավական համակարգի ձևավորման ու զարգացման գործում..... 42

Արման Հովհաննիսյան

Ազատության, բարոյականության եվ իրավունքի փոխհարաբերակցության հիմնախնդրի շուրջ 50

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

Ռուբինա Պետրոսյան

Խնամակալությունը և հոգաբարձությունը, խնամատար ընտանիքը՝ որպես առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպմանն ուղղված ինստիտուտներ (իրավահամեմատական վերլուծություն)..... 57

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

Լիլիթ Հայրապետյան

Արդարադատության դեմ ուղղված որոշ հանցագործությունների
որակման առանձնահատկությունները..... 74

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

Arnold Vardanyan

Procedure for the Application of Medical Enforced Measures
as a Special Type of Criminal Procedure 82

Վարազդատ Սուքիասյան

Փաստաբանական գաղտնիքի քրեադատավարական
պաշտպանությունը մարդու իրավունքների եվրոպական
դատարանի նախադեպային իրավունքում 88

Սոնա Խաչատրյան

Դատարանի հեղինակության և փաստաբանի անխոչընդոտ
մասնագիտական գործունեության միջև հավասարակշռության
ապահովման հիմնախնդիրները 102

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

Գրիգոր Չոբանյան

Պետությունների ինքնիշխանությունն օտարերկրյա
ներդրումների ոլորտում..... 111

ԴԱՏԱԿԱՆ ՊՐԱԿՏԻԿԱ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի որոշումներ 125

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի նախագահի կողմից կայացված
ընդդատության որոշումներ 177

**ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CONSTITUTIONAL LAW/
КОНСТИТУЦИОННОЕ ПРАВО**

ԱՆԱՀԻՏ ՄԱՆԱՍՅԱՆ
*Արդարադատության ակադեմիայի պրոռեկտոր,
ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկ.
ՍԱՄՎԵԼ ԶԱԲԱՂՅԱՆ
*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ, մագիստրոս**

ANAHIT MANASYAN
*Vice-Rector of the Academy of Justice of the Republic of Armenia,
Associate Professor at the Chair of Constitutional Law of YSU,
Candidate of Legal Sciences*
SAMVEL JABAGHYAN
Master of Jurisprudence, YSU Faculty of Law

АНАИТ МАНАСЯН
*Проректор Академии юстиции Республики Армения, Доцент кафедры
конституционного права ЕГУ, Кандидат юридических наук*
САМВЕЛ ДЖАБАГЯН
Магистр юриспруденции, Юридический факультет ЕГУ

**ՀՀ ՆԱԽԱԳԱՀԻ ԵՎ ՎԱՐՉԱՊԵՏԻ ԱՆՁԵՌՆՄԻՆԵԼԻՈՒԹՅԱՆ
ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆ ՈՒ ԴՐԱ ՀԱՂԹԱՀԱՐՈՒՄԸ
ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԱԿԱՆ ԿԱՌԱՎԱՐՄԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳՈՒՄ.
ՏԵՍԱԿԱՆ ԵՎ ԳՈՐԾՆԱԿԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐ**

**INSTITUTE OF THE IMMUNITY OF THE RA PRESIDENT
AND THE PRIME MINISTER AND ITS OVERCOMING IN THE
PARLIAMENTARY GOVERNANCE SYSTEM: ISSUES OF THEORY
AND PRACTICE**

**ИНСТИТУТ НЕПРИКОСНОВЕННОСТИ ПРЕЗИДЕНТА И
ПРЕМЬЕР-МИНИСТРА РА И ЕГО ПРЕОДОЛЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ
ПАРЛАМЕНТСКОЙ ФОРМЫ ПРАВЛЕНИЯ: ВОПРОСЫ ТЕОРИИ
И ПРАКТИКИ**

I. Ներածություն

Վերջին ժամանակներում տարբեր պետությունների բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց շուրջ ընթացող իրավաքաղաքական գործընթացները ցույց են տալիս, որ մի շարք հարցադրումներ, ինչպիսիք են պետության գլխին պաշտոնանկ անելու ընթացակարգը և բարձրաստիճան պաշտոնատար անձանց ան-

ձեռնմխելիության ինստիտուտը, խոր ուսումնասիրության և անհրաժեշտության դեպքում նոր ընթացակարգեր նախատեսող իրավական կարգավորումների ամրագրման կարիք ունեն:

ՀՀ Սահմանադրության մեջ 2015 թվականին կատարված մեծածավալ և առանցքային փոփոխությունների արդյունքում պետական իշխանության ճյուղերի և առանձին սահմանադրական մարմինների միջև տեղի ունեցան գործառույթների և լիազորությունների արմատական վերաբաշխումներ: Արդյունքում հասարակական հարաբերությունների պատշաճ կանոնակարգման, հանրային իշխանության բարձրագույն մարմինների գործառույթների իրականացման գործընթացում իրավական հնարավոր փակուղիների առաջացումից խուսափելու համար օրակարգային անհրաժեշտություն դարձավ նշված մարմինների անկախությունը երաշխավորող կառուցակարգերի և ընթացակարգերի կատարելագործումը:

Սույն գիտական հոդվածում մեր կողմից վերլուծության են ենթարկվում հետևյալ հիմնական խնդիրները.

ա) ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից ՀՀ նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության մասին գործերի քննության ինստիտուտն ունի վերանայման, իսկ վերջինիս առնչվող ՀՀ Սահմանադրության և «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի նորմերը՝ կատարելագործման անհրաժեշտություն.

բ) ՀՀ Սահմանադրության մեջ 2015 թվականին կատարված փոփոխություններով, թեև անցում է կատարվել խորհրդարանական կառավարման համակարգին, սակայն ՀՀ վարչապետին սահմանադիրը չի օժտել անձեռնմխելիությամբ, ինչը կարող է վտանգել վերջինիս կողմից իր լիազորությունների պատշաճ իրականացումը:

Նշված խնդիրների լուծման համար անհրաժեշտ կարգավորումների առկայությունն ու կատարելագործումը, երաշխավորելով հանրային իշխանության բարձրագույն մարմինների անկախությունը, ինքնին ուղղված կլինի նաև սահմանադրական կայունությանը՝ դրանով իսկ խթանելով և ամրապնդելով ժողովրդավարությունը:

II. ՀՀ նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության մասին գործերի քննությունը

Տեսության մեջ պետական մարմնի կամ պաշտոնատար անձի իրավական կարգավիճակն ընդունված է բնութագրել որպես վերջիններիս՝ Սահմանադրությամբ և օրենքով վերապահված լիազորությունները և պատասխանատվությունը սահմանող նորմերի ամբողջություն:

Իրավական կարգավիճակն ունի երկու ինքնուրույն բաղադրիչ՝ նորմատիվ իրավական կարգավիճակ, որի բովանդակությունը նախատեսվում է իրավունքի նորմերով, և փաստացի իրավական կարգավիճակ՝ որպես իրավահարաբերության մասնակցի իրական դրություն կոնկրետ սոցիալ-տնտեսական պայմաններ

րում¹:

Որպեսզի որևէ մարմին կամ պաշտոնատար անձ ի զորու լինի բնականոն կերպով իրականացնելու Սահմանադրությամբ և օրենքով իրեն վերապահված լիազորությունները, վերջինիս պետք է տրվեն այդ լիազորություններն իրականացնելու համար անհրաժեշտ անձնական և գործառնության իրազեկումներ:

Հետևաբար կարևորագույն սահմանադրական գործառնություններ իրականացնող մի շարք բարձրաստիճան պաշտոնատար անձինք պետությունների հիմնական օրենքներով օժտվում են անձեռնմխելիությամբ:

Անձեռնմխելիության հիմնական և առաջնային նպատակն այդ անձանց բնականոն և արդյունավետ գործունեությունը երաշխավորելն է, ինչպես նաև պաշտպանելն իրենց լիազորություններին ոչ իրավաչափ միջամտություններից և անհիմն հետապնդումներից²:

Որպես կանոն, Հանրապետության նախագահի ինստիտուտը նախատեսող բոլոր սահմանադրությունները սահմանում են նաև վերջինիս անձեռնմխելիությանն առնչվող կարգավորումներ:

Նախագահը պետք է հնարավորինս ազատ լինի իր գործողությունների համար բացասական հետևանքներ կրելու սպառնալիքից³: Ուստի անձեռնմխելիությունն ապահովում է, որ հետագայում պատասխանատվության ենթարկվելու սպառնալիքը չխոչընդոտի նրան իրականացնել իր լիազորությունները, քանի որ սպառնալիքի առկայությունը կարող է սահմանափակել վերջինիս առնվազն իր հայեցողական լիազորություններն իրականացնելու հարցում⁴:

Անձեռնմխելիության նպատակներից է նաև պետական իշխանության արդյունավետ գործունեության երաշխավորումը⁵ և վերջինիս շարունակականության ապահովումը⁶: Ավելին՝ անձեռնմխելիությունը կոչված է նաև իշխանությունների տարանջատման սկզբունքի պահպանմանը⁷:

Հետևաբար գործադիր իշխանության ղեկավարին անձեռնմխելիությունը պետք է շնորհվի այն ծավալով, որ վերջինս հնարավորություն ունենա անկաշկանդ իրականացնելու իր լիազորությունները:

Սահմանադրական անձեռնմխելիության բովանդակությունը և դրա հաղթահարման ընթացակարգն անձեռնմխելիությամբ օժտված բոլոր պաշտոնատար

¹ Տե՛ս *Ավագյան Վ. Ա.*, Սահմանադրական դատարանի սահմանադրաիրավական կարգավիճակը Հայաստանի Հանրապետությունում: Թեկն. ատեն., սեղմագիր, Երևան, 2009, էջ 53:

² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2019 թվականի սեպտեմբերի 4-ի թիվ ՍԴՈ-1476 որոշում:

³ Տե՛ս *Erwin Chemerinsky*, *Federal jurisdiction* (2d ed. 1994), էջ 459:

⁴ Տե՛ս *Jon O. Newman*, *Suing the Lawbreakers: Proposals to Strengthen the Section 1983 Damage Remedy for Law Enforcers' Misconduct*, 87 *YALE L.J.* 447 (1978), էջ 462:

⁵ Տե՛ս ԱՄՆ Գերագույն դատարանի *Barr v. Matteo*, 360 U.S. 564 (1959) գործով 1959 թվականի հունիսի 29-ին կայացված որոշումը, <https://caselaw.findlaw.com/us-supreme-court/360/564.html> (վերջին մուտք՝ 02.03.2020 թ.):

⁶ Տե՛ս *Karin Oellers-Frahm*, *Italy and France: Immunity for the Prime Minister of Italy and the President of the French Republic*, 2005, էջ 115:

⁷ Տե՛ս *Céline Lageot*, *The lack of political responsibility of the French President under the Constitution of 1958 and the old article 68*, 2009, էջ 222:

անձանց համար նույնական չեն: Ուստի, կախված կոնկրետ պաշտոնատար անձի կարգավիճակի առանձնահատկություններից, անձեռնմխելիությունն ունի տարբեր ծավալներ և հաղթահարման տարատեսակ ընթացակարգեր⁸:

Անձեռնմխելիությունը հաղթահարելու անհրաժեշտություն է առաջանում այն դեպքերում, երբ Նախագահի կողմից կատարվում են արարքներ, որոնց առկայությունը հիմք է հանդիսանում Նախագահի լիազորությունները վաղաժամկետ դադարեցնելու կամ նրան պաշտոնանկ անելու համար: Մինչույն ժամանակ նշենք, որ սույն հոդվածի նպատակը ոչ թե իմփիչմենթի հիմքերի, այլ անձեռնմխելիության հաղթահարման ընթացակարգերի հետազոտությունն է:

Սահմանադրական իրավունքում Նախագահի լիազորությունների վաղաժամկետ դադարեցման ինստիտուտը հայտնի է իմփիչմենթ անվամբ: Այն, որպես կանոն, բոլոր երկրներում աչքի է ընկնում կիրառման խիստ բարդեցված ընթացակարգով, որին իրենց մասնակցությունն են ունենում միաժամանակ մի քանի պետական մարմիններ:

Իմփիչմենթի գործընթացում պետական մարմինների ներգրավվածության առումով աշխարհում առանձնացվում են երկու հիմնական մոդելներ: Առաջինում իմփիչմենթի գործընթացին մասնակցում է միայն խորհրդարանը՝ սկսած «մեղադրանքի» առաջադրումից մինչև դրա արդյունքներով որոշման կայացում: Իմփիչմենթի մյուս մոդելն ունեցող երկրներում այս գործընթացում, խորհրդարանից բացի, ներգրավվում է նաև դատական կամ ad hoc այլ մարմին, կամ իրականացվում է հանրաքվե (Իսլանդիա, Ավստրիա, Ալբանիա, Բուլղարիա, Խորվաթիա, Գերմանիա, Լեհաստան և այլն): Այս կարգավորումը հնարավորություն է տալիս հակակշռելու խորհրդարանի կողմից հնարավոր չարաշահումների դրսևորումները⁹:

Իմփիչմենթը համարվում է միաժամանակ և՛ իրավական, և՛ քաղաքական գործընթաց¹⁰: Համաշխարհային վերջին զարգացումները ցույց են տալիս, որ դատական իշխանության մարմիններն աստիճանաբար ավելի և ավելի մեծ դերակատարություն են ստանում այս գործընթացում: Նման միտումը բխում է այն ակնկալիքից, որ դատարանները, հատկապես՝ նոր ձևավորվող ժողովրդավարություններում, պետք է լինեն սահմանադրական նորմերի իրացման և նոր ժողովրդավարական արժեքների պահպանման գործընթացի կարևոր մասնակիցներ¹¹:

Իմփիչմենթի գործընթացը և դրա հետևանքները տարբերվում են քրեական վարույթից: Ակնհայտ է, որ պաշտոնանկ արված անձը քրեական վարույթի արդյունքում կարող է ենթարկվել քրեական պատասխանատվության: Սակայն իմփիչմենթն ինքնին հանրային դեմքին հասարակական վստահության խախտման կամ չարաշահման համար պատասխանատվության ենթարկելու եղանակ է

⁸ Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 2019 թվականի սեպտեմբերի 4-ի թիվ ՍԴՈ-1476 որոշում:

⁹ Տե՛ս Baumgartner J., and Kada N., (eds), *Checking Executive Power: Presidential Impeachment in Comparative Perspective* (Praeger 2003), էջ 142:

¹⁰ Տե՛ս Akhil Reed Amar, *On Impeaching Presidents*, Yale Law School, 1999, էջ 294:

¹¹ Տե՛ս Tate N., Vallinder T., *The Global Expansion of Judicial Power*, NYU Press, 1995 – Law:

և ոչ այնքան հանցագործությունների դեմ պայքարի միջոց¹²:

Հարավային Կորեայի Սահմանադրությունը, օրինակ, հստակորեն տարբերակում է նշված ինստիտուտները: Վերջինիս 65-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ իմփիչմենթի վերաբերյալ որոշումը պետք է սահմանափակվի պաշտոնանկությանը՝ պայմանով, որ այդ հանգամանքը պաշտոնանկ արված անձին չի ազատում քաղաքացիական կամ քրեական պատասխանատվությունից¹³:

Իմփիչմենթը նաև քաղաքական գործիք է: Այդ է պատճառը, որ իր կիրառման ընթացակարգով քրեական վարույթից տարբերվելը նպատակ է հետապնդում ոչ միայն երաշխավորելու իմփիչմենթի ենթարկվող անձանց իրավունքների պատշաճ պաշտպանությունը, այլ, առաջին հերթին, ապահովելու պետական իշխանության բնականոն գործունեությունը, քանի որ պաշտոնանկության գործընթացը վերաբերում է պետական ապարատում ամենաազդեցիկ և ամենաառանցքային դիրք ունեցող անձանց:

ՀՀ Սահմանադրության (2015 թ. խմբագրությամբ) 140-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հանրապետության նախագահն անձեռնմխելի է: Ընդ որում, Նախագահն օժտված է ինչպես գործառույթային, այնպես էլ անձնական անձեռնմխելիությամբ: Գործառույթային անձեռնմխելիությունն ամրագրված է նշված հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն՝ Հանրապետության նախագահն իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և պատասխանատվության ենթարկվել իր կարգավիճակից բխող գործողությունների համար: Իսկ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ իր կարգավիճակի հետ չկապված գործողությունների համար Հանրապետության նախագահը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել միայն իր լիազորությունների ավարտից հետո (անձնական անձեռնմխելիություն):

Բոլոր այն դեպքերում, երբ Նախագահի կողմից կատարվում է վերջինիս պաշտոնանկության հիմք համարվող արարք, անհրաժեշտ է նախ և առաջ հաղթահարել Սահմանադրությամբ նախատեսված անձեռնմխելիությունը:

Սահմանադրության 141-րդ հոդվածում ամրագրված են Հանրապետության նախագահի պաշտոնանկության հիմքերը: Նշված հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հանրապետության նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել պետական դավաճանության, այլ ծանր հանցագործության կամ Սահմանադրության կոպիտ խախտման համար: Այսինքն՝ ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսվում են Նախագահի պաշտոնանկության երեք հիմքեր՝ պետական դավաճանություն կատարելը, որևէ այլ ծանր հանցագործություն կատարելը կամ Սահմանադրության կոպիտ խախտումը: Ընդ որում, Նախագահի կողմից նշված երեք արարքներից որևէ մեկի կատարման փաստը հաստատվում է ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից: Այսպես, Սահմանադրության 141-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համա-

¹² Sնն Impeachment and the Constitution, Congressional Research Service, էջ 14-15, <https://crsreports.congress.gov/product/pdf/R/R46013> (վերջին մուտքը՝ 01.03.2020 թ.):

¹³ Տնն Կորեայի Հանրապետության 1987 թվականի Սահմանադրություն, <http://www.law.go.kr/IsInfoP.do?IsiSeq=61603&urlMode=engLsInfoR&viewClis=engLsInfoR#0000> (վերջին մուտք՝ 03.03.2020 թ.):

ձայն, Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին եզրակացություն ստանալու համար Ազգային ժողովը պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների մեծամասնությամբ ընդունված որոշմամբ դիմում է Սահմանադրական դատարան: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ Ազգային ժողովը Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին որոշում է կայացնում Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա պատգամավորների ընդհանուր թվի ձայների առնվազն երկու երրորդով:

Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին եզրակացություն տալու վերաբերյալ գործերի քննության կարգն ամրագրված է «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի (այսուհետ՝ նաև Օրենք) 80-րդ հոդվածում, որի 14-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածում նշված գործերով Սահմանադրական դատարանը կարող է ընդունել հետևյալ եզրակացություններից մեկը.

- 1) Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի բացակայության մասին.
- 2) Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին:

Հետևաբար ՀՀ Սահմանադրական դատարանին է վերապահված նաև Նախագահի արարքում պաշտոնանկ անելու հիմք հանդիսացող պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հանցակազմի առկայության ստուգումը: Միևնույն ժամանակ, Սահմանադրական դատարանի կողմից Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի բացակայության մասին եզրակացություն տալու դեպքում, «Ազգային ժողովի կանոնակարգ» ՀՀ սահմանադրական օրենքի 151-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն, Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին հարցի քննարկումը համարվում է ավարտված, Ազգային ժողովի որոշման նախագիծը հանվում է շրջանառությունից, և այն փաստերը, որոնք հերքվել են Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ, Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին Ազգային ժողովի որոշման նախագծի հիմքում չեն կարող դրվել:

Գտնում ենք, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության գործող կարգավորումները խնդրահարույց են այնքանով, որքանով այդ գործերի քննության ընթացքում ՀՀ Սահմանադրական դատարանը գնահատում է Նախագահի արարքում հանցակազմի, այդ թվում՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված կոնկրետ արարք կատարելու մեջ Նախագահի մեղքի առկայությունը: Այդ հանգամանքը կարող է հանգեցնել բազմաթիվ խնդիրների, որոնց կանդրադառնանք ստորև:

Այսպես, այն դեպքում, երբ Սահմանադրական դատարանը Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործի քննության շրջանակներում ստուգում է Նախագահի արարքում հանցակազմի առկայությունը, ըստ էության, իրականացնում է ընդհանուր իրավասության դատարանի գործառույթ: «Սահմանադրական դատարանի մասին» ՀՀ սահմանադրական օրենքի

80-րդ հոդվածի 16-րդ մասի համաձայն՝ նշված հոդվածի 14-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված եզրակացությունում Սահմանադրական դատարանը պետք է նշի՝ 1) Հանրապետության նախագահի այն իրավական ակտերը, գործողությունները կամ անգործությունը, որոնցում առկա են պետական դավաճանության կամ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ առանձնապես ծանր կամ ծանր հանցագործության հատկանիշներ և այդ հանցագործության որակումը կամ այն իրավական ակտերը, գործողությունները կամ անգործությունը, որոնցում առկա են Սահմանադրության կոպիտ խախտման հատկանիշներ. 2) սույն մասի 1-ին կետում նշված արարքներում Հանրապետության նախագահի մեղավորությունը հաստատող ապացույցները և դատարանի պատճառաբանված դիրքորոշումը դրանց գնահատման վերաբերյալ: Ներկայացվածը, ինչպես արդեն նշեցինք, կարող է հանգեցնել տարատեսակ խնդիրների:

Ակնհայտ է, որ արարքում հանցագործության հատկանիշների առկայության պարզումը և հանցագործության որակումը՝ սահմանադրական արդարադատության էությանը բնորոշ հարցեր չեն և չեն կարող պատշաճորեն գնահատվել այդ առումով չմասնագիտացված դատական ատյանի կողմից:

Սահմանադրության 167-րդ հոդվածի համաձայն՝ սահմանադրական արդարադատությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը՝ ապահովելով Սահմանադրության գերակայությունը:

Հարկ է նկատի ունենալ, որ սահմանադրական արդարադատությունը՝ որպես դատական սահմանադրական վերահսկողության ինքնուրույն, մասնագիտացված ու ամբողջական համակարգ, դատական սահմանադրական իրավունքի նորմերի և սահմանադրական դատավարության միջոցով ապահովում է Սահմանադրության գերակայության և կայունության պահպանումը, բացահայտում, գնահատում և վերականգնում է խախտված սահմանադրական հավասարակշռությունը, երաշխավորում է մարդու և քաղաքացու իրավունքների և հիմնական ազատությունների սահմանադրական պաշտպանությունը: Իսկ դատական սահմանադրական վերահսկողության առարկա են դառնում նորմատիվ իրավական ակտերն ու պետական իշխանության մարմինների գործողությունները, գնահատվում է դրանց համապատասխանությունը երկրի Հիմնական օրենքին, և ապահովվում է այդ ակտերի ու գործողությունների սահմանադրականությունը¹⁴:

Հետևաբար սահմանադրական արդարադատության շրջանակներում քննության են ենթակա սույն սահմանադրաիրավական բնույթի հարցեր, համանմանորեն Սահմանադրական դատարանի կողմից առաջարկվող լուծումները պետք է բացառապես սահմանադրաիրավական բնույթի լինեն¹⁵:

Մինչդեռ պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հիմքով Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ

¹⁴ Տե՛ս Հարությունյան Գ., Մանասյան Ա., Սահմանադրական վերահսկողություն, Ոսումնական ձեռնարկ բուհերի համար, «Իրավունք» հրատ., 2015, էջ 30:

¹⁵ Տե՛ս Մանասյան Ա., Սահմանադրական դատարանի քաղաքական չեզոքության երաշխավորումը սահմանադրական վեճերի քննության ընթացքում, «Բանբեր Երևանի համալսարանի. Իրավագիտություն», 2018, № 2 (26), էջ 14:

գործերի քննության ժամանակ գնահատման առարկա են դառնում ոչ թե Սահմանադրության դրույթները կամ այլ իրավական ակտերի դրույթների, գործընթացների, պետական իշխանության մարմինների և պաշտոնատար անձանց գործողությունների սահմանադրաիրավական բովանդակությունը, այլ Նախագահի արարքներում պետական դավաճանության կամ Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված այլ առանձնապես ծանր կամ ծանր հանցագործության հատկանիշների առկայությունը և այդ հանցագործության որակումը, այդ արարքներում Նախագահի մեղավորությունը հաստատող ապացույցները, որոնք իրենց բնույթով չեն կարող հանդիսանալ սահմանադրաիրավական բնույթի հարցեր: Ավելին՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 6-րդ հոդվածը նախատեսում է, որ քրեական օրենսգրքով չթույլատրված մեկ կամ մի քանի ենթադրաբար կատարված արարքների կապակցությամբ վարույթն իրականացվում է քրեական հետապնդման մարմնի, ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանի, վերաքննիչ դատարանի կամ Վճռաբեկ դատարանի կողմից:

Ակնհայտ է, որ այն դեպքում, երբ Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործ քննելու արդյունքում Սահմանադրական դատարանը եզրակացություն է տալիս Նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին, նման որոշման բուն իրավական հետևանքը ոչ թե կատարված հանցագործության համար Նախագահին քրեական պատասխանատվության ենթարկելն է, այլ Սահմանադրական դատարանի եզրակացության հիման վրա Ազգային ժողովի կողմից համապատասխան որոշում ընդունելու դեպքում Նախագահին պաշտոնանկ անելը: Այդ հանգամանքն իր հերթին հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ Նախագահին քրեական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը հետագայում լուծվում է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքով սահմանված կարգով՝ ընդհանուր իրավասության դատարանների կողմից:

Այդ առումով հնարավոր են իրավիճակներ, երբ, Սահմանադրական դատարանը Օրենքի 80-րդ հոդվածի 14-րդ մասի 2-րդ կետի համաձայն, եզրակացություն տա Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության մասին՝ արձանագրելով կոնկրետ արարքի որակումը, մեղավորությունը հաստատող ապացույցները, այդ եզրակացության հիման վրա ՀՀ Ազգային ժողովը Հանրապետության նախագահին պաշտոնանկ անելու մասին որոշում կայացնի, մինչդեռ ընդհանուր իրավասության դատարանի կողմից քրեական գործի քննության արդյունքում չհաստատվի հանցագործություն կատարելու փաստը: Նման իրավիճակն ինքնին խնդրահարույց է ինչպես իրավական տարատեսակ սկզբունքների պահպանման, իրավասությունների պատշաճ սահմանազատման, սահմանադրական մարմինների հեղինակության, այնպես էլ սահմանադրական կայունության և սահմանադրական անվտանգության տեսանկյունից: Ավելին՝ վերջինս ձևախեղում է նաև վերը նշված այն նպատակները, որոնց համար ձևավորվել է Հանրապետության նախագահի անձեռնմխելիության ինստիտուտը:

Միաժամանակ վերը շարադրվածը հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ Հանրապետության նախագահի արարքում հանցակազմի առկայության, այդ թվում՝

վերջինիս մեղավորությունը հաստատող ապացույցների գնահատման և հանցագործության որակման՝ Սահմանադրական դատարանում գործի քննության համար ամրագրված կարգը չի կարող և չի նախատեսում անհրաժեշտ երաշխիքներ հանցակազմի հատկանիշների առկայության և դրանց կատարման մեջ Նախագահի մեղավորության փաստը հաստատելուն ուղղված բազմակողմանի և լրիվ քննություն կատարելու համար:

Վերը բարձրացված խնդիրները հիմք են տալիս եզրակացնելու, որ անհրաժեշտ է կատարելագործել ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված՝ ՀՀ նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության ընթացակարգը՝ բացառելով մեջբերված իրավական փակուղիների առաջացման և անձանց հիմնարար իրավունքների խախտումների հնարավորությունը:

ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Հայաստանի Հանրապետությունում բարձրագույն դատական ատյանը, բացառությամբ սահմանադրական արդարադատության ոլորտի, Վճռաբեկ դատարանն է:

Վերը շարադրվածը նկատի ունենալով՝ կարծում ենք, որ քննարկվող հիմնախնդրի լուծում կարող է լինել պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հիմքի առկայության գնահատումն այդ հարցով իրավասու բարձրագույն դատական ատյանին՝ Հայաստանի Հանրապետության Վճռաբեկ դատարանին՝ վերապահելը՝ այդ գործերով Սահմանադրությամբ ամրագրված պաշտոնանկության սահմանադրական ընթացակարգի պահպանվածության ստուգումը վերապահելով Սահմանադրական դատարանին:

Համանման ընթացակարգ են սահմանում Ռուսաստանի Դաշնության և Ուկրաինայի սահմանադրությունները: Այսպես, Ռուսաստանի Դաշնության Սահմանադրության 93-րդ հոդվածի համաձայն՝ Նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել Դաշնային խորհրդի կողմից՝ պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության մեջ Պետական դումայի կողմից ներկայացված մեղադրանքի հիման վրա՝ հաստատված ՌԴ Գերագույն դատարանի՝ Նախագահի արարքում հանցագործության հատկանիշների առկայության վերաբերյալ եզրակացությամբ և ՌԴ Սահմանադրական դատարանի՝ մեղադրանքի առաջադրման կարգի պահպանվածության վերաբերյալ եզրակացությամբ: Ուկրաինայի Սահմանադրության 111-րդ հոդվածի համաձայն՝ Նախագահի պաշտոնանկության վերաբերյալ որոշումը Գերագույն ռադան ընդունում է քննության սահմանադրական ընթացակարգի պահպանվածության վերաբերյալ Սահմանադրական դատարանի եզրակացությունը և Նախագահին մեղսագրվող արարքում պետական դավաճանության կամ այլ հանցագործության հատկանիշների առկայության վերաբերյալ Գերագույն դատարանի եզրակացությունը ստանալուց հետո:

Ինչ վերաբերում է Սահմանադրության կոպիտ խախտման հիմքով Նախագահի պաշտոնանկության վերաբերյալ գործերի քննությանը, ապա կարծում ենք, որ այս հիմքի առկայության ստուգումն անմիջականորեն բխում է սահմանադրական արդարադատություն իրականացնելու և դրանով իսկ Սահմանադրության գերակայությունն ապահովելու Սահմանադրական դատարանի՝ Սահմանադրությամբ ամրագրված առաքելությունից: Ավելին՝ ՀՀ Սահմանադրական դատա-

րանի սահմանադրական կարգավիճակից է բխում նաև Օրենքի 80-րդ հոդվածի 15-րդ մասի կարգավորումը, այն է՝ եզրակացություն ընդունելիս Սահմանադրական դատարանն իրավասու է նաև գնահատելու Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքի՝ սույն հոդվածի 2-րդ մասում նշված հանցագործության հատկանիշներն ամրագրող դրույթների սահմանադրականությունը: Այս դեպքում Սահմանադրական դատարանը քննության առարկա է դարձնում ոչ թե Նախագահի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքով նախատեսված որևէ հանցակազմի առկայությունը, այլ տվյալ հանցակազմն ամրագրող օրենքի դրույթի համապատասխանությունը ՀՀ Սահմանադրությանը:

Նշենք, որ միջազգային պրակտիկայում առավել տարածված է Սահմանադրության խախտման հիմքով Նախագահի պաշտոնանկության, ուստի նաև Սահմանադրական դատարանում նշված գործերի քննության ինստիտուտը: Այսպես, Լիտվայի Հանրապետության Սահմանադրության 105-րդ հոդվածի համաձայն, Սահմանադրական դատարանը եզրակացություն է տալիս Սեյմի անդամների և այլ պետական պաշտոնատար անձանց արարքների՝ Սահմանադրությանը համապատասխանության մասին: Բորվաթիայի Սահմանադրության 105-րդ հոդվածին համապատասխան՝ Հանրապետության նախագահը կարող է պաշտոնանկ արվել իր լիազորությունների իրականացման ընթացքում Սահմանադրությունը խախտելու համար:

Ամփոփելով նշենք, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության գործող կարգավորումները չեն ապահովում անհրաժեշտ երաշխիքներ ինչպես հանցակազմի առկայության և արարքի կատարման մեջ Նախագահի մեղավորության փաստի հաստատմանն ուղղված բազմակողմանի և լրիվ քննություն կատարելու, այնպես էլ իրավական տարատեսակ սկզբունքների պահպանման, իրավասությունների պատշաճ սահմանազատման և սահմանադրական մարմինների հեղինակության տեսանկյունից: Ուստի առաջարկում ենք Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության ընթացակարգերում Սահմանադրությամբ նախատեսել հետևյալ տարբերակված մոտեցումները.

ա) Նախագահի արարքում պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հանցակազմի առկայության մասին եզրակացությունը տալիս է Վճռաբեկ դատարանը:

բ) Նախագահի արարքում պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հիմքով պաշտոնանկության գործընթացի սահմանադրականությունը գնահատում է Սահմանադրական դատարանը:

գ) Սահմանադրության կոպիտ խախտման հիմքով Նախագահի պաշտոնանկության հիմքի առկայության վերաբերյալ գործերի քննությունն իրականացնում է Սահմանադրական դատարանը:

III. Վարչապետի անձեռնմխելիության ինստիտուտի անհրաժեշտությունը
2015 թվականին տեղի ունեցած սահմանադրական փոփոխությունների ար-

դյունքում Հայաստանի Հանրապետությունը խառը կառավարման համակարգից անցում կատարեց խորհրդարանականին: Նոր կառավարման համակարգի բնույթին համապատասխան՝ էական փոփոխությունների ենթարկվեցին Սահմանադրությամբ նախատեսված ինչպես Նախագահի, այնպես էլ Վարչապետի ինստիտուտները:

Կատարված փոփոխություններով Հանրապետության նախագահի մի շարք լիազորություններ փոխանցվեցին այլ սահմանադրական մարմինների և պաշտոնատար անձանց, մի շարք լիազորություններ էլ ձեռք բերեցին զուտ ձևական, արարողակարգային բնույթ: Օրինակ՝ մի շարք ոլորտներում, ինչպիսիք են օտարերկրյա պետություններում և միջազգային կազմակերպություններում դիվանագիտական ներկայացուցիչներին նշանակելը և հետ կանչելը, բարձրագույն դիվանագիտական աստիճանների շնորհումը, զինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմի նշանակումը և ազատումը, բարձրագույն զինվորական կոչումների շնորհումը, Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիություն շնորհելու և Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիությունը դադարեցնելու վերաբերյալ հարցերը, Հայաստանի Հանրապետության պետական պարգևների և պատվավոր կոչումների շնորհումը, դատապարտյալներին ներում շնորհելու հարցերը, Հանրապետության նախագահին իր լիազորություններն իրականացնում է Վարչապետի առաջարկությամբ՝ ի տարբերություն Սահմանադրության նախկին խմբագրությամբ ամրագրված կարգավորումների: Միաժամանակ, խորհրդարանական կառավարման համակարգին անցում կատարելով, Նախագահի լիազորությունների սահմանափակմանը զուգընթաց, զգալիորեն ընդլայնվեցին Վարչապետի լիազորությունները, ինչը միանգամայն բնութագրական է խորհրդարանական հանրապետություններին:

Եթե խառը կառավարման համակարգին բնորոշ է գործադիր իշխանության դուալիզմը¹⁶, և, որպես կանոն, Վարչապետը գործադիր իշխանության ղեկավարումը կիսում է Նախագահի հետ, ապա խորհրդարանական կառավարման համակարգում Վարչապետն է ղեկավարում կառավարության գործունեությունը:

Այսպես, Կառավարությունը, Սահմանադրության 146-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, գործադիր իշխանության բարձրագույն մարմինն է: Իսկ Սահմանադրության 152-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վարչապետը Կառավարության ծրագրի շրջանակներում որոշում է Կառավարության քաղաքականության հիմնական ուղղությունները, ղեկավարում է Կառավարության գործունեությունը և համակարգում է Կառավարության անդամների աշխատանքը: Վարչապետը կարող է Կառավարության անդամներին կոնկրետ հարցերով հանձնարարականներ տալ: Վարչապետը գլխավորում է Անվտանգության խորհուրդը, որի կազմավորման և գործունեության կարգը սահմանվում է օրենքով: Ավելին՝ Սահմանադրու-

¹⁶ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական բարեփոխումների հայեցակարգ, մշակվել է Հայաստանի Հանրապետության Նախագահին առընթեր սահմանադրական բարեփոխումների մասնագիտական հանձնաժողովի կողմից, Երևան, 2014, հոկտեմբեր, <http://www.parliament.am/library/sahmanadrakan%20barepoxumner/hayecakarg.pdf> (վերջին մուտք՝ 12.03.2020 թ.):

թյան 153-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, Կառավարության նիստերը հրավիրում և վարում է Վարչապետը:

Համեմատության համար նշենք, որ Սահմանադրության 2005 թվականի խմբագրության 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասով Հանրապետության նախագահին իրավունք էր վերապահված արտաքին քաղաքականության, պաշտպանության և ազգային անվտանգության հարցերով Կառավարության նիստ հրավիրել և վարել, իսկ 4-րդ մասով սահմանված էր, որ Հանրապետության նախագահը կարող է կասեցնել Կառավարության որոշումների գործողությունը մեկ ամիս ժամկետով և դիմել Սահմանադրական դատարան՝ Սահմանադրությանը դրանց համապատասխանության հարցը պարզելու համար: Կառավարության գործունեության վերաբերյալ նշված լիազորություններից Սահմանադրության 2015 թվականի խմբագրությամբ պահպանվել է միայն Սահմանադրական դատարան դիմելու լիազորությունը, սակայն առանց Կառավարության որոշումների գործողությունը կասեցնելու հնարավորության:

Անդրադառնալով Նախագահի՝ հրամանագրեր և կարգադրություններ ընդունելու վերաբերյալ Սահմանադրության 139-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված լիազորությանը, «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովը (Վենետիկի հանձնաժողով) կարծիք է հայտնել այն մասին, որ միայն կառավարության նախաձեռնությամբ իրականացման ենթակա Նախագահի լիազորությունների ավելի մեծ քանակը հստակ ցույց է տալիս Կառավարության կենտրոնական դերակատարությունը Հայաստանի իշխանությունների ապագա կառուցվածքում¹⁷:

2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների տեսանկյունից առանցքային նշանակություն ունի նաև զինված ուժերի ենթակայության հարցը: Այսպես, Սահմանադրության 155-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն, զինված ուժերը Կառավարության ենթակայության ներքո են: Զինված ուժերի կիրառման մասին որոշումն ընդունում է Կառավարությունը: Անհետաձգելի անհրաժեշտության դեպքում զինված ուժերի կիրառման մասին որոշումը, պաշտպանության նախարարի առաջարկությամբ, կայացնում է վարչապետը և այդ մասին անհապաղ տեղեկացնում Կառավարության անդամներին: Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ պատերազմի ժամանակ զինված ուժերի գերագույն հրամանատարը վարչապետն է:

Տեղին է նշել, որ Սահմանադրության 2005 թվականի խմբագրությամբ զինված ուժերի գերագույն գլխավոր հրամանատարն էր Նախագահը, որն էլ համակարգում էր պետական մարմինների գործունեությունը պաշտպանության բնագավառում, նշանակում և ազատում էր զինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը (55-րդ հոդվածի 12-րդ կետ), ավելին՝ կազմա-

¹⁷ Տե՛ս «Ժողովրդավարություն՝ իրավունքի միջոցով» եվրոպական հանձնաժողովի (Վենետիկի հանձնաժողով) 2015 թ. սեպտեմբերի 10 թիվ No. 757/2014 նախնական կարծիքը ՀՀ Սահմանադրության փոփոխությունների նախագծի 1-7-րդ և 10-րդ գլուխների վերաբերյալ, [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfFile=CDL-PI\(2015\)015rev-arm](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/default.aspx?pdfFile=CDL-PI(2015)015rev-arm) (վերջին մուտք՝ 05.03.2020 թ.):

վորում էր Ազգային անվտանգության խորհուրդը և նախագահում այն:

Թվարկվածները Հանրապետության նախագահի կարևորագույն լիազորություններից և Նախագահի ինստիտուտը բնորոշող առանցքային հատկանիշներից էին: Մինչդեռ Սահմանադրության 2015 թվականի խմբագրությամբ այդ բնագավառում Հանրապետության նախագահի դերակատարությունը սահմանափակվեց սուկ Սահմանադրության 133-րդ հոդվածի համաձայն՝ Վարչապետի առաջարկությամբ, օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով գինված ուժերի և այլ զորքերի բարձրագույն հրամանատարական կազմը նշանակելու, ազատելու և բարձրագույն զինվորական կոչումներ շնորհելու լիազորություններով:

Վերջապես, 2015 թվականի սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Հանրապետության նախագահից Կառավարությանն անցան նաև արտակարգ և ռազմական դրություն հայտարարելու լիազորությունները¹⁸:

Ուսումնասիրելով Սահմանադրության 146-րդ հոդվածով ամրագրված՝ Կառավարության գործունեության ղեկավարման ոլորտում Վարչապետի հիմնական լիազորությունները՝ ակնհայտ է դառնում, որ Վարչապետն առանցքային դեր և պատասխանատվություն է ստանձնում նաև այն բոլոր գործառույթների կատարման գործում, որոնք Սահմանադրությամբ վերապահված են Կառավարությանը:

Ամփոփելով կարող ենք նշել, որ 2015 թ. սահմանադրական փոփոխությունների արդյունքում Վարչապետն օժտվեց գործադիր իշխանության ղեկավարի նոր կարգավիճակով, լիազորությունների նոր ծավալով, ամրագրվեց Վարչապետին անվստահություն հայտնելու ինստիտուտը: Ավելին՝ Սահմանադրության 2015 թվականի փոփոխություններով նախատեսված Վարչապետի լիազորությունները ծավալային առումով չեն զիջում Սահմանադրության 2005 թվականի խմբագրությամբ Հանրապետության նախագահի լիազորություններին, մինչդեռ, ի տարբերություն Հանրապետության նախագահի, Վարչապետն օժտված չէ անձեռնմխելիությամբ: Կարծում ենք, որ այդ հանգամանքը կարող է վտանգել Վարչապետի կողմից իր գործառույթների բնականոն և արդյունավետ իրականացումը:

Վերը շարադրվածը, մեր կարծիքով, հիմք է տալիս եզրակացնելու, որ օրակարգային է նաև վարչապետի անձեռնմխելիության ինստիտուտի սահմանադրական ամրագրման անհրաժեշտությունը:

Ինչպես արդեն նշեցինք, պաշտոնատար անձի անձեռնմխելիությունը երաշխավորում է վերջինիս անկախությունը և հնարավորություն է տալիս նրան իր լիազորություններն իրականացնելու առանց միջամտությունների¹⁹: Այդ է պատճառը, որ, որպես կանոն, սահմանադրություններն անձեռնմխելիությամբ են օժտում առանցքային սահմանադրական դերակատարներին:

Այսպես, Սահմանադրության 96-րդ հոդվածի համաձայն, պատգամավորն իր լիազորությունների ժամկետում և դրանից հետո չի կարող հետապնդվել և

¹⁸ Տե՛ս Սահմանադրության 2005 թվականի խմբագրության 55-րդ հոդվածի 13-րդ և 14-րդ կետեր, Սահմանադրության 2015 թվականի խմբագրության 119-րդ հոդվածի 1-ին մաս և 120-րդ հոդվածի 1-ին մաս:

¹⁹ Տե՛ս *Fausto Cuccolo*, Principi di Diritto Costituzionale, 1996, 490, Pietro Perlingieri, Commento Alla Costituzionale Italiana, Art. 68 429 FF, 1997:

պատասխանատվության ենթարկվել պատգամավորական գործունեության շրջանակներում հայտնած կարծիքի կամ քվեարկության համար: Պատգամավորի նկատմամբ քրեական հետապնդում կարող է հարուցվել միայն Ազգային ժողովի համաձայնությամբ: Պատգամավորն առանց Ազգային ժողովի համաձայնության չի կարող զրկվել ազատությունից, բացառությամբ երբ նա բռնվել է հանցանք կատարելու պահին կամ անմիջապես դրանից հետո:

Սահմանադրության 193-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Մարդու իրավունքների պաշտպանի վրա տարածվում է պատգամավորի համար սահմանված անձեռնմխելիության իրավունքը: Մարդու իրավունքների պաշտպանի նկատմամբ քրեական հետապնդում հարուցելու կամ նրան ազատությունից զրկելու վերաբերյալ համաձայնություն տալու հարցը Ազգային ժողովը լուծում է պատգամավորների ընդհանուր թվի ծայնների առնվազն երեք հինգերորդով:

Ինչպես արդեն նշեցինք, Սահմանադրության 140-րդ հոդվածով անձեռնմխելիություն է սահմանված նաև Հանրապետության նախագահի համար:

Վերը շարադրվածը և սահմանադրական դերակատարների համատեքստում վարչապետի առանցքային կարգավիճակը նկատի ունենալով՝ կարծում ենք, որ ներկայացված սահմանադրական տրամաբանությունը ենթադրում է նաև Վարչապետի անձեռնմխելիության ինստիտուտի ամրագրման անհրաժեշտությունը:

Նշենք, որ հիշյալ ինստիտուտը տարածված է նաև միջազգային պրակտիկայում: Օրինակ, Սերբիայի Հանրապետության Սահմանադրության 134-րդ հոդվածի համաձայն, Վարչապետը և Կառավարության անդամը պատասխանատվություն չեն կրում Կառավարության նիստերին և Ազգային ժողովի նիստերին արտահայտված կարծիքների կամ Կառավարության նիստերում քվեարկության համար: Վարչապետն ու Կառավարության անդամն օգտվում են անձեռնմխելիությունից որպես պատգամավոր: Պատգամավորի անձեռնմխելիության ինստիտուտը նախատեսված է Սերբիայի Սահմանադրության 103-րդ հոդվածով, որի համաձայն՝ պատգամավորները չեն կարող ենթարկվել քրեական կամ այլ պատասխանատվության որպես պատգամավոր իրենց արտահայտած կարծիքի կամ կատարած քվեարկության համար: Պատգամավորը, ով իր անձեռնմխելիությունից օգտվում է, չի կարող առանց Ազգային ժողովի համաձայնության կալանավորվել, ինչպես նաև ներգրավվել այնպիսի քրեական կամ այլ դատավարության, որում կարող է վճիռ կայացվել ազատազրկման վերաբերյալ²⁰:

Առավել մանրամասն կարգավորումներ են նախատեսված Իսրայելի Սահմանադրությամբ, որի 17-րդ հոդվածի համաձայն՝ Վարչապետի նկատմամբ քրեական գործ չի կարող հարուցվել, բացառությամբ եթե դա իրականացվում է Գլխավոր դատախազի համաձայնությամբ: Չի կարող Վարչապետի պաշտոն զբաղեցնելու ընթացքում կամ դրանից հետո մեկ տարվա ընթացքում հանցագործություն կատարելու կասկածանքով քրեական վարույթ սկսվել Վարչապետի պաշտոն զբաղեցրած անձի դեմ, բացառությամբ եթե դա իրականացվում է Գլխավոր դատախազի համաձայնությամբ:

²⁰ Տե՛ս Սերբիայի Հանրապետության 2006թ.-ի Սահմանադրություն, http://www.parlament.gov.rs/upload/documents/Constitution_%20of_Serbia_pdf.pdf (Վերջին մուտք՝ 29.02.2020թ.):

Հունաստանի Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ միայն խորհրդարանն է իրավասու հետապնդում իրականացնել Կաբինետի գործող կամ նախկին անդամների կամ նրանց տեղակալների նկատմամբ իրենց լիազորությունների իրականացման ընթացքում կատարված հանցագործությունների համար՝ օրենքով սահմանված կարգով²¹:

Ամփոփելով վերը շարադրվածը՝ առաջարկում ենք Սահմանադրությամբ Վարչապետին օժտել անձեռնմխելիությամբ և սահմանել վերջինիս պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության՝ Հանրապետության նախագահի համար հոդվածի շրջանակներում ներկայացված համանման կառուցակարգ:

IV. Եզրակացություն

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ խորհրդարանական կառավարման համակարգում Հանրապետության նախագահի և վարչապետի անկախությունը, լիազորությունների բնականոն իրականացումը երաշխավորելու նպատակով առաջարկում ենք.

ա) Հաշվի առնելով, որ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի կողմից Նախագահի պաշտոնանկության հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության գործող կարգավորումները չեն ապահովում անհրաժեշտ պայմաններ ինչպես հանցակազմի առկայության և դրա կատարման մեջ Նախագահի մեղավորության փաստի հաստատմանն ուղղված բազմակողմանի և լրիվ քննություն կատարելու, այնպես էլ իրավական տարատեսակ սկզբունքների պահպանման, իրավասությունների պատշաճ սահմանազատման և սահմանադրական մարմինների հեղինակության երաշխավորման տեսանկյունից, առաջարկում ենք Նախագահի արարքում պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հանցակազմի առկայության մասին գործերի քննությունը Սահմանադրությամբ վերապահել ՀՀ Վճռաբեկ դատարանին, իսկ Նախագահի արարքում պետական դավաճանության կամ այլ ծանր հանցագործության հիմքով պաշտոնանկության գործընթացի սահմանադրականության գնահատումը՝ ՀՀ Սահմանադրական դատարանին:

բ) Գործող սահմանադրական կարգավորումներով ամրագրված Վարչապետի կարգավիճակը նկատի ունենալով՝ առաջարկում ենք ՀՀ Սահմանադրությամբ վերջինիս օժտել անձեռնմխելիությամբ և սահմանել նրան պաշտոնանկ անելու հիմքերի առկայության վերաբերյալ գործերի քննության՝ Հանրապետության նախագահի համար սույն հոդվածի շրջանակներում ներկայացված համանման կառուցակարգ:

Annotation. The article considers theoretical and practical issues of overcoming the immunity of the RA President and the Prime Minister in the parliamentary governance system. The authors substantiate that the RA constitutional and legislative regulations on providing a conclusion by the

²¹ Տե՛ս Հունաստանի Սահմանադրության 86-րդ հոդվածի 1-ին մաս, <https://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/en/gr/gr220en.pdf> (վերջին մուտք՝ 12.03.2020թ.):

Constitutional Court on impeaching the President due to a treason or another grave crime need improvement. In particular, it is substantiated that it will be more convenient if the issue of existence of elements of crime in the actions of the President of the Republic is considered by the Court of Cassation, and the issue of observance of the constitutional order of the impeachment on the mentioned bases is considered by the Constitutional Court. Moreover, noting the status of the Prime Minister, the authors propose to endow the latter with constitutional immunity and prescribe an order of overcoming it presented in the article for the President of the Republic.

Аннотация. В статье рассматриваются вопросы теории и практики преодоления неприкосновенности Президента и Премьер-министра РА в контексте парламентской формы правления. Авторы обосновывают, что регулирования Конституции и Законодательства РА относительно заключения Конституционного Суда о наличии оснований для отрешения Президента от должности за государственную измену или иное тяжкое преступление нуждаются в реформировании. В частности, обосновывается, что будет целесообразнее, если вопрос о наличии в действиях Президента Республики признаков преступления будет рассматриваться Кассационным судом, а вопрос соблюдения конституционного порядка отрешения Президента от должности на указанном основании – Конституционным Судом. Более того, принимая во внимание статус Премьер-министра, авторы предлагают наделить последнего конституционной неприкосновенностью и установить порядок ее преодоления, представленный в рамках статьи, касающейся Президента Республики.

Բանալի բառեր: անձեռնմխելիություն, իմփիչմենթ, անձեռնմխելիության հաղթահարում, սահմանադրափրավական բնույթի հարցեր, սահմանադրական արդարադատություն:

Key words: immunity, impeachment, overcoming of immunity, constitutional-legal issues, constitutional justice.

Ключевые слова: неприкосновенность, импичмент, преодоление неприкосновенности, конституционно-правовые вопросы, конституционное правосудие.

Ա. Մանասյան - Արդարադատության ակադեմիայի պրոռեկտոր, ԵՊՀ սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի դոցենտ, իրավ. գիտ. թեկ., էլ. փոստ՝ a_manassian@yahoo.com

Ս. Զաբաղյան - ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետ, մագիստրոս, է. փոստ՝ samvel.jabaghyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 13.03.2020, տրվել է գրախոսության՝ 13.03.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Է. Շաթիրյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ԱՅԿ ՇԱՏՈՒՐՅԱՆ

*Аспирант кафедры теории права и конституционного права
Российско-Армянский университет
Институт права и политики*

HAYK TSATURYAN

*PhD Student of the Department of Theory of Law and Constitutional Law
Russian-Armenian University
Institute of Law and Politics*

ՀԱՅԿ ԾԱՏՈՒՐՅԱՆ

*Իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ
Հայ-ռուսական համալսարան
իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ*

ПРАВОВОЙ МОНИТОРИНГ ПАРЛАМЕНТА КАК ИНСТРУМЕНТ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ СИСТЕМЫ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

LEGAL MONITORING OF THE PARLIAMENT AS A TOOL FOR IMPROVEMENT LEGISLATION SYSTEM

ԽՈՐՀՐԴԱՐԱՆԻ ԻՐԱՎԱԿԱՆ ՄՇՏԱԴԻՏԱՐԿՈՒՄԸ՝ ՈՐՊԵՍ ՕՐԵՆՍԴՐԱԿԱՆ ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԿԱՏԱՐԵԼԱԳՈՐԾՄԱՆ ԳՈՐԾԻՔ

Независимо от того, какая форма правления существует в том или ином государстве, и каковы границы полномочий Парламента, законодательная функция – это главное предназначение представительного органа, суть которого заключается в том, что полномочия принятия законов, то есть нормативно правовых актов, обладающих юридической силой, принадлежит исключительно Парламенту, и исключена возможность создания каких-либо государственных органов власти, которым бы были предоставлены аналогичные полномочия. Важно отметить, что с изменениями Конституции Республика Армения стала парламентской республикой, государством при форме правления которой полномочия в целом распределяются со значительным перевесом в пользу Парламента. В частности, в соответствии со статьей 88 Конституции РА Национальное Собрание осуществляет законодательную власть, контроль в отношении исполнительной власти, принимает государственный бюджет и осуществляет иные функции, установленные Конституцией. Однако, по существу являясь органом законодательной ветви власти, Парламент не занимает то особое место, которое ему отведено в системе разделения властей. Речь в данном случае идет о проблемах, присущих законодательной системе, и возможности

осуществления Парламентом законодательной функции в полном объеме, включающей в себя не только регламентированный процесс принятия законов, разработки проектов законов, но и осуществление правового мониторинга, который будет выступать действенным механизмом совершенствования системы законодательства.

Безусловно, сам законодательный процесс «как процесс принятия Парламентом законопроекта к рассмотрению, его обсуждению, принятию¹» в системе разделения властей является одним из особых направлений деятельности законодательной ветви власти демократического государства и подобная формулировка относительно Парламента часто встречается в юридической литературе при обозначении законодательного органа². Однако в таких случаях, по нашему мнению, роль Парламента, как органа законодательной ветви власти, искусственно сводится лишь к возможности обсуждения, принятия либо отклонения соответствующего законопроекта, тем самым не позволяя с учетом всех существующих возможностей определить содержание его конституционного статуса, которым Парламент должен обладать в современном демократическом государстве, поскольку именно государственный орган, обсуждающий и принимающий законодательные акты, несет ответственность за качество системы законодательства в целом.

Важно отметить, что законодательным актам, которые принимаются Парламентом, присущи различные содержательные недостатки, среди которых выделяются несоответствие нормам конституционного права, юридических коллизий между нормами того же и других законов, недостаточную адекватность правового регулирования реальными общественными потребностями, множественность нормативных актов, необоснованность введения новых терминов, и иные правовые погрешности³. Как следствие, это ведет к непрекращающемуся потоку изменений действующего законодательства, которые обесценивают его нормы и нарушают конституционный принцип поддержания доверия к закону и государственной власти, что в свою очередь также указывает на актуальную проблему повышения качества законодательства.

Решение данной проблемы требует использования всего накопленного юридической наукой арсенала методов и средств, которые будут направлены не только на закрепление соответствующих полномочий за законодательным органом, но и на повышение качества принимаемых законодательных актов. При этом необходимо, чтобы технологии совершенствования качества законодательных актов использовались именно Парламентом, поскольку законодатель несет

¹ Арзамасов Ю.Г., Нормография: теория и методология нормотворчества: учеб.-метод. пособие, М., Академический Проект: Трикста, 2007, с. 151.

² См. например: Чиркин В.Е., Законодательная власть, М., 2008, с. 120-143, Безруков А.В., Формирование и функционирование конституционно-правового механизма обеспечения правопорядка органами публичной власти в России: Моногр. М., Юстицинформ, 2016, с. 32, Крамской В.В., Институт парламентаризма в системе взаимоотношений государства и общества: общетеоретическое исследование: Дисс. канд юрид наук. Тамбов, 2014, с. 73.

³ См. например: Комаров С.А., Общая теория государства и права: Учеб. - СПб., 2012, 332 с., Веселов И.Г., Комаров С.А., научная статья «Технологии правового мониторинга в законодательной деятельности Государственной Думы Федерального Собрания Российской Федерации (часть 1)» Вестник Костромского государственного университета, УДК 342.53, 2016, с. 210.

ответственность не просто за осуществление законодательной функции, но и за результат применения и за «качество, принимаемых им актов⁴», на что также указывал Конституционный Суд Российской Федерации в своем Постановлении № 28 от 1 июля 2015 года.

Примечательно, что в Республике Армения существуют определенные процедуры проверки соответствия законов и подзаконных актов посредством административного судопроизводства, тем не менее нет четко определенной и регламентированной процедуры мониторинга, которая в полной мере позволила бы оценить действие и качество принятых законов, а предпринимаемые законодательные изменения на практике достаточно редко проводятся по определенным правилам.⁵ В данном случае следует упомянуть тот факт, что в правоприменительной практике часто встречаются ситуации, когда полномочия по регулированию тех или иных общественных отношений предоставляются нескольким государственным органам исполнительной власти, конкретному государственному органу, который в последствии не принимает соответствующие правовые решения для урегулирования, или же иначе начинает регулировать отношения, не обладая определенно закрепленными полномочиями. Следует отметить, что на деле возможны и ситуации, когда уполномоченный орган, принимая подзаконный нормативно правовой акт, искажает содержание и смысл уполномочивающей правовой нормы.

Именно поэтому в демократическом государстве четкое закрепление компетенции любого государственного органа, в особенности Парламента, в соответствии с его функциональной ролью, а также установление строго определенных механизмов и процедур реализации его полномочий является залогом сбалансированности полномочий и обеспечения функционального равновесия и сдержанности государственной власти, чем и обуславливается сама необходимость правового мониторинга, поскольку данная процедура позволяет определить насколько законы притворяются в жизнь, какие проблемы и пробелы выявляются в процессе их применения. Законодательное закрепление подобного института за Парламентом в Республике Армения создаст необходимые предпосылки для формирования действенной системы законодательства.

В данном случае требуется создание таких механизмов, которые предоставят Парламенту, а именно его постоянным комиссиям, при осуществлении законодательной деятельности, не только осуществлять контроль в отношении эффективности реализации закона и его качества, но и при необходимости оперативно вносить в него изменения, с использованием всего спектра своих полномочий, поскольку в противном случае возникает ситуация осуществления изолированного законотворчества, «при которой принятие законодательным органом законов не сопряжено с оценкой качества и эффективности действующего

⁴ Постановление Конституционного Суда Российской Федерации от 1 июля 2015 г. № 18-П «По делу о толковании статей 96 (часть 1) и 99 (части 1, 2 и 4) Конституции Российской Федерации» // Собрание законодательства Российской Федерации, 2015, № 28, с. 4335.

⁵ ԵԱՀԿ-ի Ժողովրդավարական հաստատությունների և մարդու իրավունքների գրասենյակի կողմից 2014 թվականի հոկտեմբերին պատրաստված «Օրենսդրական գործընթացի գնահատումը Հայաստանի Հանրապետությունում» (Երևանում ԵԱՀԿ-ի գրասենյակի օմանդակությամբ, էջ 34-44 // <https://www.osce.org/hy/odihr/126129?download=true>

законодательного регулирования и реальных общественных потребностей⁶», что недопустимо в современном демократическом государстве. Это, в свою очередь, предполагает внести наибольшую ясность в вопросы конституционального закрепления и практической реализации принципа разделения властей, поскольку компетенция всякого государственного органа демократического государства устанавливается исключительно Конституцией и законами, с учетом принципов верховенства права, правовой определенности и разделения властей. А четкое определение входящих в компетенцию полномочий, оптимизация противовесов и сдержек является важнейшей гарантией внутренней самозащиты Конституции и стабильности государства⁷.

Важно отметить, что в международной практике широко применяется институт правового мониторинга, который представляет собой последующий и целенаправленный анализ правовых актов, применяемых к отдельным областям общественных отношений по выявлению проблем и упущений, а также направленный на оценку и совершенствование правоприменительной практики⁸. В частности, в Российской Федерации мониторинг правоприменения на федеральном уровне осуществляется на основании Указа Президента Российской Федерации от 20 мая 2011 года № 657, которым утверждено «Положение о мониторинге правоприменения в Российской Федерации», в соответствии с которым мониторинг предусматривает комплексную и плановую деятельность, осуществляемую федеральными органами исполнительной власти и органами государственной власти субъектов Российской Федерации в пределах своих полномочий, по сбору, обобщению, анализу и оценке информации для обеспечения принятия (издания), изменения или признания утратившими силу (отмены) различных нормативных правовых актов⁹. Кроме того, в Италии, Германии, Испании вопросами изучения эффективности национального законодательства занимаются государственные органы, имеющие право законодательной инициативы, а также аппараты правительства, министерства, региональные органы власти, различные научные институты и организации¹⁰. Специальные институты могут образовываться при парламенте, такие как, например, Парламентский институт в Чехии, сотрудничающий с министерствами, университетами и частными компаниями, которые занимаются исследованиями и оценкой законопроектов¹¹.

Обобщая сказанное, следует подчеркнуть и роль постоянных комиссий

⁶ Жужгов И.В., Мониторинг правового пространства Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук, Ставрополь: РГБ, 2006, 20 с.

⁷ Авакьян С.А., Конституционное право России, Том 2, М., 2010, с. 399.

⁸ Л.Н. Берг, Мониторинг правоприменительной практики // Бизнес, менеджмент, право, 2009, №1, с. 142 (http://bmpravo.ru/show_stat.php?stat=324), Некрасов Е.Е., Жужгов И.В., Мониторинг как способ повышения эффективности правового регулирования // Сборник научных трудов юридического факультета, Выпуск 4, Ставрополь: СевКавГТУ, 2004, с. 41–42.

⁹ Положение о мониторинге правоприменения в Российской Федерации, утвержденное Указом Президента Российской Федерации от 20 мая 2011 года № 657 // Собрание законодательства Российской Федерации, 2011, № 21, с. 2930.

¹⁰ Мониторинг правового пространства и правоприменительной практики: методология и мировоззрение // Материалы Всероссийской научно-практической конференции. Аналитический вестник № 17(210)/1, Москва, 2013, с. 33-40.

¹¹ Statute the Government Council for Non-Government, Non-Profit Organisations, URL: www.vlada.cz/assets/ppov/rnno/statut_EN_1.pdf

Парламента в Республике Армения, так как именно последние обязаны отслеживать изменения законодательства и давать рекомендации по реформированию действующего законодательства, учитывая, что предварительное обсуждение любого проекта закона осуществляется в рамках заседаний постоянных комиссий, и, как особые субъекты парламентского контроля, именно они обладают достаточным политическим влиянием и располагают необходимыми правовыми инструментами для осуществления результативного правового мониторинга. Внедрение и использование института правового мониторинга как инструмента парламентского контроля со стороны постоянных комиссий Парламента в Республике Армения будет способствовать выявлению последними пробелов и недостатков, при обсуждении и предоставлении заключений по проектам законов, представленных Правительством, учитывать проблемы, выявленные ими в процессе правоприменительной практики, а также при выявлении пробелов или противоречий в действующем законодательстве представлять проекты законов в рамках собственной законодательной инициативы. Что же касается случаев, когда при осуществлении парламентского контроля выясняется, что проблемы заключаются в подзаконном нормативно-правовом акте, то очевидно, что постоянные комиссии Национального Собрания не могут быть уполномочены самостоятельно исправлять данную ситуацию. Однако последние, могут быть наделены законом соответствующими полномочиями, которые предоставляют им определенную правовую возможность направлять свои замечания и предложения компетентным органам исполнительной власти и должностным лицам, ответственным за принятый правовой акт.

Обобщая изложенное выше, предлагается внедрить в национальное законодательство институт правового мониторинга в качестве составного элемента законодательной и контрольной деятельности постоянных комиссий Парламента РА как особых субъектов парламентского контроля, а законодательное закрепление механизмов реализации правового мониторинга даст возможность Парламенту более эффективно осуществлять парламентский контроль в отношении исполнительной ветви власти, поскольку последней будут реализованы целостные полномочия, сочетающие в себе элементы функциональных, сдерживающих и противовесных полномочий.

Annotation. This article describes issues related to the need of the consolidation powers for the implementation of legal monitoring by the standing commissions of the Parliament in the Republic of Armenia, explored the theoretical foundations of the legal monitoring, analyzed the provisions of legal acts of the domestic and international legislation.

According to the results of the study was found that the improvement of the legislative system needs to introduce mechanisms of assessing the effectiveness and quality of existing legislative acts, and justified the need of consolidation the appropriate powers for the standing committees of the Parliament, as an integral part of the legislative and control activities of the Parliament in the Republic of Armenia.

Ամփոփում: Տվյալ հոդվածում ուսումնասիրվել են Հայաստանի Հանրապետությունում խորհրդարանի մշտական հանձնաժողովների կողմից իրավական մշտադիտարկման իրակա-

նացման լիազորությունների սահմանման անհրաժեշտության հետ կապված որոշ հիմնահարցեր, հետազոտվել են իրավական մշտադիտարկման իրականացման տեսական հիմքերը, ինչպես նաև վերլուծված են ներպետական և արտասահմանյան օրենսդրության իրավական ակտերի դրույթները:

Իրականացված ուսումնասիրության արդյունքում ամրագրվել է, որ օրենսդրական համակարգի ձևավորման համար անհրաժեշտ է ներդնել գործող օրենսդրության արդյունավետության ու որակի գնահատման մեխանիզմներ, ինչպես նաև հիմնավորվել է Հայաստանի Հանրապետությունում խորհրդարանի մշտական հանձնաժողովների համապատասխան լիազորությունների սահմանման անհրաժեշտությունը, որպես խորհրդարանի կողմից իրականացվող օրենսդրական և վերահսկողության իրականացման բաղկացուցիչ մաս:

Ключевые слова: парламент, постоянные комиссии, правовой мониторинг, парламентский контроль, система законодательства.

Keywords: parliament, standing commissions, legal monitoring, parliamentary control, legislation system.

Բանալի բառեր - խորհրդարան, մշտական հանձնաժողովներ, իրավական մշտադիտարկում, խորհրդարանական վերահսկողություն, օրենսդրական համակարգ:

Հ. Ծատուրյան - Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, Հայ-Ռուսական համալսարան, Իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտ, էլ. փոստ՝ haykht@yahoo.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 29.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 29.01.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, պրոֆեսոր Ֆ. Թոխյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ՍԱՍՈՒՆ ԲԱԴԴԱՍԱՐՅԱՆ

*Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և
սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ,
Հայ-ռուսական համալսարանի իրավաբանական դեպարտամենտի ղեկավար*

SASUN BAGHDASARYAN

*Postgraduate Student of the Chair of Constitutional Law and
Theory of Law of Russian-Armenian University,
Head of the Legal Department of Russian-Armenian University*

САСУН БАГДАСАРЯН

*Аспирант кафедры теории права и конституционного права
Российско-Армянского университета,
Руководитель юридического департамента Российско-Армянского
университета*

ԱՐԱԳԱՑՎԱԾ ՕՐԵՆՍԴՐՄԱՆ ԿԱՌՈՒՑԱԿԱՐԳԸ ՊԱՏԵՐԱԶՄԱԿԱՆ ԻՐԱՎԻՃԱԿՈՒՄ

ADVANCED LEGISLATION STRUCTURE IN WAR SITUATION

МЕХАНИЗМ УСКОРЕННОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬНОСТВА В ВОЕННОЕ ВРЕМЯ

Պաշտպանության գործառույթի իրականացումը ենթադրում է իրավական ապահովում: Պաշտպանության կազմակերպման հարցերով իրավական միջոցները կապված են ոլորտի հարաբերությունները կարգավորող օրենքների, գործադիր մարմինների նորմատիվ ակտերի, ինչպես նաև բուն ռազմական կառավարման մարմինների նորմատիվ ակտերի մշակման և ընդունման հետ¹: Ընդ որում՝ արդի շրջանում, բացի զուտ իրավական կարգավորման, այսինքն՝ իրավաստեղծագործության իրականացումից պաշտպանության գործառույթի կենսագործման իրավական ձևին վերագրում են նաև իրավապաշտպան տեսակը (ենթագործառույթը)² որպես զինծառայողների իրավունքների պաշտպանու-

¹ Այսպես՝ ռազմական անվտանգության տեսությունը համակարգված ձևով ներկայացնելով ոլորտի իրավական հարաբերությունները՝ առանձնացնում է դրա իրավական կարգավորման այնպիսի կողմեր, ինչպես ռազմական անվտանգության իրավական կարգավորումը, դրա մեթոդները, ռազմական անվտանգության ապահովման իրավական գործունեությունը ենթագործառույթի կառուցվածքում, ռազմական անվտանգության ապահովման սոցիալ-իրավական հարցերը և այլն (տես *Фомин С.А., Обеспечение национальной безопасности. М., Флита: МПСИ, 2007, էջ 83-84, 95-96, 114-116* և այլն, ինչպես նաև *Военное право, под ред д.ю.н., професора В.Г. Стрекозова, д.ю.н. А.В. Кудашкина. Серия “Право в вооруженных силах – консультант” – М., “За права военнослужащих”, 2004, էջ 27*):

թյանն ուղղված իրավական գործունեություն²:

Իրավական ապահովման հիմնական միջոցն օրինաստեղծագործությունն է, որովհետև արդի իրավական պետության մեջ պետական կառույցների գործունեության մեծագույն, գերակշռող մասը ենթարկված է օրենսդրական կարգավորման³: Անկախության շրջանում օրենսդիր իշխանության մարմինները՝ սկզբում Գերագույն խորհուրդը, այնուհետև Ազգային ժողովն իրականացրել են բավական մեծ ծավալով օրենսդիր գործունեություն՝ ընդունելով օրենքներ, որոնք կարգավորում են պետության պաշտպանական գործունեությունը:

Անշուշտ, օրենսդրական գործունեությունը պաշտպանական ոլորտում ունի կարևոր դերակատարություն, բայց իրավական ապահովումն իրականացվում է նաև ենթաօրենսդրական իրավաստեղծագործության միջոցով: Սակայն պաշտպանական գործառույթի իրավական ապահովման ենթագործառույթի շրջանակում հիմնախնդրային է ոչ թե ենթաօրենսդրական իրավաստեղծագործությունը, այլ օրինաստեղծագործությունը: Պատճառն այն է, որ ի տարբերություն իրավաստեղծագործության այլ տեսակների, օրինաստեղծագործությունը բարդ, ձևականացված ընթացակարգ է՝ բաղկացած օրենքի ստեղծման փուլերից, որն սկսվում է օրենսդրական նախաձեռնությամբ և ավարտվում օրենքի պաշտոնական հրապարակմամբ: Օրենսդրական գործընթացն իրավաստեղծագործության տեսակներից մեկն է, որը ներառում է 4 հիմնական փուլ՝ 1) օրենսդրական նախաձեռնություն, 2) օրինագծի քննարկում, 3) օրենքի ընդունում, 4) օրենքի հրապարակում⁴: Օրինաստեղծագործությունն իրավաստեղծագործության տեսակներից մեկն է, որն առավել կարգավորված վարույթ է՝ ի տարբերություն այլ նորմաստեղծ գործընթացներից: Ընդ որում՝ փուլերի շրջանցումն անհնար է, որովհետև ամեն մի նախորդ փուլ նախապատրաստում է հաջորդին, նախադրյալ է հաջորդի համար:

Օրենսդրական գործընթացը՝ որպես իրավաբանական վարույթ, ունի երկու նշանակություն՝ գործունեության կարգ, այսինքն՝ օրենքի ստեղծման կարգ և բուն գործունեությունը⁵: Սովորական պայմաններում օրենսդիր մարմինը, կիրառելով օրենսդրման ձևականացված ընթացակարգերը, կարողանում է հիմնականում ապահովել երկրի պաշտպանության օրենսդրական սպասարկումը: Սակայն պատերազմի ժամանակ ձևականացված և ժամանակատար ընթացակարգերը, որ

² Տե՛ս Военное право, под ред д.ю.н., профессора В.Г. Стрекозова, д.ю.н. А.В. Кудашкина. Серия “Право в вооруженных силах – консультант” – М., “За права военнослужащих”, 2004, էջ 27; Фомин С.А., Обеспечение национальной безопасности, М., Флита: МПСИ, 2007, էջ 116:

³ Դազմական իրավունքի աղբյուրներ են համարվում Սահմանադրությունը, օրենքները, ռազմական կանոնադրությունները (օրենք կամ ենթաօրենսդրական ակտեր), կառավարության որոշումները և ռազմական կառավարման մարմինների նորմատիվ իրավական ակտերը: Դազմական կառավարման ակտերի հատկանիշներն են՝ ենթաօրենսդրականությունը, ավտորիտարությունը, իմպերատիվությունը, իսկ դրանց հիմնական տեսակներն են՝ հրամանները, կանոնադրությունները, հրահանգները, ուղեցույցները, գլխավոր ցուցումները (տե՛ս *Мигачев Ю.И., Тихомиров С.В.*, Военное право, М., ООО изд-во «Юрлитинформ», 2002, էջ 16-20):

⁴ Տե՛ս Теория государства и права: курс лекции /под. ред. Н.И. Матузова и А.В. Малько. 2-е изд., перераб. и доп., М., 2005, էջ 415:

⁵ Տե՛ս Конституционное (государственное) право зарубежных стран: В. 4- т. / отв. ред. проф. Б.А. Страшун, М., БЕК, 2000, Т. 1-2, էջ 531:

խաղաղ ժամանակ որակյալ և արդյունավետ օրենսդրման երաշխիք էին, կարող են վերածվել ռազմական գործողությունների պլանավորման ու վարման, պաշտպանության խնդիրների լուծման խոչընդոտի, արգելքի, թուլացնել արագության, հանկարծակիության ու արդյունավետության պահանջները: Օրենսդրական գործընթացի բարդ ընթացակարգի արդյունավետությունը ոչ միայն պատերազմական ժամանակի, այլ նաև սովորական ժամանակաշրջանում խնդիրներ հարուցող գործոն է: Ընդ որում՝ այդ խնդիրները նոր չեն, այլ պատվամենտարիզմի պատմության սկզբնավորմանը զուգակցող երևույթ: Հետևաբար՝ բազմաթիվ երկրներ, այդ թվում՝ առաջադեմ կոչված իրավական պետությունները, մշակել են խորհրդարանական օրենսդրման ընթացակարգերի արագացված տարբերակներ: Նման ընթացակարգեր գործել են նաև Հայաստանի առաջին հանրապետության օրինաստեղծագործության կառուցակարգում՝ տարբեր ձևերով՝ օրենքների ընդունում խորհրդարանական հանձնաժողովների միջոցով, կառավարությանը պատվիրակված օրենսդրման իրավագործությունը և այլն⁶:

Այսպիսով՝ ռազմական կառավարման սկզբունքները հատկապես պատերազմի ժամանակ պահանջում են ստրատեգիական գործողությունների հանկարծակիություն, արագություն, վճռականություն և անընդհատություն. զինված ուժերի տարբեր տեսակների համաձայնեցված կիրառում, զինված ուժերի անշեղ և անընդհատ ղեկավարում, զինված ուժերի ստրատեգիական գործողությունների բազմակողմանի նախապատրաստում, ստրատեգիական նախաձեռնության նվաճում և պահպանում, զորքերի, ուժերի ու հարվածների մասնը⁷: Դրան հակառակ խորհրդարանական օրինաստեղծագործությունն իր բնույթով դանդաղաշարժ է, հատկապես, եթե խորհրդարանում չկա քաղաքական անվերապահ մեծամասնություն: Մյուս կողմից պատերազմի ժամանակ հնարավոր են իրավիճակներ, երբ խորհրդարանի նստաշրջանների ու նիստերի գումարման պարբերականությունը խախտվի, կամ ընդհանրապես դրանք գումարելը դառնա անհնարին: Այս դեպքում առաջանում է հակասություն ռազմական նպատակահարմարության և օրինականության սկզբունքի միջև, որի լուծման խնդիրներից մեկն էլ օրենքների զանգվածային անտեսումն ու խախտումն է: Սակայն այս ուղին չի կարելի համարել պատշաճ, իրավաբանորեն ու քաղաքականապես ճիշտ, որովհետև այդ գործընթացում կամ նման գործելաոճի դեպքում հնարավոր են նաև չարաշահումներ, իրավական հիմնարար սկզբունքների ու նորմերի խախտումներ: Այս ամենը կանխելու և օրենսդրման կառուցակարգը պատերազմական կանոններին ու պահանջներին համապատասխանեցնելու համար շատ երկրներ, նաև իրենց պատմական փորձից ելնելով՝ նախատեսել են սահմանադրական ինստիտուտներ, որոնք գործողության մեջ են դրվում միայն պատերազմի կամ ռազմական դրության ժամանակ և կոչված են արագացնելու ու անընդհատ դարձնելու

⁶ Տե՛ս Ա. Գ. Վաղարշյան, Հայաստանի առաջին հանրապետության օրենսդիր իշխանության համակարգը (1918-1920 թթ.), Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 30-33, 44-69, 143-166, նույնի Հայաստանի առաջին հանրապետության գործադիր իշխանության համակարգը (1918-1920 թթ.), Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 113-129, 267-272, նույնի Հայաստանի առաջին հանրապետության դատական համակարգը (1918-1920 թթ.), Եր., Եր. համ. հրատ., 2006, 208 էջ:

⁷ Տե՛ս Военная стратегия, էջ 24:

երկրի պաշտպանության օրենսդրական կառուցակարգը: Ինչպես վերը նշեցինք, այսպիսի լուծումներ եղել են նաև Հայաստանի առաջին հանրապետության օրինաստեղծագործության կառուցակարգում: Սակայն պատերազմի կամ ռազմական դրության ժամանակ օրենսդրման արագացված կառուցակարգեր մշակվել և ամրագրվել են նաև արդի պետությունների սահմանադրություններով: Որպես օրինակ կարող ենք մատնանշել եվրոպական մի քանի հենց խորհրդարանական հանրապետությունների՝ Իտալիայի, Գերմանիայի և Հունգարիայի Սահմանադրությունները⁸:

Պատերազմական շրջանում պետական կառավարման այս խնդիրը հեղինակներից ոմանք բարձրացրել են դեռ այն ժամանակ, երբ ՀՀ կառավարման ձևը կիսանախագահական էր⁹: 1995 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրության 78 հոդվածը նախատեսում էր, որ կառավարության գործունեության ծրագրի օրենսդրական ապահովման նպատակով Ազգային ժողովը կարող էր լիազորել կառավարությանն ընդունել օրենքի ուժ ունեցող որոշումներ, որոնք գործում են Ազգային ժողովի կողմից սահմանված ժամկետում և չեն կարող հակասել օրենքներին: Այդ որոշումները ստորագրում է հանրապետության նախագահը¹⁰: Սակայն այդ հոդվածը չէր կարող ծառայել արտակարգ կամ պատերազմական իրավիճակում օրենսդրման օպերատիվության, արագության ապահովման միջոց, քանի որ նշված գործունեության ծրագիրը մշակվում էր նոր կառավարության կազմավորման ընթացքում: Հետևաբար՝ այդ ինստիտուտը պատերազմական վիճակում կարող էր կիրառվել, եթե ձևավորվեր նոր կառավարություն, որը կստանար իրավունք և կիրառեր «օրենքի ուժ ունեցող որոշումների» ինստիտուտը պատերազմական իրավիճակում:

⁸ Այդ երկրներ սահմանադրությունները տես Конституции зарубежных стран. Сборник. Сост. В.Н. Дубровин.- М.: издательство «Юрлитинформ», 2008, էջ 81, 122-125, 146, 162, 382-391.

⁹ Տես Վաղարշյան Ա., «Հայրենիքի պաշտպանության խնդիրը և պետական ապարատի կազմակերպման ու գործունեության սկզբունքների համակարգի վերաիմաստավորման անհրաժեշտությունը», ԼՂՀ դատական իշխանություն, «ԼՂՀ դատավորներ ՀԿ», Ստեփանակերտ, 2012, թիվ 1/5, էջ 13-19, նույնի «Оборонспособность как принцип организации и деятельности государственного аппарата». Евразийский юридический журнал, № 12 (55), М., 2012, ст. 147-149, նույնի «Պետության կառավարման ձևը և նրա պաշտպանության ու անվտանգության պրոբլեմը», Հայկական բանակ, Եր., 2016, թիվ 2(88) էջ 45-53, նույնի Հայաստանի առաջին հանրապետության գործադիր իշխանության համակարգը (1918-1920 թթ.): Եր., ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 231-242, Ա.Գ. Վաղարշյան, Լ.Վ. Բարսեղյան, Պաշտպանունակությունը՝ որպես սահմանադրական կարգի հիմունք. նորմատիվ բովանդակությունը և հարաբերակցությունը պետական կառուցակարգի այլ սկզբունքների հետ: «Հայկական բանակ» ռազմագիտական հանդես, թիվ 1-2 (95-96). 2018, էջ 232-246: Թվարկված աշխատանքներում հիմնավորվում է պետական կառավարման նոր սկզբունքի, այն է՝ պաշտպանունակության ճանաչման ու կիրառման անհրաժեշտությունը: Այդ սկզբունքը պահանջում է այնպես կառուցել պետական ապարատը, որ այն ունակ լինի արտակարգ և պատերազմական պայմաններում իրականացնել իր առջև դրված խնդիրները, արժանի հակահարված տալ հակառակորդին: Այդ ունակությունը մեքենայական հատկություն չէ, այլ պետք է դրսևորվի հատուկ պետաիրավական ինստիտուտների հիմնադրմամբ և կայացմամբ, որոնք էլ արդյունքում պետք է ունակ դարձնեն պետությանը ռազմական վիճակում արագ, օպերատիվ և արդյունավետ կատարելու կառավարչական բոլոր խնդիրները: Այդպիսի հատկության ներդրումը պետական ապարատին կօժտի կայունությամբ, այսինքն՝ ընդունակությամբ պահպանել իր հիմնական քննադատները և կատարել իր առջև դրված խնդիրները, չնայած տարբեր տեսակի քայքայիչ ներգործությունների:

¹⁰ Այդ դրույթը 2005 թ. Սահմանադրության տեքստից հանվեց, իշխանությունների բաժանման սկզբունքին հակասելու պատրվակով:

Սահմանադրագետների մի մասի համար պատերազմի շրջանում օրենսդրումն արագացնելու առաջարկը կարող է անընդունելի լինել: Սակայն բարձրացված խնդրի լուծումը և օրենսդրման արագացված ընթացակարգի սահմանումը Սահմանադրության մեջ հրատապ խնդիր է: Որպեսզի ցույց տանք դրա անհրաժեշտությունը, բերենք կոնկրետ իրավիճակ և փորձենք գտնել դրա լուծումը: «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» 2006 թ. դեկտեմբերի 5-ի ՀՀ օրենքի 8-րդ հոդվածի 1-ին մասի գ կետին համապատասխան՝ ռազմական դրություն հայտարարվելու դեպքում կարող են իրականացվել «ռազմական դրության իրավական ռեժիմին համապատասխանող ֆինանսական, վարկային, հարկային, մաքսային, սահմանային և բանկային պետական հատուկ քաղաքականություն, ֆինանսատնտեսական գործունեության առանձին տեսակների, ներառյալ՝ ծառայությունների մատուցման, ապրանքների և ֆինանսական միջոցների շրջանառության սահմանափակումներ»¹¹: Հնարավոր է արդյո՞ք այս քաղաքականության մշակումն ու իրականացումն առանց օրենսդրական փոփոխությունների ու լրացումների փաթեթի: Ակնհայտ է, որ թվարկված ոլորտների հարաբերությունների մեծագույն մասը կարգավորվում է օրենքներով, հետևաբար՝ քաղաքականության իրականացման միջոցներից հիմնականը վերաձվում է օրենսդրումը: Նույն օրենքի 11-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ ռազմական դրություն հայտարարվելուց հետո՝ ոչ ուշ, քան 10-օրյա ժամկետում ՀՀ կառավարությունն Ազգային ժողով է ներկայացնում ընթացիկ տարվա՝ ՀՀ պետական բյուջեում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին օրենքի նախագիծ, որին կցվում է ՀՀ կառավարության ծրագրերում փոփոխություններ կատարելու տեղեկանքը: Այս իրավազորության կենսագործումն անպայմանորեն պահանջում է խորհրդարանական քննարկում և փոփոխությունների ու լրացումների կատարման վերաբերյալ օրինագծի ընդունում: Օրենսդիր մարմնին բնութագրական հատկանիշների շնորհիվ քննարկումը կարող է ձգձգվել, իսկ պատերազմի որոշակի իրավիճակներում հնարավոր վարկածներից է նաև խորհրդարանի աշխատանքի ձախողումը: Ինչ պետք է անի կառավարությունը, շարունակի պետական ֆինանսավորումը հին բյուջեի համամասնություններով, թե՛ շեղվելով դրանից՝ իր հայեցողությամբ փոփոխի ֆինանսական տարվա համամասնությունները: Բերված երկու օրինակներն արդեն իսկ համոզեցուցիչ փաստարկ են, որ պարզեցված օրենսդրման ընթացակարգը պատերազմական իրավիճակում անհրաժեշտ ինստիտուտ է:

Մարտունակությունը բանակի բնութագրական հատկանիշն է: Երկրի պաշտպանության կազմակերպման նպատակներից մեկն էլ դրա ապահովումն է և՛ ռազմաստրատեգիական, և՛ օպերատիվ տակտիկական ուղղություններով¹²: Այսպիսով՝ մարտունակությունը Ձինված ուժերի կացությունն է, որը բնութագրում է նրա ընդունակությունը և պատրաստվածությունն՝ իր վրա դրված մարտական

¹¹ Տե՛ս «Ռազմական դրության իրավական ռեժիմի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքը, ընդունված է 2006 թ. դեկ. 5-ին, համարը ՀՕ-258-Ն: Սկզբնաղբյուրը՝ ՀՀՊՏ 2007.01.17/4(528), հոդ. 27:

¹² Տե՛ս *Савенков А.Н.*, Конституционная законность и военная безопасность России. М., 2002, էջ 41-42:

խնդիրների լուծմանը: Բայց դրանից՝ խնդիրների լուծումը կարող է զգալ արագացված օրենսդրական ապահովման պահանջ, որի չբավարարումը կարող է վնասել մարտունակությանը: Հետևաբար՝ պետական ապարատը պետք է այնպես կառուցվի, որ ընդհանուր պետական կառավարման կառուցակարգը, այդ թվում նաև օրենսդրումը չխոչընդոտի պաշտպանության խնդիրների կենսագործմանը:

Հետևաբար՝ իրավական ու սահմանադրական քաղաքականության հրատապ խնդիր է այդ հարցի խորքային իմաստավորումը և համաշխարհային առաջադեմ փորձին հետևելով ընտրել և ամրագրել պատերազմական իրավիճակի համար նախատեսված օրենսդրման պարզեցված և արագ ընթացակարգ, ինչը՝ որպես պահեստային ինստիտուտ, երաշխիք է հնարավոր պատերազմական իրադրության մեջ իրավիճակին ադեկվատ գործող դարձնել նաև օրենսդրման կառուցակարգը, ունենալ արագ արձագանքող, իրավիճակից բխող օրենսդրական լուծումներ: Որպես այդպիսի հնարավոր կառուցակարգ կարելի է նմանակել, փոխառել վերը քննարկված երկրներում պատերազմական դրության ժամանակաշրջանում գործող արագացված կառուցակարգերից մեկը, որը կապահովի ռազմաստրատեգիական, օպերատիվ և տակտիկական կառավարման սկզբունքներին համապատասխանող երկրի պաշտպանության օրենսդրական կարգավորումը, չի առաջացնի հակաժողովրդավարական ռեժիմի կամ տարատեսակ չարաշահումների սպառնալիքներ ու վտանգներ:

Annotation. Analyzing and comparing the peculiarities of military-strategic management and legislation in the article, the author finds that the accelerated legislation structure is a pressing issue for legal and constitutional policy in war situations. Discussing the issue in the context of world experience, it is recommended to select and fix a simplified and expeditious procedure for legislation on war situations, which, as an institute, is a guarantee for the possibility of making the legislative structure of the war in the state adequate to the situation, to have rapidly responding, legislative solutions necessary for the situation. This institute will provide legislative regulation of the defense of the country in line with the principles of military-strategic, operative and tactical management, will not pose any threats and dangers of anti-democratic regime or various abuses and violations.

Аннотация. Проанализировав и сопоставив особенности законодательства и военно-стратегического управления, автор пришел к выводу, что внедрение механизма ускоренного законодательства в военное время является актуальной проблемой правовой и конституционной политики. Рассматривая вопрос в рамках всемирного опыта, автор предлагает выбрать и закрепить упрощенную и быструю процедуру законодательства в военное время, что, будучи правовым институтом, станет гарантом существования адекватно действующего механизма законодательства во время возможной военной обстановки, иметь быстро реагирующую, необходимые для ситуации законодательные решения. Этот институт обеспечит соответствующее военно-стратегическим, оперативным и тактическим принципам управления законодательное регулирование безопасности страны, не вызовет угрозу и антидемократическому режиму или опасность различных злоупотреблений и нарушений.

Բանալի բառեր – օրինաստրատեգիական, բարդ ընթացակարգ, պատերազմի օրենքներ, ռազմաստրատեգիական կառավարում, անընդհատություն, արագություն, հանկարծակիություն, պարզ ընթացակարգ, սահմանադրություն:

Keywords: law-making, complicated procedure, laws of war, military-strategic management, continuity, speed, suddenness, simple procedure, constitution.

Ключевые слова: законотворчество, сложная процедура, правила войны, военно-стратегическое управление, непрерывность, скорость, внезапность, простая процедура, конституция.

Ս. Բաղդասարյան - Հայ-ռուսական համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, Հայ-ռուսական համալսարանի իրավաբանական դեպարտամենտի ղեկավար, էլ. փոստ՝ sasun.baghdasaryan@rau.am

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 10.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 10.01.2020, երաշխավորվել է ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության իստիտուտի Իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Ա. Ղամբարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ԻԶԱԲԵԼԼԱ ԻՍԿԱՆԴԱՐՅԱՆ
Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի
իրավունքի տեսության և սահմանադրական
իրավունքի ամբիոնի հայրորդ

ISABELLA ISKANDARYAN
Armenian-Russian (Slavonic) University
Applicant at the Chair of the Theory of Law of
and Constitutional Law

ИЗАБЕЛЛА ИСКАНДАРЯН
Российско-Армянский (Славянский) университет
Соискатель кафедры теории права и конституционного права

**ԱՇԽԱՏԱՆՔԻ ԱԶԱՏ ԸՆՏՐՈՒԹՅԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՍԱՀՄԱՆԱՓԱԿՄԱՆ ՍԱՀՄԱՆԱԴՐԱԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆԸ**

**LEGAL ANALYSIS OF LIMITATIONS OF THE CONSTITUTIONAL
RIGHT TO FREE CHOICE OF EMPLOYMENT**

**КОНСТИТУЦИОННО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ ОГРАНИЧЕНИЯ
ПРАВА НА СВОБОДНЫЙ ВЫБОР ТРУДА**

Մարդու իրավունքների գաղափարախոսության մեջ կարելի է հանդիպել դրանց առաջացման և գոյության տարբեր տեսությունների, սակայն 1948 թ. ընդունված Մարդու իրավունքների համընդհանուր հռչակագրով դրանց տարածական ճանաչումն այլևս անհերքելիորեն հաստատեց, որ ազատությունը, հավասարությունն ու արժանապատվությունը կազմում են մարդու իրավունքների հիմքը: Հռչակագրով ամրագրված իրավունքներն ու ազատությունները և հանդես գալով որպես բոլոր մարդկանց համար նվազագույն ստանդարտ՝ դրանք պետությունների համար հանդիսացան վերջնակետ «նպատակներ»՝ հաշվի առնելով, որ վերջիններս պետք է «ձգտեն» օժանդակելու այդ իրավունքների ու ազատությունների ճանաչմանը և հարգմանն ու միջոցներ ձեռնարկեն դրանց իրականացումն ապահովելու համար:

Գաղտնիք չէ, որ իրավունքների իրացման գործընթացում հարաբերականորեն շատ չեն բացարձակ իրավունքները (ազատություն ստրկությունից կամ խոշտանգումների արգելք) կամ ազատությունները, որոնք երբեք չեն կարող սահմանափակվել: Շատ իրավունքներ կարող են սահմանափակվել, եթե այդպիսի սահմանափակումն անհրաժեշտ և ողջամիտ է ժողովրդավար հասարակությունում, որպեսզի հաստատվի որոշակի սոցիալական արդարություն կամ պահպանվի

հասարակական կարգն ու պաշտպանվեն այլոց իրավունքները: Այս նպատակները կարող են թույլ տալ իշխանությանը միջամտել այլոց իրավունքների իրացմանը, սակայն դժվարությունը իրավունքներին միջամտելու ողջամիտ եզրը գտնելն է:

Սահմանադրական իրավունքում հայտնի են իրավունքների սահմանափակման/միջամտման տարբեր եղանակներ ու լուծումներ և յուրաքանչյուր պետություն ընդունում է իր պատմությանը և իրավական համակարգին բնորոշ մոտեցում: Իրավագետ Ա. Բարակն իր «Համաչափություն» գրքում ներկայացնում և տարանջատում է սահմանադրական իրավունքների սահմանափակման տարբեր եղանակներ: Այսպես, իրավունքները կարող են սահմանադրությունում թվարկվել առանց դրանց սահմանափակման մասին դրույթներ նշելու (ԱՄՆ), կամ կարող են թվարկվել որպես «բացարձակ» իրավունքներ և ուղեկցվեն այդ իրավունքների նկատմամբ կիրառելի սահմանափակման մասին ընդհանուր դրույթով (Կանադա, Իսրայել): Որոշ սահմանադրություններ պարունակում են միայն որոշակի իրավունքներ սահմանափակելու համար դրույթներ (Գերմանիա, Իսպանիա, Իտալիա և այլն), իսկ որոշ սահմանադրություններ ունեն սահմանափակման և որոշակի, և ընդհանուր հիմքեր (Հարավային Աֆրիկական Հանրապետություն): Իր հերթին, սահմանադրություններ կան, որ չունեն սահմանափակման ընդհանուր դրույթ, սակայն որոշ իրավունքներ ուղեկցվում են սահմանափակող դրույթներով, իսկ որոշները՝ ոչ: Այսպիսով, յուրաքանչյուր պետություն ունի սահմանադրական իրավունքների հարաբերականությունն ընդունելու իր որդեգրած տարբերակը¹:

«Հ նոր սահմանադրությամբ ընտրվել է իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման որոշակի ձևը: Որպես այդպիսին հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման հիմքերը նշվել են տվյալ իրավունքը կամ ազատությունն ամրագրող հոդվածում: Այսպես, օրինակ, ՀՀ Սահմանադրության 40-րդ հոդվածով ամրագրված ազատ տեղաշարժվելու իրավունքը սահմանափակելու համար նշվել է պետական անվտանգության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակը: Միևնույն ժամանակ ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածով թվարկվել են այն իրավունքներն ու ազատությունները, որոնք կարող են կասեցվել կամ սահմանափակվել արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ և այնքանով, որքանով դա պահանջում է իրավիճակը: Աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը կարգավորող 57-րդ հոդվածում նշված չէ իրավունքը սահմանափակելու սահմանադրական հատուկ նպատակ, սակայն այն դասվել է արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ սահմանափակելի իրավունքների շարքին և նշվել, որ դրա ժամանակավորապես կասեցումը կամ լրացուցիչ սահմանափակումը կարող է տեղի ունենալ միաժամանակյա հետևյալ պայմաններում՝ 1. օրենքով սահմանված կարգով, 2. միայն այնքանով, որքանով դա

¹ Aharon B., Proportionality: Constitutional Rights and Their limitations, Cambridge University Press, 2012, p. 134.

պահանջում է իրավիճակը, 3. արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ, 4. պարտավորություններից շեղվելու վերաբերյալ ստանձնված միջազգային պարտավորությունների շրջանակում:

Այսպիսով, կարող ենք փաստել, որ աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի բացահայտ սահմանափակումն առկա է միայն ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածում, սակայն արդյո՞ք այն կարող է սահմանափակվել այլ հանգամանքներում, նույնիսկ եթե սահմանադրությամբ այդ մասին չկա հատուկ նշում: Այս կապակցությամբ դիտարժան է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածով սահմանված՝ որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու իրավունքից զրկելը պատժի տեսակը, որն իրենից ներկայացնում է պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններում, կազմակերպություններում որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու արգելք: Պատժի այս տեսակը սահմանափակում է անձի աշխատանք ընտրելու ազատությունը²: Պատիժը կարող է նշանակվել, երբ դատարանը, ելնելով հանցավորի պաշտոնավարության կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու ժամանակ նրա կատարած հանցագործության բնույթից, հնարավոր չի գտնում պահպանել որոշակի պաշտոններ զբաղեցնելու կամ որոշակի գործունեությամբ զբաղվելու նրա իրավունքը: Աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի վերը նշված սահմանափակման համար ՀՀ Սահմանադրության 57-րդ հոդվածով բացահայտ հիմք չի սահմանվել:

Նշված օրինակը³ հուշում է, որ աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը կարող է սահմանափակվել նաև «ոչ բացահայտ»,⁴ «անուղղակի»⁵ կամ «քրոնարկված»⁶ եղանակով: Սա կարող է տեղի ունենալ նշված իրավունքն այլ իրա-

² Պատիժը չի զրկում անձին ունենալ այլ աշխատանք կամ զբաղմունք:

³ Նման օրինակները բազմաթիվ են: Այսպես՝ «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 33-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ անձը չի կարող լինել փաստաբան, եթե դատապարտվել է դիտավորությամբ կատարված հանցագործության համար, և նրա դատավճիռը մարված կամ հանված չէ, կամ «Բարձրագույն և հետբուհական մասնագիտական կրթության մասին» ՀՀ օրենքի 18-րդ հոդվածը, համաձայն որի՝ ասպիրանտուրայում պետական պատվերի շրջանակում ուսումնառած և ավարտած մասնագետները պարտավոր են առնվազն երեք տարի աշխատել բարձրագույն և հետբուհական կրթություն իրականացնող ուսումնական կամ գիտական կազմակերպություններում՝ ելնելով «Ձինապարտության մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի պահանջներից և այլն:

⁴ Alexy R., A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, 2002, էջեր 185-192:

⁵ Իրավունքների անուղղակի սահմանափակումների գաղափարն առաջադրվել է գերմանացի իրավաբան-փիլիսոփա Ռոբերտ Ալեքսիի կողմից: Այդ կապակցությամբ վերջինս տարբերակում է իրավունքի սահմանների և իրավունքների սահմանափակումների միջև, առաջադրում իրավունքի անմիջական (ուղղակի) և միջնորդավորված (անուղղակի) սահմանների գաղափարը: Ըստ նրա՝ անմիջական սահմանադրական կարգավիճակով սահմաններն են, այսինքն՝ երբ հենց Սահմանադրության մեջ են նշված իրավունքի սահմանները: Օրինակ՝ յուրաքանչյուր ոք ունի խաղաղ, առանց զենքի հավաքներին ազատորեն մասնակցելու և դրանք կազմակերպելու իրավունքը: Անուղղակի, միջնորդավորված սահմանները Ռոբերտ Ալեքսիին անվանում է ենթասահմանադրական կարգավիճակ ունեցող, երբ սահմանադրությունն այլոց բացահայտ կերպով օժտում է սահմանափակել իրավունքները (կամ սահմանել իրավունքի սահմանները) կամ դրանք իրականացնել որոշակի շրջանակում: Օրինակ՝ կարող է ծառայել ՀՀ Սահմանադրության 33-րդ հոդվածով սահմանված հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության իրավունքը, որը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի որոշմամբ, բացառությամբ, երբ այն անհրաժեշտ է պետական անվտանգության պաշտպանության համար և այլմանավորված է հաղորդակցվողների՝ օրենքով սահմանված առանձնահատուկ կարգավիճակով:

⁶ Aharon B., Proportionality: Constitutional Rights and Their limitations, Cambridge University Press, 2012,

վունքների ու օրինական շահերի հետ համադրելիս ու հավասարակշռելիս և/կամ իրավունքն իրականացնելու համար կառուցակարգեր կամ ընթացակարգեր ստեղծելիս⁷: Դասական իմաստով վիճելի է՝ արդյոք իրավունքի իրականացման համար կառուցակարգեր ստեղծելիս իրավունքը սահմանափակվում է, թե՛ ոչ, քանի որ այդ նույն կառուցակարգերն ու ընթացակարգերն անհրաժեշտ են սահմանադրական իրավունքն իրականացնելու համար: Ոմանց համար նույն կառուցակարգերն ու ընթացակարգերը, ոչ թե իրավունքի սահմանափակումներ են, այլ իրավունքի պաշտպանության/իրականացման սահմաններ⁸: Սակայն եթե սահմանադրական իրավունքը սահմանափակվում է, ապա այն միևնույն է հանդիսանում է սահմանափակում, նույնիսկ եթե ինչ-որ այլ տեսանկյունից դա շտկում կամ կառուցակարգ է դառնում այդ իրավունքի համար⁹:

Շեռնապես հարց է առաջանում ինչ է առհասարակ իրավունքի սահմանափակումը: Այս հարցն իր հերթին ունի ենթահարց՝ ինչ բովանդակություն/ծավալ ունի տվյալ իրավունքը: Հավասարակշռման կողմնակիցները (Ա. Բարակ, Ռ. Ալեքսի), ըստ էության, իրավունքը դիտարկում են լայն սահմաններով և դրանց սահմանափակման համար հիմք ընդունում տվյալ իրավունքի հավասարակշռման այլ իրավունքի հետ: Նրանք, ովքեր համարում են, որ իրավունքներն ի սկզբանե ունեն որոշակի սահմաններ կամ իրենց ներհատուկ իմաստ, առհասարակ չեն ընդունում, որ դրանք սահմանափակվում են, և «սահմանափակումները» դիտարկում են տվյալ իրավունքի որոշակիացում¹⁰, իսկ իրավունքի սահմաններից անցումը՝ խախտում¹¹: Ըստ էության, հենց իրավունքի սահմանների և բովանդակության մասին բանավեճից էլ սկիզբ են առնում իրավունքների հավասարակշռման ուսմունքի կողմնակիցների և հակառակորդների կարծիքները:

Հավասարակշռման կողմնակիցները համարում են, որ իրավունքները ոչ թե «վերջնական» այլ «օպտիմիզացման» (այսինքն՝ առավելագույն հնարավորինին հասնելու պահանջներ) ենթակա պահանջներ են և հավասարակշռումն անխուսափելի է, քանի որ չկա այլ ռացիոնալ պահանջ, թե ինչու պետք է սահմանադրական իրավունքը սահմանափակվի¹²: Հավասարակշռումն արդարացվում է նրանով, որ իրավունքները հնարավոր չէ իրականացնել իրենց ողջ ծավալով, իսկ սահմանադրական իրավունքի սահմանափակումը կարող է սահմանադրորեն թույլատրելի լինել միայն դրա համաչափ լինելու դեպքում¹³: Հավասարակշռման ուսմունքի քննադատները համարում են, որ հավասարակշռման ներքո իրավունքները հավասարեցվում են շահերի (կամ արժեքների կամ սկզբունքների) հետ՝

pp. 135-148.

⁷ Իրավական գրականության մեջ հայտնի է «outworking» տերմինով, ինչը բառացիորեն թարգմանելիս կստացվի «իրավունքն աշխատացնել», մանրամասն տես՝ Alexy R. A Theory of Constitutional rights, Oxford University Press, 2010:

⁸ Aharon B., Proportionality: Constitutional Rights and Their limitations, Cambridge University Press, 2012, p. 22.

⁹ Alexy R., A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, 2002, pp. 218-219.

¹⁰ Francisco J. U., A Critique of Proportionality and Balancing, Cambridge University Press, 2017, p. 247.

¹¹ Webber G., The Negotiable Constitution, On the limitation of Rights, Cambridge University Press 2009, pp. 123-135.

¹² Alexy R., A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, 2002, pp. 48-49, 57, 74.

¹³ Aharon B., Proportionality: Constitutional Rights and Their limitations, Cambridge University Press, 2012, p. 3.

կտրված են բարոյաքաղաքական միջավայրից, և հայտնվելով այդ միջավայրում հաճախ խախտվում են, հավասարեցվում «վերանայման ենթակա նախադրյալների»¹⁴, իսկ հավասարակշռումը չի կարող իրավունքների միջամտություններն արդարացնելու համար միակ միջոցը հանդիսանալ, քանի որ համաչափության թեստը չի կարող ընդգրկել քննարկվող հարցերի բոլոր բարոյական կողմերը և առանց իրավական կատեգորիաների հավասարակշռումն ընդամենը բարոյականության մասին սահմաններ չունեցող պատճառաբանություն է¹⁵:

Իրավունքների սահմանափակման երևույթը չունի միանշանակ պատասխան այն հարցերին, թե ինչն է հանդիսանում իրավունքի սահմանափակում և թե որ կետում է դա տեղի ունենում: Թերևս պետք է համաձայնել Ռ. Ալեքսիի հետ, որ խնդրահարույցը ոչ թե սահմանադրական իրավունքների սահմանափակումներն են, այլ հենց այդ իրավունքների թույլատրելի պարունակությունն ու տարածական աստիճանը որոշելն է ու սահմանափակումն իրավունքների որոշակիացումից, իրականացումից, կարգավորումից տարբերելն է¹⁶: Ըստ նրա սահմանադրական իրավունքների սահմանափակում բուն իմաստով տեղի է ունենում, երբ անհրաժեշտ է լինում հավասարակշռել սահմանադրական իրավունքների հիմքում ընկած շահերը՝ կիրառելով համաչափության սկզբունքը¹⁷: Գործնական առումով այս չափորոշիչը կամ այս չափորոշիչը կիրառելու անհրաժեշտությունն է, որ ակնհայտ է դարձնում և՛ իրավունքի բովանդակության, և՛ իրավունքի սահմանների, և՛ իրավունքի սահմանափակումների հարցերը:

Հետևապես պատահական չէ, որ հավասարակշռումը դիտարկվում է որպես իրավունքների սահմանափակման ընդունված մոտեցում¹⁸, իսկ հավասարակշռման թեստը դարձել է մարդու իրավունքների վերաբերյալ վեճերի լուծման գերակշռող իրավական գործիքը բոլոր հինգ մայրցամաքներում, ազգային և միջազգային, մայրցամաքային և ընդհանուր իրավունքի մշակույթներում¹⁹: Համաչափության թեստն ունի որոշակի փուլային տիպաբանություն՝ օրինաչափ նպատակ, պիտանի, անհրաժեշտ, համաչափ, որոնք, սակայն, երբեմն հստակ տարանջատված չեն և իրավունքներ հավասարակշռելիս հաշվի են առնվում որպես գործոններ²⁰ Նմանօրինակ գործելաոճ ունի նաև ՀՀ Սահմանադրական դատարանը²¹:

Գերմանական իրավունքում հավասարակշռման ուսմունքը ներառում է «պիտանի, անհրաժեշտ, համաչափ» չափանիշներն ի սկզբանե ենթադրելով, որ հավասարակշռում կարող է տեղի ունենալ միայն օրինաչափ նպատակի հա-

¹⁴ *Gregoir W.*, On the Loss of Rights in Proportionality and the Rule of Law/ Edited by Grant Huscroft et al., Cambridge University Press, 2014, pp. 123-154.

¹⁵ *Francisco J. U.*, A Critique of Proportionality and Balancing, Cambridge University Press, 2017, p. 12.

¹⁶ *Alexy R.*, A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, 2002, p. 178.

¹⁷ Նույն տեղում, էջ 222:

¹⁸ *Webber G.*, The Negotiable Constitution, On the limitation of Rights, Cambridge University Press, 2009, p. 2.

¹⁹ *Francisco J. U.*, A Critique of Proportionality and Balancing, Cambridge University Press, 2017, p. 1.

²⁰ *Steu Christoffersen J.*, *Balance F.*, A Study of Proportionality, Subsidiarity and Primarity in the European Convention of Human Rights. Martinus Nijhof, 2009; *Urbina F. J.*, A Critique of Proportionality and Balancing, Cambridge University Press, 2017, p. 7:

²¹ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 30.04.2019թ. թիվ ՍԴՈ-1458 որոշում (պարագրաֆ 4.1):

մար²²: Ինչ վերաբերում է համաչափության չափանիշին, ապա այն կիրառվում է նեղ իմաստով (proportionality stricto sensu), երբ կոնկրետ գործով գնահատվում է իրավունքի միջամտության ինտենսիվության աստիճանի և միջամտության պատճառների կարևորության ողջամտությունը: Համաչափությունը կամ ողջամտությունը գնահատելու համար որոշվում է վսասի և ձեռք բերվող օգուտի համարժեքությունը²³:

«Հ քրեական օրենսգրքի 52-րդ հոդվածի համաձայն՝ պատժի նշանակումն աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի սահմանափակման ցայտուն օրինակ է, երբ ողջամտությունն ու համաչափությունը պետք է գնահատվի հիմք ընդունելով այն արժեքները, որոնց համար այդ պատիժը կարող է նշանակվել: Բարոյական տեսանկյունից պատժի նշանակումն ընդունելի և ողջամիտ է, քանի որ դրա նպատակը սոցիալական արդարության վերականգնումն է, պատժի ենթարկված անձին ուղղելը, ինչպես նաև հանցագործությունները կանխելը, սակայն իրավական տեսանկյունից դրա ընդունելիության չափանիշները կրում են ոչ միայն բարոյաբովանդակային, այլ նաև ձևական բնույթ: Այսինքն՝ յուրաքանչյուր դեպքում, երբ սահմանադրական իրավունքը սահմանափակվում կամ միջամտվում է, անհրաժեշտ է քննարկել նաև նման սահմանափակման իրավաչափությունը և պարզել՝ արդյոք չեն գերազանցվել սահմանափակումների սահմանները:

Բացի դրանից՝ ՀՀ Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի 5-րդ մասը սահմանում է, որ պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքն արգելվում է: Պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանք չի համարվում՝

1) այն աշխատանքը, որը, օրենքին համապատասխան, կատարում է դատապարտված անձը,

2) զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայությունը,

3) յուրաքանչյուր աշխատանք, որը պահանջվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանն սպառնացող արտակարգ իրավիճակների ժամանակ:

Այս ձևակերպումն անուղղակի սահմանափակումներ²⁴ է նախատեսում և սահմանում է, որ դատապարտված, զինվորական կամ այլընտրանքային ծառայություն անցնող անձինք կարող են ներգրավվել տարբեր աշխատանքների և դա չի համարվում հարկադիր աշխատանք: Համանման իրավիճակն առկա է, երբ այդ աշխատանքն իրականացվում է բնակչության կյանքին կամ բարօրությանն սպառնացող արտակարգ իրավիճակների ժամանակ: Վերը նշված իրավիճակներում անձը փաստացի զրկվում է աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքից և դա բխում է ոչ միայն ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսվող ելակետային տվյալներից, այլ նաև իր հետագա զարգացումն է ստացել ՀՀ օրենսդրությամբ:

²² Jan Sieckmann's Report "The Principle of Proportionality: a German Perspective" on the International Conference "Constitutional Justice and the Principle of Proportionality" Sucre, Bolivia 7, December, 2018, p. 5 [https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU\(2019\)002-e](https://www.venice.coe.int/webforms/documents/?pdf=CDL-JU(2019)002-e).

²³ Aharon B., Proportionality: Constitutional Rights and Their Limitations, Cambridge University Press, 2012, p. 340.

²⁴ Հարկ է նկատել, որ իրավունքի սահմանների վերաբերյալ ունեցած պատկերացումներից կախված որոշ տեսաբաններ պարտադիր կամ հարկադիր աշխատանքի վերաբերյալ բացառությունները կարող են մեկնաբանել ոչ թե աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի սահմանափակում, այլ այդ իրավունքի որոշակի բովանդակություն:

Այս նորմի մեկնաբանությունը տարաբնույթ քննարկումների տեղիք է տալիս ոչ միայն սահմանափակման բնույթից ելնելով, այլ նաև պայմանավորված նրանով, որ ՀՀ Սահմանադրության 57-րդ հոդվածի 5-րդ մասով նախատեսված նորմը հանդիսանում է Հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքի մասին ԱՄԿ-ի 1930 թ. թիվ 29 կոնվենցիայի 2-րդ հոդվածի արտացոլանքը, որի համաձայն հարկադիր կամ պարտադիր աշխատանքը չի ներառում՝

ա) պարտադիր զինվորական ծառայության մասին օրենքով պահանջվող և զուտ զինվորական բնույթի ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն,

բ) ինքնակառավարվող երկրի քաղաքացիների սովորական քաղաքացիական պարտականությունների մաս կազմող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն,

գ) դատարանի կայացրած դատավճռով անձից պահանջվող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն՝ այն պայմանով, որ այդ աշխատանքը կամ ծառայությունը կատարվի պետական մարմնի վերահսկողության կամ հսկողության ներքո, և որ նշված անձը չփոխանցվի կամ չհանձնվի մասնավոր անձանց, ընկերությունների կամ ընկերակցությունների տնօրինմանը,

դ) արտակարգ իրավիճակների պայմաններում պահանջվող ցանկացած աշխատանք կամ ծառայություն, այսինքն՝ պատերազմի, տարերային աղետի կամ դրա սպառնալիքի դեպքում, ինչպիսիք են հրդեհները, ջրհեղեղները, սովը, երկրաշարժը, սուր համաճարակները կամ տնային կենդանիների համաճարակները, կենդանիների, միջատների կամ մակաբույծների հարձակումները և ընդհանրապես այն իրավիճակները, որոնց դեպքում վտանգի են ենթարկվում կամ կարող են ենթարկվել ամբողջ բնակչության կամ նրա մի մասի կյանքը կամ նորմալ կենսապայմանները,

ե) համայնքային բնույթի փոքր ծավալի աշխատանքները, որոնք կատարվում են տվյալ համայնքի անդամների անմիջական օգուտի համար, և որոնք, հետևաբար, կարող են համարվել համայնքի անդամների սովորական քաղաքացիական պարտականություններ՝ պայմանով, որ համայնքի անդամները կամ նրանց անմիջական ներկայացուցիչներն իրավունք ունենան այդ աշխատանքների նպատակահարմարության վերաբերյալ արտահայտել իրենց կարծիքը:

Համադրելով միջազգային նորմի և ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված ձևակերպումը՝ ակնհայտ է, որ աշխատանքի ազատ ընտրության սահմանափակումն ինքնըստինքյան ենթադրվող է և չի կարող բացառվել: ՀՀ Սահմանադրությունն իրավունքների սահմանափակումների համար նախատեսել է որոշակի սահմաններ՝ նախևառաջ համաչափության և որոշակիության սկզբունքների տեսքով: Համաչափության սկզբունքի համաձայն՝ հիմնական իրավունքների և ազատությունների սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է լինեն պիտանի և անհրաժեշտ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակին հասնելու համար: Միևնույն ժամանակ սահմանափակման համար ընտրված միջոցները պետք է համարժեք լինեն սահմանափակվող հիմնական իրավունքի և ազատության նշանակությանը: Օրինակ՝ Մարդու իրավունքների Եվրոպական դատարանը յուրաքանչյուր դեպքում սահմանափակման համաչափությունը որո-

շելու համար քննարկում է համապատասխան հանրային շահը պաշտպանելու համար այլընտրանքային միջոցի առկայությունը, որը չէր պահանջի իրավունքի կամ ազատության սահմանափակում կամ ավելի նվազ չափով կմիջամտեր իրավունքների և ազատությունների իրականացմանը: Քննարկում է նաև սահմանափակման պատճառների «վերաբերելի» և «բավարար» լինելը սահմանափակումն արդարացնելու համար: Լրացուցիչ պահանջ է՝ սահմանափակման միջոցը սահմանելու մասին որոշում կայացնելու ընթացքի արդար կինելը²⁵:

Համաչափության սկզբունքը (ՀՀ Սահմանադրության 78-րդ հոդված) ենթադրում է, որ օրենքն ընդունելիս օրենսդիրը կարող է հետապնդել միայն Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակ: Սկզբունքը ճիշտ կիրառելու տեսանկյունից կարևոր է նաև բացահայտել ՀՀ Սահմանադրությամբ սահմանված նպատակի բովանդակությունը: Ըստ Հ. Թովմայանի՝ սահմանադրությամբ սահմանված նպատակի համար սահմանափակման հիմքերը բացառապես հիմնական իրավունքներում սահմանված հիմքերն են²⁶: Այս պնդումը, կարծում ենք, ճիշտ է, սակայն՝ ոչ ամբողջական: Ինչպես վերը նշվեց, որոշ հոդվածներում իրավունքի սահմանափակման հիմքերը նշվում են, իսկ որոշ հոդվածներում՝ ոչ, և առաջին հայացքից պարզ չէ, թե ինչ սահմանադրական նպատակ կարող է հետապնդել իրավունքի չգրված սահմանափակումը: Այս հարցի պատասխանը ստանալու համար պետք է կատարել համակարգային վերլուծություն, դրա հիմքում դնելով ՀՀ Սահմանադրության առաջին հոդվածը, որով Հայաստանի Հանրապետությունը հռչակվել է ինքնիշխան, ժողովրդավարական, սոցիալական, իրավական պետություն:

Ըստ որոշակիության սկզբունքի (ՀՀ սահմանադրության 79-րդ հոդված) հիմնական իրավունքները և ազատությունները սահմանափակելիս օրենքները պետք է սահմանեն այդ սահմանափակումների հիմքերը և ծավալը, լինեն բավարար չափով որոշակի, որպեսզի այդ իրավունքների և ազատությունների կրողները և հասցեատերերն ի վիճակի լինեն դրսևորելու համապատասխան վարքագիծ: Օրենքի որոշակի լինելն, ըստ էության, օրենքի նկատմամբ որակական պահանջ է ներկայացնում: Եթե օրենքը սահմանում է հայեցողություն, ապա պետք է սահմանի նաև դրա շրջանակը²⁷: Որոշակիության սկզբունքի ներքո իրավունքների սահմանափակումները կարող են տեղի ունենալ օրենքով սահմանված կարգով կամ օրենքով, ինչը համահունչ է իրավական և ժողովրդավար պետությանը: Կարևոր է նաև հստակեցնել, որ ՀՀ Սահմանադրությամբ իրավունքների սահմանափակման համար, բացառությամբ ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածով նախատեսված դեպքերի, խոսքը գնում է ոչ թե օրենքով սահմանված կարգով սահմանափակելու, այլ՝ օրենքով սահմանափակելու մասին, ինչը նշանակում է, որ սահմանադրական իրավունքների սահմանափակման համար օրենքով չի կարող սահմանվել ենթաօրենսդրական ակտերով իրավունքը սահմանափակելու հնա-

²⁵ Philip L., Taking the Case to the European Court of Human Rights, Oxford University press, 4th edition, 2017, p. 188.

²⁶ Պողոսյան Վ., Սարգսյան Ն., Հայաստանի Հանրապետության 2015 թ. խմբագրությամբ Սահմանադրությունը, Համառոտ պարզաբանումներ, Երևան, 2016, էջ 82:

²⁷ Philip L., Taking the Case to the European Court of Human Rights, Oxford University press, 4th edition, 2017, p. 188.

րավորություն, թեև ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածով նախատեսված օրինականության սկզբունքի հիմքով Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինները կարող են օրենքով լիազորվել ընդունելու ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտեր:

ՀՀ Սահմանադրության 80-րդ հոդվածի համաձայն՝ ՀՀ Սահմանադրության «Մարդու և քաղաքացու հիմնական իրավունքներն ու ազատությունները» վերտառությամբ գլխում ամրագրված հիմնական իրավունքների և ազատությունների վերաբերյալ ամրագրված դրույթների էությունն անխախտելի է: Նման իրավակարգավորումը հուշում է, որ որքան էլ որ սահմանափակվեն իրավունքները, դրանց էությունը չպետք է աղավաղվի, իսկ սահմանափակման հետևանքով իրավունքը չզրկվի իր բովանդակությունից, չվտանգվի դրա գոյությունը (իհարկե, կարևորագույն աշխատանք է պարզել տվյալ իրավունքի կորիզ հանդիսացող էությունը):

Ցանկացած իրավունքի, այդ թվում՝ աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի, սահմանափակում չի կարող տարածվել այն աստիճան, որ վտանգվի մարդու արժանապատվությունը: Վավերացնելով Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին 16.12.1966թ. միջազգային դաշնագիրը՝ Հայաստանի Հանրապետությունը ճանաչել է դրա Նախաբանի այն հիմնարար դրույթը, ըստ որի՝ «մարդու իրավունքները բխում են մարդկային անհատին ներհատուկ արժանապատվությունից»: ՀՀ Սահմանադրության 3 հոդվածի 1-ին մասում նշված է, որ Հայաստանի Հանրապետությունում մարդը բարձրագույն արժեք է, որ մարդու անօտարելի արժանապատվությունն իր իրավունքների և ազատությունների անքակտելի հիմքն է: «Բարձրագույն արժեք» հասկացությունն այստեղ վերացական չէ և ունի որոշակի իրավական բովանդակություն: «Բարձրագույն արժեք» նշանակում է, որ որևէ այլ արժեք, այդ թվում և պետական, և հանրային խնդիրների լուծմանը կոչված որևէ համակարգ, չի կարող ավելի բարձր դասվել²⁸:

Համակարգային վերլուծության տեսանկյունից անհրաժեշտ է հաշվի առնել նաև ՀՀ Սահմանադրության 39-րդ հոդվածը, որի համաձայն՝ մարդն ազատ է անելու այն ամենը, ինչը չի խախտում այլոց իրավունքները և չի հակասում սահմանադրությանը և օրենքներին: Թեև նշված կարգավորումը մարդու ընդհանուր ազատության մասին է, և որպես այդպիսին չի երաշխավորում որոշակի գործողություն կատարելու թույլտվություն կամ արգելք, ամեն դեպքում սահմանագիծ է հանդիսանում ցանկացած իրավունքի իրականացման գործընթացում և իրավունքների սահմանները գծելու համար:

Վերը նշված վերլուծությունը թույլ է տալիս եզրահանգելու, որ թեև աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի սահմանափակման հատուկ հիմքեր, բացի ՀՀ Սահմանադրության 76-րդ հոդվածում նշվածներից (արտակարգ կամ ռազմական դրության ժամանակ), ՀՀ սահմանադրությունում նշված չեն, սակայն նշված իրավունքն ունի այլ սահմանափակումներից: Թերևս անհնար է չհամաձայնել գերմանացի իրավագետ Է. Վոն Հիփփելի հետ, ում կարծիքով սահմանադրա-

²⁸ ՀՀ Սահմանադրական դատարանի 04.10.2006 թ. թիվ ՍԴՈ-649 որոշում, պարագրաֆ VII-1:

կան իրավունքների սահմանափակման խնդիրները սահմանադրությունում ամրագրված սահմանափակումներով կամ վերապահումներով լուծելու հնարավորությունը «պատրանք» է²⁹: Միևնույն է ցանկացած իրավունք ինչ-որ հարթությունում խաչվում է այլոց իրավունքների հետ, և անհրաժեշտ է լինում տվյալ հարթության մեջ որոշելու դրա տարածական չափերը, որպեսզի պաշտպանվեն այլոց իրավունքները, չանտեսվեն հանրային կարիքները և գործարկվեն չգրված արժեքներ, հետևապես առնվազն մրցակցող իրավունքների հավասարակշռամբ պայմանավորված, կարող է տեղի ունենալ իրավունքի սահմանափակում:

Հետևապես աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքի նման անուղղակի կամ չգրված «սահմանափակումներին» սահմանադրաիրավական գնահատական տալու համար անհրաժեշտ է պարզել՝

- թե՞ ինչ բովանդակություն ունի աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունքը, այսինքն՝ որն է դրա անխախտելի էությունը,
- արդյո՞ք միջամտությունը կամ սահմանափակումը հետապնդում է օրինաչափ՝ սահմանադրությամբ պահպանվող նպատակ, թե՞ ոչ,
- միջամտության կամ սահմանափակման միջոցներն արդյո՞ք համապատասխանում են համաչափության և որոշակիության սկզբունքների պահանջներին:

Annotation. This article explores the legal regulation of constitutional limitations of the right to free choice of employment, discusses direct and indirect limitations and answers to the question whether this right may be limited if no special basis for limitation is enshrined in the constitutional norm for the free choice of employment. The analysis brought in the article may be useful for legal practitioners while defining the borders of the right to free choice of employment.

Аннотация. В статье рассматривается конституционно-правовое регулирование ограничения права на свободный выбор труда, обсуждаются конституционные прямые и косвенные основания для ограничения права, выявляется, может ли оно быть ограничено, если закрепляющей конституционной нормой не предусмотрены специальные основания для его ограничения, а также анализируются пределы ограничений. Проведенный в статье анализ может быть использован для обозначения границ права на свободный выбор труда.

Բանալի բառեր - աշխատանքի ազատ ընտրության իրավունք, ուղղակի սահմանափակում, անուղղակի սահմանափակում, իրավունքների հավասարակշռում, համաչափության սկզբունք, սահմանափակումների սահմաններ:

Keywords: right to free choice of employment, direct limitation, indirect limitation, balancing of rights, principle of proportionality, limits of limitations.

Ключевые слова: право на свободный выбор труда, прямое ограничение, косвенное ограничение, балансирование прав, принцип соразмерности, пределы ограничений.

Ի. Իսկանդարյան - Հայ-ռուսական (Սլավոնական) համալսարանի իրավունքի տեսության և սահմանադրական իրավունքի ամբիոնի հայցորդ, էլ. փոստ՝ izabella.academics@gmail.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 13.12.2019, տրվել է գրախոսության՝ 13.12.2019, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ, փաստաբան, ՀՀ ոստիկանության կրթահամարիլի քրեական իրավունքի և քրեաբանության ամբիոնի դասախոս Դ. Թումայանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020:

²⁹ Alexy R., A Theory of Constitutional Rights, Oxford University Press, 2002, p. 70.

**ՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՏԵՍՈՒԹՅՈՒՆ /THEORY OF STATE AND LAW
/ТЕОРИЯ ГОСУДАРСТВА И ПРАВА**

ՍԱՐԳԻՍ ԱՐՄԵՆԱԿՅԱՆ
*ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և
իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ*

SARGIS ARMENAKYAN
*PhD Student of the Institute of Philosophy,
Sociology and Law of NAS RA*

САРГИС АРМЕНАКЯН
*Соискатель Института философии,
социологии и права НАН РА*

**ՀՌՈՄԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ ՆՇԱՆԱԿՈՒԹՅՈՒՆՆ
ԻՐԱՎԱԳԻՏՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԻՐԱՎԱԿԱՆ
ՀԱՄԱԿԱՐԳԻ ԶԵՎԱՎՈՐՄԱՆ ՈՒ ԶԱՐԳԱՑՄԱՆ ԳՈՐԾՈՒՄ**

**THE IMPORTANCE OF ROMAN LAW IN FOUNDATION AND
DEVELOPMENT OF THE JURISPRUDENCE AND THE EUROPEAN
LEGAL SYSTEM**

**ЗНАЧЕНИЕ РИМСКОГО ПРАВА В ФОРМИРОВАНИИ И
РАЗВИТИИ ЮРИСПРУДЕНЦИИ И ЕВРОПЕЙСКОЙ ПРАВОВОЙ
СИСТЕМЫ**

Հին Հռոմի իրավունքը համաշխարհային պատմության փայլուն և նշանակալից էջերից է: Հասունացած, դասական հռոմեական իրավունքը մարդկային մտքի հանճարեղ նվաճումներից է¹:

Հռոմեական իրավագիտության ծագման ու զարգացման բարդ գործընթացի ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ «հին» բառն այդ երկրի անվան հետ գործածելը կրում է զուտ խորհրդանշական բնույթ: Դա բացատրվում է ամենից առաջ նրանով, որ այն ամենը, ինչ ստեղծել են Հին Հռոմի իրավաբանները, հաջողությամբ օգտագործվում է այսօր շատ երկրներում:

Հռոմեական իրավունքի բացառիկությունն արդյունք է հռոմեական հասարակության, նրա մշակույթի, ինչպես նաև ապրանքադրամական հարաբերությունների անսխալնթաց զարգացման:

¹ Տե՛ս *Аннерс Э.*, История европейского права, М., 1994, էջ 24-26:

Հայտնի է, որ մարդկության մշակութային ժառանգության զգալի մասն իր արմատներով գալիս է հին հույների ստեղծագործական ոգուց: Հռոմեացիները, իրենց հերթին, կարևոր դեր խաղացին հին հունական մշակույթի տարածման գործում: Խոնարհվելով հին հույների քաղաքակրթության առջև՝ նրանք յուրացրեցին այն և համարյա առանց վերապահումների փոխանցեցին եվրոպական միջնադարին:

Միաժամանակ Հռոմն իր էական ներդրումն ունեցավ եվրոպական իրավական մշակույթի մեջ՝ հին հունական օրենսդրության հիման վրա ստեղծելով հռոմեական իրավունքը: Մեզ հասած հին հռոմեական իրավունքի աղբյուրները վկայում են, որ հռոմեական իրավաբաններն իրենց տեսական աշխատություններում օգտագործել են հույն մտածողների բնական-իրավական գաղափարները, նրանց ուսմունքները պետության և իրավունքի, ինքնիշխանության, կառավարման խառը ձևի և այլնի մասին:

Այն, որ հին հռոմեական իրավական միտքը գտնվել է հին հունական համապատասխան հայեցակարգերի նշանակալի ազդեցության տակ, ապացուցվում է բազմաթիվ փաստերով: Այսպես, երբ մ.թ.ա. V դ. կեսերին պլեբեյները պահանջեցին գրավոր օրենսդրություն, ապա Հունաստան ուղարկվեցին հռոմեական դեսպանորդներ՝ հունական օրենսդրության և հատկապես Սոլոնի օրենքների հետ ծանոթանալու համար:

Հայտնի է, որ այդ ծանոթության արդյունքներն օգտագործվել են հին հռոմեական իրավունքի կարևորագույն աղբյուրի՝ «12 աղյուսակների օրենքների» մշակման ընթացքում: Ընդ որում՝ «12 աղյուսակների օրենքները» հռոմեական իրավունքի առաջին կանոնակարգումն է: Բազմաթիվ դարերի ընթացքում դրանք համարվել են իրավունքի հիմնական աղբյուր Հռոմում: Այդ օրենքներն իրենց անվանումը ստացել են այն առիթով, որ գրվել են 12 տախտակների վրա և փակցվել են քաղաքային հրապարակում: Ըստ մեզ հասած տվյալների՝ բոլոր երիտասարդ անձինք, որ ընդունվում էին քաղաքացիների շարքերը, պետք է անգիր իմանային այդ օրենքները: Գտնում էին, որ առանց դրա հնարավոր չէր կատարել քաղաքացու պարտականությունները, հատկապես դատական հարցերում: Կարևոր է նշել, որ «12 աղյուսակների օրենքները» իրենց հիմքով սովորության իրավունքի գրառում էին²:

Դրանց կարիքն ամենից շատ զգում էին պլեբեյները: Այդ օրենքների օգնությամբ նրանք պաշտպանվում էին պատրիկ դատավորների կամայականություններից: Իրավունքի համակարգումը տվյալ դեպքում նրանց համար համարվում էր փաստական փուլ հասարակական կյանքի բոլոր ոլորտներում պատրիկներին հավասարվելու պլեբեյական պայքարում:

Հետաքրքիր է, որ այդ օրենքները մեզ չեն հասել: Դրանք հայտնի են միայն որոշ դրվագներով, որոնք պահպանվել են հին հեղինակների, մասնավորապես իրավաբանների ստեղծագործություններում: Հատկապես արժեքավոր տվյալներ դրանց մասին կան Տիցերոնի, Ուլպիանոսի, Գայոսի աշխատություններում: Հռոմեական իրավունքի աղբյուրների մեջ հատուկ տեղ է զբաղեցնում մ.թ.ա II դարի

² Sfn История Государства и права зарубежных стран, М., 2000, էջ 176-177:

իրավաբան, հանրահայտ «Ինստիտուցիաների» հեղինակ Գայոսի ստեղծագործությունը, որը հետագայում դարձավ դասագիրք հռոմեական իրավաբանական դպրոցի համար: Այն պատահաբար հայտնաբերվել է պատմաբան Նիբուրը 1816 թ. իտալական Վերոն քաղաքում: Գայոսի «Ինստիտուցիաները» գտնվում էին աստվածաբանական բովանդակություն ունեցող աշխատության տեքստի տակ:

Համաձայն մեզ հասած ավանդության՝ Նիբուրը շուտ է տվել թանաքամանը, այնուհետև ձեռագրի վրայից մաքրելու թանաքի հետքերը, հայտնաբերել է Գայոսի աշխատությունը:

«Ինստիտուցիաները» իրավագիտության ընդհանուր հիմունքներին նվիրված համառոտ դասագիրք էր, և կազմվել էր հռոմեական իրավաբան Գայոսի ավելի հին դասագրքի հիման վրա: Մեզ հասած աղբյուրները վկայում են այն մասին, որ կայսրությունում կար երկու բարձրագույն իրավաբանական հիմնարկություն՝ Կոստանդնուպոլսում և Բեյրութում: Ուսումը նշված հաստատություններում տևում էր հինգ տարի և, համաձայն 533 թ. կայսերական կոնստիտուցիայի, հանգում էր հետևյալին՝ 1-ին կուրսում ուսումնասիրում էին «Ինստիտուցիաները» և դիգեստների առաջին հինգ գրքերը, 2-րդից մինչև 5-րդ կուրսը՝ դիգեստները (մինչև 36-րդ գիրքը ներառյալ), իսկ 5-րդ կուրսում դասավանդվում էր Հռատինիանոս կայսեր օրենքները (կայսերական որոշումների ժողովածու, որը ստացել է «Կոնստիտուցիաներ» անվանումը)³:

Հռոմեական իրավաբանները հնարավորություն ունեին օգտագործելու նաև կայսրության այլ ժողովուրդների իրավական զարգացման արդյունքները: Դրանցից ամենից հաջողված իրավական ինստիտուտները խորը ուսումնասիրությունից և վերաիմաստավորումից հետո ձևափոխվում ու հարմարեցվում էին հռոմեական իրականության պահանջներին: Այդպիսի շատ ինստիտուտներն այնքան էին փոփոխվում և լրացվում հռոմեական իրավաբանների ջանքերով, որ ակնհայտորեն կորցնում էին իրենց ինչպես սկզբնական ձևը, այնպես էլ՝ բովանդակությունը: Արդյունքում՝ դրանք հաճախ ներկայացվում էին որպես հռոմեական հեղինակների ստեղծագործություններ: Այսօրվա ուսումնասիրողը կարող է հայտնագործել այդ հարդարանքը միայն այն դեպքում, եթե նա լավ ծանոթ է հին հռոմեական իրավունքի աղբյուրների և կայսրության տարբեր մասերում ապրած ժողովուրդների իրավական հուշարձանների հետ:

Անհրաժեշտ է նշել, որ հռոմեական իրավաբանները չեն սահմանափակվել միայն իրենց նախորդների դրույթների հասարակ ընկալմամբ, այլ կիրառել են դրանք ստեղծագործաբար և զարգացնել՝ հաշվի առնելով հռոմեական իրականության առանձնահատուկ ընկերային-քաղաքական պայմանները և խնդիրները: Օրինակ՝ հին հունական մտքին բնորոշ քաղաքականության և իրավունքի փոխկապվածության գաղափարն իր հետագա զարգացումն ու նոր արտահայտությունը ստացավ հռչակավոր իրավաբան Ցիցերոնի՝ պետության՝ որպես հանրային-իրավական ընդհանրության, մեկնարկման մեջ: Իսկ հունական սոփեստների պատկերացումները ազատ անհատի մասին հռոմեական իրավաբանները

³ Տե՛ս *Давид Р., Жоффре-Спинози К.*, Основные правовые системы современности, М., 2003, էջ 41-42:

օգտագործեցին, ըստ էության, նոր հայեցակարգի՝ իրավաբանական անձի հասկացության մշակման ընթացքում:

Անշուշտ, Հին Հռոմի իրավական մտքի ակնառու նվաճումներից էր ինքնուրույն գիտության իրավագիտության ստեղծումը: Խորն ուսումնասիրելով անցյալի փորձը՝ հռոմեական իրավաբանները մշակեցին քաղաքական-իրավական խնդիրների լայն համալիր՝ նվիրված պետության և իրավունքի ընդհանուր տեսության, ինչպես նաև առանձին իրավաբանական դասընթացների ոլորտը:

Հատկապես մեծ են նրանց նվաճումները քաղաքացիական, պետական, վարչական, քրեական և միջազգային իրավունքի ոլորտներում, որոնց հիմնական դրույթները և ինստիտուտները աչքի են ընկնում համակարգման ներդաշնակությամբ, ձևակերպումների հստակությամբ և կոնկրետությանը, իրավական նորմերի շարադրման տրամաբանականությամբ և դիպուկությամբ:

Հռոմեական իրավաբանների կարևորագույն վաստակը կարելի է համարել նաև այն, որ նրանք իրենց աշխատություններում տեսականորեն արտացոլեցին այն նորմը՝ հին հունականից տարբերվող պատմական և ընկերային-քաղաքական իրականությունը, որում նրանք ապրում և գործում էին: Մնալով գոյություն ունեցող կարգերի գաղափարախոսական պաշտպանը՝ նրանք միաժամանակ տեսական առումով իրենց ստեղծագործությամբ էական ներդրում ունեցան պետության և իրավունքի մասին ուսմունքի պատմության մեջ, և դրանով իսկ մեծ ազդեցություն թողեցին իրավական ուսմունքների հետագա զարգացման վրա:

Հայտնի է, որ հռոմեական իրավագիտությունն իր ծաղկմանը հասավ, այսպես կոչված, «դասական» շրջանում, այսինքն՝ ուշ հանրապետության դարաշրջանում:

Արդեն առաջին կայսրերը ձգտում էին ձեռք բերել ազդեցիկ իրավագիտության պաշտպանությունը և ըստ հնարավորին՝ այն ծառայեցնել իրենց շահերին: Այդ նպատակով ականավոր իրավաբաններն Օգոստոս կայսեր կառավարման ժամանակներից արդեն հատուկ իրավունք էին ստացել պատասխան տալու կայսեր անունից: Այդպիսի պատասխաններն ունեին մեծ հեղինակություն և աստիճանաբար (պրնցեպսի իշխանության ուժեղացմանը զուգընթաց, որը սկզբում օրենսդիր չէր) դարձան պարտադիր դատավորների համար: Ավելի ուշ՝ III դարից իրավաբան-դասականների առանձին դրույթներ սկսեցին վկայակոչվել որպես օրենքի տեքստ: Նրանցից ականավորներն էին Գայոսը, Պապինիանոսը, Պավելը, Ուլպիանոսը և Մոդեստիանոսը: Նրանք հռոմեական իրավագիտության գագաթներն էին:

Վալենտինիանոս 3-րդի հատուկ օրենքով 426 թ. այդ հինգ իրավաբանների դրույթներին տրվեց օրինական ուժ:

Հռոմեական իրավաբանների գործունեությունն առավելապես ուղղված էր իրավական պրակտիկայի պահանջների բավարարմանը և գործող իրավունքի նորմերը փոփոխող հասարակական հարաբերությունների պահանջներին հարմարեցնելուն: Միաժամանակ կոնկրետ գործերով արված մեկնաբանություններով և պատասխաններով, ինչպես նաև գիտական թեքում ունեցող աշխատություններով իրավաբանները մշակում էին մի շարք ընդհանուր տեսական դրույթներ:

Ճիշտ է՝ իրավական ընդհանուր սկզբունքների ու բնորոշումների ձևակերպմանը հռոմեական իրավաբանները մոտենում էին բավականին զգույշ՝ նախընտրելով կոնկրետ իրավական հարցերի մանրամասն մշակումը և միայն դրա հիման վրա անելով այս կամ այն ընդհանրացումը: Այստեղից էլ գալիս է հռոմեական իրավագիտության մեջ տարածված ասույթը. «Ամեն մի բնորոշում վտանգավոր է»⁴:

Հռոմեական իրավաբաններն ի ծնե դիալեկտներ էին: Մեր կարծիքով, հենց այդ հանգամանքը նրանց թույլ տվեց առաջ ընկնել ժամանակներից, անել հայտնագործություններ իրավագիտության մեջ, որոնք, անցնելով դարեր, հասան մեջ հանճարեղ կոսհումների տեսքով: Օրինակ, Ուլպիանոսի՝ իրավունքի բաժանումը մասնավորի և հանրայինի: Կամ՝ «չկա հանցագործություն առանց դրա մասին նշված օրենքի» ձևակերպումը, որն հանդիսանում է մեր ժամանակների քրեական օրենսդրության հիմնարար սկզբունքներից մեկը: Դեռ հնում հռոմեացիները հասկացան, որ հանցավորությունը բարդ սոցիալական երևույթ է, և նրա վերացումը պահանջում է ամենից առաջ այդ չարիքը ծնող պատճառների ուսումնասիրում: Այդ առիթով բնութագրական է Գայուսի՝ մի ավագակի գործով դատավարության ընթացքում արած եզրակացությունը: Ավարտելով իր խոսքը՝ ի պաշտպանություն ավագակի՝ նա նշել է. «Այսօր դատարանի գլխավոր խնդիրը հանգում է ոչ այնքան այս հանցագործությունը խստորեն պատժելուն, որքան մեր հասարակության մեջ դրա տարածմանը նպաստող պատճառների վերհանմանը»:

Հանցավորության կանխման խնդիրը շոշափվում էր նաև Սենատում՝ իրավաբանների ելույթներում, որտեղ պարբերաբար ամփոփվում էր արդարադատության մարմինների գործունեությունը:

Հռոմեական իրավաբանների առանձին ասույթներ նաև այսօր միտք են արթնացնում, դրդում են մեզ փնտրելու այն ոսկե միջինը, որն ընկած է բարոյականի և իրավականի միջև: Միթե մեզ չի ստիպում խորհելու հռոմեական իրավաբանների հետևյալ, հայտնի ասույթը. «Բախտը շատերին է ազատում պատժից, սակայն պատժվելու վախից ոչ ոքի չի ազատում»:

Հռոմեական իրավագիտությունը իրավաբանների մեջ դաստիարակում էր այնպիսի արժեքավոր որակներ, ինչպես նվիրվածությունը մասնագիտությանը, ազնվություն, սկզբունքայնություն: Հայտնի են դեպքեր, երբ հռոմեական իրավաբանները չեն դավաճանել իրենց խղճին նույնիսկ այն ժամանակ, երբ այդ պահանջել են արքաները: Այդպիսին էր, օրինակ, ականավոր հռոմեական իրավաբան Պապինիանոսը, որը կարևոր պաշտոններ է զբաղեցրել կայսեր Սեվերիանոսի և նրա հաջորդ՝ Կարակալայի օրոք: Մերժելով կայսեր հրամանը՝ հիմնավորել է իր եղբոր՝ համակառավարիչ Գետուսի, գազանաբարո սպանության արդարացիությունը՝ նա հայտարարել է, որ սպանության արդարացումը բուն սպանությունից բարդ է, որի համար և մահապատժի է ենթարկվել:

Իհարկե, սխալ կլիներ ենթադրել, որ հռոմեական իրավաբանների աշխատությունները չէին ծառայում տիրող դասակարգի շահերին: Իր ոգով և բնույթով պահպանողական հռոմեական իրավագիտությունը բոլոր միջոցներով արդա-

⁴ Տե՛ս Ասիլյան Ն., Սաֆարյան Գ., Հռոմեական իրավունք, Երևան, 2002, էջ 5-6:

րացնում էր սոցիալական անհավասարությունը ստրկատիրական հասարակության մեջ:

Հռոմում բարձրագույն կատարելության է հասնում իրավական ձևը, իրավաբանական տեխնիկան, որոնց շնորհիվ իրավունքի նորմերը ձեռք են բերում հստակություն, ձևակերպումների պարզություն, կոնկրետություն, որոշումների հիմնավորվածություն: Հռոմեական դասական իրավունքը ընդհանրապես իրավական մշակույթի մնայուն արժեք է:

Շնորհիվ հռոմեացի իրավաբանների գործունեության և նրանց բարձր մարդկային որակների՝ Հին Հռոմում ստեղծվում է իրավունք, որը բնութագրվում է տարատեսակ իրավական ինստիտուտների ճկուն մշակմամբ, պատշաճ վարքագծի կանոնների մանրամասնություններով, փաստարկման պարզությամբ, ձևակերպումների ճշտությամբ, բարձր իրավաբանական տեխնիկայով: Այդ տեսակետից հատկապես աչքի են ընկնում մասնավոր սեփականության իստիտուտի ժառանգական և միջազգային իրավունքները:

Հետագայում այդ բարձր իրավական մշակույթը որոշիչ ազդեցություն ունեցավ միջնադարյան և ժամանակակից եվրոպական երկրների իրավունքների վրա, իր արտացոլումը գտավ աշխարհի մնացյալ պետությունների իրավական համակարգում: Հարց է ծագում, թե ինչու հենց Հին Հռոմում իրավական գիտությունը հասավ իր ծաղկմանը: Ինչպիսի պայմաններ և նախադրյալներ կային դրա համար այստեղ: Այդ հարցի պատասխանները բազմաթիվ են: Սակայն դրանցից մեկը կարելի է համարել վճռական:

Վիթխարի է հռոմեական իրավունքի գիտական նշանակությունը: Իրավաբանական տերմինները և հասկացությունները, որոնք մշակվել են Հին Հռոմում իրավաստեղծ և իրավակիրառ գործունեության արդյունքում (օրինակ, հանրապետություն, սահմանադրություն, օրենքներ, վինցիկացիա և պայմանագրերի բազմաթիվ տեսակներ և այլն) չեն կորցրել իրենց տեսական և գործնական նշանակությունը ու մինչև այժմ էլ կիրառվում են աշխարհի գրեթե բոլոր երկրների, այդ թվում նաև Հայաստանի Հանրապետության, իրավական համակարգերում⁵:

Կարծում ենք, որ հռոմեական իրավական մշակույթի ծաղկման գլխավոր պատճառը պետք է փնտրել այն մեծ ուշադրության մեջ, որ դրսևորում էր պետությունը գիտելիքների այդ ճյուղի նկատմամբ: Հռոմեական պետությունը հատուկ ուշադրություն էր դարձնում ոչ միայն իրավագիտության համար անհրաժեշտ նյութատեխնիկական բազայի ստեղծմանը, այլև անցկացնում էր ամենօրյա կազմակերպական-տեխնիկական և դաստիարակչական բնույթի գործունեություն՝ երկրում ընդունված օրենքները կյանքում կենսագործելու համար: Հատուկ նշանակություն էր տրվում բնակչության շրջանում իրավական գիտելիքների քարոզչությանը, նրան՝ հասարակական կյանքը կարգավորող բոլոր իրավական ակտերի հետ ծանոթացնելուն: Հետաքրքիր է, որ երկրի օրենքները պարտադիր կերպով փակցվում էին հրապարակային վայրերում, որպեսզի բնակչությունը ծանոթանա դրանց բովանդակության հետ: Այսպես, հայտնի է, որ Պետությունը չսահմանափակվեց միայն «12 աղյուսակների օրենքների» մշակմամբ և ըն-

⁵ Տե՛ս Косарев А.И., Римское частное право, М., 1998, էջ 8-9:

կալմամբ, այլ նաև կազմակերպեց նրա իմաստավորված կենսագործումը կյանքում: Դրանք փակցվեցին Հռոմի կենտրոնական հրապարակում, որպեսզի բոլոր քաղաքացիները ծանոթանան դրա բովանդակության հետ: Սահմանվեց նաև հետևյալ խիստ կանոնը՝ Հռոմի քաղաքացի կարող էր դառնալ միայն նա, ով քննություն էր հանձնել աղյուսակների իմացության վերաբերյալ: Դա արվում էր հատուկ նպատակով, մարդը, որ կատարել է հակաիրավական արարք, չէր կարող այն պատճառաբանել օրենքների չիմացությամբ:

Հռոմեական իրավունքի աստիճանական զարգացմանը, նրա «դասական ավարտվածությանը» նպաստեցին նաև այլ հանգամանքներ և գործոններ: Կասկած չկա, որ դրանցից մեկն էլ ապրանքային հարաբերությունների բարձր մակարդակն էր ուշ հանրապետության և պրիցիպատի շրջանում: Մեծ նշանակություն ուներ նաև կայսրության «համաշխարհային» բնույթը, որն անհրաժեշտ դարձրեց ինչ-որ մակարդակում բազմաթիվ և տարբեր իրավական համակարգերի հաշտեցումը, համակարգեր, որոնք պատմականորեն ծագել էին, գոյություն ունեին նվաճված երկրներում:

Մեր կարծիքով, կարևոր է նաև այն հանգամանքը, որ կար ականավոր իրավաբանների անվան ու կարծիքի նկատմամբ: Հատուկ նշանակություն էր տրվում վերը նշված իրավաբանների աշխատություններին ու խորհրդատվություններին: 426 թ. օրենքով սահմանվեց, որ հռոմեացի մյուս իրավաբանների հայացքները և ցուցումները կարող են հաշվի առնվել, եթե դրանք չեն հակասում առաջին հնգյակի մեջ մտնող իրավաբանների կարծիքներին: Պապինիանոսի կարծիքը ճանաչվեց «մեկին հաղթող, սակայն երկուսին զիջող»:

Դժվար չէ նկատել, որ Հին Հռոմում իրավունքը և իրավունքի գիտական մեկնաբանումը կազմում են մեկ միասնություն, ականավոր իրավաբանի կոնկրետ գործով արված խորհրդատվությունը կարելի էր վկայակոչել ինչպես օրենք: Հենց միայն դա անսահման հնարավորություններ էր բացում իրավագիտության՝ որպես կենսականորեն կարևոր գիտության, զարգացման ու կատարելագործման համար: Եթե ամբողջ ասվածին ավելացնենք նաև հռոմեական իրավունքի հազարամյա զարգացումը, որի հետևանքով տեղի ունեցավ նրա հարստացումը և կատարելագործումը, ապա մենք կստանանք պատասխան այն հարցի, թե ինչու այն դուրս եկավ իր դարաշրջանի սահմաններից, վերածնվեց՝ դառնալով հիմք շատ երկրների իրավական համակարգերի համար: Եվ հենց վերոնշվածով է պայմանավորված հռոմեական իրավունքի պատմական և ժամանակակից նշանակությունը:

Annotation. In this article, the author highlighted in detail the theoretical and practical importance of Roman law in the formation and development of jurisprudence and General European law, in particular, in the rule of law, the theory of treaties, legal principles and satisfaction and formation of legal thinking:

Borrowing / reception / of Roman law is presented as a result of the requirements of Medieval Europe, which was an important factor and incentive in the formation and development of European common law.

Аннотация. В данной статье автор подробно осветил теоретическое и практическое значение римского права в деле формирования и развития юриспруденции и общего европейского права, в частности, в вопросах верховенства права, теории договоров, правовых принципов и удовлетворения и становления юридического мышления.

Заимствование /рецепция/ римского права представлено как результат требований Средневековой Европы. Она была важным фактором и стимулом в формировании и развитии европейского общего права.

Բանալի բառեր - իրավունք, հռոմեական իրավունք, իրավագիտություն, իրավունքի տեսություն, իրավական սկզբունքներ, իրավունքի ռեցեպցիա, եվրոպական իրավունք և իրավաբանական մտածողություն:

Keywords: law, Roman law, reception, jurisprudence, theory of law, legal principles, reception of law, European law and legal thinking.

Ключевые слова: право, римское право, юриспруденция, теория права, правовые принципы, рецепция права, европейское право и юридическое мышление.

Ս. Արմենակյան - ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի հայցորդ, էլ. փոստ՝ sargisarmenakyan@mail.ru

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 23.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 23.01.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի պետաիրավական հետազոտությունների բաժնի վարիչ Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ԱՐՄԱՆ ՀՈՎՀԱՆՆԻՍՅԱՆ
*«Մխիթար Գոշ» հայ-ռուսական միջազգային
համալսարանի հայցորդ*

ARMAN HOVHANNISYAN
*Applicant of “Mkhitar Gosh” Armenian-Russian
International University*

АРМАН ОГАНИСЯН
*Соискатель Армяно-российского международного
университета «Мхитар Гош»*

**ԱԶԱՏՈՒԹՅԱՆ, ԲԱՐՈՅԱԿԱՆՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ԻՐԱՎՈՒՆՔԻ
ՓՈԽՀԱՐԱԲԵՐԱԿՑՈՒԹՅԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻԻ ՇՈՒՐՋ**

**ON THE ISSUES OF RELATIONSHIP BETWEEN FREEDOM,
MORALITY AND LAW**

**К ВОПРОСУ О ВЗАИМОСВЯЗИ СВОБОДЫ,
МОРАЛИ И ПРАВА**

Ազատության, բարոյականության և իրավունքի հարաբերակցության մասին հարցը վերաբերում է էթիկայի և իրավունքի փիլիսոփայության հիմնական հարցերին¹: Պլատոնի էթիկայի համակարգը, որը սահմանում է Հոբսի և Կանտի էթիկական համակարգերի հիմնական գծերը, կարևոր է բոլոր ժամանակների համար: Այս համակարգում լուսավորության շրջանում ներկայացված են ազատության երկու լիովին տարբեր հասկացություններ, մի կողմից Թոմաս Հոբսի՝ 1588-1679 թթ., մյուս կողմից Իմանուիլ Կանտի՝ 1724-1804 թթ. կողմից: Այս խնդրի լուծման փորձը ձեռնարկվում է սույն հոդվածում ազատության մասին քրիստոնեական աստվածաբանության ուսմունքի² հաշվառմամբ, որի միջոցով դրվում է խնդիր՝ ցույց տալու բարոյականության և իրավունքի նշանակությունը ներկա հասարակական զարգացումների հորձանուտում:

Անտիկ ժամանակներից ի վեր փիլիսոփայական հարցադրումների կենտրոնում գտնվում է մարդու կենսագործունեության մասին հարցը, որում կարևոր տեղ է տրվում նաև իրավունքին: Պլատոնն իր պետաիրավական համակարգի հայեցակարգը զարգացնում է «Պետություն»³ աշխատությունում: Մարդուն տարբերում է հակադրությունների առկայությունը՝ զգացում և բանականություն:

¹ Մանրամասն տես *Սլոբինյան Հ. Մ.*, Իրավունքի տեսության հիմնահարցերը. ֆենոմենոլոգիական մոտեցում, Երևան, 2006, նույնի, Իրավունքի փիլիսոփայության ներածություն, Երևան, 2019:

² Մանրամասն տես *Պասյան Ռ.*, Արդի իրավունքի քրիստոնեական ակունքները: Սբ. Էջմիածին, 2002:

³ Տես *Սլատոն*, Государство, Санкт-Петербург, «Наука», 2005:

Բանականությունը կողմնորոշվում է լավի գաղափարով: Այս գաղափարում ընդունվում է ուժը, որպեսզի հանդարտեցնան իմաստով կապված լինի շրջակա աշխարհի հետ, ազդի զգացմունքների վրա: Այս զգացման միջոցով պաշտպանվում են սխալներից: Դրա հետ մեկտեղ Պլատոնը երազում է այնպիսի իրավիճակի ստեղծման մասին, որի պայմաններում մարդիկ կլինեն հավասար և ընկերասեր: Պլատոնն այս տեսության մեջ հիմնվում է նախևառաջ յուրաքանչյուրի բանականության վրա⁴: Դրա հետ մեկտեղ «Պետություն» աշխատությունում նա բանականության պահպանման պատասխանատվությունը փոխանցում է հատուկ խավին՝ փիլիսոփաներին, որոնք պետք է իշխեն մարդկանց, կառավարեն երկիրը՝ որպես իմաստուն ու գիտուն կառավարիչներ:

Պլատոնը հետագայում սահմանում է, որ յուրաքանչյուր մարդ ուղղված է կոռուպցիոն երևույթների դրսևորմանը: Նրա Սիցիլիա գնալու տպավորություններն իրենց արտացոլումն են գտել այսպես կոչված «Յոթերորդ նամակում», որը գետեղված է «Օրենքներ»⁵ աշխատությունում: Այն պետությունը, որտեղ գերիշխում են փիլիսոփաները, իրենից ներկայացնում է կատարյալ պետություն:

Պլատոնը՝ որպես երկրորդ ճանապարհորդություն, առանձնացնում է փիլիսոփաների փոխարեն օրենքների և իրավունքի գերակայության պետությունը: Օրենքներն ազդում են քաղաքացիների վրա համոզման միջոցով: Եթե ազդեցությունը չի բավարարում, ապա դրանց իրականացման համար կարող է կիրառվել հարկադրանք:

Եթե դիտարկենք Պլատոնի երկու աշխատանքների փոխկապակցվածությունը՝ «Պետություն» և «Օրենքներ», ապա պարզ է դառնում, որ փիլիսոփան պատկերացրել է որոշակի վարքագծային համակարգ, որը տարբերվում է յուրահատուկ երեք մակարդակների առկայությամբ: Առաջին մակարդակը զգացմունքների ցուցանիշն է: Այն կապված է սխալների (խախտումների) հետ: Պլատոնը խոսում է մարդու՝ ավելի շատ նյութական միջոցներ ունենալու մշտական ձգտման մասին: Մարդկային զգացմունքները երբեմն նմանվում են շատակեր կենդանու: Երկրորդ մակարդակում այս զգացմունքներին հակադրվում է բանականությունը, որը տարբերվում է նրանով, որ ընկալում է և՛ իրական, և՛ հանդերձյալ աշխարհը: Բանականությունն ուղղված է զգացմունքների զսպմանը կամ սահմանափակմանը: Այս մակարդակում կարևոր դեր է խաղում չափավորությունը: Այս որակները ներկայացվում են որպես հիմնարար՝ Պլատոնի էթիկայի ողջ հայեցակարգի համար: Երրորդ մակարդակում արդեն ի հայտ է գալիս իրավունքը: Բովանդակային առումով այն ուղղված է դեպի բանականություն՝ դեպի երկրորդ մակարդակ: Իրավունքը հավասարակշռում է բանականության թերությունները որոշակի հարկադրանքով, որը բնական է մարդկային վարքագծի կանոնակարգման համար:

Նմանատիպ մտահանգումներ առկա են նաև Հոբսի ու Կանտի գործերում: Հոբսի մոտ բնական միջավայրում ապրող մարդը տարբերվում է իշխանության անսահման ձգտում ունեցող մարդուց: Բանականությունը մարդուն առաջարկում

⁴ Shtu *Нерсесянц В.С.*, Политические учения Древней Греции, М., «Наука», 1979, էջ 143-189:

⁵ Shtu *Платон*, Государство, Санкт-Петербург, «Наука», 2005:

է սահմանափակել սեփական ձգտումը դեպի իշխանություն՝ դեպի բոլորի համար ընդունելի մակարդակ: Բանականության այս տեսակը Հոբսն անվանում է Աստծո կողմից մարդուն նվիրված: Այն իր գործնական արտահայտումն է գտնում Քրիստոսի ոսկե կանոնում, որը Հոբսի համար բնական օրենքի սահմանումն է. «Մի՛ արեք այլ անձանց այն, ինչը չեք ցանկանա, որ ձեր նկատմամբ կատարվի»:

Հոբսը բանականության այս բնագավառն անվանում է բարոյականության փիլիսոփայություն: Քանի որ ոչ ոք չի կարող հիմնվել այն գաղափարի վրա, որ բոլորը կհետևեն ոսկե կանոնին, անհրաժեշտ է պետության մասնակցությունը, որի վրա դրվում է ոսկե կանոնին հետևելու հարկադրանքի գործառույթ: Հոբսը պետական հարկադրանքն անվանում է «Լևիաթան», որպեսզի բնութագրի հարկադրանքի բարոյականության իրացման համար պահանջվող մասշտաբը:

Բարոյական օրենքները, որոնք նման կերպ պահպանվում են հարկադրանքով, քաղաքացիական օրենքներ են:

Դրա հետ կապված կարող են սահմանվել ոչ միայն ուղղություններ, որոնցով Թոմաս Հոբսը բացահայտում է նմանությունն անտիկ փիլիսոփայությանը, հատկապես Պլատոնի կողմից ներկայացված փիլիսոփայությանը, այլ նաև նրանք, որոնք ի հայտ են բերում տարբերություններ: Հոբսը դիտարկում է մարդու իշխանության ծարավը բնական վիճակում որպես մարդու՝ ինքնապահպանման և մահի հանդեպ վախի ձգտման հետևանք: Քանի որ յուրաքանչյուր մարդ ցանկանում է միշտ ավելին, քան իր կարգավիճակն է: Առաջին մակարդակի մարդկային չափումը ժամանակակից պայմաններում դրսևորվում է ավելի պարզորոշ կերպով, քան օրինակ՝ անտիկ փիլիսոփայության մեջ: Բարոյականության կապը ոչ երկրային բացարձակության հետ ավելի ազատ է, քան անտիկ փիլիսոփայության մեջ կամ անգամ քրիստոնեական աստվածաբանությունում:

Նման մակարդակներ ամրագրված են նաև Կանտի «Ձուտ բանականության քննադատություն» աշխատությունում⁶: Առաջին երկու մակարդակները ներկայացված են կենսաբանական մարդու և բնական մարդու միջոցով, որոնց Կանտը բարոյականության իր փիլիսոփայության մեջ հակադրում է իրար: Երկուսն էլ ընկնում են տարբեր օրենքների ազդեցության տակ: Բանական մարդու համար գործում է պատճառականության սկզբունքը: Նա իր գործողություններով ենթակա է կենդանի ցանկության, որի համար էլ ազատ չէ: Բանական մարդը կարող է դարձնել մտածողությունը իր վարքագծի հիմնական զսպանակը: Բանականի էությունը հանդես է գալիս համընդհանուր օրենքի տեսքով: Մարդու ազատությունը դրսևորվում է նրանում, որ նա կարող է հետևել այդ ընդհանուր օրենքին: Համընդհանուր կապն իր արտացոլումը գտնում է կատեգորիկ իմպերատիվում, որի առնչությունը ոսկե կանոնի հետ հաճախ մատնանշվում էին Կանտի տեսության մեկնաբանների կողմից, չնայած այն հանգամանքին, որ Կանտը դրանք այդքան հստակ չէր սահմանում:

Ինչ վերաբերվում է երրորդ մակարդակին, ապա Կանտն այստեղ նույնպես տեսնում է իրավունքի դրսևորում՝ արտաքին հարկադրանքում: Կանտի մոտ

⁶ Տե՛ս Կանտ, «Ձուտ բանականության քննադատություն», գերմաներենից թարգմ. Վարազդատ Տերոյանը, «Գիտություն», Երևան, 2010:

եղել են դժվարություններ դիրքորոշում մշակելիս, որը նախատեսում է բանականության տեղն իրավունքում, քանի որ առաջին հերթին այն բանականությունը դարձնում էր գործուն՝ ներքին կողմի միջոցով, այսինքն՝ ինքնահարկադրանքի շնորհիվ, երկրորդ, նրա կողմից կառուցված բացարձակ բանական աշխարհում հաշվի չէին առնվել բանականության բացասական կողմերը: Նրանք դարձնում էին իրավունքն անհրաժեշտ:

Մեր ժամանակներում լայնորեն տարածված է այն համոզմունքը, որ ազատության ժամանակակից հասկացությունը ձևավորվել է Լուսավորության դարաշրջանում: Լուսավորության դարաշրջանի ուսումնասիրության արդյունքում պարզ է, որ այն ժամանակ ձևավորվել են ազատության երկու հակադիր հասկացություններ: Այն, ինչը մեկ ուսմունքի ակունքում ներկայանում է որպես ազատություն, մյուսում կարող է ներկայանալ որպես անազատություն: Այսպիսի դրույթ առաջացել է իրավունքի փիլիսոփայության և իրավագիտության միջև առկա բանավեճերի հետևանքով, որոնք մինչև այժմ չեն կորցրել իրենց արդիականությունը⁷:

Մենք կփորձենք կարճ բնութագրել առկա հակասությունները, որի հիմքում կդրվի երեք յուրահատուկ մակարդակներից կազմված վերոնշյալ կառույց՝ զգացմունքներ, բանականություն և իրավունք:

Հորքը կարող է ներկայացվել որպես ազատություն կատեգորիայի առաջին հետազոտող, ով որոշակի չափով մեկնաբանել է քաղաքական ազատությունը, քանի որ այդ կատեգորիան հիմնարար է սահմանադրական իրավունքի և քաղաքականության համար, որը սահմանվել է ֆրանսիական հեղափոխության ժամանակներից ի վեր: Բնական ազատությունը, ինչպես սահմանում է Հորքը, դրսևորվում է իշխանության հանդեպ անհագ ձգտման մեջ: Մարդու ազատությունը դիմադրության ազատությունն է, որն անձը կարող է հակադրել իշխանության հանդեպ ցանկացած ձգտման: Այն դրականորեն է ծառայում մարդու ինքնապահպանմանը: Տվյալ ազատությունը նպատակ ունի մարդուն ձերբազատել մահվան վախից: Սահմանափակումները, որոնք դրվում են մարդկային փոխհարաբերությունների հիմքում, բարոյական պարտականությունների և քաղաքացիաիրավական օրենքների կողմից հասցնում են անսահմանափակ բնական ազատությանը, այլ կերպ ասած, քաղաքացիական ազատությանը, որն իր բնույթով մնում է բնական ազատություն: Քաղաքացիական ազատությունը բնական ազատության այն չափաբաժինն է, որը կարող է տրամադրվել յուրաքանչյուր անհատի՝ մարդկանց համատեղ գոյն ապահովելու նպատակով:

Այլ է Կանտի հիմնադրույթը: Նրա համար ազատությունը կենդանական ձգտումների ազատության միջոցով է արտահայտվում, որը կարող է նշանակել համընդհանուր օրենքի իրացման ազատություն: Մենք ազատ ենք, եթե կատարում ենք մեր պարտականությունները:

Հակառակը, անազատ է գործում բանական մարդը, ով կարող է վերապրել միայն իր կենդանական ձգտումները: Մենք բնութագրում ենք այն որպես ազատության հասկացություն: Բարոյական ազատության այս հասկացությունը մնում

⁷ Մանրամասն տե՛ս *Малахов В.П.,* Философия права, Идеи и предположения, М., 2008, էջ 8-27:

է որպես Կանտի փիլիսոփայության կենտրոնական հատված, որը նա մոդիֆիկացրել է 1793 թ. իր աշխատանքներից մեկում, որոնք նվիրված են կրոնի հարցի քննարկմանը: 1797 թ. «Բարքերի մետաֆիզիկա» աշխատանքում նա փորձեց տվյալ հասկացության կողքին դնել արտաքին ազատության հասկացությունը, որը շատ նման է Հոբսի բնական ազատության մասին հասկացությանը:

Երբ հղում են կատարում Կանտին, ապա առաջին հերթին իրավունքի ուսմունքում կիրառում են «Կամքի ազատությունը այլոց հարկադրական կամայականությունից» սկզբունքը, այսինքն Կանտի կողմից ներկայացված ազատության հասկացություններից երկրորդը, որը չնայած պակաս կարևոր է նրա փիլիսոփայության կառուցման մեջ, այնուամենայնիվ Հոբսի ազատության հասացությանն ավելի նման է:

Լուսավորության շրջանում դրված էր հիմնարար հարց, արդյոք մենք ազատ ենք մեր կրքերի, թե՛ բանականության շնորհիվ, որն այդ կրքերը զսպում է որոշակի շրջանակներում: Տվյալ հարցի պարզաբանումը հնարավոր չէ առանց Լուսավորության դարաշրջանում ազատության մասին երկու հասկացությունների զարգացման պատմության տեսության: Ինչպես Հոբսն, այնպես էլ Կանտը դիմում էին ազատության մասին քրիստոնեական ուսմունքին, չնայած նրանք այս կապը հիշատակում են միայն անուղղակի կերպով:

Քրիստոնեական աստվածաբանությունը ներառում է ազատության երկու հասկացություններն էլ, սակայն հաջողվում է կապել այդ երկուսն իրար, ի տարբերություն Հոբսի և Կանտի:

Փորձենք տալ ազատության մասին քրիստոնեական ուսմունքի կարճ նկարագրությունը: Նշված ուսմունքը մշակվել է նախևառաջ Օգոստինիանոսի կողմից իր «Աստծո կարկուտ» աշխատությունում և «Ներում և ազատ կամք» շարադրվածքում: Օգոստինիանոսը բանավեճի է մտնում քրիտանացի վանական և աստվածաբան Մորգան Պելագիոսի հետ: Նոր ժամանակների սկզբում Մարտին Լյութերը հիմնվում էր Օգոստինիանոսի վրա, իսկ Էրազմ Ռոտերդամցին հանդես էր գալիս Լյութերի դեմ և ուներ դիրքորոշում, որը մոտ է Պելագիոսին:

Համաձայն Օգոստինիանոսի ուսմունքի՝ սկզբում Ադամը դրախտում հաճույք էր ստանում հարատև կյանքի ազատությունից: Նա ստանալով լավի և վատի միջև ընտրության ազատություն՝ արդյունքում ընտրելով վատը՝ մեղսագործություն կատարելով, որն իր ազդեցություն թողեց ողջ մարդկության ճակատագրի վրա: Այս ընտրության հետևանքը եղավ անմահության կորուստը, այն վրա հասավ որպես մեղքի համար վարձատրություն: Մարդկությունն ընկավ մեղքի ենթակայության տակ, որտեղից դուրս գալ հնարավոր չէ սեփական ուժերով: Այս անազատությունից մարդկությունը կարող է դուրս գալ միայն Աստծո հանդեպ սիրո միջոցով, որը վերադարձնում է անազատ մարդուն մեղսագործության ընթացքում կորցրած հավերժ կյանքի ազատությունը⁸: Ահեղ դատաստանից հետո նորից կհայտնվի դրախտային վիճակը, ուր կկանգնի ընտրության ազատության խնդիրը լավի և վատի միջև:

Օգոստինիանոսի և Պելագիոսի միջև բանավեճը, իսկ ըստ այդմ՝ Լյութերի

⁸ Տե՛ս *Սրբեփանյան Հ. Մ.*, Իրավունքի փիլիսոփայության ներածություն, Երևան, 2019:

և էրագ Ռոտերդամցու բանավեճն ընթանում էր հետևյալ հարցի շուրջ: Արդյոք մարդը, որը մեղսագործ է, ազատության նշված վիճակը կարող է ձեռք բերել Աստծո ներողամտության միջոցով, թե՛ կարող է դրան հասնել սեփական ջանքերով: Արդյո՞ք Ադամի մեղսագործությունը վերացրեց մարդուն սկզբնապես տրված լավի ու վատի միջև ընտրության ազատությունն ամբողջությամբ, թե՛ մասնակիորեն:

Տվյալ դեպքում չկա հնարավորություն մանրամասն դիտարկելու առաջ քաշված հարցը: Վճռական է այն, որ ազատության մասին քրիստոնեական ուսմունքում իրար կողքի առկա են ազատության երկու կատեգորիաներ: Մարդուն տրված է լավի և վատի միջև ընտրության հնարավորություն: Նրանց առջև դրված է նաև խնդիր կիրառել այն ազատության իմաստով, որն ուղղորդում է դեպի հարատև կյանք: Այն հանգամանքը, որ մարդն ազատորեն ընտրում է վատը, չի հակասում նրա՝ լավի ընտրության միջոցով վատից ազատվելու խնդրին: Լավի և վատի միջև ընտրության քրիստոնեական ազատության մեջ մենք նորից տեսնում ենք Հոբսի բնական, դեռևս անսահմանափակ ազատությունը, մշտական կյանքի ազատության մեջ, որը մեղքի ենթակայությունից ազատությունն է և ճանաչվում է Կանտի բարոյական ազատության տեսանկյունից: Ազատության երկու հասկացություններն էլ հակադրվում են իրար և նրանք միասնականության մեջ դիտարկվում են միայն քրիստոնեական ուսմունքում:

Բարոյականության և իրավունքի համագործակցությունը պոզիտիվ իրավունքում, երբեք կասկածի տակ չի դրվել⁹: Քանի որ մարդու կենսական բարիքներում տեսնում ենք նրա բնական ազատության արտահայտությունը, և այն, որ վերջինս պաշտպանվում է ինչպես մասնավոր, այնպես էլ հանրային իրավունքի կողմից: Իրավական բարիքների ցանկը մասնավոր իրավունքում, այդ թվում՝ քաղաքացիական իրավունքում, իր հիմքում դժվար թե տարբերվի բարիքների համընդհանուր ցանկից: Իր վերջնական արտահայտումն իրավական բարիքների պաշտպանությունը գտնում է պոզիտիվ իրավունքների սուբյեկտիվ հնարավորություններում: Այստեղ ընդունված է, որ այլ մարդու բարիքների պաշտպանությունն իրավունքի միջոցով թույլ է տալիս դիտարկելու այսպիսի գործողությունները որպես իրավունքի՝ իրավական բարիքների հանդեպ հարգանքի բարոյական պարտականության խախտման նկատմամբ հակազդեցություն: Այն, ինչը տուժողի համար բնական ազատության հանդեպ խախտում է, ապա խախտողի համար այն հանդես է գալիս որպես իր սեփական կամքի ազատության խախտում:

Մեր ելակետային տեսակետը բարոյականության ու իրավունքի հարաբերակցության վերլուծության համար այն է, որ իրավունքը սահմանում է որոշակի սանկցիաներ իրավական նորմերի խախտման համար: Բարոյականության ու իրավունքի փոխհարաբերակցության պարզաբանման համար կարևոր է առաջնային ու երկրորդական պարտականությունների սահմանազատումը, որն անցկացվում է քաղաքացիական իրավունքի դոգմատիկայում, չնայած որոշակի տարբերությունների: Բարոյականության ոլորտը կարող է դիտարկվել առաջ-

⁹ Մանրամասն տե՛ս *Мартышин О.В.*, Нравственные основы теории государства и права //Государство и право, 2005, № 7, էջ 5-12:

նային՝ պարտականության տեսանկյունից այն դեպքում, երբ բարոյական առաջնային պարտականությունների խախտման ժամանակ այն ծնունդ է երկրորդային պարտականություններ, որոնք այդ դեպքում կդառնան իրական պարտականություններ:

Annotation. In the submitted article, the author provides an in-depth and comprehensive analysis of theoretical and practical issues related to the relationship between freedom, law and morality of the necessary forms of human life. The author discusses the levels of perception of morality and law in the context of the works of famous philosophers.

In the article the author discusses also the discrepancy between the concept of freedom in two branches of science by the philosophy of law and jurisprudence, and these concepts are briefly described on three levels: emotions, reason and law.

Аннотация. В данной статье проведен комплексный анализ теоретических и практических вопросов, касающихся взаимосвязи свободы, закона и морали необходимых форм человеческой жизни.

В статье рассматриваются уровни восприятия морали и права в контексте работ известных философов.

В статье также анализируется несоответствие понятия свободы в двух отраслях науки – в философии права и в юриспруденции, и эти понятия в статье кратко описаны на трех уровнях: эмоции, разум и закон.

Բանալի բառեր - ազատություն, իրավունք, բարոյականություն, փոխահարաբերակցություն, համակեցության կանոններ, բարոյական նորմեր, իրավական նորմեր, տեսաիրավական համակարգ:

Keywords: freedom, law, morality, relationship, coexistence rules, moral norms, legal norms, theoretical-legal system.

Ключевые слова: свобода, право, мораль, взаимосвязь, правила сосуществования, моральные нормы, правовые нормы, теоретическо-правовая система.

Ա. Հովհաննիսյան - «Մխիթար Գոշ» հայ-ռուսական միջազգային համալսարանի հայցորդ, ՀՀ արդարադատության նախարարության հակակոռուպցիոն և քրեակատարողական քաղաքականության մշակման վարչության փորձագետ, էլ. փոստ՝ hovhannnisan001@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 10.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 10.01.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր, ՀՀ ԳԱԱ փիլիսոփայության, սոցիոլոգիայի և իրավունքի ինստիտուտի պետաիրավական հետազոտությունների բաժնի վարիչ Գ. Սաֆարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CIVIL LAW/ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО

ՌՈՒԲԻՆԱ ՊԵՏՐՈՍՅԱՆ
ԵՊՀ, քաղաքացիական իրավունքի ամբիոն, ասպիրանտ

RUBINA PETROSYAN
Post-graduate student at the Chair of Civil Law, YSU

РУБИНА ПЕТРОСЯН
Аспирант кафедры гражданского права ЕГУ

**ԽՆԱՄԱԿԱԼՈՒԹՅՈՒՆԸ ԵՎ ՀՈԳԱԲԱՐՁՈՒԹՅՈՒՆԸ,
ԽՆԱՄԱՏԱՐ ԸՆՏԱՆԻՔԸ՝ ՈՐՊԵՍ ԱՌԱՆՑ ԾՆՈՂԱԿԱՆ
ԽՆԱՄՔԻ ՄՆԱՑԱԾ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ ԽՆԱՄՔԻ ԵՎ
ԴԱՍՏԻԱՐԱԿՈՒԹՅԱՆ ԿԱԶՄԱԿԵՐՊՄԱՆՆ
ՈՒՂՂՎԱԾ ԻՆՍՏԻՏՈՒՏՆԵՐ
(ԻՐԱՎԱՀԱՄԵՄԱՏԱԿԱՆ ՎԵՐԼՈՒԾՈՒԹՅՈՒՆ)**

**GUARDIANSHIP AND CURATORSHIP AND FOSTER FAMILY AS
INSTITUTIONS REFERRED TO THE ORGANIZATION OF THE
CARE AND UPBRINGING OF THE CHILDREN LEFT WITHOUT
PARENTAL CARE (COMPARATIVE-LEGAL ANALYSIS)**

**ОПЕКУНСТВО И ПОПЕЧИТЕЛЬСТВО, ПРИЕМНАЯ СЕМЬЯ
КАК ИНСТИТУТЫ, НАПРАВЛЕННЫЕ НА ОРГАНИЗАЦИЮ
ВОСПИТАНИЯ И УХОДА ЗА ДЕТЬМИ, ОСТАВШИМИСЯ
БЕЗ РОДИТЕЛЬСКОГО ПОПЕЧЕНИЯ
(СРАВНИТЕЛЬНО-ПРАВОВОЙ АНАЛИЗ)**

Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպմանն ուղղված խնամակալության, հոգաբարձության և խնամատար ընտանիքի ինստիտուտների համակողմանի բացահայտումն անհրաժեշտ է կատարել վերջիններիս կարգավորման առարկա հանդիսացող հարաբերությունների իրավահամեմատական վերլուծության միջոցով:

Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքի¹ համաձայն՝ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին բացահայտում են խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները, վարում են նման երեխաների հաշվառումը և,

¹ ՀՀ ընտանեկան օրենսգրքին ընդունվել է ՀՀ Ազգային ժողովի կողմից 09.11.2004 թ., ուժի մեջ է մտել 19.04.2005 թ.: ՀՀՊՏ 2005.01.19/4(376) Հոդվ. 60:

ելնելով ծնողական խնամքից զրկվելու որոշակի հանգամանքներից, ընտրում են այդ երեխաների խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման ձևերը: Կազմակերպությունների (նախադպրոցական կրթական, հանրակրթական, բժշկական կամ նմանատիպ այլ կազմակերպությունների) պաշտոնատար անձինք, որոնք տեղեկություններ ունեն առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների մասին, պարտավոր են այդ մասին հաղորդել խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին՝ ըստ երեխաների փաստացի գտնվելու վայրի (ՀՀ ընտանեկան օրենսգիրք, 109-րդ հոդվ., 1-ին մաս, 110-րդ հոդվ., ինչպես նաև ՀՀ կառավարության 2016 թ. հունիսի 2-ի N 631-Ն որոշմամբ հաստատված խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրության 9-րդ կետ, 5-րդ ենթակետ): Քաղաքացիական օրենսգրքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ խնամակալ կամ հոգաբարձու նշանակում է խնամակալության ու հոգաբարձության կարիք ունեցող անձի բնակության վայրի խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը՝ մեկ մասվա ընթացքում, սկսած այն օրվանից, երբ նշված մարմինն հայտնի է դարձել քաղաքացու նկատմամբ խնամակալություն կամ հոգաբարձություն սահմանելու անհրաժեշտությունը: Ընտանեկան օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները տեղական ինքնակառավարման մարմիններն են: «Տեղական ինքնակառավարման մարմնի մասին» ՀՀ օրենքի 36-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետում նշվում է, որ պետության կողմից համայնքի ղեկավարին պատվիրակված լիազորություն է խնամակալության, հոգաբարձության սահմանումը և խնամակալության ու հոգաբարձության մարմիններին օրենքով վերապահված այլ լիազորությունների իրականացնումը: Ինչպես տեսնում ենք, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների կարգավիճակի ճանաչման և նրանց նկատմամբ խնամքի ձևի ընտրության գործընթացի իրար փոխկապված փուլերում՝ բացահայտման, հաշվառման, կարգավիճակի ճանաչման և խնամքի ձևի որոշման գործընթացում, ներգրավված են և առանցքային դերակատարում ունեն խնամակալության և հոգաբարձության մարմինները: Այստեղ հատկանշական է ներկայացնել ՄԱԿ-ի երեխայի իրավունքների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտե)² հնչեցրած մտահոգությունը՝ կապված մեր երկրում գործող խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի հետ: Մասնավորապես, դրական գնահատելով ազգային, մարզային և տեղական մակարդակներում ստեղծված՝ երեխայի պաշտպանության եռաստիճան համակարգը, այդուհանդերձ մտահոգիչ է համարել այն, որ տեղական մակարդակում երեխայի պաշտպանությունը հիմնականում իրականացվում է անհրաժեշտ որակավորում և մասնագիտական պատրաստվածություն չունեցող կամավորների կողմից: Կոմիտեն առաջարկել է միջոցներ ձեռնարկել տեղական մակարդակում երեխաների պաշտպանության գործին ներգրավելու երեխաների հետ աշխատանքի փորձ ունեցող մասնագետների, երեխաների այլընտրանքային խնամքի մասին ՄԱԿ-ի

² ՀՀ-ի կողմից 1993 թվականին վավերացված՝ Երեխայի իրավունքների մասին ՄԱԿ-ի կոնվենցիայի և հետագայում լրացված Կոնվենցիային կից երկու արձանագրությունների՝ անդամ պետությունների կողմից կատարման նկատմամբ վերահսկողությունն իրականացնում է ՄԱԿ-ի՝ Երեխայի իրավունքների կոմիտեն:

կողմից 2009 թվականի նոյեմբերի 20-ին ընդունված ուղենիշներին համապատասխան ապահովել ընտանիքահենք և համայնքահենք խնամքի այլընտրանքային բավարար տարբերակներ ընտանեկան միջավայրից զրկված երեխաների համար (Կետ 30)³: Արդարացի և հիմնավորված համարելով Կոմիտեի մտահոգությունը՝ ցանկանում ենք ուշադրություն հրավիրել ներքոհիշյալ օրենսդրական կարգավորումների վրա:

1. Ընտանեկան օրենսգրքի համաձայն՝ երեխաների խնամակալներ (հոգաբարձուներ) կարող են նշանակվել միայն չափահաս գործունակ անձինք՝ իրենց համաձայնությամբ: Երեխայի խնամակալ (հոգաբարձու) նշանակելիս հաշվի են առնվում խնամակալի (հոգաբարձուի) բարոյական և անձնական այլ հատկանիշներ, խնամակալի (հոգաբարձուի) պարտականությունները կատարելու նրա ունակությունները, խնամակալի (հոգաբարձուի) և երեխայի փոխհարաբերությունները, երեխայի նկատմամբ խնամակալի (հոգաբարձուի) ընտանիքի անդամների վերաբերմունքը, ինչպես նաև երեխայի ցանկությունը, եթե դա հնարավոր է: Այնուհետև սպառիչ թվարկվում են այն հանգամանքները (քրոնիկ ալկոհոլյան մոլությամբ կամ թմրամոլությամբ, թունամոլությամբ հիվանդ անձինք, կյանքի և առողջության նկատմամբ դիտավորյալ հանցագործություններ կատարած անձինք, խնամակալների (հոգաբարձուների) պարտականություններից հեռացված անձինք և այլն), որոնց առկայության փաստը բացառում է վերջիններիս խնամակալ (հոգաբարձու) նշանակվելու հնարավորությունը (Ընտ. օր., 135-րդ հոդվ.): Եթե բացառող հանգամանքները հավաստվում են համապատասխան տեղեկանքներով և փաստաթղթերով (բժշկական հաստատությունների կողմից տրված տեղեկանք, խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշում, դատարանի վճիռ և այլն), ապա տրամաբանական հարց է առաջանում՝ ի դեմս խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի՝ ղվ պետք է կատարի, օրինակ, հնարավոր խնամակալի (հոգաբարձուի) բարոյական և անձնական այլ հատկանիշները, խնամակալի (հոգաբարձուի) պարտականությունները կատարելու նրա ունակությունները պարզելու, դրանք «երեխայի լավագույն շահերի» լույսի ներքո գնահատելու մնացյալ բոլոր գործողությունները, որոնք մեր հանդամամբ միայն լուրջ մասնագիտական խմբի կողմից կատարված ուսումնասիրության և դրա արդյունքում կազմված եզրակացության հիման վրա կարող են կատարվել, երբ ՀՀ-ում բացակայում է քննարկվող բնագավառում պարտադիր կատարման ենթակա որոշումներ ընդունելու իրավասություն ունեցող մասնագիտացված մարմին⁴: Չնայած նրան, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին կից ստեղծվում են խնամակալության և հոգաբարձության հանձնաժողովներ (այսու-

³ Հասանելի է հետևյալ հղումամբ՝ <http://www.ohchr.org/en/hrbodies/crc/pages/crcindex.aspx>, 02.12.2017թ. դրությամբ:

⁴ Սույն ուսումնասիրության շրջանակում ամենևին նպատակ չունենալով մուտք գործել հանրային իրավունքի կարգավորման բնագավառ՝ այդուհանդերձ չենք կարող չանդրադառնալ խնամակալության և հոգաբարձության՝ որպես առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության հարցում բացառիկ լիազորություններով օժտված մարմնի մասնագիտական պատրաստվածությանը, իրավասություններին, կայացվող որոշումների հիմնավորվածությանը որքանով, որ այն անմիջականորեն առչնվում է մեր կողմից կատարվող ուսումնասիրությանը:

հետ՝ հանձնաժողով), միևնույն է, դա որևէ լուրջ ազդեցություն չի կարող ունենալ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի պրոֆեսիոնալիզմի ձևավորման և գործունեության արդյունավետության բարձրացման տեսանկյունից հետևյալ պատճառներով պայմանավորված. նախ՝ այդ հանձնաժողովը հասարակական հիմունքներով գործող, խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին կից ստեղծվող *խորհրդակցական մարմին է*, երկրորդ՝ հանձնաժողովի կազմում *կարող են ընդգրկվել* մարզպետարանների (Երևանում՝ Երևանի քաղաքապետարանի) աշխատակազմի կառուցվածքային ստորաբաժանումների, սոցիալական աջակցության տարածքային գործակալությունների (բաժինների) աշխատողներ, համայնքապետարանի աշխատակազմի համայնքային ծառայողներ, բուժաշխատողներ, համայնքի մանկավարժներ, հոգեբաններ, սոցիալական աշխատանքի մասնագետներ և իրավաբաններ, ինչպես նաև հասարակական կազմակերպությունների ներկայացուցիչներ (համաձայնությամբ), *երրորդ՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի առաջարկով* հանձնաժողովը կազմում ու խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն է ներկայացնում քննարկվող հարցի վերաբերյալ հանձնաժողովի դիրքորոշումն արտացոլող՝ *բացառապես խորհրդակցական բնույթ ունեցող համապատասխան եզրակացություն* (Ընտ. օր., 109-րդ հոդվածի 2-րդ մաս, ՀՀ կառավարության 2016 թվականի հունիսի 2-ի «Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կանոնադրությունը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2011 թվականի փետրվարի 24-ի N 164-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 631-Ն որոշման (այսուհետ՝ Կանոնադրություն) 11-րդ, 14-րդ, 18-րդ կետեր: Բացի դրանից՝ 2005 թվականին ստեղծվել է կրկին խորհրդակցական մարմին հանդիսացող՝ Երեխայի իրավունքների պաշտպանության ազգային հանձնաժողովը⁵, որի գործառույթներից է կյանքի դժվարին իրավիճակում հայտնված երեխաների իրավունքների պաշտպանության պետական ծրագրերի իրականացման վերաբերյալ առաջարկությունների ներկայացումը (4-րդ կետի 9-րդ ենթակետ): Հանձնաժողովի որոշումներն ունեն երաշխավորական բնույթ (11-րդ կետ): Ուշադրության է արժանի այն փաստը, որ կրկին հանձնաժողովում գերակշռում են ոչ այս ոլորտում գործունեություն իրականացնող մասնագետները:

Ինչպես տեսնում ենք, օրենսդիրը մի կողմից կարծես իմպերատիվ կերպով ամրագրել է խնամակալության և հոգաբարձության մարմիններին կից այս հանձնաժողովների ստեղծումը, մյուս կողմից՝ վերջիններիս համար քննարկվող հարաբերությունների ոլորտում գործող համապատասխան մասնագետներից բաղկացած մասնագիտացված կազմ ունենալու և իրենց գործունեության արդյունքում խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համար պարտադիր հանդիսացող որոշումներ կայացնելու իրավասություն չվերապահող դրույթների ամրագրմամբ, ըստ էության, հանձնաժողովի գոյությունն ու գործունեությունը

⁵ Տե՛ս ՀՀ վարչապետի 2012 թվականի դեկտեմբերի 28-ի «Երեխաների իրավունքների պաշտպանության ազգային հանձնաժողով ստեղծելու, հանձնաժողովի կանոնադրությունը և անհատական կազմը հաստատելու և ՀՀ վարչապետի 2005 թվականի հոկտեմբերի 28-ի N 835-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» N 1295-Ն որոշումը:

դարձնում է ֆունկցիոնալությունից զուրկ և ձևական: Առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի կարիքները գնահատելու, ուսումնասիրելու գործառնությունների հատվածը վերապահված է նաև սոցիալական աջակցության տարածքային մարմիններին⁶, որոնք խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն տալիս են եզրակացություններ առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի խնամակալության կամ հոգաբարձության, խնամատարության հանձնելու, ինչպես նաև խնամակալ ճանաչելու կամ խնամատար ծնող հաշվառելու մասին («Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք⁷, 17-րդ հոդվ., 1-ին մաս, 4-րդ կետ), որոնք, իհարկե, կրկին պարտադիր և վերջնական չեն կարող լինել խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համար՝ չնայած այս մարմինների բավականին մասնագիտացված բնույթին: Գործող իրավակարգավորումների պայմաններում խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն, ըստ էության, խնամակալի (հոգաբարձուն) ընտրությունը կատարում է՝ ղեկավարվելով օրենքով ամրագրված բացառող հանգամանքներով, իսկ այլ հանգամանքներ գնահատում է սեփական հայեցողությամբ: Խնամակալության և հոգաբարձության սահմանման մի շարք որոշումների ուսումնասիրությունը ցույց է տալիս, որ խնամակալ (հոգաբարձու) են նշանակվում հիմնականում երեխայի հարազատները: Խնամակալ (հոգաբարձու) նշանակելու որոշումների հիմքում դրվում են խնամակալ դառնալ ցանկացող անձի դիմումը և անձի համաձայնությունն ու պատրաստակամությունը՝ խնամակալի և հոգաբարձուի պարտականությունները կատարելու, հիմնականում բժշկական և նարկոլոգիական կենտրոնների համապատասխան տեղեկանքները, երբեմն Հանձնաժողովի եզրակացությունը, տարբեր անձանց վկայությունները⁸: Նշենք, որ դրանցում առհասարակ բացակայում են ապագա խնամակալի գույքային, ընտանեկան դրության և զբաղվածության՝ խնամակալի պարտականությունների հետ համատեղելիության վերաբերյալ որևէ դրույթ, մինչդեռ դրանք հավասարապես կարևոր են երեխայի պատշաճ ընտանեկան դաստիարակության, լիարժեք ֆիզիկական և հոգեկան զարգացման ապահովման առումներով, դրանց գերակշռող մասում բացակայում է նշում՝ հանձնաժողովի թեկուզև խորհրդատվական բնույթ կրող եզրակացության մասին, սակայն դրանցում կարմիր թելի նման առկա է «ելնելով անչափահասների շահերից» ձևակերպումը, սակայն թե հա-

⁶ ՀՀ-ում սոցիալական աջակցության տարածքային մարմինները գործում են հիմնականում մարզկենտրոնում և քաղաքներում: Օրինակ, Վայոց Ձորի մարզում սոցիալական աջակցության տարածքային մարմինը գտնվում է Ջերմուկ քաղաքում: Այստեղ, կրկին բարձրանում է այս մարմնի գործունեության արդյունավետության հարցը, քանի որ կենտրոնից զգալի հեռավորության վրա գտնվող որևէ համայնքում անհրաժեշտ ուսումնասիրությունների կատարումը բավականին ժամանակատար կարող է լինել, և մեկ-երկու այցի կամ հանդիպման շրջանակում հնարավոր չի լինի համապարփակ եզրակացություն կազմել, ինչն էլ համայնքներում համապատասխան մասնագետների ներգրավմամբ՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների գործունեության արդյունավետության բարձրացման անհրաժեշտությունն է առաջ բերում:

Սոցիալական աջակցության մարմինների սպասարկման տարածքները տե՛ս ՀՀ կառավարության 2015 թվականի հունիսի 4-ի N 582-Ն որոշման մեջ:

⁷ «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքն Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 17.12.2014 թ., ուժի մեջ է մտել 01.01.2015 թ., ՀՀՊՏ 2014.12.30/76(1089).1 Հոդ.1253.20:

⁸ Տե՛ս, օրինակ, Երևան քաղաքի Աջափնյակ վարչական շրջանի ղեկավարի 27.10. 2009 թ. N 1, 03.05.2010թ. թիվ 120, 01. 02. 2010թ.թիվ 04 որոշումները: Տավուշի մարզի Իջևանի քաղաքապետի 2016 թվականի 11. 03.2016թ. N119 որոշումը:

տուկ մասնագիտական ինչ գիտելիքների տիրապետող մասնագետը և երեխայի ու խնամակալի (հոգաբարձուի) համադրելիության ինչպիսի չափանիշներից ելնելով է կայացնում «երեխայի լավագույն շահերից» բխող որոշում, ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված չէ: Ուշագրավ է Վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումն առ այն, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի եզրակացությունը, որը տրվել է առանց երեխայի՝ նրա դաստիարակությանը հավակնող ծնողներից մեկի՝ կյանքի հետազոտության, չի կարող գնահատվել որպես վեճի լուծման համար պատշաճ ապացույց⁹: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն (այսուհետ՝ ՄԻԵԴ) **Օլսոնն (թիվ 2) ընդդեմ Շվեդիայի գործով** ընդգծել է երեխային առնչվող հարցերում պետական իշխանությունների դերը¹⁰: **«P. C.- ն և S.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության»** և **«W.-ն ընդդեմ Միացյալ Թագավորության» գործերով** ՄԻԵԴ-ը կրկին ընդգծել է, որ երեխայի կենսաբանական ընտանիքին վերամիավորման հետ անհնարինության որոշումները պետք է հիմնված լինեն համապատասխան նկատառումների վրա և չպետք է լինեն միակողմանի, դրանք չպետք է լինեն կամ երևան կամայական (**P. C.- ն և S.-ն**), միևնույն ժամանակ ՄԻԵԴ-ը երեխային երկարաժամկետ խնամակալության հանձնելու առնչությամբ նշել է, որ որոշումների կայացման գործընթացը պետք է այնպիսին լինի, որպեսզի տեղական իրավասու մարմնի կողմից պարզվեն և պատշաճ կերպով հաշվի առնվեն ծնողների տեսակետները և շահերը, և որպեսզի ծնողները կարողանան պատշաճ ժամկետում օգտվեն իրենց հասանելի իրավական պաշտպանության միջոցներից (**W.-ն**)¹¹:

Պրակտիկայում խնամակալ կամ հոգաբարձու հիմնականում նշանակվում են երեխայի տատիկը կամ պապիկը¹², որոնք հաճախ իրենք ունեն խնամքի և աջակցության կարիք, ինչը սակայն խնամակալության և հոգաբարձության մարմինների կողմից ոչ միշտ է հաշվի առնվում, և երեխան հանձնվում է նրանց խնամքին՝ փաստացի շարունակելով ունենալ խնամքի կարիք: Կարծում ենք՝ խնամակալի անձի ընտրությունը հատկապես բարդ է հաշմանդամություն կամ ծանր առողջական խնդիրներ, դաստիարակության դժվարություններ ունեցող, հոգեկան կամ վարքի խանգարմամբ տառապող երեխայի դեպքում և այս դեպքում կրկին օբյեկտիվորեն առաջ է գալիս նեղ մասնագիտական գիտելիքների կիրառմամբ, խնամակալին առաջադրվող հստակ պահանջների առաջադրման, դրանցում համոզվելու և «երեխայի լավագույն շահի» հաշվառման արդյունքում վերջինիս նշանակելու խնդիրը: Կոմիտեն **«երեխայի լավագույն շահ»** հասկացությունը մեկնաբանելով որպես ընդգրկուն և ճկուն հասկացություն, որի բովանդակությունը որոշվում և գնահատվում է կոնկրետ գործի հանգամանքների, երեխայի հետ կապված անձնական հանգամանքների, նրա գտնված իրավիճակի և կա-

⁹ Տե՛ս ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԱԲԴ/0474/02/11 գործով 23. 03, 2012 թ. որոշումը:

¹⁰ Տե՛ս «Olsson v. Sweden (No. 2)», 27/11/1992, app no (s). /գանգառ թիվ/ 13441/87:

¹¹ Տե՛ս P., C. and S. v. The United Kingdom, 16/07/2002, App. No(s). 56547/00:

¹² Տարեց՝ 65 տարին լրացած անձինք, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների հետ հավասարապես հանդիսանում են «Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով պետության կողմից տրամադրվող խնամքի սուբյեկտներ: Այսինքն, խնամակալ և հոգաբարձու կարող են նշանակվել անձինք, որոնք իրենք հաճախ պետության խնամքի և հոգաժողության կարիքն ունեն:

րիքների լույսի ներքո, արձանագրել է, որ նման մոտեցումը չարաշահումների հնարավորություն է տալիս մասնագետներին՝ հատկապես խնամակալությանը վերաբերող վեճերում, որոնք հրաժարվում են երեխայի լավագույն շահերը գնահատելուց՝ դրանք համարելով անկարևոր կամ ոչ վերաբերելի¹³: Նշենք, որ 20-րդ դարի կեսին ԱՄՆ-ում խնամակալության և հոգաբարձության վերաբերյալ որոշումներ կայացնելու լրջության և դժվարության պատճառով ընտանեկան դատարաններն ու օրենսդիրները ձևավորեցին «guardian ad litem»-ի ինստիտուտը¹⁵ (վերջինս դատարանի կողմից նշանակված խնամակալ է, որը դատավարական գործընթացներում ներկայացնում է անչափահասի շահերը¹⁶): Նրանց երբեմն կոչում են «դատարանի աչքեր և ականջներ»¹⁷:

Իրավիճակը փոքր-ինչ այլ է երեխային խնամատար ծնողին հանձնելու դեպքում: 2017 թվականի դեկտեմբերի 21-ի «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքի¹⁸ ընդունմամբ հիմնարար փոփոխության ենթարկվեց խնամատար ընտանիքի ինստիտուտը: Խնամատարությունը կազմակերպվում է իրավասու մարմինների կողմից ընտրված, հաշվառված, վերապատրաստված, որակավորված անձի միջոցով մինչև երեխայի՝ ընտանիքում խնամատարության կիրառման հիմք հանդիսացած իրավիճակի վերացումը: Այդ անձանց ընտրության, հաշվառման, որակավորման և վերապատրաստման կարգը, ինչպես նաև երեխայի՝ ընտանիքում խնամատարության կիրառման հիմք հանդիսացող վիճակի փոփոխումն ու դրա չափորոշիչները սահմանում է Հայաստանի Հանրապետության կառավարությունը¹⁹: Այս դեպքում արդեն իրավասու մարմին է հանդիսանում մարզպետարա-

¹³ ՄԱԿ-ի երեխայի իրավունքների կոմիտե, Ընդհանուր մեկնաբանություն 14 երեխայի լավագույն շահերն առանցնահերթորեն հաշվի առնելու իրավունքի վերաբերյալ, հոդված 3, մաս 1, 29 մայիսի 2013. CRC/C/GC/14, կետեր 32-34:

¹⁴ Հարկ է նշել, որ մասնագիտական շրջանակներում բազմաթիվ ուսումնասիրություններ եղան երեխայի՝ խնամակալությանը վերաբերվող վեճերում «guardian ad litem»-ի անորոշ ու հակասական դերին մասին և «guardian ad litem»-ի պարտականությունների և այս ձևի օգտագործմամբ երեխայի շահերի պաշտպանության առնչությամբ ընդունված միասնական մոտեցում չկա: Այս մասին տես Jean Koh Peters, Representing children in child protective proceedings: ethical and practical dimensions., (3rd ed. 2007), էջ 40-41: Barbara A. Atwood, Representing Children Who Can't or Won't Direct Counsel: Best Interests Lawyering or No Lawyer at All?, 53 ARIZ. L. REV. 2011, էջ 381, 386-403: Linda D. Elrod, Client-Directed Lawyers for Children: It Is the "Right" Thing To Do, 27 PACE L. REV. 2007, էջ 869, 876:

«Guardian ad litem»-ը կարճ ժամկետով նշանակված է քննիչ, որը դատարանին առաջարկներ է ներկայացնում խնամակալության կարիք ունեցող անձանց մասին, իրավաբան, որը ներկայացնում է երեխային, փաստաբան՝ «երեխայի լավագույն շահերի» ապահովման համար, օգնական:

¹⁵ Առավել մանրամասն տես Richard Ducote, Guardians Ad Litem in Private Custody Litigation: The Case for Abolition, 3 LOY. J. PUB. INT. L. 106, 109-12 (2002) (discussing the history and background of guardians ad litem).

¹⁶ Տես <https://dictionary.findlaw.com/definition/guardian.html>:

¹⁷ Տես Raven C. Lidman & Betsy R. Hollingsworth, The Guardian Ad Litem in Child Custody Cases: The Contours of our Judicial System Stretched Beyond Recognition, 6 GEO. MASON L. REV. 1998 թ., էջ 257:

¹⁸ «Հայաստանի Հանրապետության ընտանեկան օրենսգրքում փոփոխություններ և լրացումներ կատարելու մասին» ՀՀ օրենքն Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 21.12.2017թ., ուժի մեջ է մտել 12.01.2018 թ., ՀՕ-10-Ն, ՀՀՊՏ 2018.01.17/4(1362) Հոդ. 28:

¹⁹ Ներկայումս շրջանառության մեջ է գտնվում «խնամատար ծնող դառնալու ցանկություն ունեցող անձանց հաշվառման, որակավորման և երեխայի խնամքը և դատարարությունը խնամատար ընտանիքում կազմակերպելու, խնամատար ծնող դառնալ ցանկացող անձանց վերապատրաստման,

նը, Երևան քաղաքում՝ քաղաքապետարանը, որոնք էլ իրականացնում են խնամատար ընտանիքի ընտրությունը՝ հաշվի առնելով Երեխայի լավագույն շահերը (Ընտ. օր., 137-րդ հոդվ., 1-ին և 11-րդ մասեր): Այս կարգավորմամբ օրենսդիրը խնամատարության կազմակերպման գործընթացից դուրս է մղել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների իրավունքների և շահերի պաշտպանության, նրանց խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման ձևի ընտրություն կատարելու բացառիկ իրավասություն ունեցող խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն՝ այդ իրավունքը ի դեմս մարզպետարանի (քաղաքապետարանի) կրկին վերապահելով ոչ մասնագիտացված մեկ այլ մարմին, սակայն այս դեպքում մարզպետարանը խնամատար ծնողի ընտրությունը կատարում է օրենսդրական մակարդակում ամրագրված խնամատար ծնողի անձին ներկայացվող խիստ հստակ պահանջների արդյունքում: Օրենսդրական նորամուծություն հանդիսացող խնամատար ծնողի ուսուցման, որակավորման ու վերապատրաստման պարտադիր գործընթացները նվազագույնի են հասցնում ոչ մասնագիտացված մարմին՝ խնամատար ծնողի համար պահանջվող համապատասխանագիտելիքներ և գործնական հմտություններ չունեցող անձին խնամատար ծնող ընտրելու հնարավորությունը: Հատկապես, դրական պետք է գնահատել մասնագիտացված, ճգնաժամային և արձակուրդային խնամատար ընտանիքների ներդրումը, որոնց շնորհիվ իրականացվում է առանց ծնողական խնամքի մնացած և որոշակի առողջական և ընտանեկան խնդիրներ ունեցող երեխաների թիրախային խնամք և դաստիարակություն (Ընտ. օր., 139-րդ հոդվ., 1-4-րդ մասեր): Օրինակ՝ սուր կամ քրոնիկ վարակիչ հիվանդությամբ տառապող երեխայի խնամքը և դաստիարակությունը խնամատար ընտանիքում կարող են կազմակերպվել, եթե վերջինս անցել է հաշմանդամություն կամ այլ հատուկ կարիք կամ դաստիարակության դժվարություն ունեցող երեխային խնամելու և դաստիարակելու համապատասխան վերապատրաստում, ինչպես նաև ունի երեխայի կարիքներին համապատասխանող կենցաղային և այլ անհրաժեշտ պայմաններ (Ընտ. օր., 137-րդ հոդվ., 4-րդ մաս): Այս ամենից ակնհայտորեն հետևում է մեկ բան, որ օրենսդիրն ընդգծված ուշադրություն է հրավիրել խնամատարության հանձնվող երեխաների խնամքով և դաստիարակությամբ զբաղվող անձանց նկատմամբ, սակայն անտարբեր վերաբերմունք ցուցաբերել խնամակալության (հոգաբարձության) հանձնված երեխաների նկատմամբ: Ներկայումս արդեն իսկ գործող սոցիալական աշխատողի²⁰ և դեպք վարողի ինստիտուտները հնարավորություն

խնամատար ընտանիքում հոգեզավակի խնամքի նկատմամբ վերահսկողության կարգերը, խնամատար ընտանիքին ամսական ժամանակահատվածով դրամական միջոցների վճարման կարգը և չափը, խնամատարության պայմանագրի օրինակելի ձևերը հաստատելու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության 2008 թվականի մայիսի 8-ի N 459-Ն որոշումն ուժը կորցրած ճանաչելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը, որով մանրամասն կարգավորված է խնամատար ծնող դառնալու հայտ ներկայացրած անձանց ներկայացվող պահանջները, նրանց հաշվառման, վերապատրաստման, հոգեզավակի խնամքի նկատմամբ վերահսկողության, խնամատար ընտանիքին ամսական ժամանակահատվածով դրամական միջոցների վճարման կարգը և այլն:

²⁰ 5000-ից ավելի բնակիչ ունեցող համայնքի աշխատակազմում ստեղծվում է համայնքի սոցիալական աշխատողի հաստիք («Տեղական ինքնակառավարման մարմինների մասին» ՀՀ օրենք, 48-րդ հոդվ., 3-րդ մաս), որն իրավունք ունի կատարելու տնային այցելություններ, անհրաժեշտության դեպքում ու-

են ընձեռում համայնքներում բարձրացնել խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի գործունեության արդյունավետությունը: Ուստի, խնամատար ընտանիքի առնչությամբ կատարված համակարգային բարեփոխումների համատեքստում, անհրաժեշտ է գաղափարական ու բովանդակային բարեփոխումներ կատարել նաև խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտում՝ ներպետական իրավական դաշտում համապատասխան կանոնակարգումներ կատարելով: Մասնավորապես, Ընտանեկան օրենսգրքում լրացում կատարել՝ ամրագրելով համապատասխան լիազորող նորմ²¹, որին համապատասխան կընդունվի ՀՀ կառավարության որոշում, որով հստակ կսահմանվեն խնամակալին (հոգաբարձուին) ներկայացվող պահանջները, դրանց գնահատման կարգն ու իրավասու մարմինը, ինչպես նաև խնամակալի (հոգաբարձուի) և խնամարկյալի համադրելիության չափանիշները:

2. Միևնույն նպատակին ուղղված այս երկու ինստիտուտների հաջորդ տարբերությունը հետևյալն է. խնամակալի և հոգաբարձուի պարտականություններն առաջանում են խնամակալության ու հոգաբարձության մարմնի կողմից խնամակալին (հոգաբարձուին) նշանակելու որոշում՝ վարչական ակտ կայացնելու պահից, իսկ խնամատարության հիմքում ընկած է երեխայի խնամքը և դաստիարակությունը կազմակերպելու մասին պայմանագիրը (այսուհետ՝ խնամատարության պայմանագիր): Մեր կարծիքով, խնամակալ նշանակելու մասին խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի որոշումը, չնայած նրա հանրային իրավական բնույթին, կարելի է դիտարկել ոչ միայն որպես վարչաիրավական ակտ: Այս ակտի ընդունմամբ խնամակալության և հոգաբարձության մարմինն իրականացնում է սոցիալական խնամքի կարիք ունեցող անձին տեղավորման, խնամքի և դաստիարակության կազմակերպման իր վրա դրված պարտավորությունը: Խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը չի գործում որպես իրավունքի ինքնուրույն սուբյեկտ, այլ որպես հանրային սուբյեկտի անունից հանդես եկող՝ ՀՀ տեղական ինքնակառավարման մարմին: Պետք է համաձայնել Լ. Յու. Միխեևայի այն դիրքորոշմանը, որ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի կայացրած ակտն ունի գործարքին բնորոշ այնպիսի հատկանիշներ, ինչպիսիք են՝ երրորդ անձի առնչությամբ խնամակալի (հոգաբարձուի), ինչպես նաև հանրային իշխանության մարմնի իրավունքների և պարտականությունների առաջացումը, խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի կողմից կոնտ-

սումնասիրելու սոցիալական աջակցություն ստանալու նպատակով կամ խնամակալ ճանաչելու կամ խնամատար ծնող հաշվառելու համար դիմած անձանց (ընտանիքների) սոցիալական և նյութական պայմանները: Սոցիալական դեպք վարողը պարտավոր է գնահատել սոցիալական աջակցություն հայցողի, խնամակալ ճանաչելու կամ խնամատար ծնող կամ որդեգրել ցանկացող անձ հաշվառելու համար դիմողի (ընտանիքի), սոցիալական աջակցություն ստացողի սոցիալական խնդիրները, գույքային և ոչ գույքային ռեսուրսները, սոցիալական կարիքները («Սոցիալական աջակցության մասին» ՀՀ օրենք, 40-ր հոդվ.): Սակայն ՀՀ օրենսդրությամբ ամրագրված չեն այն չափանիշները, որոնք նրանց համար ուղենիշ պետք է հանդիսանան իրենց այս գործառույթներն իրականացնելիս:

²¹ ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Սահմանադրության և օրենքների հիման վրա և դրանց իրականացումն ապահովելու նպատակով Սահմանադրությամբ նախատեսված մարմինները կարող են օրենքով լիազորվել ընդունելու ենթաօրենսդրական նորմատիվ իրավական ակտեր:

րագենտի ազատ ընտրությունը, կամքի ազատության արտահայտումը, իրավահարաբերության մասնակիցների հավասարությունը²²: ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 289-րդ հոդվածի դրույթների համաձայն՝ գործարքները քաղաքացիների և իրավաբանական անձանց այն գործողություններն են, որոնք ուղղված են քաղաքացիական իրավունքներ և պարտականություններ սահմանելուն, փոփոխելուն կամ դրանց դադարելուն: Այս հոդվածի դրույթները կիրառելի են նաև խնամակալության (հոգաբարձության) իրավահարաբերությունների նկատմամբ, որքանով որ խնամակալի (հոգաբարձուի) և խնամակալության (հոգաբարձության) մարմնի միջև որոշակի պայմանների շուրջ կայացված համաձայնությամբ առաջանում է խնամակալի (հոգաբարձուի) կողմից երրորդ անձի օգտին մի շարք գործողություններ կատարելու պարտավորությունը, իսկ սա կարող է դասվել քաղաքացիական իրավահարաբերությունների օբյեկտների այնպիսի տեսակների շարքին, ինչպիսիք ծառայություններն են: Համեմատելով պայմանագիրը և անհատական վարչական ակտը՝ Ի Բ. Նովիցկին գրում է, որ«...վարչական ակտում, սկզբում արտահայտվում է իշխանական կամքը, որով պայմանավորված էլ՝ ստեղծվող իրավահարաբերություններում չկա կողմերի հավասարություն: Պետական հիմնարկը այդպիսի դեպքերում հանդես է գալիս որպես պետականկառավարման մարմին, ուստի նրա կամքը պարտադիր է նրանց համար, ում այն ուղղված է²³»: Այս իրավահարաբերությունների հիմքում անպայմանորեն միշտ ընկած է խնամակալի (հոգաբարձուի) համաձայնությունը, որով այն մեր համոզմամբ նույնանում է խնամատարության պայմանագրի հետ: Միայն վերջին դեպքում այն իրենից ներկայացնում է երեխայի օրինական ներկայացուցչի, մարզպետարանի (քաղաքապետարանի) և խնամատար ծնողի եռակողմ համաձայնության արդյունք, որը կարծում ենք նպաստում է ստանձնած պարտավորությունների կատարման նկատմամբ կողմերից յուրաքանչյուրի պատասխանատվության զգացումի բարձրացմանը, սակայն երկու դեպքում էլ բացակայում է իրավասու մարմնի կողմից պայմանագիր կնքելուն հարկադրելու որևէ տարր: Տեղին է մեջբերել հետևյալ միտքը. «Պայմանագիրը հանդիսանում է կողմերի համաձայնություն, իսկ համաձայնությունն իրենից ներկայացնում է կամային ակտ, անձանց կամարտահայտություն, կամային գործընթացի արդյունք: Համաձայնության մեջ հիմնականը «կամքի» դրվագն է...»²⁴: Ուստի, կարող ենք ասել, որ խնամակալության (հոգաբարձության) սահմանմամբ խնամակալի (հոգաբարձուի) ու խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի միջև հարաբերությունները պայմանագրային բնույթ ունեն և այս իրավահարաբերությունների հիմքը խնամակալի (հոգաբարձուի) և պետական իշխանության մարմնի միջև որոշակի ժամանակ կամ մինչև խնամակալության (հոգաբարձության) սահմանման հիմք հանդիսացած հանգամանքների վերանալը անհատուց կերպով խնամակալություն (հոգաբարձություն) իրականացնելու մասին համաձայնությունն է: Երկու

²² Տե՛ս *Михеева Л.Ю.*, Опекa и попечительство: теория и практика. М., Волтерс Клувер, 2004, էջ 150:

²³ Տե՛ս *Новицкий И.Б.*, Сделки. Исковая давность. М., Госьюрриздат, 1954, էջ 13:

²⁴ Տե՛ս *Огензихт В.А.*, Воля и волеизъявление, Очерки теории, философии и психологии права. Душанбе: Дошли, 1983, էջ 123:

ինստիտուտների դեպքում էլ, համաձայնության առարկան՝ որոշակի գործողությունների կատարումն է, որոնք պետք է հանգեցնեն ոչ նյութական արդյունքի հասնելուն (երեխային դաստիարակելուն և ինքնուրույն կյանքի համար նրան անհրաժեշտ սոցիալական մակարդակի հասցնելուն), և երկու դեպքում էլ պահանջվում է պայմանագրից բխող պարտավորությունների անմիջական կատարում: Միևնույն ժամանակ, առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաների նկատմամբ կիրառվող խնամակալության (հոգաբարձության) ինստիտուտը չի կարող դիտարկվել որպես բացառապես քաղաքացիական իրավունքի նորմերով կարգավորվող իրավահարաբերությունների ամբողջություն: Այս ինստիտուտի հիմքում ընկած է անձի՝ պաշտպանված լինելու սոցիալական անհրաժեշտությունը: Ուստի, խնամակալության (հոգաբարձության) սահմանման առթիվ կողմերի միջև ձեռք բերվող համաձայնության մասնավորները պետք է ուրվագծեն այս հարաբերությունների՝ խնամատարության օրինակով պայմանագրային դաշտում կարգավորելու տեսլականը՝ դրանք, իհարկե, ենթարկելով ընտանեկան իրավունքի սկզբունքներին:

3. Խնամակալն ու հոգաբարձուն խնամակալության (հոգաբարձության) տակ գտնվող երեխայի նկատմամբ խնամակալության և հոգաբարձության պարտականությունները կատարում են անհատույց: Խնամատար ընտանիքին ամսական ժամանակահատվածով վճարվում են դրամական միջոցներ, որը կազմված է երեխայի խնամքի և դաստիարակության համար նախատեսված միջոցներից և երեխայի խնամքի և դաստիարակության դիմաց տրվող վարձատրությունից (Ընտ. օր., 136-րդ հոդվ., 4-րդ մաս, 140-րդ հոդվ., 1-ին և 2-րդ մասեր): Այստեղից օբյեկտիվ հարց է առաջանում՝ արդյո՞ք անհավասար գույքային դրություն չի ստեղծվում ինչպես միևնույն կարգավիճակն ունեցող երեխաների, այնպես էլ նրանց հանդեպ պարտավորությունների միևնույն ծավալն ունեցող անձանց հանդեպ: Անհատույց խնամակալության (հոգաբարձության) սահմանման որոշման կայացումը խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի համար չի ենթադրում որևէ լրացուցիչ պարտականություն կամ խնամակալական ընտանիքի համար արտոնություն, մինչդեռ խնամատարության պայմանագրի կնքումը դրա մասնակիցներին հնարավորություն է տալիս բացի խնամակալական ընտանիքների համար ընդհանուր երաշխիքներից՝ նախատեսել լրացուցիչ, այսինքն՝ խնամատար երեխաների համար դաստիարակության և ապրելու առավել լավ պայմաններ՝ նրանց առողջական վիճակի այս կամ այն հանգամանքների հաշվառմամբ: Խնամատարության պայմանագրով սահմանվում են երեխայի խնամքի, դաստիարակության և կրթության պայմանները, կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները, մինչդեռ խնամակալ (հոգաբարձու) նշանակելու մասին որոշման բովանդակությունն օրենքով կանխորոշված չէ (Ընտ. օր., 137.1-ին հոդվ., 5-րդ մաս): Այս իրավիճակում առաջ է գալիս նաև խնամակալի (հոգաբարձուի)՝ խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի առջև առկա հաշվետվողականության հարցը: Կոմիտեն խնամակալության (հոգաբարձության) ինստիտուտի գործունեության գլխավոր սկզբունքներից է համարում հաշվետվողականությունը, իսկ դրա առավելագույնս ապահովումը կապում ազգային օրենքներում խնամակալի (հո-

զաբարձուի) պարտականությունների ու գործառույթների հստակ ամրագրման հետ²⁵: Գործող իրավակարգավորումների պայմաններում կարող ենք ասել, որ նախ՝ նյութական տեսանկյունից խնամատար ընտանիքում երեխայի համար ստեղծվում են դաստիարակության համար առավել բարենպաստ պայմաններ²⁶, իսկ խնամակալական ընտանիքների նյութական ծանր դրությունը հաճախ թույլ չի տալիս երեխաների դաստիարակության կամ զարգացման համար ապահովել լիարժեք պայմաններ²⁷, երկրորդ՝ խնամակալի (հոգաբարձուի)՝ օրենքով ամրագրված պարտականությունների հստակ ծավալի բացակայությունը իջեցնում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմնի առջև վերջինիս հաշվետվողականության աստիճանը: Ի հավելումն նշենք՝ «Պետական նպաստների մասին» ՀՀ օրենքի²⁸ 13-րդ հոդվածի համատեքստում՝ խնամակալը (հոգաբարձուն) ընտանեկան նպաստ կարող է ստանալ ընտանիքի սոցիալական գնահատման համակարգում հաշվառված՝ մինչև 18 տարեկան անդամ ունենալու և Հայաստանի Հանրապետության կառավարության կողմից տվյալ տարվա համար սահմանված ընտանեկան նպաստ ստանալու իրավունք տվող սահմանային միավորից բարձր անապահովության միավոր ունենալու դեպքում, իսկ «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքի²⁹ 13-րդ հոդվածի համատեքստում՝ կերակրողին կորցնելու հետևանքով խնամակալության (հոգաբարձության) հանձնվելու դեպքում՝ կերակրողին կորցնելու դեպքում 18 տարին չլրացած երեխան ունի աշխատանքային կենսաթոշակի իրավունք: Այսինքն՝ ՀՀ օրենսդրությունը խնամակալության (հոգաբարձության) հանձնված երեխային, իր կարգավիճակով պայմանավորված, որևէ սոցիալական օժանդակություն չի տրամադրում, ինչն արդարացված չէ: Բացի դրանից՝ մեր երկրում ներկայումս իրականացվող խնամատար ընտանիքի ինստիտուտի զարգացմանն ուղղված միջոցառումների և դրան հակառակ խնամակալության և հոգաբարձության ինստիտուտին նոր երաշխիքներ

²⁵ *Stե Guardianship for children deprived of parental care, A handbook to reinforce guardianship systems to cater for the specific needs of child victims of trafficking, Luxembourg: Publications Office of the European Union, 2014, ISBN 978-92-9239-464-6doi:10.2811/7016 © European Union Agency for Fundamental Rights, 2014, էջ 27:*

²⁶ ՌԴ-ի տարբեր շրջանների 800 խնամակալական ընտանիքների մի քանի տարիների ուսումնասիրությունները ցույց են տվել, որ ճնշող մեծամասնությամբ խնամակալներ են դառնում երեխայի տատիկները (88%), պապիկները ավելի քիչ (12%), օտար անձինք խնամակալների մեջ 2%-ից ավելի չեն: Խնամակալությունը ձևավորվել է որպես հարազատների ընտանիքում տեղավորման ձև, որոնք թույլ չեն տալիս երեխային թողնել դժբախտության մեջ, տալ ինտերնատ: Առավել հաճախ խնամակալ հանդիսանում են թոշակատուները (20%-ը՝ 70 տարեկանից մեծ, 40%-ը՝ 50-ից մինչև 60 տարեկան), ինչն էլ նշանակում է, որ մեծամասամբ խնամակալական ընտանիքները մշտական անհատական օժանդակության և օգնության կարիք ունեն, նույնիսկ եթե այդ մասին չեն բարձրաձայնում, միայն խնամակալների 30%-ն է ասել, որ օգնության կարիք չունի: Այս մասին տե՛ս www.usynovite.ru, հասանելի է 24.10.2018:

²⁷ Ն. Ա. Պալիևան իր աշխատության մեջ նշում է, որ ուսումնասիրված խնամակալական ընտանիքների 40%-ը արքատության մեջ է ապրում: Այս մասին տե՛ս Палиева Н.А., Воспитание и личностное развитие детей-сирот в условиях альтернативных форм жизнеустройства: дис. ... д-ра пед. наук. Ставрополь, 2008, էջ 260:

²⁸ «Պետական նպաստների մասին» ՀՀ օրենքն Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 12.12.2013 թ., ուժի մեջ է մտել 28.12.2014 թ., ՀՕ-154-Ն, ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1 Հոդ. 1186.16:

²⁹ «Պետական կենսաթոշակների մասին» ՀՀ օրենքն Ազգային ժողովի կողմից ընդունվել է 22.12.2010 թ., ուժի մեջ է մտել 30.12.2010 թ., ՀՕ-243-Ն, ՀՀՊՏ 2010.12.30/69(803).1 Հոդ.1634.17:

րով չզհինելը կհանգեցնի վերջինիս նվազագույն կիրառության³⁰: Ուստի կարծում ենք, չչեղվելով առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի նկատմամբ անհատույց իրականացվող խնամակալության (հոգաբարձության) գաղափարից, խնամակալներին (հոգաբարձուներին) երեխայի խնամքի և դաստիարակության համար անհրաժեշտ է վճարել խնամատար ընտանիքում գտնվող երեխաներին տրամադրվող միջոցներին հավասար դրամական միջոցներ:

4. Վերահսկողությունը խնամքի և դաստիարակության երկու ձևերի դեպքում էլ իրականացնում է կրկին ոչ մասնագիտացված մարմինը, սակայն եթե խնամատարության դեպքում վերջինիս գործունեության նկատմամբ հսկողություն իրականացնող ոչ մասնագիտացված մարմինը պայմանագրի մյուս կողմն է, մարզում՝ մարզպետարանը, իսկ Երևան քաղաքում՝ Երևանի քաղաքապետարանը, ապա վերջինիս խնամակալության (հոգաբարձության) դեպքում ևս վերահսկողություն իրականացնելու իրավասության վերապահումն անհասկանալի է, քանի որ խնամակալ (հոգաբարձու) նշանակում է խնամակալության և հոգաբարձության մարմինը: Բացի դրանից, եթե խնամատարության դեպքում ոչ մասնագիտացված մարմինը հստակ ամրագրված պայմանագրային պարտավորությունների և դրանց գնահատման համար նախատեսված չափանիշների դեպքում կարող է իրականացնել վերահսկողություն, ապա արդյո՞ք խնամատար ծնողի գործունեության գնահատման համար նախատեսված չափանիշները բացարձակ կերպով կիրառելի են խնամակալի (հոգաբարձուի) գործունեությունը գնահատելիս, երբ օրենսդիրը նրանց չի տրամադրում իրավունքների, արտոնությունների և երաշխիքների միևնույն ծավալը:

Ուսումնասիրության առարկայի առնչությամբ տեղին է ներկայացնել մեր կողմից կատարված միջազգային փորձի ուսումնասիրությունը: Այսպես, ԱՄՆ Լուիզիանա նահանգի «Երեխաների մասին» օրենքի 721-րդ և 723-րդ հոդվածների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ այստեղ գործում է Լուիզիանայի՝ երեխաների և ընտանիքի աջակցության դեպարտամենտը, որը պարտավոր է առաջարկվող խնամակալի տնային ուսումնասիրության և գնահատման մասին խորհրդակցական բնույթի զեկույցներկայացնել դատարանին, որում արտացոլվում են տեղեկություններ՝ առաջարկված խնամակալի բարոյական և ֆինանսական համապատասխանության, առողջության համար վերջինիս ունեցած տնային պայմանների, երեխայի հոգեկան և ֆիզիկական վիճակի և առաջարկված խնամակալության նկատմամբ նրա արձագանքի, երեխայի խնամքն ապահովելու անհնարիության դեպքում, երեխայի համար նախատեսված ծրագրի մասին: Դատարանն ընդունում է երեխայի նկատմամբ խնամակալ նշանակելու մասին առաջարկը և խնամակալ է նշանակում, երբ ակնհայտ և համոզիչ ապացույցների առկայության պայմաններում հանգում է այն եզրակացության, որ առկա են օրենքով սահմանված պահանջներն (պայմանները) առ այն, որ ոչ որդեգրումը, ոչ ընտանիքի հետ

³⁰ Անձինք, որոնք ցանկություն կունենան ստանձնել առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխայի խնամակալությունը (հոգաբարձությունը), կրիմեն իրավասու մարմին՝ խնամատար ծնող հաշվառվելու, համապատասխան ուսուցում անցնելու և խնամատարության պայմանագրի հիման վրա, առավել բարենպաստ նյութական դրության պայմաններում երեխայի խնամքը և դաստիարակությունը կազմակերպելու համար:

վերամիավորումը չեն բխում երեխայի լավագույն շահերից, վերջին 6 ամիսներին երեխան բնակվել է առաջարկվող խնամակալի հետ, առաջարկվող խնամակալը կարող է երեխայի համար՝ նրա անչափահասության ընթացքում ապահովել կայուն ապահով և առողջ ընտանեկան միջավայր և առաջարկվող խնամակալությունը բխում է երեխայի լավագույն շահերից³¹: Ֆրանսիայի քաղաքացիական օրենսգրքում ամրագրված է, որ երեխայի նկատմամբ խնամակալությունը, նրա պատշաճ պաշտպանությունը պետության գործն է: Այն դրվում է ընտանիքի և տեղական ինքնակառավարման մարմինների վրա (Ֆրանսիայի քաղ. օր., հոդվ. 394): Այստեղ, գործում է խնամակալի նշանակման երեք եղանակ՝ խնամակալություն օրենքի ուժով, կտակով կամ ընտանեկան խորհրդի որոշմամբ: Երեխայի նկատմամբ խնամակալության գործընթացի ապահովման իրավունքը պատկանում է ընտանեկան խորհրդին և միայն առավել կարևոր դեպքերում է անհրաժեշտ դատարանի հաստատման անհրաժեշտությունը: Առանձնացվում են խնամակալության գործերով դատարաններ, որոնք անչափահասի նկատմամբ խնամակալություն սահմանելիս, խնամակալությանն առնչվող հարցեր վճռելիս պարտադիր մասնակից պետք է դարձնեն ընտանեկան խորհրդին (Ֆրանսիայի քաղ. օր., հոդվ. 391), որի անդամներ կարող են լինել անչափահասների հարազատները և մոր կամ հոր կողմից խնամիները, ինչպես նաև Ֆրանսիայում կամ նրա սահմաններում գտնվող ցանկացած այլ անձ, որը հետաքրքրություն է ցուցաբերում նրա նկատմամբ (Ֆրանսիայի քաղ. օր., հոդվ. 399): Ընտանեկան խորհուրդը սահմանում է անչափահասի ապրելու և դաստիարակության ընդհանուր պայմաններ և այն փոխհատուցումը, որը կարող է տրվել խնամակալին (Ֆրանսիայի քաղ. օր., հոդվ. 401): Վերջին դրույթից պարզ է դառնում, որ սկզբունքորեն առկա է խնամակալի վարձատրության իրական հնարավորություն: Ուշադրության է արժանի խնամակալի վերահսկչի ինստիտուտը: Խնամակալ-վերահսկիչը հսկողություն է իրականացնում խնամակալական պարտականությունների կատարման նկատմամբ և անչափահասի շահերն է ներկայացնում բոլոր այն դեպքերում, երբ խնամարկյալի և խնամակալի շահերը հակասության մեջ են գտնվում (Ֆրանսիայի քաղ. օր., հոդվ. 409)³²: Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսգրքի ուսումնասիրությունից պարզ է դառնում, որ այնտեղ գործում են ինչպես ընտանեկան, այնպես էլ հատուկ՝ խնամակալության գործերով դատարաններ³³: Ընդ որում, վերջինիս սեփական նախաձեռնությամբ երեխայի նկատմամբ խնամակալ նշանակելու հնարավորություն է տրված այն դեպքերում, երբ հարկ է ենթադրել, որ ծննդյան պահից երեխայի համար խնամակալ է պահանջվում³⁴ (Գերմանիայի քաղ. օր., 1773-րդ, 1774-րդ հոդվ.): Խնամակալության գործերով դատարանը պարտավոր

³¹ Stén Louisiana Children's code: Louisiana State Legislature - Legislative Law: Updated through the 2018 Third Extraordinary Session: http://www.legis.la.gov/legis/Laws_Toc.aspx?folder=71&level=Parent:

³² Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона), (предисловие, комментарии, примечания В. Н. Захватаева), Москва. Берлин, Инфотропик Медиа 2012, էջ 148-153:

³³ Հարկ է նշել, որ Գերմանիայի քաղաքացիական օրենսդրությամբ խնամակալություն սահմանվում է անչափահասների, իսկ հոգաբարձություն՝ չափահաս անձանց նկատմամբ:

³⁴ Stén Гражданское уложение Германии, 2-е издание, дополненное, Москва, Волтерс Клувер, 2006, էջ 448:

է խնամակալ ընտրել անձի, որն իր անձնական հատկանիշներով կամ գույքային դրությամբ, կամ այլ հանգամանքների համապատասխանությամբ պայմանավորված՝ ի վիճակի է իրականացնել խնամակալի պարտականություններ: Մի քանի համապատասխան թեկնածուների թվից ընտրություն կատարելիս անհրաժեշտ է ուշադրություն հրավիրել խնամարկյալի հետ անձնական կապվածություն, ազգակցություն, խնամիություն կամ կրոնական (դավանական) ընդհանրություն ունենալու հանգամանքներին: (Գերմանիայի քաղ. օր., 1779-րդ հոդված, 2-րդ մաս): Ուշագրավ է, որ խնամակալության գործերով դատարանի կողմից խնամակալ ընտրվելու դեպքում խնամակալի պարտականությունների ստանձնումը գերմանացու համար պարտականություն է դիտարկվում, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ կան այնպիսի խոչընդոտող հանգամանքներ, ինչպիսիք են տվյալ անձի անգործունակությունը, անչափահասությունը, ծնողների կողմից կոնկրետ անձին բացառելը, պետական պաշտոնյաների կամ հոգևոր ծառայողի համար նախատեսված սահմանափակումները (նրանք պետք է հատուկ թույլտվություն ստանան, հակառակ դեպքում չեն կարող խնամակալ նշանակվել) (Գերմանիայի քաղ. օր., 1785-րդ հոդված): Խնամակալի պարտականություններից հրաժարվելու իրավունքը վերապահված է անձին՝ որի 60 տարին լրացել է, որի երեքից ոչ պակաս անչափահասների խնամքով է զբաղվում, որը գույքային դրությամբ կամ ծանր հիվանդության պատճառով ի վիճակի չէ պատշաճ կերպով իրականացնել խնամակալի իր պարտականությունները և այլն: (Գերմանիայի քաղ. օր., 1786-րդ հոդվ.): Ինչպես տեսնում ենք, Գերմանիայի օրենսդիրն անձին խնամակալ նշանակելը կախվածության մեջ չի դնում վերջինիս կամքից և նախատեսում է դրանից հրաժարման հստակ և սահմանափակ դեպքեր: Հետաքրքրական է վերահսկող խնամակալի ինստիտուտը, որը կիրառվում է, եթե խնամակալության իրականացումը կապված է գույքի կառավարման հետ, (Գերմանիայի քաղ. օր., 1792-րդ հոդված): Վերահսկող խնամակալը պարտավոր է հետևել խնամակալության պատշաճ իրականացմանը, պարտավոր է անհապաղ խնամակալության գործերով դատարանին հայտնել խնամակալի կողմից թույլ տրված պարտականությունների խախտման մասին (Գերմանիայի քաղ. օր., 1799-րդ հոդվ., 1-ին մաս): Սա փաստում է Գերմանիայում առավելագույնս մասնագիտացված մարմնի առկայության մասին:

Լատվիայի քաղաքացիական օրենսգրքի³⁵ «Ընտանեկան իրավունք» վերտառությունը կրող 1-ին մասում նշվում է առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխաներին վերաբերող գործերով զբաղվող «որբերի դատարանի» մասին: Տարանջատված են այն դեպքերը, երբ խնամակալությունը սահմանվում է մեխանիկորեն, առանց որբերի դատարանի կողմից դրա հաստատման (օրինակ՝ ծնողների կամ պապերի և տատերի կողմից կտակում նշանակված խնամակալներին իրենց խնամակալական պարտականությունների կատարումը թույլատրվում է առանց որբերի դատարանի կողմից հաստատման) և այն դեպքերը, երբ խնամակալության սահմանման՝ խնամակալի կողմից իր պարտականությունների կատարմանն անցնելու համար անհրաժեշտ է որբերի դատարանի հաստատումը (խնա-

³⁵ Гражданский закон Латвийской Республики: http://www.pravo.lv/likumi/05_1_gz.html

մարկային ինչ-որ բան կտակող բոլոր այլ անձինք կարող են կտակված գույքի համար խնամակալ նշանակել, այս իրավունքը պատկանում է յուրաքանչյուրին, որի կյանքի ընթացքում իր գույքից անչափահասին ինչ-որ բան է տալիս (Լատվիայի քաղաքացիական օրենսգիրք, 230-րդ, 231-րդ հոդվածներ): Այնուհետև շեշտվում է, որբոլոր դեպքերում կտակով նշանակված խնամակալները պետք է հաստատվեն որբերի դատարանի կողմից, և նրանք կարող են հաստատվել միայն այն բանից հետո, երբ դատարանը կհամոզվի խնամակալի պարտականությունների կատարման համար անհրաժեշտ նրանց հնարավորություններում և հատկանիշներում: Խնամակալության պարտականությունը հասարակական պարտականություն է, որից, առանց օրենքով սպառիչ ամրագրված հիմքերի առկայության (պետական ծառայությունը, որը դժվար է համատեղել խնամակալի պարտականությունների հետ, գրել-կարդալու չիմացությունը, 60 տարեկանից բարձր տարիքը, մեծ ընտանիքը, աղքատությունը, հիվանդությունը, որը խոչընդոտում է խնամակալի պարտականությունների պատշաճ իրականացմանը և այլն) ոչ ոք չի կարող հրաժարվել (Լատվիայի քաղաքացիական օրենսգիրք, 232-րդ, 245-րդ հոդվ.): Ներկայացված կարգավորումներից անառարկելիորեն հետևում է մի բան, որ խնամակալության ինստիտուտին, առհասարակ, և խնամակալի անձի ընտրությանը, մասնավորապես, առաջադրվում են խիստ և որոշակի պահանջներ: Իտալիայի օրենսդրությամբ խնամակալ նշանակվում է երեխայի գտնվելու վայրի անչափահասների շահերի կենտրոնի պրետորի կողմից³⁶: Ֆինլանդիայում խնամակալություն կարող են սահմանել դատական համակարգի ստորին օղակի ատյանները, իսկ Պորտուգալիայում այս գործառույթը վերապահված է մասնագիտացված ընտանեկան դատարաններին:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ հանգում ենք հետևյալին.

- «Երեխայի լավագույն շահերին» հակասող հնարավոր որոշումների կայացումը բացառելու, երեխայի խնամքը և դաստիարակությունն առավել նպաստավոր միջավայրում կազմակերպելու տեսանկյունից հրամայական է խնամակալության և հոգաբարձության մասնագիտացված մարմնի ստեղծումը՝ համապատասխան մասնագետների ներգրավման, արդեն իսկ ներդրված սոցիալական աշխատողի և դեպք վարողի գործունեության կոնսոլիդացման և համապատասխան երաշխիքների տրամադրման միջոցով:
- Խնամատար ընտանիքի ինստիտուտի կատարելագործման ուղղությամբ ներկայումս կատարվող օրենսդրական բարեփոխումներին զուգահեռ՝ դրանցում ներդրված սկզբունքներին համահունչ հարկ է փոփոխություններ կատարել Ընտանեկան օրենսգրքի «Խնամակալությունը և հոգաբարձությունը երեխաների նկատմամբ» վերտառությունը կրող 19-րդ գլխում: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է մշակել և ընդունել «Խնամակալի ընտրության, խնամակալին ներկայացվող (անձնային, ընտանեկան և գույքային) պահանջները, դրանց գնահատման կարգն ու

³⁶ Стн Гражданское и торговое право зарубежных государств: учебник/Отв.ред. Е.А. Васильев, А.С. Комаров. - 4-е изд., перераб. и доп. В 2-х т.- Т. II - М.: Международные отношения, 2006, էջ 263:

իրավասու մարմինը, ինչպես նաև խնամակալի (հոգաբարձուի) և խնամարկյալի համադրելիության չափանիշները հաստատելու մասին» ՀՀ կառավարության որոշման նախագիծը՝ այդպիսով բացառելով միայն ազգակցության փաստով առաջնորդվելու ներկայումս որդեգրված մոտեցումը և ապահովելով խնամակալի (հոգաբարձուի) գործունեության նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնող մարմնի համար ուղենիշեր:

- Ընտանեկան օրենսգրքում խնամատարության համանմանությամբ նախատեսել խնամակալության (հոգաբարձության) հանձնված երեխայի խնամքի և դաստիարակության համար նախատեսված՝ խնամակալին (հոգաբարձուին) դրամական միջոցների տրամադրման հնարավորություն՝ երեխայի համար ապահովվելով խնամքի և դաստիարակության առավել բարենպաստ պայմաններ՝ միևնույն ժամանակ նպաստելով խնամակալության (հոգաբարձության) ինստիտուտի հաշվետվողականության բարձրացմանը:

Annotation. From the point of view of ensuring the best interests for the child left without parental care, at present it is essential to establish a specialized guardianship and curatorship body. Besides, for the same reason, it is also important to impose by legislation equal requirements to guardianship, curatorship and foster family institution, to the children with the same status, to the ones (that is the guardian (trustee) and foster parent) who have the same extent of obligations for the care and upbringing of the children.

Аннотация. С точки зрения наилучшего обеспечения наилучших интересов ребенка, оставшегося без родительского попечительства, в настоящее время важно создание специализированных органов опекуинства и попечительства, а также направленное на осуществление тех же целей института опекуинства (попечительства) и приемной семьи, законодательное предъявление равносильных требований в осуществлении воспитания и ухода за детьми, имеющими данный статус, к лицам, имеющим равный объем обязательств, опекунам (попечителям), приемным родителям.

Բանալի բառեր - առանց ծնողական խնամքի մնացած երեխա, խնամակալություն, հոգաբարձություն, խնամակալ, հոգաբարձու, խնամադար ընտանիք, խնամադար ծնող, երեխայի լավագույն շահ:

Keywords: a child left without parental care, guardianship, curatorship, fosterer, guardian, trustee, foster family, foster parent, the best interest of the child.

Ключевые слова: ребенок, оставшийся без родительского попечения, опекуинство, попечительство, опекун, попечитель, приемная семья, родитель-опекун, наилучшие интересы ребенка.

Ռ. Պետրոսյան - ԵՊՀ, քաղաքացիական իրավունքի ամբիոն, ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ rubin.petrosyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 03.02.2020, տրվել է գրախոսության՝ 03.02.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վահրամ Ավետիսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ՔՐԵԱԿԱՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/CRIMINAL LAW/УГОЛОВНОЕ ПРАВО

ԼԻԼԻԹ ՀԱՅՐԱՊԵՏՅԱՆ

*ՀՀ արդարադատության նախարարության
հակակոռուպցիոն և քրեակարարողական
քաղաքականության մշակման վարչության փորձագետ*

LILIT HAYRAPETYAN

*Expert of Anti-Corruption and Penitentiary Policy
Development Department,
Ministry of Justice of the Republic of Armenia*

ЛИЛИТ АЙРАПЕТЯН

*Эксперт департамента развития антикоррупционной и
пенитенциарной политики,
Аппарата Министерства юстиции РА*

**ԱՐԴԱՐԱԴԱՏՈՒԹՅԱՆ ԴԵՄ ՈՒՂՎԱԾ ՈՐՈՇ
ՀԱՆՑԱԳՈՐԾՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ՈՐԱԿՄԱՆ
ԱՌԱՆՁՆԱՀԱՏԿՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ**

**PECULIARITIES OF QUALIFYING CERTAIN
CRIMES AGAINST JUSTICE**

**ОСОБЕННОСТИ КВАЛИФИКАЦИИ ОТДЕЛЬНЫХ
ПРЕСТУПЛЕНИЙ ПРОТИВ ПРАВОСУДИЯ**

ՀՀ քրեական օրենսգրքում «Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունները» վերտառությամբ գլխի նախատեսումն արդարադատություն իրականացնելու լիարժեք մեխանիզմ է և անհրաժեշտ նախապայման: Այս հանցագործությունները հեղինակագրվում են դատական իշխանությունը, ամրապնդում են հասարակությունում անվտանգություն պետական իշխանության այս թեկնկատմամբ: Ընդ որում՝ առավել մեծ հանրային վտանգավորությամբ աչքի են ընկնում հանցագործությունների այն խումբը, որոնք հենց կատարվել են դատական իշխանության և իրավապահ մարմինների պաշտոնատար անձանց կողմից: Այնինչ դրանք են կոչված պահպանելու օրենքները, պաշտպանելու քաղաքացիների շահերը:

Արդարադատության դեմ ուղղված հանցագործությունների գերակշռող մասում սուբյեկտը հատուկ է: Ավելին՝ օրենսդիրը հատուկ սուբյեկտի հատկանիշները տարբեր հանցակազմերում մատնացույց է անում տարբեր կերպ: Մի դեպքում սուբյեկտի մասին ուղղակիորեն խոսվում է հողվածի դիսպոզիցիայում,

օրինակ՝ վկայի կամ տուժողի կողմից ցուցմունք տալուց հրաժարվելը (ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 339-րդ հոդված¹): Մյուս դեպքերում հատուկ սուբյեկտի հատկանիշները հավաստվում են քրեական օրենքի մեկնաբանության ճանապարհով, օրինակ՝ «փախուստն ազատագրկման վայրից, կալանավորվածներին պահելու վայրից կամ ձերբակալվածներին պահելու վայրից» հանցակազմում (ՀՀ քրեական օրենսգիրք, 355-րդ հոդված) սուբյեկտի մասին նշում չկա: Սակայն սույն հոդվածի 3-րդ մասի (փախուստ կատարած անձն ազատվում է քրեական պատասխանատվությունից, եթե քրեական վարույթը կարճվել կամ արդարացման դատավճիռ է կայացվել այն գործով, որով անձը դատապարտվել էր ազատագրկման, կալանավորվել կամ ձերբակալվել էր) մեկնաբանման արդյունքում ակնհայտ է, որ այն հատուկ է և այդպիսին կարող է լինել միայն այն անձը, որն ազատագրկման կամ կալանքի է դատապարտված, որի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրվել է կալանքը, կամ որը ձերբակալվել է հանցագործության մեջ կասկածվելու հետևանքով²:

Այսպես՝ արդարադատության դեմ ուղղված մի շարք հանցագործություններում օրենսդիրը սահմանել է հանցակազմեր, որոնցում սուբյեկտի մասին նշում չկա, օրինակ՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի համաձայն.

«2. Դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը, որը դրսևորվել է դատավարությանը մասնակցող անձանց վիրավորելով (...),

3. Դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը, որը դրսևորվել է պաշտոնեական լիազորությունների իրականացման առնչությամբ դատավորին վիրավորելով (...) »:

Քրեական օրենքի մեկնաբանությունից պարզ է, որ այս հանցագործության սուբյեկտն ընդհանուր է: Դա պայմանավորված է նրանով, որ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմում ընդգրկված գործողությունները (անգործությունը) վերագրված չեն կոնկրետ անձի: Ի դեպ, այս հոդվածի առաջին մասի հանցակազմի սուբյեկտը հատուկ էր, այն է՝ վկա, տուժող կամ պաշտպան, իսկ օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում էր դատարան ներկայանալուց չարամտորեն խուսափելով կամ դատավորի կարգադրությանը չենթարկվելով կամ դատական նիստի կարգը խախտելով կամ այլ գործողություն կատարելով և վկայում է դատարանի կամ դատական նիստի կարգի նկատմամբ բացահայտ արհամարհանքի մասին: Սակայն այն հակասահմանադրական է ճանաչվել 2010 թվականին ՀՀ Սահմանադրական դատարանի որոշմամբ, այն հիմնավորմամբ, որ նմանօրինակ իրավակարգավորումը, ըստ էության, ոչ համաչափ վերաբերմունք էր դրսևորում դատավարության մասնակիցների նկատմամբ, հանցակազմով չէր սահմանվել բոլոր այն հնարավոր սուբյեկտների, մասնավորապես՝ միևնույն գործընթացին մասնակից, դատավարական որոշակի կարգավիճակ ունեցող անձանց շրջանակը, որոնք գործնականում կարող էին կատարել տվյալ հանցագործությունը՝ դրանով իսկ

¹ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգիրք, ընդունվել է 18.04.2003 թ., ուժի մեջ է մտել 01.08.2003թ.: ՀՀՊՏ 2003.05.02/25(260), հոդ. 407:

² Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քրեական իրավունք, հատուկ մաս, դատագիրք բուհերի համար, Երևան, ԵՊՀ հրատ., 2012, էջ 942:

խախտելով օրենքի առջև բոլորի հավասարության սահմանադրական սկզբունքը³: Արդյունքում՝ գործող կարգավորմամբ նշված հանցակազմի սուբյեկտն ընդհանուր է, իսկ օբյեկտիվ կողմը դրսևորվում է առաջին մասում՝ դատավարության մասնակիցներին վիրավորելով, իսկ երկրորդ մասում՝ դատավորին վիրավորելով: Կարծում ենք, որ օրենքի առջև բոլորի հավասարության սկզբունքի խախտում չի կարող դիտարկվել այն իրավիճակը, երբ անձինք դատական նիստին մասնակցում են տարբեր իրավունքների, պարտականությունների և կարգավիճակի ուժով. դատավարության մասնակիցները՝ դատավարական կարգավիճակի, դատական նիստերի քարտուղարն ու դատական կարգադրիչը՝ ծառայողական կամ աշխատանքային պարտականությունների, իսկ դատական նիստին մասնակցող այլ անձինք՝ գործերի քննության հրապարակայնության սկզբունքից ծագող իրավունքի ուժով: Այս պարագայում բոլորի, մասնավորապես՝ դատավարության մասնակից հանդիսացող և դատավարության մասնակից չհանդիսացող անձանց նույն գործողությունները համարժեք գնահատելն արդարացված չէ, քանի որ դատավարության մասնակից հանդիսացող անձինք դատավարական օրենսգրքերով ունեն դատական նիստում կարգ ու կանոնը պահպանելու **պարտականություն** (մեղադրյալի պարտականությունը սահմանված է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի⁴ 65-րդ հոդվածի 4-րդ մասի 7-րդ կետ, տուժողինը՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 59-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 7-րդ կետ, կամ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 144-րդ հոդվածի 7-րդ մասով դատավարության մասնակիցները և դատական նիստերին ներկա անձինք պարտավոր են պահպանել սույն օրենսգրքով սահմանված կարգուկանոնը⁵), և որի մասին նրանց նաև պարզաբանվում է դատական նիստերում, իսկ դատավարության մասնակից չհանդիսացող անձանց համար նմանատիպ պարտականություններ սահմանված չեն, որպիսի պայմաններում նրանց հնարավորություններն իրենց վարքագծի իրավական հետևանքները կանխատեսելու հարցում հավասար չեն: Հետևաբար՝ նշված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմն իրականացնող, ոչ հավասար պայմաններում գտնվող սուբյեկտներին չտարբերակելու դեպքում կիրառվող հարկադրանքն անհամաչափ կլինի:

Հատկանշական է նաև, որ գործող կարգավորումը սուբյեկտների շրջանակում չի բացառում դատավորին, քանի որ նա ևս կարող է վիրավորել դատավարության մասնակցին, որի պարագայում արարքի հանրային վտանգավորությունն ավելի է մեծանում: Վերը նշված նույն պատճառաբանությամբ, ինչպես

³ Տե՛ս ՍԴ 14 հունվարի 2010 թ., ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանի դիմումի հիման վրա՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 343-րդ հոդվածի 1-ին մասի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ ՍԴԴ-851 որոշումը:

Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docid=56077>:

⁴ Տե՛ս ՀՀ Քրեական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 01.07.1998 թ., ուժի մեջ է մտել 12.01.1999 թ.: ՀՀ ՊՏ 1998.09.21/22(55): Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/documentView.aspx?docid=68011>:

⁵ Տե՛ս Հայաստանի Հանրապետության քաղաքացիական դատավարության օրենսգիրք, ընդունվել է 09.02.2018 թ., ուժի մեջ է մտել 09.04.2018 թ.: ՀՀ ՊՏ 2018.03.05/16(1474), հոդ. 208: Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=120057>:

հավասար կարգավիճակներ չունեն դատավարության մասնակիցը և այդպիսին չհանդիսացող անձինք, այդպես էլ հավասար կարգավիճակ չունեն դատավորը և դատավարության մասնակիցը, առավել ևս դատավարության մասնակից չհանդիսացող անձը: Ինչ վերաբերում է դատավորի կողմից վերոգրյալ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված օբյեկտիվ կողմը կատարելու հնարավորության հետ, ապա ըստ օրենսդրի՝ այն ևս բացառված չէ. խոսքը վերաքննիչ և վճռաբեկ վարույթում դատական գործերի կոլեգիալ քննության մասին է: Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 343-րդ հոդվածում լրացնել նոր՝ 4-րդ և 5-րդ մասեր.

«4. Սույն հոդվածի երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են դատավարության մասնակցի, դատական նիստերի քարտուղարի կամ դատական կարգադրիչի կողմից (...),

5. Սույն հոդվածի երկրորդ կամ երրորդ մասով նախատեսված արարքները, որոնք կատարվել են դատավորի կողմից (...):»:

Հարկ ենք համարում անդրադառնալ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 349-րդ հոդվածին, որի դիսպոզիցիան բաղկացած է երկու ինքնուրույն հանցակազմերից՝ քաղաքացիական ու վարչական գործերով ապացույցների կեղծում և քրեական գործերով ապացույցների կեղծում: Առաջին մասի սուբյեկտների շրջանակն է գործին մասնակցող անձը կամ նրա ներկայացուցիչը, իսկ երկրորդ մասում՝ հետաքննություն կատարող անձը, քննիչը, դատախազը և պաշտպանը: Օրենսդրի կողմից սուբյեկտների նման շրջանակ սահմանելը կամայական չէ: Այն պայմանավորված է համապատասխան դատավարությունների ընթացքում անձի ապացույցներ ձեռք բերելու և ներկայացնելու պարտականությամբ: Եթե քաղաքացիական և վարչական դատավարությունում ապացուցման պարտականությունը կրում են գործին մասնակցող անձինք և նրանց ներկայացուցիչները (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ ապացույցները, ինչպես նաև դրանք ձեռք բերելուն ուղղված միջնորդությունները ներկայացնում են գործին մասնակցող անձինք), ապա քրեական դատավարությունում այդ պարտականության կրողը մեղադրանքի կողմն է: Հետևաբար՝ քրեական գործով ապացույցներ կեղծելու հանցակազմում պաշտպանին մեղադրանքի կողմի հետ հավասար՝ հատուկ սուբյեկտների շարքում նախատեսելը հիմնավորված չէ: Ավելին, մեղադրանքի կողմն ապացուցման պարտականությունը կատարում է ի պաշտոնե, և նրա կողմից ապացույց կեղծելն ավելի մեծ հանրային վտանգավորություն է ներկայացնում, քան ոչ պաշտոնատար անձի կողմից սույն արարքը կատարելը: ՀՀ Սահմանադրական դատարանը խտրականության արգելման սկզբունքի վերաբերյալ իրավական դիրքորոշում է արտահայտել, համաձայն որի՝ այն չի նշանակում, որ միևնույն կատեգորիայի անձանց շրջանակում ցանկացած տարբերակված մոտեցում կարող է դիտարկվել որպես խտրականություն, և թույլատրելի է համարվում օբյեկտիվ հիմքով ու իրավաչափ նպատակով պայմանավորված ցանկացած տարբերակված մոտեցում⁶:

⁶ Տե՛ս ՍԴ 4 մայիսի 2010 թ. քաղաքացի Վարդան Հարությունյանի դիմումի հիման վրա՝ «Դատախազության մասին» ՀՀ օրենքի 55-րդ հոդվածի 13-րդ մասի առաջին նախադասությամբ ամրագրված

Փաստորեն, եթե վերը նշված՝ «դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը» հանցակազմի (ինչպես պատճառաբանել է սահմանադրական դատարանը) հատուկ սուբյեկտների շարքում մեղադրողին բացառելն արդարացված չէր, քանի որ մեղադրանքի և պաշտպանության կողմերը դատական նիստի կարգ ու կանոնը պահպանելու հարցում ունեցել են հավասար պարտականություններ, ապա սույն՝ «ապացույցները կեղծելը» հանցակազմի 2-րդ մասում հետաքննություն կատարող անձի, քննիչի և դատախազի հետ մեկտեղ սուբյեկտների շարքում պաշտպանին ներառելն արդարացված չէ, քանի որ, ինչպես նշվեց վերոգրյալում, քրեական դատավարությունում ապացույցների ձեռք բերման և ներկայացման գործընթացում նրանք հավասար պարտականություններ և հնարավորություններ չունեն: Ավելին՝ նման պարագայում ոչնչով հիմնավորված չէ այն հանգամանքը, թե օրենսդիրն ինչու նշված արարքի կատարման սուբյեկտ չի ճանաչել նաև քրեական դատավարության մեղադրող կողմի և պաշտպանական կողմի մյուս մասնակիցներին, այն է՝ տուժողին և մեղադրյալին: Ամփոփելով վերոգրյալը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 349-րդ հոդվածի 2-րդ մասում հատուկ սուբյեկտների շարքից հանել փաստաբանին:

Մինևույն ժամանակ հարկ ենք համարում ընդգծել, որ ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագծում⁷ (այսուհետ՝ Նախագիծ) այս հանցակազմի օբյեկտիվ կողմը լրացվել է նաև «փոխելու, ոչնչացնելու կամ թաքցնելու» եղանակով (Նախագիծ 448-րդ հոդված): ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 62-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ գործին մասնակցող անձի կողմից ապացույցները ոչնչացնելու կամ թաքցնելու կամ այլ եղանակով ապացույցի ձեռքբերմանը խոչընդոտելու դեպքի առկայությունն առաջացնում է քաղաքացիաիրավական պատասխանատվություն, այն է՝ վիճելի փաստի ապացուցման բեռի բացասական հետևանքը կրում է խոչընդոտող անձը: Հատկանշական է նաև, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքը յուրօրինակ պատասխանատվություն է սահմանում նաև ապացույցի իսկության վիճարկման դեպքի համար. գրավոր փաստաթղթի իսկությունը վիճարկվելիս, ապացույցի իսկական լինելու փաստն ապացուցում է ապացույց ներկայացրած կողմը, բացառությամբ պետական, տեղական ինքնակառավարման մարմինների և նոտարական կարգով վավերացված փաստաթղթերի իսկության վիճարկման դեպքերի (ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 76-րդ հոդվածի 2-րդ և 3-րդ մասեր): Այնուամենայնիվ, քաղաքացիական պատասխանատվությունը չի բացառում մինևույն արարքի համար քրեական պատասխանատվությունը և չի առաջացնում կրկին անգամ դատվելու անթույլատրելիության սկզբունքի խախտում: Հետևաբար՝ իրավաչափ ենք համարում սույն հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի կատարումը «փոխելու, ոչնչացնելու կամ թաքցնելու» եղանակներով:

Ինչ վերաբերում է ծանրացնող հանգամանքներին, ապա կարծում ենք, որ ան-

դրույթի՝ ՀՀ Սահմանադրությանը համապատասխանության հարցը որոշելու վերաբերյալ ՍԴՈ-881 որոշումը:

Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/DocumentView.aspx?docID=57983>:

⁷ Տե՛ս ՀՀ քրեական նոր օրենսգրքի նախագիծ, հասանելի է՝ <https://www.e-draft.am/projects/2115/about>:

զգուշությամբ ծանր հետևանքները կարող են առաջանալ նաև քաղաքացիական կամ վարչական դատավարության գործով ապացույցներ կեղծելու արդյունքում:

Այժմ անդրադառնանք արդարադատության դեմ ուղղված մեկ այլ հանցագործությանը: Այսպես, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածը պատասխանատվություն է նախատեսում առանց դատախազի, քննիչի կամ հետաքննություն կատարող անձի թույլտվության՝ նախաքննության կամ հետաքննության տվյալները հրապարակելու համար: Նախ անդրադառնանք տվյալ հանցակազմի սուբյեկտին: Այս նորմի մեկնաբանությունից բխում է, որ սուբյեկտը հատուկ է, և այդպիսին կարող է լինել այն անձը, որից համապատասխանաբար ստորագրություն է վերցվել նախաքննության կամ հետաքննության տվյալները չհրապարակելու համար: Փաստորեն կարող ենք հավաստել, որ հանցակազմի առարկա չի հանդիսանում դոնփակ դատաքննության տվյալները: ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը սահմանում է դատական վարույթի հրապարակայնության սկզբունքը: Բայց մինևույն ժամանակ նախատեսվում է գործը կամ դրա մի մասը դոնփակ նիստում քննելու հնարավորություն, և օրենսգրքով սահմանվում է այն անձանց կոնկրետ շրջանակը, ովքեր կարող են ներկա գտնվել դատական նիստին: Այդպիսիք են դատական նիստերի քարտուղարը, դատական կարգադրիչները, դատավարության մասնակիցները, իսկ անհրաժեշտության դեպքում՝ ընթերական, թարգմանիչը, մասնագետը, փորձագետը և վկան (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքը, 16-րդ հոդվածի 6-րդ մաս): Նույն եղանակով դոնփակ դատաքննությանը ներկա գտնվելու անձանց շրջանակը (որոշակի փոփոխություններով) սահմանված է նաև ՀՀ քաղաքացիական դատավարության և ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքերով՝ համապատասխանաբար 17-րդ և 8-րդ հոդվածներում⁸: Նշված անձինք դատարանի կողմից ստորագրություն վերցնելու միջոցով նախազգուշացվում են օրենքով պահպանվող գաղտնի տեղեկությունները հրապարակելու և սահմանված կարգի խախտմամբ օգտագործելու համար պատասխանատվության մասին: ՀՀ քրեական օրենսգրքով առկա են բազմաթիվ հանցակազմեր, որոնցով վրա կհասնի նման անձանց քրեական պատասխանատվությունը, օրինակ՝ անձնական կամ ընտանեկան կյանքի մասին տեղեկություններ ապօրինի հավաքելը, պահելը, օգտագործելը կամ տարածելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 144-րդ հոդված), բժշկական գաղտնիք հրապարակելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 145-րդ հոդված), որդեգրման գաղտնիքը հրապարակելը կամ որդեգրման համաձայնություն տալուն հակելը կամ հարկադրելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 169-րդ հոդված), առևտրային, ապահովագրական կամ բանկային գաղտնիք կազմող տեղեկություն ապօրինի հավաքելը կամ հրապարակելը (ՀՀ քրեական օրենսգրքի 199-րդ հոդված) և այլն: Սակայն առաջարկվելիք՝ դոնփակ դատաքննության տվյալները հրապարակելու հանցակազմի սուբյեկտը, այսինքն՝ այն անձինք, որոնց դատարանի կողմից ստորագրություն վերցնելու միջոցով նախազգուշացվել է օրենքով պահպանվող գաղտնի տեղեկությունները

⁸ Տես Հայաստանի Հանրապետության Վարչական դատավարության օրենսգրքը, ընդունվել է 05.12.2013, ուժի մեջ է մտել 07.01.2014 թ., ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013). 1 հոդ. 1186.1: Հասանելի է՝ <https://www.arlis.am/documentview.aspx?docid=87705>:

հրապարակելու և սահմանված կարգի խախտմամբ օգտագործելու համար պատասխանատվության մասին, հատուկ է (դատական նիստերի քարտուղար, դատական կարգադրիչներ, դատավարության մասնակիցներ, ընթերակա, թարգմանիչ, մասնագետ, փորձագետ, վկա): Կարծում ենք, որ նման արարքը հենց ոտնձգում է արդարադատության շահերի դեմ: Այս հիմնավորումն ինքնին վկայում է, որ օրենսդրի ուշադրությունից վրիպել է դռնփակ դատաքննության տվյալները հրապարակելով ոտնձգվող հասարակական հարաբերությունը, որը նույնպես ենթակա է քրեաիրավական պաշտպանության:

Միևնույն ժամանակ պրակտիկայում հնարավոր բազմաթիվ խնդիրներից խուսափելու համար, անհրաժեշտություն է առաջանում մեկնաբանել «դռնփակ դատաքննության տվյալներ» հասկացությունը: Ըստ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ հոդվածի 7-րդ մասի՝ «Գործը կամ դրա մասը դռնփակ նիստում քննելու դեպքում հրապարակվում է դատական ակտի եզրափակիչ մասը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ այն պարունակում է օրենքով պահպանվող գաղտնիք: Դատական ակտի՝ օրենքով պահպանվող գաղտնիք պարունակող մասերը, ինչպես նաև այն մասերը, որոնք հիմք են հանդիսացել դռնփակ դատական քննություն անցկացնելու համար, հրապարակվում են դռնփակ նիստում»: Վերոգրյալից կարող ենք եզրակացնել, որ դռնփակ դատաքննության տվյալներ են ոչ միայն օրենքով պահպանվող գաղտնիք պարունակող տեղեկատվությունը, այլև այն տեղեկատվությունը, որը հիմք է հանդիսացել դռնփակ դատաքննություն անցկացնելու համար: Իսկ այդպիսի հիմքերը նախատեսված են ՀՀ քրեական դատավարության 16-րդ հոդվածի 2-րդ մասում, որի համաձայն՝ քրեական դատավարությանը մասնակցող անձանց մասնավոր կյանքի, պատվի և արժանապատվության, անչափահասների կամ արդարադատության շահերի, ինչպես նաև պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ բարոյականության, վարույթի մասնակիցների կամ նրանց մերձավոր ազգականների պաշտպանության նպատակով դատարանը դատավարության մասնակիցների միջնորդությամբ կամ իր նախաձեռնությամբ գործը կամ դրա մի մասը կարող է քննել դռնփակ դատական նիստում: Դատարանը դռնփակ դատական նիստում քննություն իրականացնում է նաև սույն օրենսգրքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Հակառակ պարագայում, եթե դռնփակ դատաքննության տվյալները՝ որպես հանցակազմի առարկա, ավելի լայն մեկնաբանվեն, ապա նման պարագայում պարարտ հող կնախապատրաստվի անօրինականությունների համար:

Հարկ է նշել, որ եթե «հետաքննության և նախաքննության տվյալները հրապարակելը» հանցակազմն առկա է միայն այն դեպքում, երբ տվյալները հրապարակվում են նախաքննության կամ հետաքննության ընթացքում, ապա «դռնփակ դատաքննության տվյալները հրապարակելը» առաջարկվող հանցակազմը ժամանակային առումով սահմանափակված չէ:

Այսպիսով, հաշվի առնելով այս հանրորեն վտանգավոր արարքը կատարելու ունակ հատուկ սուբյեկտների շրջանակը և նրանց կողմից ոտնձգվող օբյեկտը՝ առաջարկում ենք ՀՀ քրեական օրենսգրքի 342-րդ հոդվածը շարադրել հետևյալ

բովանդակությամբ՝

«Նախաքննության, հետաքննության կամ դռնփակ դատաքննության տվյալները հրապարակելը՝

Առանց դատախազի, քննիչի կամ հետաքննություն կատարող անձի թույլտվության՝ նախաքննության կամ հետաքննության տվյալները հրապարակելը, կամ դռնփակ դատաքննության տվյալները հրապարակելը (...)»:

Annotation. Crimes against justice, as a rule, encroach on the totality of public relations that ensure the normal, legally regulated activities of the court to carry out its tasks, as well as on the activities of state bodies and relevant persons, who are called upon to promote the administration of justice. It should be noted that a rather large group of crimes against justice is comprised of socially dangerous acts, committed by government officials, who are supposed to abide and protect laws themselves, and protect the interests of citizens. The Criminal Code of RA offers solutions to some key issues of qualifying crimes against justice with a special subject, which also has gaps in its turn.

Аннотация. Преступления против правосудия, как правило, посягают на совокупность общественных отношений, обеспечивающих нормальную, регламентированную законодательством деятельность суда по осуществлению его задач, а также на деятельность государственных органов и соответствующих лиц, которые призваны содействовать осуществлению правосудия. Следует отметить, что довольно большую группу преступлений против правосудия представляют общественно опасные деяния, совершаемые представителями власти, которые призваны сами соблюдать, охранять законы и защищать интересы граждан. Уголовный кодекс РА также предлагает решения некоторых ключевых вопросов квалификации преступлений против правосудия со специальным субъектом, в которых также имеются некоторые пробелы.

Բանալի բառեր - արդարադատություն, դատարան, անհարգալից վերաբերմունք, ապացուցման պարտականություն, փաստաբան:

Keywords: justice, court, disrespect, burden of proof, advocate.

Ключевые слова: правосудие, суд, неуважение, обязанность доказывания, адвокат.

L. Հայրապետյան - ՀՀ արդարադատության նախարարության հակակոռուպցիոն և քրեակատարողական քաղաքականության մշակման վարչության փորձագետ, էլ. փոստ՝ hayrapetyanlilit98@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 23.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 23.01.2020, երաշխավորվել է ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի դատավոր, իրավ. գիտ. թեկնածու Հ. Ա. Ազարյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

**ՔՐԵԱԿԱՆ ԴԱՏԱՎԱՐՈՒԹՅՈՒՆ/CRIMINAL PROCEDURE/
УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС**

ARNOLD VARDANYAN

*Chief Specialist at the Service of Legal Expertise of the
Court of Cassation of the RA*

*PhD Student at the Chair of Criminal Proceedings and
Criminalistics of YSU Faculty of Law*

ԱՌՆՈԼԴ ՎԱՐԴԱՆՅԱՆ

*ՀՀ Վճռարեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների
Ծառայության գլխավոր մասնագետ,*

*ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և
Կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ*

АРНОЛЬД ВАРДАНЯН

*Главный специалист Службы правовых экспертиз Кассационного суда РА
Аспирант кафедры уголовного процесса и криминалистики*

юридического факультета ЕГУ

**PROCEDURE FOR THE APPLICATION OF MEDICAL ENFORCED
MEASURES AS A SPECIAL TYPE OF CRIMINAL PROCEDURE**

**ԲԺՇԿԱԿԱՆ ԲՆՈՒՅԹԻ ՀԱՐԿԱԴՐԱՆՔԻ ՄԻՋՈՑՆԵՐԻ
ԿԻՐԱՌՄԱՆ ԸՆԹԱՑԱԿԱՐԳԸ ՈՐՊԵՍ ՔՐԵԱԿԱՆ ՎԱՐՈՒՅԹԻ
ՀԱՏՈՒԿ ԴՐՍԵՎՈՐՈՒՄ**

**ПОРЯДОК ПРИМЕНЕНИЯ ПРИНУДИТЕЛЬНЫХ МЕР
МЕДИЦИНСКОГО ХАРАКТЕРА КАК ОСОБЫЙ ВИД
УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА**

Among the positive obligations of each legal state is the elimination of harmful behavior. The State is endowed with a wide range of legal measures for the proper performance of this obligation. These include security measures, which are also referred to as preventive measures and the jurisdictional procedure termed as preventive justice.¹ In this context “prevention” recognized as *the significant reduction of (potentially) harmful behavior, or the reduction of (potentially) harmful behavior to a tolerable level.*² This definition reflects the extensive application of preventive

¹ See Andrew Ashworth and Lucia Zedner, *Preventive Justice*, The United Kingdom, Oxford University Press, 2014, page 5.

² *Ibid.*

measures.

Particularly, preventive measures, among other goals, protect public health, thus forbidding the spread of infectious diseases.³ Moreover, preventive measures serve as a tool to neutralize the danger that emanates from persons suffering from mental illness, alcoholics, drug addicts and vagrants.⁴ In the mentioned cases, the legal basis for restricting human rights is stipulated in Article 5 §1 (e) of the European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (hereinafter - also European Convention). As a result of the interpretation technique of “Travaux préparatoires”⁵, it becomes clear that the founder-fathers of the European Convention initially prescribed the use of preventive measures without specifying the cases of restricting the human right to freedom. However, based on observations submitted by experts of Council of Europe, this framework has been revised and, based on proposals from the governments of the United Kingdom, Denmark and Sweden, the groups of persons subject to security measures have been clarified, namely, those suffering from infectious diseases, mental illnesses, alcoholics, drug addicts and vagrants.⁶

The use of preventive measures that restricts the right to freedom by applying Article 27 §1 (6) of the Constitution of the Republic of Armenia and Article 5 §1 (e) of the European Convention to neutralize the danger posed by mental patients is prescribed in civil procedure, except in cases where they are charged with committing an act prohibited by criminal law. In this case, the procedure established by the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia is applied.

In the theoretical literature the restriction of the right to freedom of persons suffering from mental illness in the framework of criminal procedure perceived ambiguously, based on the legal nature of compulsory medical measures (hereinafter - also CMM). Particularly, some scientists are inclined to the approach that relations arising from the use of medical measures are outside the criminal legal field, since: a) persons suffering from mental diseases cannot commit criminal crimes,⁷ b) CMM does not pursue the purposes prescribed by the criminal law, does not correct persons who have committed an act prohibited by the criminal law, and does not cause a criminal record.⁸ At the same time, we note that some theorists believe that the use of CMM should be organized within the criminal procedure system, taking into account the peculiarities of procedure.⁹

Our research shows that in the case of persons suffering from mental illness, the use of CMM under criminal procedure is not considered acceptable also in some

³ See *Lawrence O. Gostin*, Public Health Law-Power, Duty, Restraint, the United States of America, University of California press, 2008, page 4.

⁴ See *Guzzardi v. Italy*, judgment of the European Court of Human Rights of 6 November 1980, application no. 7367/76, § 98.

⁵ See *M. Ris*, Treaty Interpretation and ICJ Recourse to Travaux Préparatoires: Towards a Proposed Amendment of Articles 31 and 32 of the Vienna Convention on the Law of Treaties, Boston College International and Comparative Law Review, Volume 14, Issue 1, 1991, page 112.

⁶ See Preparatory work on Article 5 of the European Convention on Human Rights, European Commission of Human Rights, Strasbourg, 1956, pages 7-13.

⁷ See *Petrova O.G.*, Criminally legal relations, M., VYUZI, 1986, page 18.

⁸ See *Smirnova M.E.*, On the procedural nature of legal proceedings on the application of compulsory medical measures, Law and Justice, Siberian Law Journal, 3 (38) 2007, page 58.

⁹ See Educational-practical commentary on the Criminal Code of the Russian Federation / under commonly. ed. Zhalinsky E.A., M., 2005, page 268.

foreign countries. In particular, in France, China and Japan, CMMs are envisaged by civil or administrative law.¹⁰

Taking into account the peculiarities of the institutions of criminal law, we are convinced that the presented theoretical statements about the legal nature of relations arising from the use of CMM are not justified.

Firstly, it should be stated that the key fact underlying the application of CMM in relation to insane persons is the commission of a criminal act in a state of insanity, which excludes not the wrongfulness of the incriminated act, but the person's guilt in this act. The theory of guilt in the material law is based not only on the forms of intent or negligence, but also on the conditions of guilt, which includes the sanity of the individual. That is, a person is not held criminally liable for committing an act prohibited by criminal law, since insanity precludes his guilt in this act, and not its illegality. For a more imaginative presentation, it should be noted that insanity in institutional terms is, in fact, identified with the infliction of harm under the influence of physical or mental coercion. In this case, a person is not subject to criminal liability for lack of guilt.

Meanwhile, the Criminal Codes of post-Soviet countries prescribe the aforementioned cases among a number of circumstances that exclude the criminality of an individual's act.¹¹ Based on this, the established theory also excludes the criminality of acts committed by the insane. However, in the mentioned cases criminal liability is excluded, and not the criminality of the committed act. It is for this reason that Chapter 6 of the draft new Criminal Code of the Republic of Armenia, which is currently in circulation, considers these cases not as circumstances precluding the criminality of the act, but as circumstances precluding criminal liability.¹² Therefore, it must be stated that committing a criminal act and causing a harm to the relations protected by criminal law, serve as a legal basis for initiating criminal proceedings and applying legal measures. As a result, the State prevents the commission of further crimes, which is one of the goals pursued by the criminal law. Consequently, preventive justice contributes to the person's social rehabilitation and treatment, which leads to the prevention of further commission of other illegal acts.¹³

The study of legal regulations of the countries of the continental legal system shows that in the countries where CMM is used with the involvement of Criminal procedural tools, the process as a whole is distinguished by the following conceptual features: Firstly, the appointment of a CMM in some cases is accompanied by the use of a special procedure. That is, the form of criminal proceedings in these cases differs from the form of legal proceedings conducted on general grounds.¹⁴ The legal

¹⁰ See *Dodonov V. N.*, Comparative criminal law, General part / under general. ed. Shcherby S.P., Yurlitinform, M., 2009, page 345.

¹¹ For example see the Chapter 8 of the Criminal Code of the Republic of Armenia, adopted in 2003 by the National Assembly of the Republic of Armenia, available at: <https://www.legislationline.org/documents/action/popup/id/8872/preview>, [accessed 22 January 2020].

¹² See the draft new Criminal Code of the Republic of Armenia, developed by the Ministry of Justice of the Republic of Armenia in 2019, available at: <https://www.e-draft.am/projects/2115>, [accessed 22 January 2020].

¹³ See *Gorobtsov V. I.*, Compulsory medical measures for mentally ill patients under the Criminal Code of the Russian Federation: Textbook, Krasnoyarsk: KVSh Ministry of the Interior of Russia, 1997, page 32.

¹⁴ For example see the Chapter 14 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Armenia, adopted

literature offers various criteria for differentiating the procedural form, such as social or objective necessity due to the characteristics of public relations that are subject to regulation.¹⁵ The need to establish a differentiated procedural form in CMM cases is justified by the nature of the public relations to be regulated.¹⁶

In addition, the scope of guarantees of CMM proceedings includes the mandatory participation of a lawyer and legal representative. According to the European Court of Human Rights, the need for mandatory participation of the defender is based on the interests of justice and vulnerable position of the accused. It aims to ensure that a person suffering from mental illness is able to perceive the essence of prosecution and participate effectively.¹⁷

Moreover, in various sources, the specialized training of a lawyer, an investigator, a judge and a prosecutor is put forward. Although the European Court of Human Rights does not explicitly state a requirement for specialized counsel to participate in CMM enforcement proceedings, it finds that the specialized proceedings in general may justify the participation of specialized counsel.¹⁸ Subjects of criminal proceedings working in the European Union with vulnerable persons are required to undergo special retraining.¹⁹ In this regard, in post-Soviet countries, legislation is still under development and legal guarantees for the participation of procedural subjects who have received special training in CMM proceedings are not provided.

In our opinion, the scope of guarantees for the application of CMM needs to be supplemented with the requirement of mandatory participation of a psychologist, which will facilitate the course of the proceedings involving a person suffering from mental illness. Particularly, this guarantee will allow to explain certain procedural actions to a person suffering from a mental illness in a more accessible way, which is reflected also in the judgements of the European Court of Human Rights.²⁰ The legal basis for the participation of a psychologist is usually not prescribed in the codes of the continental legal system, including the Code of Criminal Procedure of the Republic of Armenia. Meanwhile, a psychologist using appropriate methods can enter into communication with a mentally ill person and provide him with the necessary advice and explanations about the legal system and the justice process.²¹

in1998 by the National Assembly of the Republic of Armenia, available at: https://www.legislationline.org/download/id/6358/file/Armenia_CPC_1998_am2016_en.pdf, [accessed 22 January 2020].

¹⁵ See *Mishchenko E. V.*, Problems of differentiation and unification of criminal procedural forms of proceedings for certain categories of criminal cases, Orenburg, 2014, page 153.

¹⁶ *Ibid.*, pages 199-200.

¹⁷ See Handbook on European law relating to access to justice, European Union Agency for Fundamental Rights and Council of Europe, 2016, page 70,

S.C. v. the United Kingdom, judgment of the European Court of Human Rights of 15 June 2004, application no. 60958/00, § 29, *Quaranta v. Switzerland*, judgment of the European Court of Human Rights of 24 May 1991, application no. 12744/87, § 32-36.

¹⁸ See *Meftah and Others v. France* [GC], judgment of the European Court of Human Rights of 26 July 2002, applications no. 32911/96, 35237/97 and 34595/97, § 47.

¹⁹ See European Commission Recommendation of 27 November 2013 on procedural safeguards for vulnerable persons suspected or accused in criminal proceedings, available at <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A32013H1224%2802%29>, [accessed 22 January 2020].

²⁰ See *Vaudelle v. France*, judgment of the European Court of Human Rights of 30 January 2001, application no. 35683/97, § 65.

²¹ See *R. Rosner*, Principles and practice of forensic psychiatry, second edition, The United Kingdom, 2003, page 7.

The distribution of the procedural burden of proof is the next conceptual feature of the countries of the continental legal system. Thus, in this countries the criminal prosecution authorities have the responsibility to find out the person's mental illness excluding criminal responsibility. In particular, if a person is suspected of having a mental illness, the prosecution is obliged to take measures to find out and ensure the application of the CMM to the person.

The obligation to acquire evidences excluding the possibility of criminal responsibility by the prosecution has been the subject of discussion in the literature. Particularly, it was noted that this is one of the problems of the current criminal procedure model of the Republic of Armenia, which leads to a violation of the logic of a separation of procedural functions.²²

In contrast, the distribution of the burden of proof for a person suffering from mental illness in the countries of the Anglo-Saxon legal system is different from the countries of the continental legal system. In particular, the burden of prove of a mental illness excluding a person's mental health is borne by the defense in the majority of those countries. Historically in the United States in 1895, according to *Davis v. The U.S.* Supreme court's decision, the burden of proof of the circumstances related to the sanity was largely entrusted to the Prosecutor's office.²³ However later, in 1952, the Supreme court in the case of *Leland V. Oregon* found that the state may require the accused to prove his insanity.²⁴

As a result, the burden of proving innocence was fully borne out by the 1984 Insanity Protection Reform Act.²⁵ The U.S. Supreme court in the case of the *Freeman* found that the new settlement of the burden of proof in the Act is in accordance with the U.S. Constitution²⁶. In fact, the adoption of this Act aimed to tighten the legal possibility of obtaining a verdict of acquittal based on insanity. Moreover, even some States during this period abandoned insanity altogether. Consequently, the legal possibilities for obtaining a verdict of acquittal due to insanity have become so tough that often the accused avoid choosing this defense, since, according to official statistics, in 1% of criminal cases jurors render an acquittal based on the verdict of insanity.²⁷

However, it should be mentioned that new regulations on the distribution of the burden of proof in the countries of the Anglo-Saxon legal system, made it possible to implement the principle of classical competition. Particularly, the criminal prosecution authorities are exclusively engaged in the acquisition of evidence that substantiates the person's accusation, and the justification of insanity for exemption from criminal liability is a special defensive tactic.

Thus, summarizing the above, we note that the study of Romano-Germanic and Anglo-Saxon legal features of CMM application is an additional incentive for reforming the procedural model of CMM application in the Republic of Armenia.

²² See A. Hovsepyan, A. Tamazyan, A. Ghambaryan, V. Shahnazaryan, *Relations of Public Participants in Criminal Proceedings*, Yerevan, Asoghik, 2015, page 10.

²³ See *Davis v. United States*, 160 U.S. 469, 16 S.Ct. 353, 40 L.Ed. 499 (1895).

²⁴ See *Leland v. Oregon*, 343 U.S. 790, 72 S.Ct. 1002, 96 L.Ed. 1302 (1952).

²⁵ See R. Simon, H. Ahn-Redding, *The insanity defence, The world over*, a division of Rowman & Littlefield Publishers, Inc., The United States of America, 2006, page 37.

²⁶ See *United States v. Freeman*, 804 F.2d 1574 (11th Cir. 1986).

²⁷ See R. Rogers, D. Shuman, *Fundamentals of forensic practice. Mental health and criminal law*, The United States of America, Springer, 2005, page 18.

Аннотация. Основная цель данной научной статьи – прояснить концептуальные особенности превентивных мер в уголовном судопроизводстве Республики Армения. Автор фокусируется на порядке применения принудительных мер медицинского характера как особого вида превентивных мер. Автор анализирует нормы уголовного судопроизводства в странах континентальной правовой системы и проводит параллели со странами англосаксонской правовой системы. На основании заявлений, сделанных в научной статье, автор также обосновывает необходимость реформирования процессуальной модели применения принудительных мер медицинского характера в Республике Армения.

Ամփոփում: Սույն գիտական հոդվածի հիմնական նպատակը Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարությունում պրևենտիվ միջոցառումների հայեցակարգային առանձնահատկությունների հստակեցումն է: Հեղինակն ուշադրության է արժանացրել բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման կարգը՝ որպես պրևենտիվ միջոցառումների կիրառման հատուկ տեսակ: Հեղինակը վերլուծում է մայրցամաքային իրավական համակարգի երկրներում քրեական դատավարության նորմերը և զուգահեռներ անցկացնում անգլո-սաքսոնական իրավական համակարգի երկրների հետ: Գիտական հոդվածում արված դիտարկումների հիման վրա հեղինակը նաև հիմնավորում է Հայաստանի Հանրապետությունում բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցների կիրառման դատավարական մոդելի բարեփոխման անհրաժեշտությունը:

Բանալի բառեր – պրևենտիվ միջոցներ, բժշկական բնույթի հարկադրանքի միջոցներ, անմեղսունակության պաշտպանություն, հոգեբանի մասնակցություն:

Keywords: preventive measures, compulsory medical measures, insanity defense, participation of a psychologist.

Ключевые слова: превентивные меры, принудительные меры медицинского характера, защита невменяемости, участие психолога.

Ա. Վարդանյան - ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի իրավական փորձաքննությունների ծառայության գլխավոր մասնագետ, ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի քրեական դատավարության և կրիմինալիստիկայի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ arnoldvardanyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 02.02.2020, տրվել է գրախոսության՝ 02.02.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցոնետ Հ. Ղուկասյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ՎԱՐԱԶԴԱՏ ՍՈՒՔԻԱՍՅԱՆ

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական,
ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի
և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ

VARAZDAT SUKIASYAN

Assistant to the Judge of the Criminal Chamber of the RA Cassation Court, PhD
Student at the Chair of Criminal Law and Criminal Procedure Law of RAU Institute
of Law and Politics

ВАРАЗДАТ СУКИАСЯН

Помощник Судьи Уголовной палаты Кассационного суда РА, аспирант
кафедры уголовного права и уголовно-процессуального права Института
права и политики РАУ

**ՓԱՍՏԱԲԱՆԱԿԱՆ ԳԱՂՏՆԻՔԻ ՔՐԵԱԴԱՏԱՎԱՐԱԿԱՆ
ՊԱՇՏՊԱՆՈՒԹՅՈՒՆԸ ՄԱՐԴՈՒ ԻՐԱՎՈՒՆՔՆԵՐԻ
ԵՎՐՈՊԱԿԱՆ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԴԵՊԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ**

**PROTECTION OF THE ATTORNEY'S SECRET IN THE CASE
LAW OF THE EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS**

**ЗАЩИТА АДВОКАТСКОЙ ТАЙНЫ В ПРЕЦЕДЕНТНОМ ПРАВЕ
ЕВРОПЕЙСКОГО СУДА ПО ПРАВАМ ЧЕЛОВЕКА**

1. Ընդհանուր դրույթներ

1.1 *Ներածություն:* Փաստաբանական գաղտնիքը փաստաբանական գործունեության այն հարցերից է, որը միշտ առանձնակի հետաքրքրություն է ներկայացրել իրավաբանական գիտության ներկայացուցիչների շրջանում: Առանց փաստաբանական գաղտնիքի գոյություն չունի փաստաբանություն¹: Ցանկացած անձ, ով օգտվում է իրավաբանի խորհրդատվությունից կամ քրեական արդարադատության ոլորտում նրա շահերը ներկայացնում է փաստաբանը, ունի հայտնած և ստացած տեղեկությունների խորհրդապահության իրավունք²:

Իրավապահ մարմինների կողմից փաստաբանական գործունեության անկախության անտեսումը հիմնականում դրսևորվում է հենց փաստաբանական գաղտնիքի նկատմամբ ոտնձգությամբ կամ միջամտությամբ: Նշվածի կապակցությամբ հարկ է մեջբերել ՀՀ փաստաբանների պալատի՝ «փաստաբան-վստահորդ խորհրդապահական եղանակով հաղորդակցության իրավունքի մասին»

¹ Տե՛ս Աktуальные проблемы охраняемых федеральным законом тайн в российском уголовном судопроизводстве: монография, М., Юрлитинформ, 2014, էջ 11:

² Տե՛ս Privacy and Criminal Justice; Daniel Marshall, Prof. Terry Thomas, 2017, էջ 154:

վերտառությամբ հայտարարությունը³, ըստ որի՝ Պալատին հայտնի են դարձել մի քանի դեպքեր, երբ փաստաբանների և վստահորդների միջև տեղի ունեցած խորհրդապահական խոսակցությունն արձանագրվել է օպերատիվ հետախուզական գործունեության, մասնավորապես՝ հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնալսման արդյունքում: Փաստաբանների պալատի խորհուրդը հայտնել է իր մտահոգությունը առ այն, որ ո՛չ օրենքը («Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքը) և ո՛չ էլ համապատասխան դատական որոշումները, այդ թվում՝ նաև ձևավորված դատական պրակտիկան, տարբերակում չեն դնում երկու էապես տարբեր իրավիճակների միջև, երբ մի դեպքում գաղտնալսման սուբյեկտը սովորական քաղաքացի է, իսկ մյուս դեպքում՝ փաստաբան:

Բացի դրանից՝ ՀՀ մարդու իրավունքների պաշտպանին հասցեագրված դիմումներով մի շարք փաստաբաններ հայտնել են մտահոգություններ, որ գործնականում ստեղծվում են իրենց մասնագիտական աշխատանքի խոչընդոտներ՝ կապված քրեակատարողական հիմնարկ կամ դատարան մուտք գործելու և իրենց վստահորդների շահերի պաշտպանությունն իրականացնելու, այդ թվում՝ նրանց իրավաբանական օգնություն ցուցաբերելու հետ⁴:

ՀՀ Սահմանադրությամբ երաշխավորված է իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով փաստաբանների անկախության, ինքնակառավարման և իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը, որի կարևորագույն բաղադրատարրը փաստաբանական գաղտնիքի պահպանումն է: Քրեական գործերով նախաքննություն իրականացնող մարմինները պարտավոր են գործել սահմանադրական իրավակարգի շրջանակում՝ չխախտելով փաստաբանական գաղտնիքը և այլ արտոնություններն ու արգելքները, որոնք առկա են քրեական դատավարությունում: Չի կարելի զոհել սահմանադրական իրավունքները քննության շահերն առաջ տանելու համար: Փաստաբանական գաղտնիքի նկատմամբ ոտնձգությունը նախևառաջ վստահորդ-փաստաբան հարաբերություններում առաջացնում է այսպես կոչված «chilling effect» (սառեցնող ազդեցություն), բացի այդ՝ արժեզրկում է դատական պաշտպանության իրական իրավունքը:

1.2 Փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման վերաբերյալ ներպետական և միջազգային իրավական ակտերը: ՀՀ օրենսդրությամբ փաստաբանի անկախությունն, այդ թվում փաստաբանական գաղտնիքի պահպանումն ապահովող հիմնական իրավական դրույթները հետևյալն են.

ՀՀ Սահմանադրության 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով երաշխավորվում է անկախության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը: Փաստաբանների կարգավիճակը, իրավունքները և պարտականությունները սահմանվում են օրենքով:

Ըստ ՀՀ Սահմանադրության 67-րդ հոդվածի՝ հանցագործության համար մե-

³ Տե՛ս <http://www.advocates.am/news/view/2452.html>

⁴ Տե՛ս <https://ombuds.am/images/files/58416236aa023802cbe6b1d7cc383811.pdf>

ղաղրվող յուրաքանչյուր ոք ունի իր պաշտպանությունը նախապատրաստելու և իր ընտրած փաստաբանի հետ հաղորդակցվելու համար բավարար ժամանակ և հնարավորություններ ունենալու իրավունք:

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 73-րդ հոդվածի համաձայն՝ պաշտպանը, նպատակ ունենալով պարզելու մեղադրանքը հերքող, կասկածյալի կամ մեղադրյալի պատասխանատվությունը բացառող կամ պատիժը և դատավարական հարկադրանքի միջոցները մեղմացնող հանգամանքները, նրա օրինական շահերը պաշտպանելու, կասկածյալին և մեղադրյալին իրավաբանական օգնություն ցույց տալու համար, սույն օրենսգրքով սահմանված կարգով, իրավունք ունի՝ առանձին, **խորհրդապահական կարգով (կոնֆիդենցիալ)**, անարգել տեսակցել իր պաշտպանյալի հետ՝ առանց տեսակցությունների թվի և տևողության սահմանափակման:

Հարկ է նկատել, որ փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից ծանրակշիռ երաշխիք է ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 86-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ կետով նախատեսված դրույթն առ այն, որ որպես վկա չեն կարող կանչվել և հարցաքննվել՝ «փաստաբանները՝ պարզելու համար տեղեկություններ, որոնք նրանց կարող են հայտնի լինել կապված իրավաբանական օգնության դիմելու կամ նման օգնություն ցույց տալու հետ»:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի 25-րդ հոդվածի համաձայն՝

1. **Փաստաբանական գաղտնիք** են համարվում այն տեղեկությունները և ապացույցները, որոնք իրավաբանական օգնություն հայցող անձը փոխանցել է փաստաբանին, փաստաբանի տված խորհրդատվության բովանդակությունն ու բնույթը, ինչպես նաև այն տեղեկությունները և ապացույցները (նյութերը, կրիչները), որոնք փաստաբանը փաստաբանական գործունեության իրականացման ընթացքում ձեռք է բերել ինքնուրույն:

2. Փաստաբանը, փաստաբանի մոտ աշխատող ոչ փաստաբանը, ինչպես նաև փաստաբանների պալատի աշխատողն իրավունք չունի հրապարակելու փաստաբանական գաղտնիքը, բացառությամբ սույն հոդվածով նախատեսված դեպքերի:

3. Փաստաբանը կարող է հրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը, եթե՝

1) առկա է վստահորդի համաձայնությունը.

2) դա անհրաժեշտ է նրա և վստահորդի միջև ծագած դատական վեճում կամ կարգապահական վարույթում պահանջները հիմնավորելու կամ իր պաշտպանության համար.

3) դա **անհրաժեշտ է** «Փողերի վլացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված և փաստաբանական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվությունը նախապատրաստվող փողերի վլացման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման վերաբերյալ կասկածի կամ այդ օրենքով սահմանված լիազոր մարմնի հարցման հիման վրա այդ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով լիազոր մարմնին տրամադրելու համար, բացառությամբ այնպիսի տեղեկատվության, որը ստացվել է հաճախորդից և այլ աղբյուրներից՝ դատական, վարչական, արբիտրաժային կամ միջնոր-

դային վարույթում հաճախորդին պաշտպանելու կամ նրա շահերը ներկայացնելու հետ կապված օրենքով փաստաբանին վերապահված գործունեությունն իրականացնելիս, ինչպես նաև իրավական խորհրդատվություն տրամադրելիս, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հաճախորդը խորհրդատվություն է ստանում փողերի լվացման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման նպատակով:

4. Փաստաբանը հրապարակում է փաստաբանական գաղտնիքը, եթե առկա է Հայաստանի Հանրապետության քրեական օրենսգրքով նախատեսված՝ հաստատապես հայտնի նախապատրաստվող ծանր կամ առանձնապես ծանր հանցագործության մասին տեղեկատվություն:

5. Փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման պարտականությունը **չի սահմանափակվում** ժամանակի մեջ և տարածվում է նաև փաստաբանական գործունեության արտոնագրի գործողությունը կասեցված կամ դադարեցված անձի նկատմամբ:

«Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 7-րդ մասի համաձայն՝ արգելվում է անցկացնել սույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ, 11-րդ և 12-րդ կետերով նախատեսված օպերատիվ միջոցառումները, երբ անձը, որի նկատմամբ իրականացվելու է այդ միջոցառումը, **հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ**: Անհապաղ ոչնչացման են ենթակա սույն օրենքի 14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ, 11-րդ և 12-րդ կետերով նախատեսված օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման ընթացքում օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների անցկացման նպատակից անկախ պատճառով ստացված **փաստաբանական գաղտնիք պարունակող տեղեկությունները**:

Փաստաբանական գաղտնիքի վերաբերյալ առկա են նաև մի շարք միջազգային իրավական փաստաթղթեր, որոնցից կարելի է առանձնացնել հետևյալները.

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ «Փաստաբանի մասնագիտական գործունեության ազատության մասին» 2000 թվականի հոկտեմբերի 25-ի թիվ №Rec(2000) 21 հանձնարարականի 1-ին սկզբունքի 1-ին կետի համաձայն՝ հարկավոր է ձեռնարկել բոլոր անհրաժեշտ միջոցները, որպեսզի հարգվի, պաշտպանվի և խթանվի փաստաբանի **մասնագիտական գործունեության ազատությունը** առանց խտրականության և իշխանությունների կամ հասարակության կողմից անիրավաչափ միջամտության, հատկապես Մարդու իրավունքների եվրոպական կոնվենցիայի համապատասխան դրույթների լույսի ներքո:

Նույն սկզբունքի 4-րդ կետի համաձայն՝ փաստաբանները չպետք է տուժեն հետևանքներից կամ ենթարկվեն ցանկացած պատժամիջոցների կամ ճնշումների վտանգի, երբ գործում են իրենց մասնագիտական չափանիշներին համապատասխան:

ՄԱԿ-ի կողմից 1990 թվականին ընդունված «Փաստաբանների դերին վերաբերող հիմնարար սկզբունքներ»-ի 16-րդ կետի «ա» ենթակետի համաձայն՝ կառավարություններն ապահովում են, որպեսզի փաստաբանները կարողանան իրենց մասնագիտական բոլոր պարտականությունները կատարել սպառնալիք-

ներից, խոչընդոտներից, ահաբեկումից կամ անարդարացի միջամտությունից զերծ մթնոլորտում:

Քրեական արդարադատության համակարգում իրավաբանական օգնության հասանելիության վերաբերյալ ՄԱԿ-ի սկզբունքների ու ուղեցույցների 7-րդ սկզբունքն ամրագրում է, որ պետությունները պարտավոր են ապահովել, որպեսզի իրավաբանական օգնություն տրամադրվի քրեական արդարադատության բոլոր փուլերում: Արդյունավետ իրավաբանական օգնությունը ներառում է (սակայն չի սահմանափակվում) ազատությունից զրկված անձանց համար իրավաբանական օգնություն տրամադրողների անարգել մուտք, հաղորդակցության գաղտնիություն, հասանելիություն գործի նյութերին և ողջամիտ ժամանակ ու հնարավորություններ՝ կազմակերպելու իրենց պաշտպանությունը:⁵

Ինչպես երևում է ներպետական օրենսդրությունը և միջազգային չափանիշները կարևոր երաշխիքներ են սահմանում այն առումով, որ փաստաբանը կարողանա իրականացնել իր վստահորդների իրավունքների արդյունավետ պաշտպանություն՝ անկախության և փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանված լինելու պայմաններում:

Պետք է նկատել, որ ներպետական օրենսդրությունը փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից բավարար չափով երաշխիքներ է նախատեսում՝ չզիջելով միջազգային իրավական ակտերում առկա կարգավորումներին:

II. Փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանության վերաբերյալ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի որոշումները:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ նաև՝ Եվրոպական դատարան) որոշումներում ընդգծվում է փաստաբանի մասնագիտության կենտրոնական դերն արդարադատության համակարգում և իրավունքի գերակայության ապահովման գործում: Ինչպես նշել է Եվրոպական դատարանը, առանց անհիմն խոչընդոտների իրենց մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու փաստաբանների ազատությունը ժողովրդավարական հասարակության էական բաղադրիչ և անհրաժեշտ նախապայման է «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ նաև՝ Կոնվենցիա) պահանջների իրագործման տեսանկյունից⁶: Եվրոպական դատարանի համար առաջնային է փաստաբանի և նրա վստահորդի հարաբերության գաղտնիության սկզբունքի պահպանումը⁷:

Ինչ վերաբերում է փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանության վերաբերյալ Եվրոպական դատարանի նախադեպային իրավունքով ձևավորված կայուն պրակտիկային, ապա նախադեպային որոշումները պայմանականորեն կարելի է բաժանել 3 խմբի՝

- ա) փաստաբանի և վստահորդի կոնֆիդենցիալ հաղորդակցություն,
- բ) խուզարկությունը փաստաբանի գրասենյակում,

⁵ Տե՛ս <https://rm.coe.int/16804d0fc8>

⁶ Տե՛ս Ekinci et Akalin c. Turquie, no 77097/01, 30 janvier 2007:

⁷ Տե՛ս Helander v. Finland (dec.), no. 10410/10, § 50, 10 September 2013:

գ) փողերի լվացման դեմ պայքարը և փաստաբանական գաղտնիքը:

2.1. *Փաստաբանի և վստահորդի կոնֆիդենցիալ հաղորդակցությունը*: Փաստաբանի և վստահորդի կոնֆիդենցիալ հաղորդակցության պաշտպանության վերաբերյալ առաջին խումբ որոշումներից հարկ է ընդգծել «*Քեմփբելն ու Ֆելն ընդդեմ Միացյալ թագավորության*» 1984 թվականի որոշումը⁸, որտեղ Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ փաստաբանի հետ պաշտպանյալի հաղորդակցման նման բացակայությունը հանգեցրել է դատարանի մատչելիության իրավունքի խախտման, ինչը հակասում է 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի պահանջներին: Այդ գործով դիմումատուի և իր փաստաբանի հաղորդակցությունը սահմանափակվել էր բանտի աշխատակցի ներկայությամբ: Ընդ որում՝ տվյալ գործով առանձնահատկությունն այն էր, որ Եվրոպական դատարանը հարկ չէր համարել անդրադառնալ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի կիրառմանը: Այսինքն՝ կարելի է փաստել, որ այդ ժամանակաշրջանում Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը չէր տարածվում փաստաբան և վստահորդ կոնֆիդենցիալ հաղորդակցության վրա:

Իրավաբանի և վստահորդի միջև նամակագրության գաղտնիության խախտման վերաբերյալ հաջորդ որոշումը «*Շոնենբերգերն ու Դուրմազն ընդդեմ Շվեյցարիայի*» 1988 թվականի հունիսի 20-ի որոշումն⁹ էր, որտեղ Եվրոպական դատարանը իրավաբանի և վստահորդի միջև նամակագրության գաղտնիության սահմանափակման վրա տարածեց Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը՝ նշելով, որ միջամտությունն անհրաժեշտ չէր ժողովրդավարական հասարակությունում: Այս գործի հաջորդ առանձնահատկությունը կայանում է նրանում, որ Եվրոպական դատարանը անդրադարձավ մեղադրյալի կողմից լիազորված անձի և հնարավոր փաստաբանի հետ ունեցած խոսակցության գաղտնիությանը, նշելով, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը չի տարբերում վստահորդի կողմից լիազորված և ենթադրյալ փաստաբանի հետ ունեցած նամակագրությունը: Այսպիսով, դատարանի առջև հանդես եկող դիմումատուի և նրա պոտենցիալ կամ իրական ներկայացուցչի միջև նամակագրությունը պետք է լինի արտոնյալ¹⁰:

«*Էքինսչին և Աքալին ընդդեմ Թուրքիայի գործով*»՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ փաստաբանի հետ նամակագրությունը, անկախ դրա նպատակից, երաշխավորված է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով, հատկապես այն դեպքում, երբ դա նախնական քայլ է կալանքի տակ գտնվող անձի նկատմամբ վատ վերաբերմունքի դեմ իրավական միջոցների օգտագործման համար: Մասնավոր նամակների գաղտնորսումը, անգամ եթե հաղորդագրություններն ուղղված են իշխանությունների, բանտային վարչակազմի գործունեությունը խաթարելուն, կամ պարունակում են բանտի վարչակազմին ուղղված արտահայտություններ, ապա Կոնվենցիայի տեսանկյունից նամակագրության գաղտնորսումը չի կարող ան-

⁸ Տե՛ս Campbell and Fell v. the United Kingdom (judgment of 28 June 1984, Series A no. 80):
⁹ Տե՛ս Schönenberger and Durmaz v. Switzerland judgment of 20 June 1988, Series A no. 137:
¹⁰ Տե՛ս Boris Popov v. Russia, no. 23284/04, 28 October 2010:
¹¹ Տե՛ս Ekinci et Akalin c. Turquie, no 77097/01, 30 janvier 2007:

հրաժեշտ լինել ժողովրդավարական հասարակությունում:

Այնուամենայնիվ, Եվրոպական դատարանը հստակեցրել է, որ պետությունը պահպանում է սեփական հայեցողության (margin of appreciation) որոշակի լուսանցք նամակագրության այն եղանակները սահմանելիս, որոնց պետք է դիմեն կալանավորները: Այսպիսով, հիմնավորված է համարվում բանտի էլեկտրոնային հասցեին կալանավորված անձի փաստաբանի կողմից ուղարկված նամակը քրեակատարողական հիմնարկի ղեկավարության կողմից կալանավորին փոխանցելու մերժումը, երբ գոյություն ունեն նամակագրության փոխանցման այլ արդյունավետ և բավարար միջոցներ¹², որի շրջանակում ներպետական իրավունքը նախատեսում էր, որ կալանավորների և նրանց փաստաբանների միջև շփումները պետք է իրականացվեին փոստով, հեռախոսով կամ տեսակցությամբ: Ձերբակալված անձին իր իրավունքների մասին տեղեկացնող փաստաբանի գրությունը դատախազի կողմից չփոխանցելը նույնպես համարվել է 8-րդ հոդվածի 2-րդ մասին հակասող¹³:

«*Դուդչենկոն ընդդեմ Ռուսաստանի*¹⁴» գործով զարգացնելով վերը նշված իրավական դիրքորոշումները՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ փաստաբանի և վստահորդի հեռախոսային խոսակցությունների վերծանումը քրեական գործում ներառելը նույնպես խախտում է Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը: Եվրոպական դատարանը նաև փաստել է, որ հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկման առումով ՌԴ օրենսդրությունը փաստաբան-վստահորդ հաղորդակցության շրջանակում բավարար երաշխիքներ չի նախատեսում, չնայած նրան, որ ՌԴ օրենսդրությունը փաստաբանական գաղտնիքի երաշխիքը տարածում է փաստաբանի և վստահորդի միջև ցանկացած հաղորդակցության ձևով ստացված տեղեկության վրա:

Վերոգրյալից բացի՝ Եվրոպական դատարանը կայուն նախադեպային պրակտիկա է ձևավորել նաև փաստաբանին ուղղված կամ փաստաբանից ստացված նամակի ընթերցման իրավաչափության վերաբերյալ, փաստելով, որ ընթերցումը պետք է թույլատրվի միայն բացառիկ դեպքերում, երբ իրավասու մարմինները կարող են համարել, որ տեղի է ունեցել «արտոնության չարաշահում» (abuse of privilege) այն իմաստով, որ նամակի բովանդակությունը սպառնում է հաստատության կամ այլ անձի անվտանգությանը, կամ ունի հանցավոր բնույթ որևէ այլ եղանակով: Պատճառների «ճշմարտանմանությունը» կախված է հանգամանքների ողջ համակազմից, սակայն ենթադրում է այնպիսի փաստեր կամ տեղեկություններ, որոնք անաչառ դիտորդին կհամոզեն, որ տեղի է ունենում հաղորդակցման արտոնյալ ճանապարհի չարաշահում:¹⁵ Այս արտոնությունից շեղումները պետք է ուղեկցվեն չարաշահումներից պաշտպանող պատշաճ և բավարար երաշխիքներով¹⁶:

«*Էրդեմն ընդդեմ Գերմանիայի*» գործով Եվրոպական դատարանը նշել է, որ

¹² Sten Helander v. Finland (dec.), no. 10410/10, § 50, 10 September 2013:

¹³ Sten Schönenberger and Durmaz v. Switzerland judgment of 20 June 1988, Series A no. 137:

¹⁴ Sten Dudchenko v. Russia, no. 37717/05, 7 November 2017:

¹⁵ Sten Petrov v. Bulgaria, no. 15197/02, 22 May 2008:

¹⁶ Sten Erdem v. Germany, no. 38321/97:

ահաբեկչության դեմ պայքարն իրենից ներկայացնում է բացառիկ իրավիճակ, որը հետապնդում է «ազգային անվտանգության պաշտպանության», «հանրային կարգի պաշտպանության», ինչպես նաև «հանցագործությունների կանխման» հետ կապված օրինական նպատակներ: Այս գործի շրջանակում ընթացող դատաքննության համատեքստը, ահաբեկչական սպառնալիքը, անվտանգության պահանջները, գործող ընթացակարգային երաշխիքները, ինչպես նաև մեղադրյալի և իր փաստաբանի միջև հաղորդակցման այլ ուղիների գոյությունը հանգեցրել են նրան, որ Դատարանը չի արձանագրել 8-րդ հոդվածի խախտում:

2.2. *Խուզարկությունը փաստաբանի գրասենյակում:* «Նիմիցն ընդդեմ Գերմանիայի» 1992 թվականի թիվ 251-B որոշմամբ՝ Եվրոպական դատարանը նշել է, որ բնակարանի և մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիությունը, որը նախատեսված է կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով, տարածվում է փաստաբանների մասնագիտական գործունեության, գրասենյակների և բնակարանների նկատմամբ¹⁷:

Փաստաբանի մոտ իրականացրած խուզարկումն ու առգրավումը կարող են ոտնձգություն կազմել մասնագիտական գաղտնիքի նկատմամբ, որն ընկած է փաստաբանի և նրա հաճախորդի միջև վստահության հարաբերության հիմքում¹⁸: Հետևաբար, նման միջոցները պետք է պարտադիր ուղեկցվեն «հատուկ ընթացակարգային երաշխիքներով», իսկ փաստաբանը պետք է ունենա դրանք վիճարկելու «արդյունավետ հնարավորություն»:

Կան գործեր, որոնց շրջանակում խուզարկությունն ուղղված է եղել մեղադրական կողմի համար ապացույցների հավաքագրման հարցում իրավասու մարմինների առջև ծառայած դժվարությունների շրջանցմանը՝ անտեսելով փաստաբանի մասնագիտական գաղտնիքը:¹⁹

Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշման համաձայն՝ խուզարկություն կատարելու մասին որոշումը պետք է կազմված լինի հնարավորինս այնպես, որ ապահովի դրա հետևանքների սահմանափակումը ողջամիտ շրջանակով, այդ թվում՝ առգրավման ենթակա կոնկրետ փաստաթղթերի և նյութերի նշումով:²⁰

Փաստաբանական գաղտնիքի երաշխիքով են օժտված նաև այն տեղեկություններն ու նյութերը, որոնք առգրավվել են փաստաբանի հաճախորդի գրասենյակից և որոնցում առկա են փաստաբանի հետ գրագրություններ²¹:

Նմանատիպ դիրքորոշում է հայտնել նաև Ֆրանսիայի վճռաբեկ դատարանն իր մի շարք որոշումներով արձանագրելով, որ փաստաբանի և վստահորդի գրագրություններ պարունակող փաստաթղթերը ենթակա չեն առգրավման ելնելով «(principe de la libre défense) պաշտպանության ազատության սկզբունքից»:²²

2.3. *Փողերի լվացման դեմ պայքարը և փաստաբանական գաղտնիքը:*

Եվրոպական միության խորհուրդը 1991 թվականի հունիսի 10-ին ընդունել

¹⁷ Stn Niemietz v. Germany, 16 December 1992, Series A no. 251-B:

¹⁸ Stn André and Other v. France, no. 18603/03, § 42, 24 July 2008:

¹⁹ Stn Smirnov v. Russia, no. 71362/01, 7 June 2007:

²⁰ Stn Smirnov v. Russia, no. 71362/01, 7 June 2007:

²¹ Stn Vinci Construction and GTM Génie Civil et Services v. France, nos. 63629/10 and 60567/10:

²² Stn Cour de cassation et (Cass. crim., 12 mars 1992, N 91-86.843), (Cass. crim., 20 janvier 1993, N 92-85.548), (Cass. crim., 5 octobre 1999, N 98-80.007), (Cass. crim., 27 juin 2001, N 01-81.865):

է «Փողերի լվացման նպատակով ֆինանսական համակարգի օգտագործումը կանխելու մասին» թիվ 91/308/EEC դիրեկտիվը, որի նպատակը վարկային և ֆինանսական հաստատություններին հարկադրելն էր, որպեսզի բացահայտեն իրենց հաճախորդների անձը և բոլոր այն գործարքները, որոնք գերազանցում են 15.000 եվրոն, «հատուկ ուշադրությամբ ուսումնասիրեն» ցանկացած կասկածելի և փողերի լվացման հետ հավանականորեն կապված գործարքները, և համապատասխան մարմիններին հայտնեն փողերի լվացման ցանկացած նշանի դեպքում: Այն փոփոխվել է 2001 թվականի դեկտեմբերի 4-ի թիվ 2001/97/EC դիրեկտիվով, որն ընդլայնել է փողերի լվացման սահմանումը և հաճախորդներին բացահայտելու և կասկածելի գործարքների մասին հաղորդելու պարտավորությունը՝ ներառելով մի շարք մասնագետների, որոնք դուրս են ֆինանսական սեկտորից, մասնավորապես «անկախ իրավաբանական մասնագետների»:

Խնդրո առարկա դիրեկտիվի համաձայն՝ հաղորդելու և համագործակցելու պարտավորությունները կիրառվում են իրավաբանների նկատմամբ, երբ նրանք օգնում են իրենց հաճախորդներին նախապատրաստել կամ իրականացնել որոշակի տեսակի գործարքներ, հիմնականում ֆինանսական կամ անշարժ գույքի գործարքներ, կամ երբ նրանք հանդես են գալիս իրենց հաճախորդների անունից կամ նրանց հանձնարարությամբ այդպիսի ֆինանսական գործարքներում: Այն մատնանշել է, որ, որպես ընդհանուր կանոն, այս գործողությունները, իրենց բուն բնույթով պայմանավորված, տեղի են ունենում այն համատեքստում, որ կապված չեն որևէ դատական ընթացակարգի հետ և այդ պատճառով չեն վերաբերում արդար դատաքննության իրավունքին:

Դիրեկտիվի վերաբերյալ Ֆրանսիայի պետական խորհուրդը նշել է, որ Եվրոպական միության դատարանը ֆրանսախոս և գերմանախոս փաստաբանների խորհուրդը և այլոք գործով գտել էր, որ դա չի խախտում Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքի պահանջները, քանի որ համագործակցելու և հաղորդելու պարտավորությունը բացառում էր դատական գործընթացների հետ կապված իրենց գործողությունների ընթացքում իրավաբանների կողմից ձեռք բերված տեղեկատվությունը: Նույն վճռում երևում է, որ տեղեկատվությունը, որն իրավաբանը ձեռք է բերել հաճախորդի իրավական վիճակը գնահատելիս, նույնպես ներառված չէ այս պարտավորությունների շրջանակում, միակ բացառությունն այն է, երբ իրավաբանը մասնակցում է փողերի լվացման գործունեությունների, կամ իրավաբանական խորհրդատվությունը տրամադրվել է փողերի լվացման նպատակով, կամ իրավաբանը զիտեր, որ հաճախորդը իրավաբանական խորհրդատվության է դիմել փողերի լվացման նպատակով: Այդ պատճառով և հաշվի առնելով փողերի լվացման դեմ պայքարի ընդհանուր շահը՝ դիրեկտիվը «չի խախտել Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածով պաշտպանվող մասնագիտական գաղտնիության հիմնարար իրավունքը ..., որը թույլատրում է իրավասու մարմիններին միջամտել մասնավոր և ընտանեկան կյանքի նկատմամբ հարգանքի իրավունքին, երբ անհրաժեշտ է հանրային անվտանգության, անկարգությունների կամ հանցագործության կանխման նպատակով»:

Այս կապակցությամբ Եվրոպական փաստաբանների պալատի մարդու իրա-

վունքների ինստիտուտը (EBHRI) նշել է, որ մասնագիտական գաղտնիությունը իրավական պարտավորություն է Ֆրանսիայում, որն արգելում է անձի կարգավիճակի կամ մասնագիտության բերմամբ կամ ժամանակավոր հանձնարարության արդյունքում ձեռք բերված գաղտնի տեղեկատվության բացահայտումը, ինչը նպատակ է հետապնդում խթանել այն վստահությունը, որն անհրաժեշտ է որոշակի մասնագիտություններ կամ գործառույթներ իրականացնելու համար:

«Միշտն ընդդեմ Ֆրանսիայի» գործով (գանգատ թիվ 12323/11) արժեքային վճռով Եվրոպական դատարանը համընդգրկուն անդրադարձ կատարեց փողերի լվացման դեմ պայքարի և փաստաբանական գաղտնիքի սահմանափակման իրավաչափությանը:

Եվրոպական դատարանը մասնավորապես նշել է հետևյալը՝

- քանի որ 8-րդ հոդվածը պաշտպանում է անհատների միջև բոլոր տեսակի «նամակագրության» գաղտնիությունը, այն ավելի ուժեղ պաշտպանություն է տրամադրում իրավաբանների և իրենց հաճախորդների միջև գրագրությանը: Սա արդարացված է այն փաստով, որ իրավաբանները հիմնարար դեր ունեն ժողովրդավարական հասարակությունում, այն է՝ դատավարության կողմերին պաշտպանելը: Բացի այդ իրավաբանները չեն կարող իրականացնել այս կարևորագույն առաջադրանքը, եթե չկարողանան երաշխավորել իրենց պաշտպանյալներին, որ իրենց միջև տեղեկատվության փոխանակությունը կմնա գաղտնի: Դա վստահության վրա հիմնված հարաբերությունն է նրանց միջև, որը էական է այդ առաքելության իրականացման համար:

- այս լրացուցիչ պաշտպանությունը, որ շնորհիվ է 8-րդ հոդվածը իրավաբան-հաճախորդ հարաբերությունների գաղտնիությանը, և որի վրա այն հիմնված է, Դատարանը համոզվում է այն հարցում, որ այս տեսանկյունից, իրավական մասնագիտական գաղտնիքը պահելու արտոնությունն առանձնահատուկ կերպով պաշտպանված է այդ հոդվածով: Այդ պատճառով Դատարանի քննության ենթակա հարցն այն է, թե արդյոք, ինչպես իմպլեմենտացվել է Ֆրանսիայում, և չմոռանալով հետապնդվող նպատակը, իրավաբանների՝ կասկածների մասին հաղորդելու պարտավորությունը, այս լույսի ներքո, հանգեցնում է անհամաչափ միջամտության իրավական մասնագիտական գաղտնիքը պահելու արտոնությանը:

- Դատարանը կրկնում է, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի իմաստով «անհրաժեշտություն» հասկացությունը ենթադրում է, որ միջամտությունը համապատասխանում է հրատապ սոցիալական անհրաժեշտությանը և, մասնավորապես, որ այն համաչափ է հետապնդվող իրավական նպատակին:

- Դատարանը նշում է, որ պետական խորհուրդը, համաձայնելով, որ Կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը պաշտպանում է «մասնագիտական գաղտնիության հիմնարար իրավունքը», վճռել է, որ իրավաբաններին կասկածների մասին հաղորդում ներկայացնելու պահանջը չի հանգեցնում այդ **իրավունքին չափազանց միջամտության**: Այն եզրակացրել է՝ հաշվի առնելով այն ընդհանուր շահը, որ հետապնդում է փողերի լվացման դեմ պայքարը և այն երաշխիքը, որ տրամադրվում է իրավաբանների կողմից դատական գործընթացների հետ կապված

կամ որպես իրավախորհրդատու իրենց իրավունակության արդյունքում ստացած կամ ձեռք բերված տեղեկատվության պարտավորությունների շրջանակում չներառելու կապակցությամբ (բացառությամբ այս վերջին գործում, երբ իրավաբանը մասնակցում է փողերի լվացմանը, կամ իրավաբանական խորհրդատվությունը տրամադրվում է փողերի լվացման նպատակով, կամ իրավաբանը գիտի, որ հաճախորդն իրավաբանական խորհրդատվություն է ակնկալում փողերի լվացման նպատակով):

- կասկածների մասին հաղորդելու պարտավորությունը վերաբերում է միայն իրավաբանների կողմից իրականացվող այն գործողություններին, որոնք համանման են նույն պարտավորությանը ենթակա այլ մասնագիտությունների կողմից իրականացվողներին, և ոչ այն դերին, որ նրանք խաղում են իրենց հաճախորդներին պաշտպանելու հարցում:

Այսինքն՝ վերոգրյալից կարելի է եզրակացնել, որ փողերի լվացման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման վերաբերյալ կասկածները հաղորդելու փաստաբանի պարտավորությունը չի անդրադառնում իրավաբանի պաշտպանական դերի բուն էությանը, որը ինչպես արդեն նշվել է, կազմում է մասնագիտական գաղտնիքի արտոնության բուն հիմքը: Նման մոտեցում է որդեգրել նաև ՀՀ օրենսդրությունը, մասնավորապես «Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքում ամրագրելով, որ փաստաբանը կարող է հրապարակել փաստաբանական գաղտնիքը, եթե՝ դա անհրաժեշտ է «Փողերի լվացման և ահաբեկչության ֆինանսավորման դեմ պայքարի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով նախատեսված և փաստաբանական գաղտնիք հանդիսացող տեղեկատվությունը նախապատրաստվող փողերի լվացման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման վերաբերյալ կասկածի կամ այդ օրենքով սահմանված լիազոր մարմնի հարցման հիման վրա այդ օրենքով սահմանված դեպքերում և կարգով լիազոր մարմնին տրամադրելու համար, բացառությամբ այնպիսի տեղեկատվության, որը ստացվել է հաճախորդից և այլ աղբյուրներից՝ դատական, վարչական, արբիտրաժային կամ միջնորդային վարույթում հաճախորդին պաշտպանելու կամ նրա շահերը ներկայացնելու հետ կապված օրենքով փաստաբանին վերապահված գործունեությունն իրականացնելիս, ինչպես նաև իրավական խորհրդատվություն տրամադրելիս, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ հաճախորդը խորհրդատվություն է ստանում փողերի լվացման կամ ահաբեկչության ֆինանսավորման նպատակով:

III. Փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից մտահոգիչ ռիսկեր:

Ինչպես արդեն նշեցինք, ՀՀ ներպետական օրենսդրությունը փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից բավարար չափով դատավարական երաշխիքներ է նախատեսում՝ չզիջելով միջազգային իրավական ակտերում առկա կարգավորումներին:

Այնուհանդերձ, կարծում ենք՝ փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից մտահոգիչ ռիսկեր են պարունակում «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքով (այսուհետ՝ նաև Օրենք) նախատես-

ված կարգավորումները: Օրենքի 31-րդ հոդվածի 7-րդ մասն սպառիչ թվարկում է այն օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումների ցանկը, որոնց անցկացումն արգելվում է, երբ անձը, որի նկատմամբ իրականացվելու է այդ միջոցառումը, հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ: Այդ միջոցառումներն են՝

- ներքին դիտումը (14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 8-րդ կետ).

- նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների վերահսկումը (14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 11-րդ կետ).

- հեռախոսային խոսակցությունների վերահսկումը (14-րդ հոդվածի 1-ին մասի 12-րդ կետ):

Մեր կարծիքով, փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման տեսանկյունից ռիսկայնությունն արտահայտվում է հետևյալում.

Առաջին. Ըստ էության, Օրենքով փաստաբանական գաղտնիքը պաշտպանվում է ընդամենը երեք տեսակի օպերատիվ-հետախուզական միջոցառումներից (այսուհետ՝ նաև ՕՀՄ): Տվյալ դեպքում մտահոգող իրավական հարցը հետևյալն է. ինչո՞ւ չէ Օրենքը տարբերակում այն ՕՀՄ-ները, որոնցով կարող են բացահայտվել և որպես ապացույց օգտագործվել փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկությունները, մասնավորապես՝ ինչու՞ չի արգելվում այնպիսի ՕՀՄ-ների անցկացումը, ինչպիսիք են իրերի և փաստաթղթերի հետազոտումը, արտաքին դիտումը, օպերատիվ ներդրումը, երբ այդ ժամանակ անձը (այսուհետ՝ նաև Վստահորդ) հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ: Մեր կարծիքով, թվարկված ՕՀՄ-ների իրականացումը նույնպես լուրջ սպառնալիք կարող է ներկայացնել փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանության համար: Այսպես.

- Օրենքի 20-րդ հոդվածում տրված սահմանման համաձայն՝ «իրերի և փաստաթղթերի հետազոտումը դրանց զննումն է, հատկանիշների և բովանդակության բացահայտումը՝ տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ կամ առանց դրանց, ինչպես նաև հետազոտման արդյունքների ամրագրումը տեսանկարահանման, ձայնագրման, լուսանկարահանման, էլեկտրոնային և այլ կրիչների միջոցով կամ առանց դրանց»: Հարցն այն է, որ փաստաբան-վստահորդ փոխհարաբերությունները ենթադրում են նաև որոշակի փաստաթղթաշրջանառություն (գրագրություն), որը նույնպես բովանդակում է (կարող է բովանդակել) փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ: Օրենքով արգելող նորմի բացակայության պայմաններում, օրինակ, փաստաբան-վստահորդ հանդիպման պահին վստահորդի մոտից կարող են վերցվել (առգրավվել) տվյալ պահին փաստաբանի կողմից վստահորդին հանձնված, փաստաբանական գաղտնիք պարունակող փաստաթղթերը և հետազոտվել օպերատիվ ծառայությունների կողմից, ինչն ուղղակիորեն խաթարում է փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման էությունը: Նման իրավիճակներից խուսափելու նկատառումներից ելնելով՝ կարծում ենք, որ քննարկվող ՕՀՄ-ի անցկացման արգելքը նույնպես պետք է ընդգրկվի Օրենքի 31-րդ հոդվածում:

- Օրենքի 21-րդ հոդվածում տրված սահմանման համաձայն՝ «արտաքին դիտումը, առանց բնակարանի անձեռնմխելիության խախտման, անձանց հետևելը կամ առանձին դեպքերի և իրադարձությունների ընթացքի վերահսկումն է բաց

տարածությունում կամ հասարակական վայրերում՝ հատուկ և այլ տեխնիկական միջոցների կիրառմամբ կամ առանց դրանց, ինչպես նաև դիտման արդյունքների ամրագրումը տեսանկարահանման, լուսանկարահանման, էլեկտրոնային և այլ կրիչների միջոցով կամ առանց դրանց»: Փաստաբան-վստահորդ հանդիպումները կարող են տեղի ունենալ ինչպես փակ, այնպես էլ՝ բաց տարածություններում: Բաց տարածությունում կամ հասարակական վայրերում փաստաբան-վստահորդ հանդիպումների կազմակերպումն ամենևին չի նշանակում, որ նրանց հանդիպման թեման ու բովանդակությունը կարող են հասանելի լինել երրորդ անձանց կամ դառնալ այլ անձանց սեփականությունը: Կարծում ենք՝ փաստաբանական գաղտնիքի պահպանման համատեքստում «ներքին դիտում» ՕՀՄ-ին զուգահեռ պետք է արգելվի նաև «արտաքին դիտում» ՕՀՄ-ի իրականացումը, քանի որ «արտաքին դիտում» ՕՀՄ-ի իրականացմամբ նույնպես խախտվում է (կարող է խախտվել) փաստաբանի և վստահորդի կոնֆիդենցիալ հաղորդակցության սկզբունքը:

- Օրենքի 27-րդ հոդվածում տրված սահմանման համաձայն՝ «օպերատիվ ներդրումը օպերատիվ-հետախուզական գործունեություն իրականացնող մարմինների հաստիքային գաղտնի աշխատակիցների, ինչպես նաև այդ մարմինների հետ գաղտնի հիմունքներով համագործակցող անձանց գաղտնի ներդրումն է որոշակի մարմիններում, կազմակերպություններում կամ խմբավորումներում»: Օպերատիվ ներդրման պարագայում չափազանց մեծ է փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկությունների բացահայտման, հրապարակման և որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորության ռիսկը: Այլ կերպ՝ այս ՕՀՄ-ի իրականացման պարագայում ընդհանրապես խոսք չի կարող լինել փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանվածության մասին:

Այսպիսով՝ ամփոփելով փաստաբան-վստահորդ հաղորդակցության ժամանակ ՕՀՄ-ների իրականացման թույլատրելիությունը, կարծում ենք, որ «Օպերատիվ-հետախուզական գործունեության մասին» ՀՀ օրենքի 31-րդ հոդվածի 7-րդ մասով պետք է արգելվի նաև «իրերի և փաստաթղթերի հետազոտում», «արտաքին դիտում» և «օպերատիվ ներդրում» ՕՀՄ-ների իրականացումը:

Երկրորդ. Փաստաբանական գաղտնիքի պաշտպանվածության հաջորդ ռիսկի էությունը հետևյալն է. Օրենքի 31-րդ հոդվածը հստակ սահմանում է, որ «արգելվում է անցկացնել (...) նախատեսված օպերատիվ միջոցառումները, երբ անձը, որի նկատմամբ իրականացվելու է այդ միջոցառումը, հաղորդակցվում է իր փաստաբանի հետ»: Նորմի ձևակերպումից հետևում է, որ փաստաբանական գաղտնիքը պաշտպանվում է, երբ համապատասխան ՕՀՄ-ն իրականացվում է վստահորդի նկատմամբ: Օրենքը չի պաշտպանում փաստաբանական գաղտնիքը հակառակ իրավիճակում, այն է՝ երբ ՕՀՄ-ն իրականացվում է փաստաբանի նկատմամբ: Մեր կարծիքով, նման տարանջատումն արդարացված չէ, քանի որ փաստաբանի և վստահորդի կոնֆիդենցիալ հաղորդակցության սկզբունքի խախտում պետք է համարվի նաև, երբ փաստաբանի նկատմամբ որևէ ՕՀՄ իրականացնելիս օպերատիվ մարմիններն ստանում են փաստաբանական գաղտնիք կազմող տեղեկություններ և դրանք օգտագործում են որպես ապացույց: Հիմք

ընդունելով պահպանվող գաղտնիքի արժեքը՝ կարևոր չէ՝ այդ տեղեկությունները բացահայտվում են վստահորդի, թե՛ փաստաբանի նկատմամբ իրականացվող ՕՀՄ-ի արդյունքում: Երկու դեպքում էլ այդ տեղեկություններն ենթակա են հավասարաչափ պաշտպանության, դրանք չպետք է բացահայտվեն, հրապարակվեն կամ օգտագործվեն որպես ապացույց:

Annotation. The article is devoted to the issues of attorney’s secrecy that underlie advocacy. Since 1984, the European Court of Human Rights, in a number of important decisions, has referred to the obligation of the state to provide effective guarantees for the protection of legal confidentiality in criminal proceedings. This article analyzes the role and significance of the legal positions expressed in the decisions of the ECHR in the context of ensuring lawyer’s secrets in the Republic of Armenia.

The relevance of the study on the protection of attorney’s secrecy in the activities of an attorney is currently due to the fact that, despite the existence of normative regulation of the institution of attorney’s confidentiality, we have to admit that it is not effective enough in practice and is often violated.

Аннотация. Статья посвящена анализу вопросов адвокатской тайны, лежащих в основе адвокатуры. С 1984 года Европейский суд по правам человека в ряде важных решений сослался на обязанность государства обеспечивать эффективные гарантии защиты правовой конфиденциальности в уголовном процессе. В настоящей статье анализируется роль и значение правовых позиций, выраженных в решениях ЕСПЧ в контексте обеспечения адвокатской тайны в РА.

Актуальность исследования проблемы по защите адвокатской тайны в деятельности адвоката в настоящее время обусловлена тем, что, несмотря на наличие нормативного регулирования института адвокатской тайны, приходится констатировать, что он недостаточно эффективно действует на практике, а адвокатская тайна часто нарушается.

Բանալի բառեր - օրենքով պահպանվող գաղտնիք, փաստաբան, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարան, ապացույցների թույլատրելիություն:

Keywords: *legally protected secret, attorney, attorney’s secret, European court of human rights, admissibility of evidence.*

Ключевые слова: *охраняемая законом тайна, адвокат, адвокатская тайна, Европейский суд по правам человека, допустимость доказательств.*

Վ. Սուքիասյան – ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի դատավորի օգնական, ՀՌՀ իրավունքի և քաղաքականության ինստիտուտի քրեական իրավունքի և քրեական դատավարության իրավունքի ամբիոնի ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ varazdatsukiasyan@gmail.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 15.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 15.01.2020, երաշխավորվել է ՀՀ Վճռաբեկ դատարանի քրեական պալատի նախագահ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Լ. Թադևոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

ՍՈՆԱ ԽԱՉԱՏՐՅԱՆ

*ՀՀ փաստաբանների պալատի իրավական
հարցերով փորձագետ, փաստաբան*

SONA KHACHATRYAN

*Legal Expert of The Chamber of
Advocates of RA, Advocate*

СОНА ХАЧАТРЯН

*Эксперт по правовым вопросам
Палаты адвокатов РА, адвокат*

**ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՀԵՂԻՆԱԿՈՒԹՅԱՆ ԵՎ ՓԱՍՏԱԲԱՆԻ
ԱՆԽՈՉՐԵՆԴՈՏ ՄԱՍՆԱԳԻՏԱԿԱՆ ԳՈՐԾՈՒՆԵՈՒԹՅԱՆ ՄԻՋԵՎ
ՀԱՎԱՍԱՐԱՎՇՌՈՒԹՅԱՆ ԱՊԱՀՈՎՄԱՆ ՀԻՄՆԱԽՆԴԻՐՆԵՐԸ**

**THE PROBLEMS OF ENSURING BALANCE IN THE FIELD OF THE
AUTHORITY OF THE COURT AND THE PROFESSIONAL
ACTIVITIES OF THE ADVOCATE**

**МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ РАВНОВЕСИЯ МЕЖДУ
АВТОРИТЕТОМ СУДА И БЕСПРЕПЯТСТВЕННОЙ
ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬЮ АДВОКАТА**

Դատավարության սահուն և օրենքին համապատասխան ընթացքի ապահովման գործում կենտրոնական դերը դատական նիստը նախագահողինն է: Նիստը նախագահողը կազմակերպում և ղեկավարում է դատական նիստը՝ ապահովելով կարգը դատական նիստում, ստեղծում է պայմաններ ապացույցների լրիվ, օբյեկտիվ և բազմակողմանի հետազոտման համար, կատարում է գործի պատշաճ քննությունն ու լուծումն ապահովելուն ուղղված այլ գործողություններ: Իսկ դատական նիստում դատարանի բնականոն գործունեությունն ապահովելու, կարգ ու կանոն պահպանելու համար դատարանն օժտված է դատական սանկցիաներ կիրառելու իրավունքով: Դատական սանկցիա կիրառելու ընթացակարգը նախատեսված է համապատասխան դատավարական օրենսգրքերով (ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 314.1-րդ հոդված¹, ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 153-րդ հոդված², ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդված³):

¹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 1998.09.21/22(55):

² Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.03.05/16(1374):

³ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2013.12.28/73(1013).1:

Դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու դեպքում պատասխանատվությունը բխում է ՀՀ դատական օրենսգրքի⁴ 47-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 3-րդ կետի բովանդակությունից, որը սահմանում է. «Դատարանը դատական սանկցիա կարող է կիրառել, երբ անձը (...) դատական նիստի դահլիճում անհարգալից վերաբերմունք է դրսևորում դատարանի նկատմամբ»:

Փաստաբանների նկատմամբ դատական սանկցիաները տարիներ շարունակ կարգապահական վարույթ հարուցելու ամենատարածված հիմքերից են եղել: Ընդ որում, հիմնականում դատարանների հիմնավորումները վերաբերել են փաստաբանի կողմից դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելու վարքագծին:

Դատավարության մասնակիցների, այդ թվում՝ փաստաբանի կողմից դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունք դրսևորելն իր մեջ մի շարք վտանգներ է պարունակում: Մասնավորապես, դրա արդյունքում խախտվում է դատարանի բնականոն գործունեությունը, խաթարվում է դատարանի հեղինակությունը, դատական նիստերի դահլիճում ստեղծվում է լարված մթնոլորտ, խանգարում է դատարանի և դատավարության մնացած մասնակիցների կողմից գործի քննության համար նշանակություն ունեցող հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ հետազոտմանը⁵:

Դատարանի առջև փաստաբանի վարքագծի վերաբերյալ սկզբունքներն ամրագրված են մասնավորապես Փաստաբանի գործունեության իրականացման ազատության վերաբերյալ Եվրոպայի խորհրդի նախարարների կոմիտեի 25.10.2000թ. № Rec(2000)21 հանձնարարականում⁶, մասնավորապես 3-րդ սկզբունքի 4-րդ կետի համաձայն՝ փաստաբանը պետք է հարգի դատական իշխանությունը և դատարանի առջև իր պարտականություններն իրականացնի այնպես, որպեսզի համապատասխանի ազգային իրավական և այլ կանոններին և մասնագիտական չափորոշիչներին:

Միևնույն ժամանակ, դատարանի կողմից փաստաբանի նկատմամբ դատական սանկցիա կիրառելու իրավասությամբ օժտված լինելը չպետք է խանգարի նաև իր վստահորդի իրավունքներն ու օրինական շահերը պաշտպանելիս փաստաբանի անկաշկանդ մասնագիտական գործունեության իրականացմանը:

ՀՀ Սահմանադրության⁷ 64-րդ հոդվածի 2-րդ մասն ամրագրում է՝ իրավաբանական օգնություն ապահովելու նպատակով երաշխավորվում է անկախության, ինքնակառավարման և փաստաբանների իրավահավասարության վրա հիմնված փաստաբանության գործունեությունը: Փաստաբանների կարգավիճակը, իրավունքները եւ պարտականությունները սահմանվում են օրենքով:

Եվրոպայի խորհրդի Նախարարների կոմիտեի՝ «Փաստաբանի մասնագիտական գործունեության ազատության մասին» 25.10.2000թ. № Rec(2000)21 հանձ-

⁴ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2018.02.12/10(1368):

⁵ Տե՛ս *Бриллиантов А.*, Неуважение к суду: сложные вопросы квалификации // Уголовное право, 2011, № 4, էջ 15:

⁶ Տե՛ս, https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016804d0fc8, հասանելի է 09.02.2020թ. ժամը 14:23 դրությամբ:

⁷ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2015.12.21:

նարարականի 1-ին սկզբունքի 4-րդ կետի համաձայն՝ փաստաբանները չպետք է տուժեն հետևանքներից կամ ենթարկվեն ցանկացած պատժամիջոցների կամ ճնշումների վտանգի, երբ գործում են իրենց մասնագիտական չափանիշներին համապատասխան:

ՄԱԿ-ի ութերորդ կոնգրեսի կողմից 1990թ. ընդունված «Փաստաբանների դերին վերաբերող հիմնարար սկզբունքներ»-ի 16-րդ կետի «գ» ենթակետի համաձայն՝ կառավարություններն ապահովում են, որպեսզի փաստաբանները դատական հետապնդման և դատական, վարչական, տնտեսական կամ այլ պատժամիջոցների չենթարկվեն՝ ընդունված մասնագիտական պարտականություններին, նորմերին ու բարոյականությանը համապատասխան ցանկացած գործողության համար, ինչպես նաև չենթարկվեն նման հետապնդման եւ պատժամիջոցների սպառնալիքների:

Նույն սկզբունքների 20-րդ կետի համաձայն՝ փաստաբանները օգտվում են քաղաքացիական և քրեական անձեռնմխելիությունից համապատասխան հայտարարությունների առնչությամբ, որոնք բարեխղճորեն արված են դատարանին՝ գրավոր միջնորդագրերի կամ դատարանում բանավոր ելույթների ձևով կամ դատարանում, տրիբունալում կամ իրավաբանական կամ վարչական այլ մարմնում իրենց մասնագիտական պարտականությունները կատարելու ընթացքում:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մի շարք վճիռներում հատուկ ընդգծել է փաստաբանի մասնագիտության կենտրոնական դերն արդարադատության համակարգում և իրավունքի գերակայության ապահովման գործում: Ինչպես նշել է Եվրոպական դատարանը, առանց անհարկի խոչընդոտների իրենց մասնագիտական գործունեությամբ զբաղվելու փաստաբանների ազատությունը հանդիսանում է ժողովրդավարական հասարակության էական բաղադրիչ և անհրաժեշտ նախապայման Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին կոնվենցիայի պահանջների իրագործման համար⁸:

«Փաստաբանության մասին» ՀՀ օրենքի⁹ 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ փաստաբանական գործունեությունն իրավապաշտպան գործունեության տեսակ է, որն ուղղված է իրավաբանական օգնություն ստացող անձի իրավունքների, ազատությունների և շահերի իրականացմանն ու պաշտպանությանը՝ օրենքով չարգելված բոլոր միջոցներով և եղանակներով:

Նույն օրենքի 21-րդ հոդվածով սահմանված են փաստաբանի գործունեության երաշխիքները, որի համաձայն՝ փաստաբանն իր գործունեությունն իրականացնելիս անկախ է, արգելվում է պետական մարմինների, տեղական ինքնակառավարման մարմինների, դրանց պաշտոնատար անձանց միջամտությունը փաստաբանական գործունեությանը (...):

Ինչպես արդարացիորեն նշել է ՀՀ փաստաբանների պալատը իր մի շարք որոշումներում, արտահայտվելու ազատությունը փաստաբանի մասնագիտության, փաստաբանական գործունեության անքակտելի մաս է: Անհնարին է պատկերացնել փաստաբանի կողմից արդյունավետ իրավաբանական ներկա-

⁸ Էլչին ու ուրիշներն ընդդեմ Թուրքիայի վճիռ, գանգատներ թիվ 23145/93 և 25091/94, կետ 669:

⁹ Տե՛ս ՀՀՊՏ 2005.01.21/6(378):

յացուցչության իրականացում դատարաններում առանց արտահայտվելու ազատության իրավունքի իրականացման: ՀՀ Սահմանադրության 42-րդ և Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին եվրոպական կոնվենցիայի 10-րդ հոդվածի համաձայն՝ արտահայտվելու ազատությունը, պաշտպանում է ոչ միայն անձանց կողմից բարյացակամորեն ընդունվող կարծիքներ ու գաղափարներ, այլ նաև այնպիսիք, որոնք կարող են ցնցել ու անհանգստություն պատճառել, և, ընդհանուր առմամբ, ընդունվել անբարյացակամորեն: Ի հավելումն, արտահայտվելու ազատության իրավունքով պաշտպանված է ոչ միայն խոսքի բովանդակությունը, այլ նաև մատուցման եղանակը և, առավելապես երկրորդի առումով են հիմնականում առաջանում խնդիրներ արտահայտվելու ազատության թույլատրելի շրջանակների առումով: Հաշվի առնելով նշվածը, ինչպես նաև հաշվի առնելով փաստաբանի մասնագիտության յուրահատկությունը, փաստաբանը գտնվում է արտահայտվելու ազատության առանձնահատուկ պաշտպանության տակ¹⁰:

Մյուս կողմից՝ փաստաբանի արտահայտվելու ազատությունը դատարանի դահլիճում անսահմանափակ չէ և որոշակի շահեր, ինչպես օրինակ դատական իշխանության հեղինակությունը, բավականաչափ կարևորություն է ներկայացնում, որ այդ հիմքով փաստաբանի արտահայտվելու ազատությունը սահմանափակվի (Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ Կիպրիյանուն ընդդեմ Կիպրոսի գործով վճիռ, թիվ 73797/01, § 174)¹¹:

Նույն վճռով եվրոպական դատարանը անդրադարձել է «Դատարանի հեղինակություն» հասկացությանը, որը, ըստ արտահայտված դիրքորոշման, ներառում է, մասնավորապես, մի սկզբունք, ըստ որի դատարանները հանդիսանում են, և որպես այդպիսին մեծամասամբ ընկալվում են հանրության կողմից, որպես մի ֆորում, որտեղ լուծվում են վեճեր, իսկ քրեական մեղադրանքի դեպքում՝ որոշվում է անձի մեղավորության կամ անմեղության մասին հարցը: Հետևաբար, դատարանի հեղինակությունը պաշտպանելու առումով վճռորոշ նշանակություն է ձեռք բերում դատարանի նկատմամբ վստահությունը, որով ժողովրդավարական հասարակարգում դատարանները պետք է ոգևորեն մեղադրյալին, եթե խոսքը վերաբերում է քրեական դատավարությանը, ինչպես նաև լայն հասարակությանը (ՄԻԵԴ՝ նույն վճիռը, § 172):

Ըստ այդմ, բացահայտելու համար դատական իշխանության հեղինակության, դատավորի նկատմամբ հարգալից վերաբերմունքի՝ մի կողմից, և փաստաբանի՝ իր վստահորդի իրավունքներն ու օրինական շահերն անկաշկանդ պաշտպանելու իրավունքի (պարտականության)՝ մյուս կողմից, հավասարակշռության ապահովման հիմնախնդիրը, նախևառաջ պետք է հասկանալ, թե **ինչ է իրենից ներկայացնում դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը, որ**

¹⁰ Տե՛ս, օրինակ, ՀՀ փաստաբանների պալատի՝ փաստաբան Հովիկ Արսենյանին կարգապահական պատասխանատվության ենթարկելու հարցը քննարկելու մասին 2017 թվականի հոկտեմբերի 12-ի թիվ ԿԳ/91-Ա որոշումը (http://advocates.am/images/khorhrdi_kg_voroshumner/2017/october/91_Voroshum_Hovik_Arsenyan.pdf):

¹¹ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kyprianou v. Cyprus» on February 15, 2005 (Application № 73797/01). (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>):

դեպքում է այն իրոք հեղապնդում դատական նիստի բնականոն ընթացքն ապահովելու նպատակ, իսկ որ դեպքում է այն խոչընդոտում փաստաբանի մասնագիտական գործունեության անկաշկանդ իրականացմանը:

Հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ օրենսդիրը հստակ չի սահմանել դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքի չափորոշիչները, ուստի այդ հարցը թողնվել է դատարանի հայեցողությանը՝ յուրաքանչյուր առանձին դեպքում փաստաբանի այս կամ այն արտահայտությանը կամ գործողությանը՝ որպես անհարգալից վերաբերմունք դիտարկելու հնարավորությունը վերապահելով դատարանի գնահատմանը: Անժխտելի է, որ նման իրավիճակը պրակտիկայում հաճախ կարող է հանգեցնել խնդիրների, քանի որ կարող է պարունակել սուբյեկտիվ վերաբերմունքի տարրեր և խտրականության դրսևորում դատավորի կողմից:

«Սահմանադրական դատարանը արտահայտել է իրավական դիրքորոշում այն մասին, որ դատավարական հարկադրանքի միջոցներ դատարանը կիրառում է միայն այն դեպքում, երբ այդպիսի որոշման անհրաժեշտությունը հիմնավորված է պատշաճ իրավական ընթացակարգով: Սակայն դատական նիստի սահմանված կարգի պահպանման նկատմամբ վերահսկողություն իրականացնելիս անհրաժեշտության դեպքում՝ այդ կարգի խախտման փաստով պայմանավորված, հարկադրանքի միջոցներ դատարանը կիրառում է իր նախաձեռնությամբ՝ ելնելով դատական նիստի կարգի խախտման հետ կապված հանգամանքների իր հայեցողական գնահատականներից:¹²

Դատարանի նկատմամբ հեղինակության պահպանման և փաստաբանի կողմից իր լիազորություններն անկաշկանդ իրականացնելու հավասարակշռության ապահովման չափանիշները ներկայացնելիս նախևառաջ անհրաժեշտ է առաջնորդվել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի կողմից առաջ քաշված մի շարք դիրքորոշումներով:

Այսպես, իրենից հետաքրքրություն է ներկայացնում Շոտլանդիայի Նիդերլանդների գործով (Steur v Netherlands) թիվ N° 39657/98 գանգատով 2003 թվականի հոկտեմբերի 28-ի վճիռը:¹³

Նշված գործով դիմումատուն, իսկ ավելի կոնկրետ՝ ծագումով Սուրինամից անձի շահերը ներկայացնող փաստաբանը հայտարարել է, որ սոցիալական ապահովության ծառայության քննիչն անթույլատրելի ճնշում է գործադրել իր վստահորդի վրա (օգտվելով վերջինիս՝ լեզվին չտիրապետելու հանգամանքից)՝ վերջինիցս մերկացնող ցուցմունքներ ստանալու նպատակով: Իր հերթին, քննիչը բողոք է ներկայացրել դիմումատուի դեմ՝ կարգապահական վարույթի կարգով՝ նշելով, որ փաստաբանը տարածել է մտացածին տեղեկություններ, որոնք արատավորել են իր բարի համբավը: Եվրոպական դատարանը նշել է, որ թույլատրելի քննադատության սահմանները որոշակի հանգամանքներում կարող են ավելի լայն լինել պետական պաշտոնատար անձանց նկատմամբ: Որոշմամբ նշվել է, որ քննադատությունները վերաբերել են անձին՝ որպես սոցիալական ապահովու-

¹² Տե՛ս ՀՀ Սահմանադրական դատարանի՝ 2015 թվականի փետրվարի 24-ի թիվ ՍԴՈ-1191 որոշում:
¹³ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Steur v. The Netherlands» on October 28, 2003 (Application N° 39657/98). (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng/?i=001-61410>):

թյան ծառայության քննիչի, սահմանափակվել են դատական նիստերի դահլիճի տարածքով և իրենց բնույթով այնպիսին չէին, որպեսզի կարողանային դիտարկվել որպես անձնական վիրավորանք: Բացի այդ, նշվել է նաև, որ փաստաբանի հայտարարություններին տրված իրավական գնահատականը չպետք է հանգեցնեն հետագայում իր վստահորդի շահերը պաշտպանելու համար մասնագիտական պարտականությունները կատարելիս այսպես կոչված «սառեցնող ազդեցություն»:

Նմանատիպ դիրքորոշում է հայտնել Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը՝ Կիպրիանուն ընդդեմ Կիպրոսի գործով կայացված որոշմամբ¹⁴: Նշված գործով դիմումատուն, ով սպանության գործով պաշտպան հանդիսացող փաստաբան էր, գործի քննության ընթացքում, իսկ ավելի կոնկրետ՝ մեղադրանքի կողմի վկայի խաչաձև հարցաքննության ժամանակ, սկզբում ներկայացնում է միջնորդություն այն մասին, որ դատավորներն իրեն ընդհատել են, իսկ հետո այն մասին, որ դատարանի անդամները միմյանց հետ խոսել են և իրար գրառումներ փոխանցել: Նման գործողությունները դատարանի կողմից գնահատվել են որպես բացահայտ և անթույլատրելի անհարգալից վերաբերմունք դատարանի նկատմամբ, և «եթե դատարանի արձագանքը չլինի անհապաղ և խիստ, (...) արդարադատությանը կործանարար հարված կհասցվի»: Եվ քանի որ փաստաբանն իր միջնորդությունները հետ չվերցրեց, դատարանը նրա նկատմամբ նշանակեց տույժ՝ հինգ օր ժամկետով ազատազրկում, որը ենթակա էր անմիջապես կատարման: Եվրոպական դատարանը նշել է, որ թեև փաստաբանի արտահայտությունները տվյալ դեպքում անքաղաքավարի էին, սակայն ուղղված էին դատավորների կողմից դատավարության իրականացման ձևի դեմ և առնչվում էին միայն այդ առարկային:

Մեկ այլ գործով՝ Նիկուլան Ֆինլանդիայի¹⁵, դիմումատուն, ով հանդես էր գալիս որպես պաշտպան, դատապարտվել է դիֆֆամացիայի համար (վարկաբեկող, զրպարտող տեղեկություններ տարածելը՝ անկախ դրանց իրականությանը համապատասխանելուց) իր կողմից դատախազի որոշման հետ կապված հնչեցված քննադատողական հայտարարությունների համար, ով իր կարծիքով օգտագործել էր «դերային մանիպուլյացիաներ», ինչը վերջինիս ծառայողական պարտականությունների խախտում էր:

Նշված գործով Եվրոպական դատարանը նշել է, որ թեև օգտագործված որոշ արտահայտություններ անհարկի էին, սակայն փաստաբանի քննադատությունը հստակ սահմանափակվել է դատախազի կողմից փաստաբանի վստահորդի դեմ գործի շրջանակներում իր պարտականությունների կատարմամբ, ինչը պետք է տարանջատել դատախազի անձի հասցեին հչեցվող ընդհանուր մասնագիտական և այլ հատկանիշների քննադատությունից: Դատարանը նշել է, որ տվյալ դեպքում դատախազը պետք է համբերատար գտնվեր դիմումատուի խիստ

¹⁴ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Kyprianou v. Cyprus» on February 15, 2005 (Application № 73797/01). (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-71671>):

¹⁵ Judgment of the European Court of Human Rights in the case «Nikula v. Finland» on March 21, 2002 (Application № 31611/96). (URL: <http://hudoc.echr.coe.int/eng?i=001-60333>):

քննադատության նկատմամբ:

ՄԻԵԴ-ը շեշտել է նաև, որ չպետք է հավասարեցնել փաստաբանի կողմից դատախազի գործողությունների դեմ՝ ընթացակարգային բնույթ ունեցող քննադատությունը և դատախազի անձնային վիրավորանքները:

Ինչպես արդարացիորեն նշվել է իրավաբանական գրականության մեջ, փաստաբանն իրավունք ունի պնդելու, որպեսզի դատարանն ուշադիր և պատշաճ կերպով ուսումնասիրի իր վստահորդի գործի բոլոր կողմերը: Փաստաբանի վրա դրված է իր կողմից հայտնաբերված սխալներն ու թերությունները մատնանշելու պարտավորություն: Այս նպատակին հասնելու համար փաստաբանն ազատ է քննադատական ելույթով հանդես գալու այն ամենի հետ կապված, ինչն առնչվում է գործին: Միևնույն ժամանակ, նշված քննադատությունը պետք է լինի տեղին և հիմնված փաստերի վրա: Քննադատության հիմնավորումները պետք է լավ մտածված լինեն:¹⁶

Փաստաբանի վարքագծի շրջանակները նախատեսելիս պետք է հաշվի առնել վերջինիս կարգավիճակի առանձնահատկությունները, չպետք է մոռանալ, որ վերջինիս նկատմամբ անհամաչափ խիստ միջոցների օգտագործումը կարող է հանգեցնել հետագայում դատարանում նրա կաշկանդվածության, իր մարտավարության, դատավարական գործողություններում սահմանափակվածության, ինչն էլ իր հերթին անխուսափելիորեն վնաս կհասցնի իր վստահորդի իրավունքներին ու օրինական շահերին:

Վերոգրյալի հիման վրա պետք է նշել, որ դատարանների հեղինակությունն ու դատավորի նկատմամբ հարգանքն ապահովելու և փաստաբանի անկախ և անխոչընդոտ գործունեության համաչափությունն ապահովելու համար անհրաժեշտ է առաջ քաշել վարքագծի որոշակի սահմաններ, որոնք պետք է պահպանվեն փաստաբանների կողմից և որոնք ուղղորդող նշանակություն կունենան դատարանի համար՝ փաստաբանի նկատմամբ կարգապահական միջոցներ կիրառելիս: Այսպես.

- Փաստաբանն իրավունք ունի ակտիվ և ջանասիրաբար պաշտպանելու իր վստահորդի իրավունքներն ու օրինական շահերը՝ օրենքով չարգելված ցանկացած ձևով:

- Փաստաբանն իրավունք ունի օրենքով սահմանված կարգով ներկայացնելու միջնորդություններ, համարձակորեն առարկելու դատավորի և դատավարության այլ մասնակիցների գործողությունների դեմ:

- Փաստաբանն իրավունք ունի հնչեցնելու քննադատություններ (ըստ էության, դատավարական օրենսգրքերով սահմանված առարկություններ ներկայացնելու շրջանակներում) դատավորի, դատավարության այլ մասնակիցների հասցեին, **եթե դրանք փաստարկված են, վերաբերում են կոնկրետ գործին, դատավարական ընթացակարգին և ուղղված չեն անձի ընդհանուր մասնագիտական գիտելիքների կամ այլ անձնային հատկանիշների դեմ**: Ընդ որում, նշված կանոնը վերաբերում է ոչ միայն բուն դատական նիստում փաստաբանի դրսևորած

¹⁶ Астахов П.А., Адвокатский иммунитет как гарантия права на защиту // Закон и право, 2006, № 1, с. 59.

վարքագծին, այլև վերջինիս կողմից գրավոր փաստաթղթերում դիրքորոշում ներկայացնելիս փաստաբանի կողմից կատարված ձևակերպումներին:

- Փաստաբանը չպետք է անի այնպիսի արտահայտություններ, որոնք իրենց բովանդակությամբ, անգամ արտահայտման եղանակով (ժեստեր, մարմնաշարժումներ, ձայնի տոնայնություն) կպարունակեն անձնական վիրավորանք և կնսեմացնեն դատավորի պատիվն ու արժանապատվությունը:

- Իր հերթին դատավորի կողմից փաստաբանի՝ դատարանի նկատմամբ անհարգալից վերաբերմունքը գնահատելիս պետք է առաջնորդվել նրա անկախ և անկաշկանդ գործունեությանը հետագայում առավելագույնս չխոչընդոտելու ուղենիշով, մասնավորապես՝ դատական սանկցիա կիրառելը պետք է պայմանավորված լինի բացառապես դատական նիստի բնականոն ընթացքն ապահովելու գործառույթով, այն իր բնույթով որևէ կերպ չպետք է պարունակի պատժի տարրեր, չպետք է նպատակ հետապնդի հետագայում փաստաբանի գործողությունները և դատավարական իրավունքներից օգտվելը կաշկանդելուն,

- Դատավորի կողմից նախապատվությունը պետք է տրվի փաստաբանի նկատմամբ դատական սանկցիա չկիրառելուն, եթե փաստաբանը գիտակցում է իր արարքի բնույթը և սկսում դրսևորել պատշաճ վարքագիծ:¹⁷

Ի վերջո, չպետք է նաև մոռանալ, որ փաստաբանը դատաքննության կարևորագույն մասնակիցներից մեկն է, ով իր գործունեությամբ արդար դատաքննության իրավունքի իրացման առաջնային երաշխավորներից է, ինչով պայմանավորված՝ վերջինս պետք է գործի՝ հարգելով դատական իշխանությունը և դատավորին, իր գործողություններով պետք է նպաստի դատական իշխանության և դատավորի նկատմամբ հարգանքի ձևավորմանն ու ամրապնդմանը:

Annotation: The purpose of the study of this article is to present the mechanisms for ensuring the balance between the authority of the court and the ability of a lawyer to protect the rights and legitimate interests of his client within the framework of his professional activities. The article examines the basic guarantees of advocacy independence and ensuring freedom of speech in the courtroom, presents domestic and international legal regulations, and also analyzes the case law of the European Court of Human Rights in this area and put forward appropriate principles that should guide the court in the process of applying judicial sanctions to a lawyer.

Аннотация. Целью исследования данной статьи является представление о механизмах обеспечения равновесия между авторитетом суда и возможностью адвоката защищать права и законные интересы своего доверителя в рамках своей профессиональной деятельности. В статье исследуются основные гарантии адвокатской независимости и обеспечения свободы слова в зале суда, представлены внутригосударственные и международные правовые положения, а также анализируется прецедентная практика Европейского суда по правам человека в данной сфере и выдвигаются соответствующие принципы, которыми должен руководствоваться суд в процессе применения судебных санкций по отношению к адвокату.

¹⁷ Տես օրինակ ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի թիվ ԵԿԴ/3145/02/15 գործով 13.04.2017 թվականի որոշումը:

Բանալի բառեր - փաստաբանի էթիկա, դատարանի հեղինակություն, դատական սանկցիա, համաչափ ներգործություն:

Keywords: *ethics of the advocate, court authority, judicial sanction, proportionality.*

Ключевые слова: *адвокатская этика, авторитет суда, судебная санкция, обеспечение равновесия.*

Ս. Խաչատրյան – Երևանի պետական համալսարանի իրավագիտության ֆակուլտետի շրջանավարտ, փաստաբան, էլ. փոստ՝ khachatryan.sona@yahoo.com

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 17.01.2020, տրվել է գրախոսության՝ 17.01.2020, երաշխավորվել է իրավ. գիտ. թեկնածու, դոցենտ Ա. Ս. Նիկողոսյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020

**ՄԻՋԱԶԳԱՅԻՆ ԻՐԱՎՈՒՆՔ/INTERNATIONAL LAW/
МЕЖДУНАРОДНОЕ ПРАВО**

ԳՐԻԳՈՐ ՉՈՐԱՆՅԱՆ
ԵՊՀ, իրավագիտության ֆակուլտետ, ասպիրանտ

GRIGOR CHOBANYAN
YSU Faculty of Law, PhD Student

ГРИГОР ЧОБАНЯН
Аспирант юридического факультета ЕГУ

**ՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԻ ԻՆՔՆԻՇԽԱՆՈՒԹՅՈՒՆՆ ՕՏԱՐԵՐԿՐՅԱ
ՆԵՐԴՐՈՒՄՆԵՐԻ ՈԼՈՐՏՈՒՄ**

STATE SOVEREIGNTY IN THE FIELD OF FOREIGN INVESTMENTS

**ГОСУДАРСТВЕННЫЙ СУВЕРЕНИТЕТ В ОБЛАСТИ
ИНОСТРАННЫХ ИНВЕСТИЦИЙ**

Միավորված ազգերի կազմակերպության ստեղծումից ի վեր օտարերկրյա ներդրումների ոլորտի կարգավորումները մեծ քննարկումների առիթ դարձան զարգացած և զարգացող երկրների համար: Մասնավորապես, զարգացած երկրներն առանձնահատուկ ուշադրություն էին դարձնում պետությունների՝ միջազգային իրավունքը հարգելու պարտականությանը (արագ, համարժեք և արդյունավետ փոխհատուցման վճարման իրավունք, օտարերկրյա ներդրողների նկատմամբ արդարացի վերաբերմունք և այլն), իսկ զարգացող երկրները, հղում կատարելով պետությունների ինքնիշխանության սկզբունքին, առավելապես ընդգծում էին սեփական բնական ռեսուրսների ազատ տնօրինման իրավունքը: Լատինական Ամերիկայի երկրներն ավանդաբար այն երկրներից էին, որոնք առանձնահատուկ ընդգծել են պետական ինքնիշխանության, ներքին գործերին չմիջամտելու սկզբունքները Եվրոպայի և ԱՄՆ-ի հետ հարաբերություններում, որպեսզի վերահաստատեն իրենց քաղաքական և տնտեսական անկախությունն արտաքին աշխարհից: Հենց այս տրամաբանությունից ելնելով Լատինական Ամերիկայի երկրները փորձում էին օտարերկրյա ներդրումները ենթարկել բացառապես ներպետական օրենսդրությանը և հյուրընկալ պետության դատարանների իրավասությանը: Արգենտինացի իրավաբան Կառլոս Կալվին (1822–1906 թթ.) առաջինն էր, որ փորձեց համակարգված կերպով ներկայացնել նման մոտե-

ցումը, ինչն էլ հայտնի դարձա «Կալվոյի դոկտրին» անվանմամբ¹: Կալվոյի դոկտրինն առաջ էր քաշում հետևյալ դրույթները.

ա) օրենքի առջև հյուրընկալ երկրի քաղաքացիների և օտարերկրացիների հավասարությունը,

բ) օտարերկրացիների և նրանց սեփականության ենթակայությունն այն երկրի օրենքին և իրավազորությանը, որտեղ նրանք կատարել են ներդրում,

գ) այլ կառավարությունների կողմից օտարերկրացիների և նրանց սեփականության հետ կապված վեճերին միջամտելուց ձեռնպահ մնալու պարտավորությունը,

դ) օտարերկրացիներին քաղաքացիական պատերազմների կամ անհնազանդությունների պատճառով պատճառված վնասի համար պարտականության բացակայություն, եթե տվյալ պետության օրենսդրությամբ այլ բան նախատեսված չէ²:

Սակայն Կալվոյի դոկտրինը ժամանակի ընթացքում, չդիմակայելով քննադատություններին, ամբողջապես վերանայվեց: Սրա վառ վկայությունն է այն փաստը, որ հենց Լատինական Ամերիկայի երկրները սկսեցին ակտիվորեն միանալ օտարերկրյա ներդրումների հետ կապված հարաբերությունները կարգավորող մեխանիզմների, ինչպիսին է Ներդրումային վեճերի կարգավորման միջազգային կենտրոնը (ICSID)³:

1991 թ. Համաշխարհային բանկը սկսեց պատրաստել մի փաստաթուղթ, որում պետք է ներառվեին օտարերկրյա ուղիղ ներդրումների խթանման համար անհրաժեշտ սկզբունքները: Համաշխարհային բանկը նախագծեց «Օտարերկրյա ուղիղ ներդրումներին վերաբերմունքի մասին ուղեցույց» (Guidelines on the Treatment of Foreign Direct Investment): Այս ուղեցույցով խրախուսվեցին իրավաբանորեն պարտադիր ուժ ունեցող այնպիսի մեխանիզմներ, ինչպիսիք են երկկողմ ներդրումային ու բազմակողմ պայմանագրերը: Հետաքրքիր է, որ ուղեցույցն անդրադառնում է միայն հյուրընկալ պետության վարքագծին՝ օտարերկրյա ներդրումների ներգրավման տեսանկյունից և անդրադարձ չի կատարում օտարերկրյա ներդրողների պարտավորություններին:

Օտարերկրյա ներդրումների պաշտպանությանն ուղղված բազմակողմ կոնվենցիայի նախապատրաստման ջանքերը ձախողվեցին անգամ Տնտեսական համագործակցության եվրոպական կազմակերպության (ՏՀԵԿ) շրջանակում: 1965 թ. Համաշխարհային բանկի շրջանակներում ընդունվեց «Պետությունների և այլ պետությունների քաղաքացիների միջև ներդրումային վեճերի կարգավորման» կոնվենցիան⁴: Այսպիսով՝ ստեղծվեց Ներդրումային վեճերի կարգավորման միջազգային կենտրոնը (ICSID), որը դարձավ օտարերկրյա ներդրողի և հյուրըն-

¹ Տես *Lyman H. Heine, Impasse and Accommodation: The Protection of Private Direct Foreign Investment in the Developing States*, 14 Case W. Res. J. Int'l L. 465, 1982, հասանելի է՝ <https://scholarlycommons.law.case.edu/jil/vol14/iss3/4>, էջ 474:

² Տես *Schrijver, N. J., Sovereignty over natural resources: balancing rights and duties in an interdependent world*, doctoral thesis, University of Groningen, The Netherlands, 1995, էջ 166:

³ Տես *Schrijver, N. J.*, նույն աշխատանքը, էջ 171:

⁴ Տես *Schrijver, N. J.*, նույն աշխատանքը, էջ 177:

կալ պետության միջև ծագած վեճերը կարգավորող հարթակ: *ICSID*-ը կարող է դառնալ ներդրումային վեճերի կարգավորման հարթակ միայն հետևյալ չափորոշիչների առկայության դեպքում.

- Կողմերը պետք է միացած լինեն *ICSID*-ին⁵(ենթակայություն),
- Կողմերից մեկը պետք է լինի *ICSID* կոնվենցիային միացած պետությունը⁶ և մյուս կողմը պետք է լինի *ICSID* կոնվենցիային միացած այլ պետության քաղաքացի (*ratione personae*),
- պետք է լինի ներդրումից ծագող վեճ (*ratione materiae*)⁷:

Լատինական Ամերիկայի երկրները երկար ժամանակ քննադատաբար էին մոտենում *ICSID*-ին մասնակցությանը, քանզի նրանք գտնում էին, որ այն հակասում է Կալվոյի դոկտրինին, քանզի *ICSID*-ը նախատեսում է ներդրումային վեճերի կարգավորման միջազգային գործընթացներ⁸: Մինչդեռ, հարկ է նշել, որ *ICSID*-ի շրջանակներում նշյալ միջազգային գործընթացները չեն նվազեցնում պետության ինքնիշխանության դերը: Մասնավորապես, *ICSID*-ին միացած են ինքնիշխան պետություններ, որոնք կարող են պահանջել ներպետական միջոցների սպառում՝ որպես արբիտրաժային համաձայնության պայման⁹, ինչպես նաև *ICSID*-ը պահանջում է արբիտրաժային տրիբունալից վեճը լուծել կողմերի համաձայնությամբ որոշված իրավունքով:

Կարող ենք պնդել, որ տնտեսական ինքնիշխանության արդյունավետ իրացման համար կարևորագույն նշանակություն ունի օտարերկրյա ներդրումների ոլորտում միջամտություն իրականացնելու հնարավորությունը, քանզի օտարերկրյա ներդրումների հոսքը դեպի հյուրընկալ պետություն երկակի ունի բնույթ: Մի կողմից օտարերկրյա ներդրումները բերում են իրենց հետ զգալի ֆինանսական միջոցներ, մյուս կողմից՝ դրանք կարող են առաջացնել ազգային անվտանգությանն առնչվող որոշակի խնդիրների: Օտարերկրյա ներդրողներն ինչպես կարող են օպերատիվորեն ներդրումների տեսքով կոնսոլիդացնել իրենց ռեսուրսները, այնպես էլ կարող են դուրս բերել իրենց կապիտալը հյուրընկալ երկրից: Հենց սա էլ այն պատճառներից մեկն է, որ պետությունները երբեմն օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ կիրառում են խիստ սահմանափակումներ այն ոլորտների մասով, որոնք կարևորագույն նշանակություն ունեն պետության տնտեսության կամ ազգային անվտանգության համար (օրինակ՝ ռազմաարդյունաբերություն, կապի և տրանսպորտի ոլորտ, առողջապահություն և այլն)¹⁰:

Հասկանալի պատճառներով պետությունները պաշտպանողական են սեփական անվտանգության և ինքնուրույնության հարցերում, միևնույն ժամանակ, կարիք ունեն նաև օտարերկրյա ներդրումների՝ սեփական տնտեսությունը զար-

⁵ Հայաստանի Հանրապետությունը միացել է ներդրումային վեճերի կարգավորման կոնվենցիային 1992 թ. սեպտեմբերի 16-ին:

⁶ *ICSID* կոնվենցիան ստորագրել և միացել են 163 պետություններ, հասանելի է՝ <https://icsid.worldbank.org/en/pages/about/database-of-member-states.aspx> :

⁷ Տե՛ս *ICSID* կոնվենցիա, հոդվ. 25:

⁸ Տե՛ս *Schrijver, N. J.*, նույն աշխատանքը, էջ 178:

⁹ Տե՛ս *ICSID* կոնվենցիա, հոդվ. 26:

¹⁰ Տե՛ս *Дмитриева Г.К., Викторова Н.Н.*, Суверенитет государства в контексте привлечения иностранных инвестиций, Актуальные проблемы российского права, 2018, (12), 26-38, էջ 34:

զացնելու համար: Հենց սրանում էլ կայանում է ինքնիշխանության հետ կապված խնդիրը, քանզի միջազգային ներդրումային իրավունքը միտված է պաշտպանելու կողմերի համատեղ շահերը, որը ներառում է մի շարք սկզբունքներ՝ սահմանափակելու պետության քայլերը, որը կհակասեն օտարերկրյա ներդրողի շահերին: Այս համատեքստում իրավունքների և պարտականությունների հավասարակշռությանը հասնելը չափազանց դժվար է, և իրավաբանները ձգտում են հավասարակշռել համընդհանուր և պարտադիր ավանդական միջազգային արժեքները ու համեմատաբար ժամանակակից ներդրումային պահանջների կողմից առաջադրվող պաշտպանությունը: Սա ներառում է պետությունների համար որոշակի սահմանափակումներ, որով պետություններն օրենսդիր գործունեություն իրականացնելիս պետք է հաշվի առնեն օտարերկրյա ներդրումների շահերի հետ կապված օրենքներ կամ այլ իրավական ակտեր ընդունելիս:

Օտարերկրյա ներդրումների թույլտվությունները հսկելու պետության իրավունքն, ըստ էության, անսահմանափակ է¹¹: Այս իրավունքի էությունն այն է, որ պետությունն իր ինքնիշխանության ուժով ինքն է սահմանում է ներքին ներդրումային իր քաղաքականությունը՝ ընդունելով համապատասխան օրենքներ և կարգավորումներ: Յուրաքանչյուր պետություն իրավունք ունի սահմանափակել դեպի իր տարածք օտարերկրյա ներդրումների ներհոսքը:

ՄԱԿ-ի տարբեր բանաձևեր հաստատում են հյուրընկալ պետության իրավունքը՝ իր տարածքում կարգավորելու և իրացնելու իր իրավասությունը օտարերկրյա կապիտալի և օտարերկրյա ներդրողի գործունեության նկատմամբ¹²: 1974 թ. Խարտիայի համաձայն՝ յուրաքանչյուր պետություն իրավունք ունի կարգավորելու և հսկելու օտարերկրյա ներդրումներն իր պետական իրավազորության գործողության շրջանակում¹³: 1985 թ. Բազմակողմ ներդրումների երաշխավորման գործակալության (MIGA) կոնվենցիան ընդգծում է պետության իրավունքը՝ վերահսկողություն իրականացնելու օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ, սահմանելով, որ երաշխավորելով ներդրումը, գործակալությունը նույնպես կապահովի օտարերկրյա ներդրումների համապատասխանությունը հյուրընկալ երկրի օրենսդրությանն ու կարգավորումներին¹⁴:

Շատ քիչ դատական որոշումներ և արբիտրաժային որոշումներ են անդրադարձել կատարել պետության՝ օտարերկրյա ներդրումների կարգավորման իրավունքին յուրացման հետ չկապված գործերով¹⁵: *Klöckner*-ի գործով արբիտրաժային տրիբունալը նշեց, որ հյուրընկալ պետությունն իրավունք ունի ստանալու այն ամբողջ տեղեկատվությունը, որը վերաբերում է ներդրմանը այնքանով, որ-

¹¹ Տե՛ս *Фархутдинов И.З.*, *Иностранные инвестиции: вызов экономическому суверенитету*, Московский журнал международного права, № 3 (71) 2008, էջ 15:

¹² Տե՛ս օրինակ՝ UN General Assembly, *Implementation of General Assembly resolutions 2626 (XXV), 3202 (S-VI), 3281 (XXIX) and 3362 (S-VII)*., 21 December 1976, A/RES/31/178, available at: <https://www.refworld.org/docid/3b00f2324.html> [accessed 29 September 2019]:

¹³ Տե՛ս 1974 թ. Խարտիա, հոդվ. 2, մաս 2, ենթակետ (c):

¹⁴ Տե՛ս 1985 թ. Ներդրումային երաշխիքների բազմակողմ գործակալության (MIGA) կոնվենցիա, հոդվ. 12(d):

¹⁵ Տե՛ս *Schrijver, N. J.*, *Sovereignty over natural resources: balancing rights and duties in an interdependent world*, doctoral thesis, University of Groningen, The Netherlands, 1995, էջ 268:

քանով այն վերաբերելի է պետությանը և օտարերկրյա ներդրողը պարտավորություն ունի բացահայտելու նման տեղեկատվությունը¹⁶: *ELSI*-ի գործով Միջազգային արդարադատության դատարանը նշեց, որ հյուրընկալ պետությունն իրավունք ունի կարգավորելու, ինչպես նաև օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ իրականացնել իր իշխանությունից բխող լիազորությունները¹⁷:

1974 թ. Խարտիայի երկրորդ հոդվածի համաձայն՝ հյուրընկալ պետությունը կարող է կարգավորել և վերահսկել իր տարածքում օտարերկրյա ներդրումները¹⁸: Սա էլ հենց այն պատճառներից մեկն է, որ պետությունը՝ որպես ներդրումային պայմանագրի կողմ, կարող է ուժային դիրքերից պարտադրել որոշակի պայմաններ, որոնք կհամապատասխանեն իրենց ինքնիշխան շահերին: Տրիբունալները երբեմն անդրադառնում են պետության՝ օտարերկրյա ներդրումները կարգավորելու իրավունքին պետությունների տնտեսական ինքնորոշման սկզբունքի լույսի ներքո¹⁹, քանզի տնտեսական ինքնորոշման էությունը կայանում է ազատ ընտրության հնարավորության մեջ: Սակայն պետք է նշել, որ այդ ընտրության հնարավորությունն ավելի շատ վերաբերում է այս կամ այն տնտեսական համակարգն ընտրելուն, քան օտարերկրյա ներդրումները կարգավորելուն:

Վերահսկման իրավունք: Վերահսկման իրավունքը հյուրընկալ պետության հիմնական իրավունքներից է, որի ուժով պետությունն իրացնում է իր ինքնիշխանությունը՝ վերահսկելով ներդրումային ծրագիրը, ինչի էությունն այն է, որ հյուրընկալ պետությունը հետևի օտարերկրյա ներդրողի գործունեության համապատասխանությունը հյուրընկալ պետության ներպետական օրենսդրությանն ու կարգավորումներին:

Հյուրընկալ պետությունը իրավունք ունի արդյունավետ հսկողություն (control) իրականացնել օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ, ինչն էլ վկայում է պետության ինքնիշխանության մասին սեփական տարածքում ցանկացած օտարերկրյա ներդրման նկատմամբ:

Պետությունները, լինելով ինքնիշխան, իրավունք ունեն ինքնուրույն թույլատրելու օտարերկրյա ներդրողների մուտքը սեփական տարածք: Պետությունների իրավունք ունեն կարգավորելու օտարերկրյա ներդրումների հոսքը՝ սահմանելով արտոնություններ և որոշակի սահմանափակումներ օտարերկրյա ներդրողների համար, ընդունելով օրենքներ, որոնք կկարգավորեն օտարերկրյա ներդրողների մասնակցությամբ կազմակերպությունների ստեղծումն ու լուծարումը:

Մինչդեռ, պետության տնտեսական ինքնիշխանությունից բխող իրավազորությունները չեն կարող ունենալ անսահմանափակ բնույթ: Ինչպես նշվել է *Parkerings-Compagniet-ն ընդդեմ Լիպվայի* գործով, յուրաքանչյուր պետություն ունի իր օրենսդիր իշխանությունն իրացնելու «անքակտելի իրավունք», և ներդրողներն էլ պետք է գիտակցեն, որ «իրավունքը կարող է զարգանալ ժա-

¹⁶ Տե՛ս *Klöckner Industrie-Anlagen GmbH and others v. United Republic of Cameroon and Société Camerounaise des Engrais*, ICSID Case No. ARB/81/2:

¹⁷ Տե՛ս *Elettronica Sicula S.P.A. (ELSI) (United States of America V Republic of Italy)* Judgment of 20 July, 1989, in ICJ Reports (1989): 15:

¹⁸ Տե՛ս Խարտիա, հոդվ. 2:

¹⁹ Տե՛ս *Guntrip, Edward*, նույն աշխատանքը, էջ 12:

մանակի ընթացքում»։ սակայն դա չի նշանակում, որ պետությունը կարող է իր օրենսդիր իշխանությունը գործել անարդար միջոցներով²⁰։

Միջազգային ներդրումային իրավունքը որոշակի սահմաններ է ուրվագծել, որով սահմանափակվել է պետության բացարձակ ինքնիշխանությունը։ Օրինակ՝ պետությունն այլևս չունի բացարձակ անձեռնմխելիություն օտարերկրյա ներդրումային վեճերի շրջանակում։ Նմանօրինակ սահմանափակումներից խուսափելու համար պետությունները ստիպված կլինեն վարել մեկուսացված քաղաքականություն, դուրս կգան բոլոր տեսակի ներդրումային պայմանագրերից, ինչի հետևանքով չի զարգացնա տնտեսությունը և չի ներգրավվի համաշխարհային շուկային։

Երկկողմ ներդրումային պայմանագիրը (*BIT*) ներդրումների ոլորտում պետության ինքնիշխանությունն ուրվագծող գործիքներից մեկն են։ Երկկողմ ներդրումային պայմանագրերի նպատակը երկու ինքնիշխան պետությունների միջև որոշակի չափորոշիչների սահմանում է, որոնց նպատակն օտարերկրյա ներդրումների ներգրավվումն է հյուրընկալ պետության վարքագծի անորոշությունը կամ կամայական գործողությունները սահմանափակելու միջոցով։ Սորնարաջայի կարծիքով, երկկողմ ներդրումային պայմանագրերը սահմանափակում են պետության ինքնիշխանությունը²¹։ Մասնավորապես, այս տեսակետի համաձայն՝ ներդրումային պայմանագրերը սահմանափակում են օտարերկրյա ներդրումներին միջամտելու գործընթացները կարգավորելու իրավունքը, ինչի արդյունքում քայքայվում է հյուրընկալ պետության ինքնիշխանությունը։ Մինչդեռ, Ա. Ջոնսոնի կարծիքով՝ պետության՝ ներդրումների ոլորտում կարգավորելու իրավունքի որոշակի սահմանափակումներն էական նշանակություն ունեն նվազեցնելու օտարերկրյա ներդրողների ռիսկերը, ինչն էլ ինքնին խթան կհանդիսանա օտարերկրյա ներդրումներ ներգրավվելու համար²²։

Երկկողմ ներդրումային պայմանագիրն օտարերկրյա ներդրողների համար նախատեսում են մի շարք իրավունքներ, ներառյալ՝ հյուրընկալ պետության կողմից արդարացի վերաբերմունքը (*equitable treatment*), սեփականազրկման (*expropriation*) դեպքում պատշաճ փոխհատուցման երաշխավորումը։ Օտարերկրյա ներդրողի պետությունը և հյուրընկալ պետությունը պետք է ձգտեն ապահովել, որ օտարերկրյա ներդրման նկատմամբ վերաբերմունքը լինի միջազգային իրավունքին համապատասխան։

Հյուրընկալ պետությունն իր ինքնիշխանության ուժով կարող է կնքել նաև միջազգային ներդրումային պայմանագրեր, որոնք իրենց հերթին կարգավորում են կոնկրետ ներդրումային ծրագրի հետ կապված իրավահարաբերությունները և պարունակում է դրա հետ կապված բոլոր մանրամասները, ներառյալ՝ կողմերի իրավունքներն ու պարտականությունները։ Իր բովանդակությամբ այն տար-

²⁰ Տե՛ս *Parkerings-Compagniet AS v Republic of Lithuania*, ICSID Arbitration Case No. ARB/05/8, 2007, para 332:

²¹ Տե՛ս *Sornarajah, M.*, *The International Law on Foreign Investment*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004, doi:10.1017/CBO9780511617027, էջ 7:

²² Տե՛ս *Alec Johnson*, *Rethinking Bilateral Investment Treaties in Sub-Saharan Africa*, *Emory Law Journal*, 2009-10, 919:

բերվում է *BIT-ներին*: Մասնավորապես, այն կարգավորում է կոմերցիոն հարաբերությունները, ելնելով ներդրումային ծրագրի առանձնահատկություններից, և պարունակում է դրույթներ, որոնք միտված են պաշտպանելու օտարերկրյա ներդրողի շահերը: Միևնույն ժամանակ, պետք է ի նկատի ունենալ, որ հյուրընկալ պետության և օտարերկրյա ներդրողի միջև ծագած վեճը կարող է հանգեցնել ինչպես *BIT*-ի, այնպես էլ՝ ներդրումային պայմանագրի խախտմանը:

Վերոնշյալ պայմանագրերի (*BIT* և միջազգային ներդրումային պայմանագրեր) պայմանագրերի նկատմամբ կիրառվում է «*pacta sunt servanda*» սկզբունքը, որի համաձայն՝ պետք է պահպանվեն պայմանային պարտավորությունները: Հետևաբար՝ ցանկացած վեճ, որը կապված է օտարերկրյա ներդրման գործունեության հետ, կարող է հանդիսանալ ներդրումային պայմանագրի խախտում: Ինչպես նշվել է ՄԱԿ-ի ԳԱ 1803 բանաձևում, «*pacta sunt servanda*» սկզբունքը վերաբերելի է ներդրումային պայմանագրերին²³: Ավելին, ինչպես Միջազգային արդարադատության մշտական պալատն (*PCIJ*) է 1934 թ. նշում *Lighthouse*-ի գործով, «ենթադրվում է, որ պայմանագրի կողմերը մշտապես պետք է գործեն ազնվորեն և բարեխղճորեն»²⁴: Նույն գործով Միջազգային արդարադատության մշտական պալատի կողմից կայացված վճռից կարող ենք եզրակացնել նաև, որ բարեխղճության սկզբունքը կիրառելի է թե՛ մասնավոր և թե՛ միջազգային հանրային իրավունքում:

Այս համատեքստում կարելի է մեջբերել «*Սաուդյան Արաբյան ընդդեմ Aramco*»-ի գործը, որտեղ արբիտրաժային տրիբունալը նշել, որ պետությունը չի կարող փոփոխել կոնցեսիան կարգավորումների միջոցով: Մասնավորապես, արբիտրաժային տրիբունալը պատճառաբանել է, որ նավթային կոնցեսիան չի ներառում հանրային ծառայություն, վարչական պայմանագիր (*administrative contract*) տարրեր, այլ՝ սովորական մասնավոր բնույթ կրող պայմանագիր է²⁵: Համանման եզրահանգման է եկել նաև ««*Texaco*»-ն ընդդեմ *Լիբիայի*» գործով արբիտրաժային տրիբունալը²⁶:

Հաճախ է քննարկվում այն հարցը, թե արդյոք միջազգային ներդրումային պայմանագրերը չեն սահմանափակում պետությունների ինքնիշխանությունը²⁷:

Ներդրումային գործերով արբիտրաժային տրիբունալներն իրենց որոշումներում անդրադարձ են կատարում ինքնիշխանությանը հիմնականում պետության՝ օտարերկրյա ներդրումները հսկելու իրավունքի համատեքստում: Արբիտրաժային տրիբունալն այս իրավունքին անդրադարձ է կատարում, մասնավորապես, միջազգային ներդրումային համաձայնագրերում նախատեսված այն բա-

²³ Տե՛ս *B.S. Vasani; D.E. Vielleville, Esq.*; “Sovereignty Over Natural Resources Versus Rights Under Investment Contracts: Which One Prevails?” TDM 2 (2008), www.transnational-dispute-management.com URL: www.transnational-dispute-management.com/article.asp?key=1211, էջ 8:

²⁴ Տե՛ս *Lighthouses Case between France and Greece (Fr. v. Greece)*, 1934 P.C.I.J. (ser. A/B) No. 62 (Mar. 17), para. 191:

²⁵ Տե՛ս *ARAMCO-Award*, ILR 1963, at 117 et seq:

²⁶ Տե՛ս *B.S. Vasani; D.E. Vielleville*, նույն աշխատանքը, էջ 10:

²⁷ Տե՛ս *Guntrip, Edward*, Self-determination and foreign direct investment: reimagining sovereignty in international investment law. *International and Comparative Law Quarterly*, 2016, 65 (4). pp. 829-857. ISSN 0020-5893, էջ 6:

ցառություններին, որոնք ուղղված են ներդրումների պաշտպանության ստանդարտներին ուղղված հարցերին: Հետևաբար՝ տրիբունալը ստիպված է լինում անդրադարձ կատարել նաև պետությունների ինքնիշխանությանը վերաբերող խնդիրներին: Պետությունների ինքնիշխանության հարցերին անդրադարձ կարող է կատարվել նաև ներդրումների պաշտպանության ստանդարտներ սահմանող հստակ նորմերի բացակայության պայմաններում: Այս համատեքստում հետաքրքիր է ուսումնասիրել, թե ներդրումային գործերով արբիտրաժային տրիբունալներն ինչպես են գնահատում պետությունների ինքնիշխանության դերը միջազգային ներդրումային համաձայնագրերի շրջանակներում:

«ADC-ն ընդդեմ Հունգարիայի» գործով (գործը վերաբերում էր օտարերկրյա ներդրողի անուղղակ յուրացմանը վերաբերող պահանջին) տրիբունալը նշեց, որ պատասխանողի պնդումն առ այն, որ ներդրողի դեմ կատարված քայլերը հանդիսացել են «բացառապես միջազգային իրավունքի համաձայն՝ իր ներքին տնտեսական և իրավական հարցերը կարգավորելու իրավունքների իրացում» անընդունելի են²⁸: Տրիբունալի պնդմամբ, «չնայած նրան, որ ինքնիշխան պետությունն ունի իր ներքին գործերը կարգավորելու անքակտելի իրավունք, այդ իրավունքներն անսահմանափակ չեն և պետք է ունենան իրենց սահմանները»: Շարունակելով՝ տրիբունալը նշում է, որ պետությունը, միանալով երկկողմ ներդրումային պայմանագրերի, ստանձնում է որոշակի պարտավորություններ, որոնք էլ ուրվագծում են օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ հսկողություն իրականացնելու (կարգավորելու) իրավունքի սահմանները²⁹: Փաստորեն, նման եզրահանգմամբ տրիբունալը հաստատեց, որ պետության ինքնիշխանությունը բացարձակ բնույթ չունի և սահմանափակված է միջազգային իրավունքի համաձայն ստանձնած պարտավորություններով:

Ի տարբերություն վերոնշյալ նախադեպի՝ արբիտրաժային տրիբունալներն ավելի հաճախ անդրադարձ են կատարել հյուրընկալ պետության՝ օտարերկրյա ներդրումները կարգավորելու անքակտելի իրավունքին³⁰: Օրինակ՝ «Suez and Inter Agua-ն ընդդեմ Արգենտինայի» գործով արբիտրաժային տրիբունալն առանձնակի ընդգծեց պետության իրավունքը՝ կարգավորելու օտարերկրյա ներդրումները յուրացման շրջանակում³¹: Ավելին՝ «Lemire-ն ընդդեմ Ուկրաինայի» գործով արբիտրաժային տրիբունալը նշեց, որ օտարերկրացիների արտոնյալ վերաբերմունքը և Ուկրաինայի կողմից հանրային շահի շրջանակում իր ինքնիշխանության ուժով իրեն պատկանելիք պաշտպանության վերաբերյալ օրենքների ընդունումը պետք է փոխադարձաբար հավասարակշռված լինեն³²:

«Parkerings Compagniet-ն ընդդեմ Լիտվայի» գործով տրիբունալը նշեց, որ թե-

²⁸ Տե՛ս *ADC Affiliate Limited and ADC & ADMC Management Limited v. The Republic of Hungary*, ICSID Case No. ARB/03/16, para. 423:

²⁹ Տե՛ս նույն տեղում:

³⁰ Տե՛ս *Guntrip, Edward*, նույն աշխատանքը, էջ 7:

³¹ Տե՛ս *Suez, Sociedad General de Aguas de Barcelona S.A., and InterAguas Servicios Integrales del Agua S.A. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/03/17:

³² Տե՛ս *Joseph C. Lemire v Ukraine*, ICSID Case No. ARB/06/18, Decision on Jurisdiction and Liability, 21 January 2010:

պետ պետությունն իրավունք ունի «սահմանել, փոփոխել կամ չեղարկել օրենքները սեփական հայեցողությամբ», այնուամենայնիվ, պետությունն իր օրենսդիր գործունեությունը չպետք է իրականացնի անարդար կամ ոչ ողջամիտ կերպով³³: Այսպիսի վերլուծություն իրականացնելիս տրիբունալն անդրադարձ է կատարում օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ արդար և անաչառ վերաբերմունքի չափորոշիչին (Fair Equitable Standard): Մի շարք հեղինակների կարծիքով, հենց այս չափորոշիչն է այն ամենակարևոր չափորոշիչը, որով պետությունները ենթարկվում են պատասխանատվության օտարերկրյա ներդրողների նկատմամբ կատարած գործողությունների համար³⁴: Հենց անաչառ վերաբերմունքի չափորոշիչն է, որ սահմանափակում է պետության կամայական գործողությունների հնարավորությունը:

Միջազգային առևտրային պալատի ուղեցույցները (*ICC Guidelines*) կոչ են անում հյուրընկալ պետությունների կառավարություններին հետևել միջազգային իրավունքի սկզբունքներին, այդ թվում՝ օտարերկրյա սեփականության նկատմամբ արդար և անաչառ վերաբերմունքի սկզբունքին³⁵: Անդրազգային կորպորացիաների մասին ՄԱԿ-ի վարքագծի կանոնների նախագիծը սահմանում է, որ պետությունները պետք է բարեխղճորեն կատարեն իրենց միջազգային պարտավորությունները և «անդրազգային կորպորացիաները պետք է ստանան արդար և անաչառ վերաբերմունք այն պետություններում, որտեղ նրանք գործում են»³⁶:

OECD-ն սահմանում է արդար և անաչառ վերաբերմունքի չափորոշիչ համար հինգ էական տարրերը. պաշտպանելու պարտականություն, պատշաճ ընթացակարգ (*due process*), թափանցիկություն, բարեխղճություն, ազնվություն և անաչառություն³⁷:

Օտարերկրյա ներդրողներին պաշտպանող և պետությունների՝ օտարերկրյա ներդրումների կարգավորման իրավունքը սահմանափակող հայեցակարգ է նաև ներդրողի իրավաչափ ակնկալիքի սկզբունքը: Իրավաչափ ակնկալիքի հասկացության անդրադարձ է կատարվել *Thunderbird*-ի գործում հետևյալ կերպ. «Մի իրավիճակ, որտեղ պայմանագրի կողմի գործողությունը ստեղծում է ողջամիտ և արդարացված ակնկալիք ներդրողի մոտ՝ գործելու այդ գործողությանը վստահելով, այնպես, որ *NAFTA*-ի անդամի կողմից այդպիսի ակնկալիքների չապահովումը կարող է վնաս հասցնել ներդրողին»³⁸: Հենց այս սահմանումից էլ կարող ենք հասկանալ, որ «իրավաչափ ակնկալիքների» շրջանակը հստակ չէ և պետք է դիտարկվի յուրաքանչյուր գործի շրջանակում՝ հաշվի առնելով տվյալ գործի փաստական հանգամանքներից բխող առանձնահատկությունները: «*LG&E ընդդեմ Արգենտինայի*» գործով տրիբունալը փորձեց ավելի համապարփակ նկա-

³³ *Stu Parkerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania*, ICSID Case No. ARB/05/8:

³⁴ Տե՛ս օրինակ՝ *Katia Yannaca-Small*, “Fair and Equitable Treatment in International Investment Law,” in *International Investment Law: A Changing Landscape* 73, OECD, 2005:

³⁵ Տե՛ս *Schrijver, N. J.*, նույն աշխատանքը, էջ 327:

³⁶ Տե՛ս Draft UN Code of Conduct on TNCs, UN Doc. E/1990/94. paras. 49 and 51:

³⁷ Տե՛ս OECD Draft Multilateral Agreement on Investment, OECD doc DAFFE/MAI(98)8/REV1:

³⁸ Տե՛ս *International Thunderbird Gaming Corporation v Mexico*, Award, IIC 136 (2006), 26th January 2006, Ad Hoc Tribunal (UNCITRAL), para 147:

րագրել օտարերկրյա ներդրողի իրավաչափ ակնկալիքները. «Դրանք հիմնված են հյուրընկալ պետության կողմից ներդրման ժամանակ առաջարկված պայմանների վրա. դրանք չեն կարող միակողմանիորեն սահմանվել կողմերից մեկի կողմից. դրանք պետք է գոյություն ունենան և կիրառվեն օրենքով. հյուրընկալ պետության կողմից միջամտության դեպքում ներդրողին վնասներ հատուցելու պարտավորություն է առաջանում, բացի անհրաժեշտության դեպքերից, այնուամենայնիվ, ներդրողի արդար ակնկալիքները չեն կարող չնախատեսել այնպիսի չափորոշիչներ, ինչպիսիք են բիզնես ռիսկերը կամ արդյունաբերության օրինաչափությունները»³⁹: Այս գործով տրիբունալն առանձնացրեց հատուկ երաշխիքի առկայություն, որի վրա էլ հիմնված էր օտարերկրյա ներդրողի իրավաչափ ակնկալիքը: Մասնավորապես՝ տրիբունալն անդրադարձավ այն կարգավորումներին, որոնցով կարգավորվում է գազի արդյունաբերությունը, որը սահմանել և կարգավորում էր սակագների համակարգը՝ երաշխավորելով ներդրման արժեքը: Այս դեպքում պետությունը համապատասխան երաշխիքներ տվել էր ոչ միայն տվյալ օտարերկրյա ներդրողին, այլև՝ երաշխիքներն ունեին ընդհանուր բնույթ⁴⁰: Մինչդեռ, այլ գործերով, որոնցից կարելի է առանձնացնել «*Pakering-ն ընդդեմ Լիտվայի*» գործը, տրիբունալը հանգենք նրան, որ երաշխիքները կարող են լինել հստակ խոստումի ձևով կամ ենթադրվող, երբ «պետությունը երաշխիքներ է ապահովում, որոնք ներդրողները հաշվի կառնեն ներդրում իրականացնելիս»⁴¹: Նույն գործով տրիբունալը նշեց, որ ներդրողն ունի որոշակի «կայունության և կանխատեսելիության իրավունք»⁴²:

Պետք է ընդգծել, որ իրավաչափ ակնկալիքների խախտման հիմքով պահանջ ներկայացնելու համար ներդրողին բավարար չէ միայն հյուրընկալ պետության կողմից հստակ երաշխիքների ներկայացման փաստը: Սա նշանակում է, որ օտարերկրյա ներդրողը պետք է պատշաճ հետազոտություն (due diligence) իրականացնի հյուրընկալ պետությունում առկա ռիսկերի վերաբերյալ: Ավելին՝ ներդրողը չի կարող հիմնվել հյուրընկալ պետության կողմից տրված ապօրինի երաշխիքների վրա: Այդ իսկ պատճառով էլ անհրաժեշտ է, որ հյուրընկալ պետությունն ապահովի արդար և անաչառ վերաբերմունքի կարևորագույն ստանդարտներից մեկը՝ թափանցիկությունը, ինչի շնորհիվ օտարերկրյա ներդրողն առավելագույնս արդյունավետ կարող է գնահատել սեփական ռիսկերը: Օտարերկրյա ներդրումների նկատմամբ արդար և անաչառ վերաբերմունք չապահովելու համար պետությունները կարող են կանչվել պատասխանատվության:

Հյուրընկալ պետության կողմից նշյալ իրավաչափ ակնկալիքների և օտարերկրյա ներդրումների հետ կապված այլ խախտումները կարող են արդարացվել, մասնավորապես՝ միջազգային իրավունքին համահունչ հակազդման միջոցներով (countermeasures)⁴³: «*ADM-ն ընդդեմ Մեքսիկայի*» գործով, որն առնչվում է

³⁹ Տե՛ս *LG&E Energy Corp., LG&E Capital Corp., and LG&E International, Inc .v. Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/02/1:

⁴⁰ Տե՛ս *LG&E v. Argentine, para 122*:

⁴¹ Տե՛ս *Pakerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania*, ICSID Case No. ARB/05/8, էջ 68:

⁴² Տե՛ս *Pakerings-Compagniet AS v. Republic of Lithuania*, էջ 331:

⁴³ Տե՛ս *Viñuales, J. E.*, Customary Law in Investment Regulation, Italian Yearbook of International Law, 23

ավկոհոլային խմիչքների և օշարակների հարկմանը, դիմումատուն, որը կրել էր հյուրընկալ երկրի կողմից կիրառված միջոցների ազդեցությունը, անդում էր, որ հարկերը խախտում էին օտարերկրյա ներդրողների պաշտպանությանը վերաբերող *NAFTA-ի* 11-րդ գլխով սահմանված միջոցները: Պատասխանող կողմն իր քայլերի իրավաչափությունը հիմնավորելու համար հղում կատարեց հակազդման միջոցներին, որոնք կիրառվել էին ԱՄՆ-ի կողմից *NAFTA-ի* խախտման ի պատասխան: Տրիբունալը, քննարկելով այն հարցը, թե արդյոք *NAFTA-ն* ներառում էր հակազդման միջոցներին վերաբերող կարգավորում, նշեց, որ 11-րդ գլուխը չի արգելում կամ թույլատրում հակազդման միջոցների կիրառումը: Մասնավորապես, տրիբունալը նշեց, որ հակազդման միջոցների կիրառման հարցը պետք է քննարկել ոչ թե կոնկրետ միջազգային պայմանագրի, այլ՝ միջազգային սովորույթային իրավունքի լույսի ներքո և յուրաքանչյուր դեպքում պետք է հասկանալ, թե արդյոք հյուրընկալ պետության քայլերը համապատասխանում են սովորույթային իրավունքի համապատասխան հակազդման միջոցների չափորոշիչներին⁴⁴: Միջազգային սովորույթային իրավունքի լույսի ներքո քննարկելով ԱՄՆ-ի դեմ իրականացված քայլերը, տրիբունալը գտավ, որ հարկային ոլորտում կատարված այդ քայլերը չէին հանդիսանում հակազդման միջոցներ:

Ինչպես արդեն իսկ քննարկվեց սույն աշխատանքում, օտարերկրյա ներդրումները պաշտպանելու պարտականությունը համարվում է միջազգային սովորույթային և պայմանագրային իրավունքի մաս⁴⁵: Մասնավորապես, ներդրումային երկրողմ պայմանագրերից շատերը պարունակում են դրույթ «պաշտպանության և անվտանգության ապահովման» վերաբերյալ: Այս պարտավորության էությունն այն է, որ հյուրընկալ պետությունը պետք է պաշտպանի ներդրողի շահեր բոլոր նրանցից, ում գործողությունները վտանգ են ներկայացնում օտարերկրյա ներդրողին:

Այս պարտավորության ապահովման համար պետությունը պետք է ձեռնարկի բոլոր անհրաժեշտ միջոցները կանխելու համար այն վնասները, որոնց հնարավորության մասին տեղյակ է պետությունը: Հետևաբար, հյուրընկալ պետությունը պետք է առնվազն իրականացնի պատշաճ ուսումնասիրություն՝ հասկանալու համար հնարավոր ռիսկերի շրջանակը, հսկողության չափորոշիչների մակարդակը: Պատշաճ ուսումնասիրություն (*due diligence*) իրականացնելու պարտավորությունն ամրագրված է, մասնավորապես՝ «Օտարերկրյա սեփականության պաշտպանության մասին» ՏՀԶԿ կոնվենցիայի նախագծի 1-ին հոդվածում: Այս պարտավորությանն անդրադարձ է կատարվել նաև արբիտրաժային տրիբունալների կողմից: Մասնավորապես, «*Biwater Gauff-ն ընդդեմ Տանզանիայի*» գործով *ICSID* արբիտրաժային տրիբունալը նշեց, որ պետությունը կարող է պատասխանատվության ենթարկվել օտարերկրյա ներդրումների պաշտպանությանն ուղղված ողջամիտ կանխարգելիչ գործողությունները ձախողելու համար⁴⁶:

(1), 23-48, 2014, էջ 39:

⁴⁴ Տե՛ս *Archer Daniels Midland and Tate & Lyle Ingredients Americas, Inc. v. United Mexican States*, ICSID Case No. ARB(AF)/04/5, paras. 120-123:

⁴⁵ Տե՛ս *Viñuales, J. E.*, նույն աշխատանքը, էջ 126:

⁴⁶ Տե՛ս *Biwater Gauff (Tanzania) Limited v. United Republic of Tanzania*, ICSID Case No. ARB/05/22:

Հարկ է նշել, որ պետություններն ապահովագրված չեն անիրատեսական խոստումներ տալուց՝ ավելի գրավիչ ներդրումային դաշտ ցույց տալու նպատակով: Սակայն նման խոստումների իրականացման ձախողումը կարող է հանգեցնել պետությունների պատասխանատվության: Համանման պնդումներ արվել են արբիտրաժային տրիբունալների կողմից մի շարք գործերով, որոնցից կարող ենք առանձնացնել «*Methanex-ն ընդդեմ ԱՄՆ-ի*» գործը⁴⁷:

Պետությունները պարտավորություն ունեն նաև պաշտպանելու նաև նյութական և ոչ նյութական ներդրումային ակտիվները: Այս հարցին անդրադարձ է կատարվել «*Rumeli-ն ընդդեմ Ղազախստանի*» գործում, որտեղ տրիբունալն ընդգծեց պետության պարտավորությունը՝ ապահովելու օտարերկրյա ներդրումները ֆիզիկական վնասներից⁴⁸: Իսկ «*Azurix-ն ընդդեմ Արգենտինայի*» գործով տրիբունալը նշեց, որ օտարերկրյա ներդրումների պաշտպանությունը տրամադրվում է ֆիզիկական պաշտպանության շրջանակից դուրս⁴⁹:

Պետության ինքնիշխանության հետ կապված հարցերը ծագում են ոչ միայն պետության պատասխանատվության կանչելու պարագայում, այլև վեճի լուծման ընթացակարգում, երբ տրիբունալը կայացնում է որոշում և որոշման կատարման կարիք է առաջանում: Պետությունները երբեմն վկայակոչում են իրենց անձեռնմխելիությունը, ինչը ենթադրում է, որ պետությունն իրավունք ունի որոշել իր ներքին հարցերն առանց այլ պետությունների, միջազգային ներդրումային վեճերի շրջանակում այլ իրավագործությունների միջամտության: Հետևաբար՝ անհրաժեշտ է հասկանալ ինքնիշխան պետության անձեռնմխելիության ազդեցությունն արբիտրաժային գործընթացում: Ընդհանուր սկզբունքի համաձայն պետությունն ինքնավար արտոնություններ ունի այն ամենի նկատմամբ ինչ տեղի է ունենում իր տարածքում, հետևաբար՝ ունի էապես ավելի մեծ իշխանություն, քան իր տարածքում ներդրում իրականացնողները: Հենց այս արտոնությունն էլ կարող է օգտագործվել արբիտրաժային տրիբունալների իրավագործությունից անձեռնմխելիության փաստարկով խուսափելու համար⁵⁰:

Աբսոլյուտիստների համաձայն՝ պետություններն այլ իրավագործություններից ունեն բացարձակ անձեռնմխելիություն: Մինչդեռ, ժամանակակից աշխարհում, ուր օրեցօր ավելի է զարգանում գլոբալ տնտեսական միջավայրը և միջազգային առևտուրը, դժվար է պատկերացնել, որ պետությունները կկարողանան զարգացնել իրենց տնտեսությունը՝ մշտապես հղում կատարելով բացարձակ անձեռնմխելիության հայեցակարգի վրա: Հետևաբար՝ հաշվի առնելով ժամանակակից աշխարհում միջազգային առևտրում պետությունների ակտիվ ներգրավվածությունը, առաջ է քաշվել պետությունների սահմանափակ անձեռնմխելիության հայեցակարգը⁵¹: Այս հայեցակարգի էությունն այն է, որ պետությունն այլ իրավագործություններից համարվում է անձեռնմխելի այն դեպքում, երբ պետության

⁴⁷ Տե՛ս *Methanex Corporation v United States of America*, NAFTA, Award 3 Aug 2005:

⁴⁸ Տե՛ս *Rumeli Telekom A.S. and Telsim Mobil Telekomunikasyon Hizmetleri A.S. v. Republic of Kazakhstan*, ICSID Case No. ARB/05/16, Para 668:

⁴⁹ Տե՛ս *Azurix Corp. v. The Argentine Republic*, ICSID Case No. ARB/01/12, para. 408:

⁵⁰ Տե՛ս *Viñuales, J. E.*, նույն աշխատանքը, էջ 184:

⁵¹ Տե՛ս նույն տեղում, էջ 185:

գործողությունները բխում են իր ինքնիշխանությունից բխող լիազորություններից (*jure imperii*), մինչդեռ, պետությունը չի կարող օգտվել իր անձեռնմխելիության արտոնություններից այն դեպքում, երբ իր գործողությունները ունեն բացարձակ կոմերցիոն բնույթ, որը կարող էր իրականացնել ցանկացած այլ մասնավոր ընկերություն (*jure gestionis*):

Ամփոփելով, վերոնշյալից պարզ է դառնում, որ օտարերկրյա ներդրումների իրավասունների պաշտպանության համար ուրվագծվել են պետության ինքնիշխանության իրացման որոշակի սահմաններ: Այդպիսի սահմանափակումներն իրենց տեղն են գտել երկկողմ ներդրումային համաձայնագրերում, կոնկրետ ներդրումային պայմանագրերում: Միջազգային սովորութային իրավունքը նույնպես պաշտպանում է օտարերկրյա ներդրողների շահերը պետությունների կամայական գործողություններից: Պետություններն իրենց հերթին գիտակցում են, որ դժվար կկարողանան ներգրավել օտարերկրյա ներդրումներ առանց այս սահմանափակումների, քանզի օտարերկրյա ներդրողները ներդրողները նախևառաջ մտահոգվում են սեփական բիզնեսին սպառնացող այն ռիսկերի մասին, որոնք բխում են պետության ինքնիշխանության իրացումից: Ժամանակակից միջազգային իրավական մեխանիզմները նախատեսում են պետությունների պատասխանատվություն այն դեպքերում, երբ խախտվում է օտարերկրյա ներդրողի՝ երկկողմ ներդրումային համաձայնագրերով, կոնկրետ ներդրումային պայմանագրով սահմանված իրավունքները կամ այն իրավունքները, որոնք դարձել են միջազգային սովորութային իրավունքի մաս:

Այսպիսով, կարող ենք նշել, որ թեև պետություններն ունեն օտարերկրյա ներդրումների ոլորտում լայն լիազորություններ, սակայն այդ լիազորությունները սահմանափակված են ժամանակակից միջազգային իրավական մի շարք մեխանիզմներով: Այսպիսի մեխանիզմներից կարելի է առանձնացնել երկկողմ ներդրումային համաձայնագրերը և միջազգային ներդրումային պայմանագրերը: Օտարերկրյա ներդրողների իրավունքների և իրավաչափ շահերի պաշտպանության ուղղված դրույթներ իրենց տեղն են գտել մի շարք միջազգային պայմանագրերում, իսկ որոշ սկզբունքներ (օրինակ՝ արդար և անաչառ վերաբերմունքի սկզբունքը) դարձել է միջազգային սովորութային իրավունքի մաս: Ժամանակակից միջազգային իրավական համակարգում ձևավորվել են նաև հարթակներ, որոնցից կարելի է առանձնացնել *ICSID*-ը, որտեղ պետությունները կարող են օտարերկրյա ներդրողների իրավունքները խախտելու համար պատասխանատվության ենթարկվել: Մինչդեռ, որոշ դեպքերում (օրինակ՝ բնական ռեսուրսների կոնցեսիաների դեպքում) պետություններն իրավունք ունեն անհրաժեշտության դեպքում խախտելու պայմանագրով ստանձնած պարտավորությունները, պայմանով, որ պետք է իրականացնեն հատուցում միջազգային իրավունքին համապատասխան:

Annotation: The article is devoted to the issues of state sovereignty in the field of foreign investments. Particularly, the article states that even if states have broad powers on regulating foreign investment, there are certain mechanisms restricting such powers. The article stresses the importance of bilateral investment treaties and international investment agreements under such restrictions.

Аннотация. Статья посвящена изучению вопросов государственного суверенитета в сфере иностранных инвестиций. В частности, в статье говорится, что даже в том случае, если государства обладают широкими полномочиями по регулированию иностранных инвестиций, существуют определенные механизмы, ограничивающие такие полномочия. В статье подчеркивается важность двусторонних инвестиционных договоров и международных инвестиционных соглашений при таких ограничениях.

Բանալի բառեր – *օտարերկրյա ներդրումներ, պեղության ինքնիշխանություն, ներդրումային պայմանագրեր, երկկողմ ներդրումային համաձայնագրեր:*

Keywords: *foreign investments, state sovereignty, investment agreements, bilateral investment treaties.*

Ключевые слова: *иностранные инвестиции, государственный суверенитет, инвестиционные соглашения, двусторонние инвестиционные договоры.*

Գ. Չոբանյան – ԵՊՀ, իրավագիտության ֆակուլտետ, ասպիրանտ, էլ. փոստ՝ grigorchobanyan@outlook.com:

Ներկայացվել է խմբագրություն՝ 10.02.2020, տրվել է գրախոսության՝ 10.02.2020, երաշխավորվել է ԵՊՀ իրավագիտության ֆակուլտետի եվրոպական և միջազգային ամբիոնի վարիչ, իրավ. գիտ. դոկտոր, պրոֆեսոր Վ. Ստեփանյանի կողմից, ընդունվել է տպագրության՝ 16.03.2020:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔՐԵԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՅԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի ապրիլի 11-ին

ք.Երևանում

դռնբաց դատական նիստում, քննության առնելով ամբաստանյալ Վահիկ Սամվելի Մխիթարյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 21-ի որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանի և տուժող Լուսինե Վիրաբյանի վճռաբեկ բողոքները,

Պ Ա Ր Ձ Ե Ց

Գործի դատավարական նախապատմությունը.

1. ՀՀ ոստիկանության Վանաձոր քաղաքի Տարոնի բաժնի հետաքննության բաժանմունքում 2017 թվականի դեկտեմբերի 4-ին հարուցվել է թիվ 19164017 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության հատկանիշներով, և նախաքննության կատարման համար ուղարկվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Լոռու մարզային քննչական վարչություն:

Նախաքննության մարմնի՝ 2017 թվականի դեկտեմբերի 5-ի որոշմամբ Լուսինե Վիրաբյանը ճանաչվել է տուժող:

Նախաքննության մարմնի՝ 2017 թվականի դեկտեմբերի 18-ի որոշմամբ Վահիկ Սամվելի Մխիթարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց է ընտրվել ստորագրություն չհեռանալու մասին:

2017 թվականի դեկտեմբերի 25-ին Վ.Մխիթարյանը ներգրավվել է որպես մեղադրյալ և նրան մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2018 թվականի հունվարի 19-ին Վ.Մխիթարյանին առաջադրված մեղադրանքը փոփոխվել է և նրան նոր մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով:

2018 թվականի փետրվարի 5-ին քրեական գործը մեղադրական եզրակացությամբ ուղարկվել է Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին աստիճանի

դատարան (այսուհետ՝ նաև Առաջին ատյանի դատարան):

2. Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճռով Վ.Մխիթարյանը մեղավոր է ճանաչվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ, և նրա նկատմամբ պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով: ՀՀ քրեական օրենսգրքի 67-րդ հոդվածի 1-ին մասի կանոններով՝ նշանակված պատժին մասնակիորեն գումարվել է Վ.Մխիթարյանի նկատմամբ նույն դատարանի՝ 2017 թվականի հոկտեմբերի 10-ի դատավճռով՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 118-րդ հոդվածով նշանակված 160.000 ՀՀ դրամ տուգանքի չվճարված՝ 144.000 ՀՀ դրամից 100.000 ՀՀ դրամը, և վերջնական պատիժ է նշանակվել ազատազրկում՝ 1 (մեկ) տարի ժամկետով և տուգանք՝ 100.000 (հարյուր հազար) ՀՀ դրամի չափով:

3. Ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի վերաքննիչ բողոքի քննության արդյունքում ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Վերաքննիչ դատարան) 2018 թվականի մայիսի 23-ի որոշմամբ բողոքը բավարարել է, Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճիռը բեկանել է և Վ.Մխիթարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով առաջադրված մեղադրանքում ճանաչել անմեղ՝ հանցակազմի բացակայության պատճառաբանությամբ:

4. Վերաքննիչ դատարանի վերոնշյալ որոշման դեմ ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը և տուժող Լ.Վիրաբյանը բերել են վճռաբեկ բողոքներ, որոնք Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի հոկտեմբերի 22-ի և դեկտեմբերի 21-ի որոշումներով ընդունվել են վարույթ:

Դատավարության մյուս մասնակիցների կողմից վճռաբեկ բողոքների պատասխան չի ներկայացվել:

Վճռաբեկ բողոքների քննության համար էական նշանակություն ունեցող փաստերը.

5. Նախաքննության մարմնի կողմից Վ.Մխիթարյանին մեղադրանք է առաջադրվել այն բանի համար, որ «(...) նա կնոջից՝ Լուսինե Վիրաբյանից ամուսնալուծվելուց հետո՝ 2017 թվականին, վերջինիս ու մոր՝ Սուսաննա Մարգարյանի բնակարանի անձեռնմխելիությունը խախտելու, ինչպես նաև Լուսինե Վիրաբյանին ծեծի ենթարկելու համար դատապարտվելու պատճառով Լ.Վիրաբյանի հետ ունենալով թշնամական հարաբերություններ, 2017 թվականի նոյեմբերի 21-ին՝ ժամը 18:15-ի սահմաններում, գտնվելով Լոռու մարզի Արևաշող գյուղում, զանգահարել է Վանաձոր քաղաքի Տարոն-4 Կանակա 68/1 հասցեում բնակվող Լուսինե Վիրաբյանին և իրենց երեխային մշտապես տեսակցելն արգելելու և այդ հարցը դատական կարգով լուծելու առաջարկից զայրացած՝ սպառնացել է նույն օրը «խփել» սպանել Լուսինե Վիրաբյանին, իսկ հաջորդ օրը՝ Վանաձոր քաղաքի հրապարակում, կտրել մոր՝ Սուսաննա Մարգարյանի կոկորդը՝ սպանել նաև նրան, ապա 2017 թվականի նոյեմբերի 22-ին՝ ժամը 14:30-ի սահմաններում, երբ Վահիկ Մխիթարյանը ժամանել է Լուսինե Վիրաբյանի բնակության վայր և սկսել թակել դուռն ու պահանջել բացել այն՝ ստեղծելով սպառնալիքներն իրականաց-

*ներու իրական վրանգ, այդ սպառնալիքները՝ կապված վերոգրյալ հանգամանքների հետ, Լուսինե Վիրաբյանի մոտ ընկալվել են իրական՝ առաջացրել վախ, տառապ, իր անվրանգության համար անհանգստության զգացում և նա ահազանգել է ոստիկանություն, որից հետո Վահիկ Մխիթարյանը դադարեցրել է իր գործողությունները (...)*¹:

6. Առաջին ատյանի դատարանը, մեղավոր ճանաչելով Վ.Մխիթարյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ, հիմքում դրել է հետևյալ ապացույցները. տուժող Լ.Վիրաբյանի, վկա Ս.Մարգարյանի նախաքննական և դատաքննական ցուցմունքները, Լ.Վիրաբյանի և Վ.Մխիթարյանի առերես հարցաքննության և այլ փաստաթուղթ ճանաչված սկավառակի զննության արձանագրությունները²:

7. Տուժող Լ.Վիրաբյանը դատաքննության ընթացքում, ըստ էության, ցուցմունք է տվել այն մասին, որ Վ.Մխիթարյանն իր նախկին ամուսինն է, ով 2017 թվականի նոյեմբերի 21-ին՝ ժամը 18-ի սահմաններում զանգել է իրեն: Ինքն ասել է, որ երեխային տեսակցելու հարցը կկարգավորվի միայն դատարանի որոշմամբ և այսուհետ անարգել տեսակցություններ չեն լինի, քանի որ դրանք մշտապես ավարտվում են կոնֆլիկտներով ու վիճաբանություններով: Նույն պահին Վ.Մխիթարյանը սկսել է սպառնալ՝ հայտարարելով. «Դե որ այդպես է քեզ խփելու եմ, իսկ հաջորդ օրը՝ Վանաձոր քաղաքի հրապարակում, կտրելու եմ մորդ կոկորդը՝ սպանելու եմ նաև նրան», ապա հայիոյանքներ տվել: Ինքը սպառնալիքները ձայնագրել է իր բջջային հեռախոսով: Նոյեմբերի 22-ին, Վ.Մխիթարյանը զանգահարել է և հայտնել, որ գալիս է երեխային տեսակցելու, ապա պահանջել է բացել բնակարանի դուռը: Ինքը պատասխանել է, որ դուռը չի բացելու, որ իրեն չանհանգստացնի, հակառակ դեպքում կդիմի ոստիկանություն: Որոշ ժամանակ անց Վ.Մխիթարյանը թակել է իրենց բնակարանի դուռն ու պահանջել բացել այն, ասելով, որ եկել է երեխային տեսակցելու: Մերժում ստանալուց հետո Վ.Մխիթարյանը շարունակել է իր սպառնալիքները՝ հայտարարելով. «Բացի դուռը, քեզ խփելու եմ, դուրս արի խփելու եմ»: Այդ ընթացքում տանը եղել է երեխայի հետ, և անհանգստանալով, որ նա կիրականացնի սպառնալիքները, վախից ահազանգել է ոստիկանություն և հայտնել, որ Վահիկ Մխիթարյանը կրկին անհանգստացնում է իրեն: Ոստիկանության աշխատակիցները ժամանել են իրենց բնակարան, որից հետո Վ.Մխիթարյանը դադարեցրել է իր գործողությունները, իսկ նրանց հեռանալուց հետո նորից շարունակել թակել լուսամուտներն ու դուռը և պահանջել բացել: Ինքը ստիպված կրկին ահազանգել է ոստիկանություն, այնուհետև հաղորդում է ներկայացրել կատարվածի մասին³:

8. Վերաքննիչ դատարանն իր որոշմամբ արձանագրել է. «(...) Վերաքննիչ դատարանը, անդրադառնալով որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված սկավառակի զննության արձանագրությանը, գտնում է, որ այն պետք է ճանաչել որպես անթույլատրելի ապացույց հետևյալ պատճառաբանությամբ.

¹ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 1, էջ 171:

² Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 2, էջեր 45-51:

³ Տե՛ս նույն տեղում:

(...) Քրեական գործի նյութերում առկա՝ որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված սկավառակի զննության արձանագրության համաձայն՝ 2017թ. նոյեմբերի 21-ին՝ ժամը 18:30-ի սահմաններում, Վահիկ Մխիթարյանը զանգահարել է Լուսինե Վիրաբյանին և երեխային տեսակցելն արգելելու պարճառով մի քանի անգամ սպանության սպառնալիքներ է փոխանցել նրան և մորը:

Ըստ գործի նյութերի, 2017թ. նոյեմբերի 21-ին՝ ժամը 18:30-ի սահմաններում Լուսինե Վիրաբյանը իր և Վահիկ Մխիթարյանի միջև տեղի ունեցած հեռախոսային խոսակցությունը ձայնագրառել է հեռախոսով, որի մասին Վահիկ Մխիթարյանին չի տեղեկացրել: Այնուհետև հեռախոսը, որում առկա է եղել այդ ձայնագրառումը, ներկայացրել է հեղափոխության, ով այն տեղափոխել է սկավառակի վրա, փաթեթավորել, կնիքել և կցել է առարկա ներկայացնելու և վերցնելու մասին արձանագրությանը:

Այնուհետև, քրեական գործ հարուցելուց հետո, քննիչը զննել է սկավառակը, կազմել է զննության մասին արձանագրություն, վերջինը որպես այլ փաստաթուղթ ճանաչելով ապացույց՝ դրել է մեղադրական եզրակացության հիմքում:

Վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ Վահիկ Մխիթարյանի հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կատարվել է օրենքի խախտմամբ, առանց դատարանի թույլտվության, ոչ իրավասու անձի կողմից: Այսինքն խախտվել է անձի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության իրավունքը: Հետևաբար այդ հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառման սկավառակը զննելու մասին արձանագրությունը պետք է դիտարկել որպես անթույլատրելի ապացույց՝ «թունավոր ծառի պտուղների» տեսության համաձայն և հանել մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցների շարքից, քանի որ այն ձեռք է բերվել դատավարական գործողությունների կատարման կարգի էական խախտմամբ, որն էլ հանգեցրել է Վահիկ Մխիթարյանի անձնական կյանքի գաղտնիության հիմնարար իրավունքի խախտման:

(...) Վերաքննիչ դատարանը փաստում է, որ միայն գործի ելքով շահագրգռված անձանց՝ փոխյալ դեպքում փոփոխի և նրա մոր ցուցմունքները, առանց դրանք հաստատող օբյեկտիվ ապացույցների առկայության, բավարար չեն հանգելու այն հետևության, որ հանցագործության դեպք տեղի է ունեցել:

(...) [Վ]երլուծելով սույն գործի փաստական հանգամանքները, Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ ամբաստանյալ Վահիկ Մխիթարյանի արարքում բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը:

(...)

Ըստ գործի նյութերի ամբաստանյալը և փոփոխող նախկին ամուսիններ են, նրանց հարաբերությունները լարված են, հետևաբար փոփոխող սուբյեկտիվ ընկալմամբ ամբաստանյալի կողմից հեռախոսով հնչեցրած սպառնալիքները՝ խիտելու, սպանելու մասին, կարող էին գնահատվել որպես իրական: Սակայն արարքի որակման համար այն ածանցյալ նշանակություն ունի, առաջնայինն օբյեկտիվ իրադրության գնահատումն է: Սույն գործի փաստական հանգամանքների վերլուծության և գնահատման արդյունքում Վերաքննիչ դատարանը եկավ այն

եզրահանգման, որ տվյալ դեպքում օբյեկտիվ հիմքեր չկան ամբաստանյալ Վահիկ Մխիթարյանի կողմից հեռախոսով, Արևաշող գյուղից Վանաձոր քաղաքում գտնվող նախկին կնոջ և զոքանչի հասցեին հնչեցրած սպանության սպառնալիքներն իրական գնահատելու համար, տուժողը ամբաստանյալի հետ ունեցած բացասական հարաբերությունների, այդ հարաբերությունների ֆոնի վրա ձևավորված իր հոգեկան լարված վիճակի պատճառով իրականությունը խեղաթյուրված է ընկալել, կարծիք հայտնելով, թե սպառնալիքն իրական է եղել: Վերաքննիչ դատարանը նման եզրահանգման է գալիս, հաշվի առնելով այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են սպառնալիքի բովանդակությունը՝ «կիսիեմ կսպանեմ», շարժառիթը՝ երեխային տեսակցելն արգելելը, սպառնալիք տալու եղանակը՝ հեռախոսով, հանցավորի և տուժողի միջև առկա հարաբերությունների բնույթը:

Այսպիսով՝ Վերաքննիչ դատարանը արձանագրում է, որ ամբաստանյալ Վահիկ Մխիթարյանի արարքում բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի հանցակազմը, քանի որ հանցակազմի տարրերից թեկուզ մեկի՝ տվյալ դեպքում հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բացակայությունը ինքնին վկայում է հանցակազմի, ուրեմն և հանցագործության բացակայության մասին: (...)»⁴:

Վճռաբեկ բողոքների հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը.

Վճռաբեկ բողոքները քննվում են հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքոշարադրյալ հիմնավորումներով.

9. ՀՀ գլխավոր դատախազի տեղակալ Դ.Մելքոնյանը և տուժող Լ.Վիրաբյանն իրենց բողոքներում նշել են, որ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտն օրինական և հիմնավորված չէ:

10. Բողոքների հեղինակները, վկայակոչելով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի մի շարք վճիռներ, փաստարկել են, որ անձի մասնավոր կյանքի անձեռնմխելիության իրավունքին միջամտությունը, մի շարք պայմանների պարագայում, քրեական դատավարությունում թույլատրելի է համարվում որպես ապացույց օգտագործել անձի կողմից կատարված ձայնագրությունը: Ուստի, սույն գործի փաստական հանգամանքները դիտարկելով այդ վճիռներում արտահայտած դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ բողոքաբերներն արձանագրել են, որ ստորադաս դատարանի պնդումներն այն մասին, թե ամբաստանյալի հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կատարվել է օրենքի խախտմամբ, առանց դատարանի թույլտվության, ոչ իրավասու անձի կողմից, ինչի արդյունքում խախտվել է անձի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության իրավունքը, անհիմն են և հակասում են Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումներին:

11. Անդրադառնալով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի բացակայության վերաբերյալ ստորադաս դատարանի հետևություններին և վկայակոչելով Վճռաբեկ դատարանի՝ *Վաղդիկ Խաչատրյանի* գործով որոշումը՝ բողոք բերած անձինք գտել են, որ սույն գործով

⁴ Տե՛ս քրեական գործ, հատոր 3, էջեր 61-82:

ամբաստանյալի սպառնալիքները եղել են իրական՝ օբյեկտիվ հիմքեր առաջացնելով տուժողի համար վախենալու հնչեցված սպառնալիքների իրականացումից:

12. Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձինք խնդրել են բեկանել Վերաքննիչ դատարանի՝ 2018 թվականի մայիսի 23-ի որոշումը և օրինական ուժ տալ Առաջին ատյանի դատարանի՝ 2018 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճռին:

Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

13. Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ բողոքարկված դատական ակտը վճռաբեկ վերանայման ենթարկելու նպատակն օրենքի միատեսակ կիրառության ապահովման սահմանադրական գործառույթի իրացումն է: Այդ շրջանակներում մասնավոր անձի կողմից կատարված խոսակցությունների (այդ թվում՝ հեռախոսային) գաղտնի ձայնագրառումը, որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիության կապակցությամբ առկա է իրավունքի զարգացման խնդիր: Ուստի, Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում սույն գործով արտահայտել իրավական դիրքորոշումներ, որոնք կարող են ուղղորդող նշանակություն ունենալ նման գործերով միասնական դատական պրակտիկայի ձևավորման համար:

1. Մասնավոր անձի կողմից հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրառումը.

14. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *առաջին* իրավական հարցը հետևյալն է. հիմնավոր է արդյոք տուժող Լ.Վիրաբյանի կողմից ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառման լազերային սկավառակի զննության արձանագրությունը Վերաքննիչ դատարանի կողմից անթույլատրելի ապացույց ճանաչելն այն պատճառաբանությամբ, որ ձայնագրությունը կատարվել է օրենքի խախտմամբ, առանց դատարանի թույլտվության, ոչ իրավասու անձի կողմից:

15. ՀՀ Սահմանադրության 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «*Պետական և տեղական ինքնակառավարման մարմիններն ու պաշտոնատար անձինք իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով*»:

ՀՀ Սահմանադրության 31-րդ հոդվածի համաձայն՝ «*1. Յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների և հաղորդակցության այլ ձևերի ազատության և գաղտնիության իրավունք*»:

2. Հաղորդակցության ազատությունը և գաղտնիությունը կարող են սահմանափակվել միայն օրենքով՝ պետական անվտանգության, երկրի տնտեսական բարեկեցության, հանցագործությունների կանխման կամ բացահայտման, հասարակական կարգի, առողջության և բարոյականության կամ այլոց հիմնական իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

3. Հաղորդակցության գաղտնիությունը կարող է սահմանափակվել միայն դատարանի որոշմամբ, բացառությամբ երբ դա անհրաժեշտ է պետական անվտանգության պաշտպանության համար և պայմանավորված է հաղորդակցվողների՝ օրենքով սահմանված առանձնահատուկ կարգավիճակով»:

15.1 ՀՀ սահմանադրական դատարանը (այսուհետ՝ նաև Սահմանադրական դատարան), մեկնաբանելով 2005 թվականի փոփոխություններով ՀՀ Սահմանադրությամբ նախատեսված՝ հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության իրավունքն ամրագրող նորմը, նշել է, որ այն նախատեսում է այդ իրավունքի սահմանափակման երեք համաժամանակյա նախապայման՝ ա) օրենքով սահմանված դեպքերում, բ) օրենքով սահմանված կարգով, գ) դատարանի որոշմամբ: Միաժամանակ, Սահմանադրական դատարանն ընդգծել է, որ իրավունքի սահմանափակման օրինականության նկատմամբ դատական վերահսկողության պահանջը նպատակ է հետապնդում կանխել հնարավոր չարաշահումները և պաշտպանել անձին պետական իշխանության մարմինների կողմից նրա անձնական և ընտանեկան կյանքին անհարկի միջամտությունից⁵:

16. ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 14-րդ հոդվածի համաձայն՝ *«1.Յուրաքանչյուր ոք ունի նամակագրության, հեռախոսային խոսակցությունների, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումների գաղտնիության իրավունք: Քրեական դատավարության ընթացքում արգելվում է անձին նշված իրավունքներից ապօրինի զրկելը կամ այդ իրավունքները սահմանափակելը:*

2. Քրեական դատավարության ընթացքում նամակագրության, փոստային, հեռագրական և այլ հաղորդումները վերահսկելը, հեռախոսային խոսակցությունները լսելը կարող են իրականացվել միայն դատարանի որոշմամբ՝ օրենքով սահմանված կարգով»:

16.1 Վճռաբեկ դատարանը Վահագն Խաչատրյանի գործով որոշմամբ իրավական դիրքորոշում է հայտնել այն մասին, որ անձնական կյանքի, այդ թվում՝ հաղորդակցությունների անձեռնմխելիության իրավունքն անձի՝ ՀՀ ներպետական և միջազգային օրենսդրությամբ երաշխավորված կարևոր իրավունքներից է, որը պետք է պաշտպանվի կամայական և անօրինական միջամտությունից⁶:

Անդրադառնալով մասնավոր անձի կողմից կատարված ձայնագրառման արդյունքում ձեռք բերված ապացույցի թույլատրելիության հարցին՝ Վճռաբեկ դատարանը Մելինե Մարգարյանի գործով գտել է, որ քննության ընթացքում վարույթն իրականացնող մարմինն ներկայացված և տուժողի ամուսնու կողմից կատարված՝ տուժողի և ամբաստանյալի միջև տեղի ունեցած խոսակցության ձայնագրառումը պարունակող լազերային սկավառակը ձեռք է բերվել քրեադատավարական օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ: Մասնավորապես, տուժողի և ամբաստանյալի խոսակցությունների լսման և ձայնագրառման միջնորդություն դատարան չի ներկայացվել, դատարանը համապատասխան որոշում չի կայացրել: Լազերային սկավառակը վարույթն իրականացնող մարմինն է ներկայացրել տուժողը, ով հայտնել է, որ ձայնագրառումը կատարվել է իր ամուսնու կողմից: Այսինքն՝ նշված փաստական տվյալը ձեռք է բերվել տվյալ քրեական գործով քրեական դատավարություն իրականացնելու, համապատասխան

⁵ Տե՛ս ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2010 թվականի նոյեմբերի 23-ի թիվ ՍԴՈ-926 որոշման 5-րդ կետը:

⁶ Տե՛ս Վահագն Խաչատրյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԵԿԴ/0666/10/11 որոշման 13-րդ կետը:

քննչական կամ այլ դատավարական գործողություն կատարելու իրավունք չունեցող անձի կողմից՝ անձանց հաղորդակցվելու ձայնագրառման քրեադատավարական կարգի էական խախտմամբ: Արդյունքում, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգել է, որ նշված ձայնագրառման փորձաքննության եզրակացությունը թույլատրելի ապացույց չէ, քանի որ դրա հիմքում ընկած փաստական տվյալը՝ լազերային սկավառակի բովանդակությունը կազմող տեղեկատվությունը, ձեռք է բերվել օրենքի պահանջների խախտմամբ, իսկ օրենքի խախտմամբ ձեռք բերված ապացույցների օգտագործման սահմանադրական արգելքը վերաբերում է նաև դրանցից բխող ապացույցներին⁷:

Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում ընդգծել, որ վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումներն արտահայտվել են այդ գործին բնորոշ այնպիսի փաստական հանգամանքների պայմաններում, ինչպիսիք են՝

- հեռախոսային խոսակցության ձայնագրության բովանդակությունը, ըստ ամբաստանյալի, եղել է տուժողի հետ ձեռքբերված նախնական պայմանավորվածության արդյունք,

- ձայնագրառումն իրականացվել է ոչ թե իրավահարաբերության անմիջական մասնակցի, այլ երրորդ անձի՝ տուժողի ամուսնու կողմից⁸:

17. «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ նաև Եվրոպական կոնվենցիա) 8-րդ հոդվածի համաձայն՝ «1. Յուրաքանչյուր ոք ունի իր անձնական ու ընդհանրական կյանքի, բնակարանի և նամակագրության նկատմամբ հարգանքի իրավունք:

2. Չի թույլատրվում պետական մարմինների միջամտությունն այդ իրավունքի իրականացմանը, բացառությամբ այն դեպքերի, երբ դա նախատեսված է օրենքով և անհրաժեշտ է ժողովրդավարական հասարակությունում՝ ի շահ պետական անվտանգության, հասարակական կարգի կամ երկրի տնտեսական բարեկեցության, ինչպես նաև անկարգությունների կամ հանցագործությունների կանխման, առողջության կամ բարոյականության պաշտպանության կամ այլ անձանց իրավունքների և ազատությունների պաշտպանության նպատակով:

17.1 Վերոնշյալ երաշխիքի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը՝

- *Schenk v. Switzerland* գործով գտել է, որ մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրության հիման վրա դիմումատուի դատապարտումը չի հանգեցրել Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի խախտման: Այդ ձայնագրությունը, որով հիմնավորվել էր դիմումատուի կողմից կնոջ սպանության դրդչության փորձի կատարումը, ներկայացվել էր քննիչին և հետագայում օգտագործվել դատարանում՝ մերժելով ձայներիզը գործի նյութերից հեռացնելու մասին դիմումատուի պահանջը: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, Եվրոպական կոնվենցիայի խախտման բացակայություն

⁷ Տե՛ս *Մելինե Սարգսյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2012 թվականի նոյեմբերի 1-ի թիվ ԵԿԴ/0081/01/11 որոշման 30-րդ կետը:

⁸ Տե՛ս http://datalex.am/?app=AppCaseSearch&case_id=14355223812276664:

արձանագրելիս, ի թիվս այլնի, հաշվի է առել, որ՝ ա) դիմումատուն հնարավորություն է ունեցել, որից և օգտվել է, ձայնագրությունն ունկնդրելուց հետո վիճարկելու դրա իսկությունը և առարկելու այն որպես ապացույց օգտագործելու դեմ, բ) դիմումատուն դատական քննության սկզբից պահանջել և հասել է նրան, որ քննության առնվեն ձայնագրառողի գործողությունները, գ) դիմումատուի պաշտպանը կարողացել է առաջին ատյանի դատարանում գործի քննության ժամանակ որպես վկա հարցաքննել գաղտնի ձայնագրությունը կատարած անձին, դ) հեռախոսագրույցի ձայնագրությունը մեղադրական դատավճռի միակ ապացույցը չի եղել:

Ապացույցների թվից ձայնագրության բացառման մերժումը կապված է, մասնավորապես, այն բանի հետ, որ առկա են եղել ձայնագրության կապակցությամբ այն կատարած անձի՝ որպես վկա տրված ցուցմունքները: Դատարանը նաև լսել է պաշտպանության կողմի միջնորդությամբ հրավիրված վկաներին: Դատական ակտում ոչ մեկ անգամ ընդգծված է, որ դատարանը, բացի ձայնագրությունից, հիմնվել է նաև այլ ապացույցների վրա, որոնք հիմնավորում էին այդ ձայնագրությունից բխող դիմումատուի մեղավորության մասին եզրահանգումը⁹,

- *Turquin c. France* գործով նշել է, որ օրենքով սահմանված կարգի խախտմամբ ձեռքբերված ապացույցների օգտագործումը դեռևս բավարար չէ քրեական վարույթն անարդար համարելու համար, քանի որ մի կողմից՝ պաշտպանության իրավունքն ապահովված է, ինչը ենթադրում է հնարավորություն՝ վիճարկելու ապացույցի իսկությունը և դրա օգտագործումը դատական քննության ընթացքում, մյուս կողմից՝ անձի դատապարտումը հիմնված է եղել նաև այլ ապացույցների վրա: Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի համոզմամբ, խոսակցության ապօրինի ձայնագրության օգտագործումը չի զրկում մեղադրյալին արդար դատաքննության իրավունքից, նույնիսկ եթե այն ձեռք է բերվել Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածի խախտմամբ:

Միաժամանակ, նույն որոշմամբ Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ընդգծել է, որ **մասնավոր անձի գործողություններն իրավական կարգավորման ենթակա չեն և a priori չեն կարող որակվել որպես դատավարական գործողություններ, այդուհանդերձ դրանք էական դեր ունեն դատավորի համոզմունքի ձևավորման համար**: Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը միաժամանակ փաստել է, որ ներկայացվող ապացույցների թույլատրելիությունը կանոնակարգող իրավական կարգավորումների բացակայությունն ինքնին չի կարող դիտարկվել որպես Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում: Սույն գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ուշադրության է արժանացրել այն, որ դիմումատուն, ում դատապարտման հիմքում դրվել էր իր նախկին կնոջ կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը, չի ժխտել դրա բովանդակությունը, այլ վիճարկել է դրան տրված մեկնաբանությունը: Բացի այդ, դիմումատուն ոչ մեկ անգամ հարցաքննվել է առանց իր համաձայնության իրականացված ձայնագրության առնչությամբ:

⁹ Տե՛ս *Schenk v. Switzerland* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 1988 թվականի հուլիսի 12-ի վճիռը, գանգատ թիվ 10862/84, կետեր 47-49:

Նա հնարավորություն է ունեցել մինչդատական և դատական վարույթների ժամանակ արտահայտելու իր դիրքորոշումը ձայնագրության վերաբերյալ: Բացի այդ, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն ուշադրության է արժանացրել այն փաստը, որ քննարկվող ձայնագրությունը **չի հանդիսացել միակ ապացույցը՝ վերապահված դատարանի սուվերեն գնահատականին**: Նման պայմաններում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը մերժել է ներկայացված գանգատը վարույթ ընդունելը¹⁰,

- *Van Vondel v. The Netherlands* գործով գտել է, որ գրուցակցի կողմից անձնական (հեռախոսային) խոսակցությունների ձայնագրառումը և նման ձայնագրության գաղտնի օգտագործումը *per se* չի խախտում Եվրոպական կոնվենցիայի 8-րդ հոդվածը, եթե այն արվել է անձնական միջոցներով, սակայն դա իր բնույթով պետք է տարբերակվի անհատի կողմից պաշտոնական՝ քրեական կամ այլ քննության ենթատեքստում և վերջինիս համար քննությունն իրականացնող պաշտոնատար անձանց լռելյայն համաձայնությամբ և տեխնիկական աջակցությամբ հաղորդագրությունները գաղտնի վերահսկելուց և ձայնագրելուց: Սույն գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ թեև ձայնագրառողի կողմից դիմողի զրույցների ձայնագրությունը կատարվել է կամավոր հիմունքներով և սեփական նպատակներով (իր ցուցմունքների արժանահավատությունը ցույց տալու և անձնական անվտանգության նկատառումներով), սակայն սարքավորումները տրամադրվել են իշխանությունների կողմից, ովքեր հրահանգներ են տվել՝ կապված այն հանգամանքի հետ, թե ինչ տեղեկություն է անհրաժեշտ ստանալ դիմողից¹¹,

- *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine* գործով ընդունելի չի համարել ներպետական դատական ատյանների կողմից **խոսակցության ձայնագրությունը գնահատման չենթարկելը**, որին հղում էր կատարելու դիմումատուն: Մասնավորապես, նշված ձայնագրությամբ դիմումատուի դատապարտման համար առանցքային վկան իբրև խոստովանել էր, որ զրպարտել է իրեն ոստիկանության աշխատակիցների ճնշումների ներքո: Նման պայմաններում, Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, ի թիվս այլնի, նշել է, որ ներպետական դատարանը հիմք է ընդունել վկայի մերկացնող ցուցմունքները՝ անտեսելով կոնկրետ և գործին վերաբերող փաստերը, որոնք կարող էին կասկածի տակ դնել դրանց արժանահավատությունը և ճշգրտությունը, բացի այդ, համոզիչ կերպով չի հաստատվել, որ վկան այդ ցուցմունքները տվել է իր կամքով և այն, որ ինքն այդ մասին պնդել է դատարանում, կարող է վկայել շարունակվող ճնշումների մասին: Նման պայմաններում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն արձանագրել է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի խախտում¹²:

18. Նախորդ կետում վկայակոչված՝ Մարդու իրավունքների եվրոպական դա-

¹⁰ Տե՛ս *Turquin c. France* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2002 թվականի հունվարի 24-ի որոշումը, գանգատ թիվ 43467/98:

¹¹ Տե՛ս *Van Vondel v. The Netherlands* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2007 թվականի հոկտեմբերի 25-ի վճիռը, գանգատ թիվ 38258/03, կետ 49:

¹² Տե՛ս *Nechiporuk and Yonkalo v. Ukraine* գործով Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի՝ 2011 ապրիլի 21-ի վճիռը, գանգատ թիվ 42310/04, կետեր 276-281:

տարանի իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն որոշման 16.1-րդ կետում մեջբերված՝ *Մելինե Մարգարյանի* գործով արտահայտված իրավական դիրքորոշումներն անհրաժեշտ է վերանայել և զարգացնել՝ ներքոշարադրյալ սահմաններում.

Մասնավորապես, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մասնավոր անձանց կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը չպետք է նույնացնել քրեական հետապնդման մարմինների կողմից քրեադատավարական ճանապարհով անձի հաղորդակցության վերահսկման, այդ թվում՝ նրանց իրազեկվածությամբ՝ քրեական կամ այլ պաշտոնական քննության համատեքստում համագործակցող անձանց կողմից իրականացված ձայնագրառման հետ, և դրանց համար սահմանված չափանիշները մեխանիկորեն կիրառել մասնավոր անձանց կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցությունների ձայնագրության նկատմամբ: Այսինքն, ի տարբերություն մասնավոր անձանց, որոնց գործողությունները, ինչպես նշել է Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը, ենթակա չեն իրավական կարգավորման և չեն կարող որակվել որպես դատավարական գործողություններ, քրեական վարույթի հանրային մասնակիցները, հանրային շահի պաշտպանությունն ապահովելու իրենց գործառույթի շրջանակներում, անձի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիությունը կարող են սահմանափակել բացառապես օրենքով սահմանված դեպքերում, օրենքով սահմանված կարգով և դատարանի որոշմամբ: Նշված չափանիշները ենթակա են վերագրման պետական իշխանության մարմիններին, ովքեր, ի տարբերություն մասնավոր անձանց, իրավասու են կատարելու միայն այնպիսի գործողություններ, որոնց համար լիազորված են Սահմանադրությամբ կամ օրենքներով: Ուստի, նշված չափանիշները նպատակ են հետապնդում կանխելու պետական իշխանության մարմինների հնարավոր չարաշահումները և պաշտպանելու անձի անձնական ու ընտանեկան կյանքն անհարկի միջամտությունից:

Վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումների հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը որպես ապացույց ճանաչելու և քրեական դատավարությունում օգտագործելու հնարավորությունը գնահատելիս քրեադատավարական կարգավորումները չպետք է մեկնաբանվեն չափազանց ձևականացված: Այսինքն՝ հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը մասնավոր անձի կողմից կատարելն ինքնին չպետք է դիտարկվի որպես անվերապահ հիմք՝ դրա օգտագործումը քրեական դատավարությունում բացառելու համար: Այլ կերպ, ձայնագրությունը մասնավոր անձի կողմից կատարած լինելու հանգամանքը չի կարող գնահատվել որպես դատավարական այնպիսի խախտում, որի նկատմամբ կիրառելի կլինեն քրեական հետապնդման մարմիններին վերագրվող պահանջները և որն անվերապահորեն կվկայի այն որպես ապացույց ճանաչելու անթույլատրելիության մասին:

18.1 Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում սահմանել այն հակակշռող գործոնները, որոնք իրավակիրառողները պետք է գնահատեն մասնավոր անձի կողմից օրենքով չկանոնակարգված եղանակով կատարված

հեռախոսային խոսակցության ծայնագրության՝ որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիությունն ըստ յուրաքանչյուր գործի փաստական հանգամանքների որոշելիս: Մասնավորապես.

- հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառման իրականացման պայմանները.

Անհրաժեշտ է գնահատման ենթարկել այն հանգամանքները, որոնց պարագայում իրականացվել է հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառումը: Այս առումով առանցքային նշանակություն ունի այն, թե արդյո՞ք հաղորդակցվող անձը ողջամտորեն ուներ կամ կարող էր ունենալ իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության լեզգիտիմ ակնկալիք: Այսինքն՝ անձի գտնվելու վայրից (օրինակ՝ հասարակական վայրում կամ մասնավոր տարածքում գտնվելը), այդ վայրում հնարավոր տեխնիկական սպասարկման միջոցների առկայությունից (օրինակ՝ տեսաձայնագրող սարքերի հսկողության ներքո գրուցելը), հեռախոսագանգի նպատակից (օրինակ՝ անանուն, գործնական կամ անձնական բնույթի գրույց գրույց ունենալը), ծայնագրված լինելու կամահայտնությունից (օրինակ՝ ծայնագրված լինելուն համաձայնվելը կամ հրաժարվելը) և մասնավոր կյանքի գաղտնիության երաշխիքից օգտվելու մասին վկայող այլ հանգամանքներից ելնելով պետք է պարզել, թե անձը կարո՞ղ էր «պահանջել մեկուսացում» և ողջամտորեն ակնկալել, որ գտնվում է անձնական կյանքի տիրույթում: Նշված երաշխիքի լեզգիտիմ ակնկալիքի առկայության պայմաններում միայն կարող է քննարկման առարկա դարձվել դրա սահմանափակման իրավաչափության հարցը,

- հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառմամբ անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացված միջամտության բնույթը.

Հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառմամբ անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացված միջամտության իրավաչափությունը գնահատման ենթարկելու համար էական նշանակություն ունի այն իրավունքների շրջանակի պարզումը, որոնք շոշափվել են իրականացված գաղտնի ծայնագրությամբ: Մասնավորապես, պետք է հստակեցնել, թե իրականացված ծայնագրառմամբ անձի իրավունքն է միջամտության ենթարկվել, այն է՝ մասնավոր և ընտանեկան կյանքի, հաղորդակցության ազատության և գաղտնիության, անձնական տվյալների պաշտպանության, պատվի ու բարի համբավի անձեռնմխելիության, թե՛ ՀՀ Սահմանադրության 2-րդ գլխով նախատեսված այլ հիմնական իրավունքները:

- հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառման նպատակը.

Մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառումը որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը որոշելիս պետք է գնահատման ենթարկել ծայնագրության իրականացման նպատակը: Այսպես, կատարված ծայնագրառումը պետք է հետապնդած լինի իրավաչափ նպատակ, այն է՝ պաշտպանելու անձի իրավունքներն ու օրինական շահերը, ուղղված լինի հակաիրավական վարքագծի կանխմանը, բացահայտմանը և նշանակալի մասնավոր շահերը (“*significant private interest*”) պաշտպանելուն: Միաժամանակ, հարկ է նշել, որ որպես իրավաչափ նպատակ կարող է դիտարկվել նաև մասնավոր անձի կողմից հեռախոսային խոսակցության ծայնագրառումն

անձի անմեղությունը կամ այլուրեքությունն ապացուցելու համար: Այլ կերպ, հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կարող է արդարացված համարվել, եթե հետապնդել է անձի իրավական պաշտպանությունն ապահովելու նպատակ,

- հանրային և մասնավոր շահերի հարաբերակցությունը.

Մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը որոշելիս առանցքային նշանակություն ունի մրցակցող շահերի, այն է՝ մի կողմից՝ հաղորդակցվող անձի մասնավոր կյանքի գաղտնիության իրավունքի և մյուս կողմից՝ հանցագործության կանխման, բացահայտման հանրային շահի հարաբերակցության գնահատումը: Այդ համատեքստում Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ հանրային շահի պաշտպանության տեսանկյունից անձի իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության անհրաժեշտությունը պետք է լինի առավել ծանրակշիռ և գերակայի այլ անձի իրավունքների նկատմամբ օրենքով կանոնակարգված ընթացակարգերի կիրառմամբ միջամտություն իրականացնելու անհրաժեշտությանը:

Այսինքն՝ անհրաժեշտ է պարզել, թե արդյո՞ք ընտրված միջոցը՝ հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը, արդարացված էր սպառնացող վտանգի բնույթին և հետևանքներին համապատասխան այն կանխելու, չեզոքացնելու կամ բացահայտելու համար ու ունե՞ր ծանրակշիռ արդարացում (“weighty justification”): Այս առումով հատկանշական կարող են լինել անձի կյանքին և առողջությանը սպառնացող իրական վտանգի, ահաբեկչության, շորթման, պատանդ վերցնելու, խոշտանգման, թրաֆիքինգի կամ դրանց համարժեք հանրային վտանգավորություն ներկայացնող այլ դեպքերում հեռախոսային խոսակցության ձայնագրման միջոցով մասնավոր անձի կողմից իրավունքների և օրինական շահերի պաշտպանության իրականացումը:

Միաժամանակ, մրցակցող շահերի միջև հարաբերակցությունը գնահատելիս, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում նաև այն, թե արդյո՞ք գործի փաստական հանգամանքների համատեքստում ողջամտորեն բացակայել են այլընտրանքային՝ անձի իրավունքների նկատմամբ նվազ միջամտության միջոցների կիրառմամբ հետապնդվող նպատակին հասնելու հնարավորությունները:

Վերոգրյալի հետ մեկտեղ, Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում ընդգծել, որ լիարժեք մասնավորության լեգիտիմ ակնկալիքի դեպքում, երբ խոսակցությունն առնչվում է խորապես անձնական բնույթ կրող տեղեկություններին (օրինակ՝ ինտիմ բնույթի), պաշտպանվող հանրային շահի կշիռը պետք է լինի առավել բարձր՝ արդարացնելով որպես իրավական պաշտպանության վերջին միջոց (*last resort*) հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը,

- հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառման շարժառիթները.

Այս առումով կարևոր նշանակություն ունի հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառման դրդապատճառների ուսումնասիրությունը: Մասնավորապես, անհրաժեշտ է որոշել, թե արդյո՞ք անձը հեռախոսային խոսակցությունը ձայնագրելիս գործել է բարեխղճորեն, թե չարամիտ դիտավորությամբ: Որպես այդպիսին, դրանք ենթակա են գնահատման ըստ յուրաքանչյուր գործի փաստական հան-

գամանքների՝ համակողմանի և օբյեկտիվ ուսումնասիրման ենթարկելով ձայնագրառողի վարքագիծը: Չարամիտ դիտավորության մասին կարող է վկայել այն, որ անձը հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կանխամտածված կատարած լինի խաբեության կամ հաղորդակցվողի վստահությունը չարաշահելու միջոցով՝ ներկայացնելով խոսակցության հիմնական բովանդակությունից կտրված, օբյեկտիվ իրականությունը խեղաթյուրող տեղեկատվություն: Ձայնագրառողը չպետք է նպաստած լինի հեռախոսային խոսակցության բովանդակության ձևավորմանը՝ սադրելով, դրդելով այլ անձի՝ իր համար «բարենպաստ» տեղեկատվություն հայտնել: Միաժամանակ, ներկայացված ձայնագրառման ամբողջականության այնպիսի խախտումը, մոնտաժումը կամ փոփոխությունը, որը ողջամտորեն կարող է խեղաթյուրել խոսակցության բովանդակությունը, ևս կարող է վկայել ձայնագրառողի չարամիտ դիտավորության մասին,

- հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառման սուբյեկտը.

Ձայնագրությունը որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը գնահատելիս իրավակիրառողները պետք է ուշադրություն դարձնեն նաև այն հանգամանքին, թե ում կողմից է այն կատարվել՝ հեռախոսային խոսակցության անմիջական մասնակցի, թե երրորդ անձի: Վերջին դեպքում որպես բացառիկ միջոց հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կարող է արդարացվել հանրային շահի, իրավական պաշտպանության առարկայի կարևորությամբ,

- հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը քրեական վարույթի ընթացքում.

Մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորությունը որոշելիս էական նշանակություն ունի այն հանգամանքը, թե ձայնագրությունն իրականացվել է մինչև քրեական վարույթի սկսվելը, թե դրանից հետո: Գործող քրեադատավարական մոդելի պայմաններում քրեական վարույթով ապացույցների հավաքման ծանրակշիռ դերը վերապահված է քրեական հետապնդման մարմիններին, ովքեր, օժտված լինելով համապատասխան քրեադատավարական գործիքակազմով և պետաիշխանական լիազորություններով, իրավասու են գործի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքների բացահայտման նպատակով սահմանափակել անձի հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը: Ուստի, հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը չպետք է կրի անձի մեղադրանքը հիմնավորելու համար քրեական վարույթին զուգահեռ գործով ապացույց ձեռքբերելու դատավարական նպատակ: Նշվածը գնահատելիս էական նշանակություն կարող է ունենալ նաև ձայնագրառողի հնարավոր նախաձեռնողականության դրսևորումը: Մասնավորապես, պետք է պարզվի, թե արդյո՞ք խոսակցությունը կայացել է ձայնագրառողի ակտիվ, նախապես ծրագրված գործողությունների արդյունքում, թե նվազագույն ողջամիտ ջանքերի գործադրմամբ:

Միաժամանակ, քրեական վարույթի ընթացքում կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունն օգտագործելու հնարավորությունը որոշելիս, մրցակցող շահերի տեսանկյունից, կարևոր նշանակություն կարող է ունենալ նաև ձայնագրառողի իրավունքների նկատմամբ իրականացվող ոտնձգության շարու-

նակականության գնահատումը:

18.2 Արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանությունը հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը որպես ապացույց օգտագործելիս.

Հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը քրեական դատավարությունում որպես ապացույց օգտագործելիս Վճռաբեկ դատարանը կարևոր է համարում նաև հաղորդակցության գաղտնիության իրավունքը կրողի արդար դատաքննության իրավունքի պաշտպանության անհրաժեշտությունը: Մասնավորապես, հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը որպես անձի մեղադրանքը հիմնավորող ապացույց օգտագործելու դեպքում, վերջինիս համար պետք է երաշխավորված լինի այդ ձայնագրության բովանդակությունը, դրա իսկությունը մրցակցային դատավարության պայմաններում վիճարկելու, ձայնագրառողին հակընդդեմ հարցման ենթարկելու հնարավորությունը:

Ավելին, սույն որոշման 17.1-րդ կետում մեջբերված Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների հաշվառմամբ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ արդար դատաքննության իրավունքի համատեքստում կարևոր նշանակություն ունի նաև այն հանգամանքը, թե արդյո՞ք հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունն անձի մեղադրանքը հիմնավորող միակ կամ վճռորոշ ապացույցն է, թե ոչ¹³: Այլ կերպ, քրեական վարույթի ընդհանուր առմամբ արդարացիությունը գնահատելու համար առանցքային նշանակություն ունի այն, թե գործով ձևավորված ապացուցողական գամբյուղում առկա այլ ապացույցներով արդյո՞ք հնարավոր է ստուգել հեռախոսային խոսակցության բովանդակությունը:

19. Այսպիսով, ամփոփելով վերոնշյալ իրավական դիրքորոշումները, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը որպես ապացույց օգտագործելու թույլատրելիությունը գնահատելիս՝ պետք է հաշվի առնվեն ձայնագրության կատարման օբյեկտիվ և սուբյեկտիվ հանգամանքները, մասնավորապես այն, թե՝

- արդյո՞ք ձայնագրությունը կատարվել է քրեական հետապնդման մարմինների իրազեկվածությամբ, տրամադրված տեխնիկական միջոցներով, պաշտոնական քննության շրջանակներում,
- անձը, ում հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցությունը ձայնագրառվել է, ողջամտորեն ունե՞ր կամ կարո՞ղ էր ունենալ իր մասնավոր կյանքի գաղտնիության լեգիտիմ ակնկալիք,
- արդյո՞ք հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառմամբ անձի իրավունքների նկատմամբ իրականացվել է միջամտություն,
- հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառմամբ անձի դր իրավունքների նկատմամբ է իրականացվել միջամտություն,
- արդյո՞ք ձայնագրառման կատարումը հետապնդել է իրավաչափ նպատակ,

¹³ Այս առումով կիրառելի է Եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «դ» ենթակետով սահմանված՝ միակ կամ վճռորոշ ապացույցի որոշման կանոնը, որի մասին մանրամասն տե՛ս *Արտուրոշ Ղուլյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի՝ 2018 թվականի նոյեմբերի 15-ի թիվ SՂ2/0037/01/15 որոշման 17.1-րդ կետը:

- արդյո՞ք հետապնդվող նպատակը եղել է առավել ծանրակշիռ և գերակայել է արդյո՞ք անձի իրավունքների նկատմամբ օրենքով կանոնակարգված ընթացակարգերի կիրառմամբ միջամտություն իրականացնելու անհրաժեշտությանը,
- արդյո՞ք բացակայել է այլընտրանքային՝ անձի իրավունքների նկատմամբ նվազ միջամտության միջոցների կիրառմամբ հետապնդվող նպատակին հասնելու հնարավորությունը,
- արդյո՞ք անձը գործել է բարեխղճորեն, թե չարամիտ դիտավորությամբ,
- արդյո՞ք ձայնագրառումը կատարվել է հեռախոսային խոսակցության անմիջական մասնակցի, թե երրորդ անձի կողմից,
- արդյո՞ք ձայնագրառումը կատարվել է մինչև քրեական վարույթ սկսելը, թե դրանից հետո:

Միաժամանակ, քրեական վարույթի ընդհանուր առմամբ արդարացիությունը գնահատելու առումով պետք է հաշվի առնվի այն, թե՛

- արդյո՞ք ամբաստանյալը հնարավորություն է ունեցել մրցակցային դատավարության պայմաններում վիճարկելու հեռախոսային խոսակցության ձայնագրության բովանդակությունը, դրա իսկությունը և հարցման ենթարկելու ձայնագրառողին,
- արդյո՞ք ձայնագրությունն անձի մեղավորությունը ենթադրյալ հանցանքի կատարման մեջ հիմնավորող միակ կամ վճռորոշ ապացույցն է, թե դրա բովանդակությունը կարելի է նաև հաստատել ապացուցողական զամբյուղում ներառված այլ ապացույցներով:

Ամփոփելով վերոգրյալը, Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ մասնավոր անձի կողմից քրեական վարույթն իրականացնող մարմնին ներկայացված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կարող է ճանաչվել որպես ապացույց՝ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 104-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 9-րդ կետով նախատեսված այլ փաստաթուղթ, և ենթարկվել իրավական գնահատման՝ ըստ անհրաժեշտության նաև հիմք հանդիսանալով քննչական կամ այլ դատավարական գործողությունների կատարման համար:

20. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից երևում է, որ՝

- Առաջին ատյանի դատարանը, 2018 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճռով Վ.Մխիթարյանին մեղավոր ճանաչելով ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցանքի կատարման մեջ, ի թիվս այլնի, հիմքում դրել է նաև տուժողի կողմից ամբաստանյալի հետ ունեցած հաղորդակցության ձայնագրառումը պարունակող և որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված սկավառակի զննության արձանագրությունը¹⁴,

- Վերաքննիչ դատարանը 2018 թվականի մայիսի 23-ի որոշմամբ փաստել է, որ քրեական գործի նյութերում առկա՝ որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված սկավառակի զննության արձանագրության համաձայն՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 21-ին՝ ժամը 18:30-ի սահմաններում, Վ.Մխիթարյանը զանգահարել է Լ.Վիրաբյանին և երեխային տեսակցելն արգելելու պատճառով մի քանի անգամ սպանության սպառնալիքներ տվել նրան և մորը: Լ.Վիրաբյանը ձայնագրառել

¹⁴ Տե՛ս սույն որոշման 6-րդ կետը:

է խոսակցությունը հեռախոսով, որի մասին Վ.Մխիթարյանին չի տեղեկացրել: Այնուհետև հեռախոսը, որում առկա է եղել այդ ձայնագրառումը, ներկայացրել է հետաքննիչին, ով այն տեղափոխել է սկավառակի վրա, փաթեթավորել, կնիքել և կցել է առարկա ներկայացնելու և վերցնելու մասին արձանագրությանը: Այնուհետև, քրեական գործ հարուցելուց հետո, քննիչը զննել է սկավառակը, կազմել է զննության մասին արձանագրություն, վերջինը որպես այլ փաստաթուղթ ճանաչելով ապացույց՝ դրել է մեղադրական եզրակացության հիմքում: Նշվածի պայմաններում Վերաքննիչ դատարանը Վ.Մխիթարյանին արդարացրել է մեղսագրված արարքում՝ գտնելով, որ որպես այլ փաստաթուղթ ապացույց ճանաչված սկավառակի զննության արձանագրությունն անթույլատրելի ապացույց է, քանի որ հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը կատարվել է օրենքի խախտմամբ, առանց դատարանի թույլտվության, ոչ իրավասու անձի կողմից, ինչը խախտել է Վ.Մխիթարյանի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության իրավունքը: Վերաքննիչ դատարանը հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառման սկավառակը զննելու մասին արձանագրությունը դիտարկել է որպես անթույլատրելի ապացույց՝ «թունավոր ծառի պտուղների» տեսության համաձայն և հանել մեղադրանքի հիմքում դրված ապացույցների շարքից: Արդյունքում, Վերաքննիչ դատարանը գտել է, որ գործով ձեռքբերված ապացույցները բավարար չեն հանգեցնելու այն հետևության, որ հանցագործության դեպք տեղի է ունեցել¹⁵:

21. Սույն որոշման նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները զնահատելով սույն որոշման 18-18.1-րդ կետերում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ տուժող Լ.Վիրաբյանի կողմից ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը ոչ իրավաչափ չէր կարող ճանաչվել միայն այն պատճառով, որ կատարվել էր մասնավոր անձի կողմից:

Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանը հարկ է համարում նշել, որ սույն գործով տուժող Լ.Վիրաբյանի կողմից ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը որպես ապացույց ճանաչված չի եղել: Մասնավորապես, քննիչը զննել է հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը պարունակող սկավառակը, կազմել համապատասխան արձանագրություն, որը որպես այլ փաստաթուղթ ճանաչելով ապացույց՝ դրել է մեղադրական եզրակացության հիմքում: Մինչդեռ, զննության արձանագրությունը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 121-րդ հոդվածի համաձայն՝ ինքնուրույն ապացույցի տեսակ է, որը սույն գործով այլ փաստաթուղթ չպետք է ճանաչվեր: Վճռաբեկ դատարանը, վերահաստատելով *Ալեքսեյ Մկրտչյանի* գործով արտահայտած իրավական դիրքորոշումը, փաստում է, որ այլ փաստաթղթին ապացույցի կարգավիճակ ձեռք բերելու համար որևէ քննչական գործողության կատարում չի պահանջվում. անհրաժեշտ է կոնկրետ փաստաթուղթն ապացույց ճանաչելու և գործի նյութերին կցելու մասին որոշման ընդունում¹⁶:

¹⁵ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

¹⁶ Տե՛ս *Ալեքսեյ Մկրտչյանի* գործով Վճռաբեկ դատարանի 2009 թվականի փետրվարի 17-ի թիվ ՎԲ-01/09 որոշումը, կետ 27:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ տուժող Լ.Վիրաբյանի կողմից ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցության ձայնագրությունը, սույն որոշմամբ սահմանված չափանիշներին համապատասխանելու դեպքում, կարող էր ճանաչվել որպես այլ փաստաթուղթ և ենթարկվել իրավական գնահատականի՝ գործով ձեռքբերված այլ ապացույցների հետ համակցության մեջ: Ընդ որում, հաշվի առնելով, որ Վերաքննիչ դատարանի կողմից նշված՝ անձի հեռախոսային խոսակցությունների գաղտնիության սահմանափակման չափանիշները՝ օրենքով սահմանված դեպքերում, օրենքով սահմանված կարգով և դատարանի որոշմամբ իրականացնելու վերաբերյալ, ենթակա են վերագրման միայն պետական իշխանության մարմիններին, ուստի դրանք չէին կարող կիրառվել մասնավոր անձի կողմից կատարված հեռախոսային խոսակցության ձայնագրության իրավաչափությունը գնահատելիս:

Հետևաբար, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տուժող Լ.Վիրաբյանի կողմից ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի հետ ունեցած հեռախոսային խոսակցության ձայնագրուման լազերային սկավառակի գննության արձանագրությունը Վերաքննիչ դատարանի կողմից անթույլատրելի ապացույց ճանաչելն այն պատճառաբանությամբ, որ ձայնագրությունը կատարվել է օրենքի խախտմամբ, առանց դատարանի թույլտվության, ոչ իրավասու անձի կողմից, հիմնավոր չէ:

II. Սպանության սպառնալիքը.

22. Սույն գործով Վճռաբեկ դատարանի առջև բարձրացված *երկրորդ* իրավական հարցը հետևյալն է. Վ.Մխիթարյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բացակայությունը հաստատելիս արդյո՞ք Վերաքննիչ դատարանը լիարժեք իրավական գնահատականի է արժանացրել ենթադրյալ հանցանքի կատարման օբյեկտիվ իրադրությունը:

23. ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «*Սպանության (...) սպառնալիքը, եթե այդ սպառնալիքն իրականացնելու իրական վրանգ է եղել (...)*»:

24. Մեկնաբանելով վերը վկայակոչված հանցակազմի դիսպոզիցիան՝ Վճռաբեկ դատարանը *Վլադիկ Խաչատրյանի* գործով որոշմամբ ձևավորել է հետևյալ իրավական դիրքորոշումը. «*(...) Քննարկվող հանցակազմի պարտադիր հստականիշներից են սպառնալիքի կոնկրետությունը և իրական լինելը: Տվյալ դեպքում կոնկրետությունը ենթադրում է այն հանգամանքի հստակեցում, թե ինչպիսի վնաս է սպառնում պատճառել հանցավորը՝ սպանել, առողջությանը ծանր վնաս պատճառել, թե խոշոր չափի գույքային վնաս հասցնել: Ընդ որում, սպառնալիքի իրականացման եղանակների մասին հայտարարելը արարքի որակման համար նույնպես նշանակություն չունի:*

Սպառնալիքն իրական է համարվում այն դեպքում, երբ տուժողը բավարար հիմքեր է ունենում վախենալու դրա իրականացումից: Այլ կերպ ասած՝ տուժողը պետք է կարծի, որ սպառնալիքի իրականացումը հնարավոր է: Միևնույն ժամանակ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ թեև սպառնալիքի իրական լի-

ենը հավասարելու համար տուժողի սուբյեկտիվ ընկալման գնահատումը կարևոր է, սակայն արարքի որակման համար այն ածանցյալ նշանակություն ունի, առաջնայինն օբյեկտիվ իրադրության գնահատումն է: Հնարավոր են դեպքեր, երբ օբյեկտիվ իրադրությունը հիմք չի տալիս սպառնալիքն իրական գնահատելու համար, սակայն անձն իր հոգեկան լարված վիճակի, հոգեկան առանձնահատկությունների կամ այլ պատճառներով իրականությունը խեղաթյուրված է ընկալում՝ կարծելով, թե սպառնալիքն իրական է: Օբյեկտիվ իրադրության գնահատումը ենթադրում է, որ անհրաժեշտ է հաշվի առնել այնպիսի հանգամանքներ, ինչպիսիք են սպառնալիքի բովանդակությունը, սպառնալիք տալու եղանակը, դեպքի վայրը, ժամանակը, հանցավորի և տուժողի միջև հարաբերությունների բնույթը, հանցավորի անձը և այլն: Հետևաբար սպառնալիքի իրական լինելու հարցը յուրաքանչյուր կոնկրետ դեպքում պետք է լուծվի՝ գործի բոլոր հանգամանքները, այդ թվում՝ տուժողի սուբյեկտիվ ընկալումը հաշվի առնելով (...)¹⁷:

25. Սույն գործի նյութերի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ՝

- Վ.Մխիթարյանին մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով այն բանի համար, որ նա կնոջ՝ Լ.Վիրաբյանի հետ ունենալով թշնամական հարաբերություններ, 2017 թվականի նոյեմբերի 21-ին՝ ժամը 18:15-ի սահմաններում, զանգահարել է նրան և իրենց երեխային մշտապես տեսակցելն արգելելու և այդ հարցը դատական կարգով լուծելու առաջարկից զայրացած՝ սպառնացել է նույն օրը «խփել»՝ սպանել Լ.Վիրաբյանին, իսկ հաջորդ օրը՝ Վանաձոր քաղաքի հրապարակում, կտրել մոր՝ Ս.Մարգարյանի կոկորդը՝ սպանել նաև նրան: 2017 թվականի նոյեմբերի 22-ին՝ ժամը 14:30-ի սահմաններում, երբ Վ.Մխիթարյանը ժամանել է Լ.Վիրաբյանի բնակության վայր և սկսել թակել դուռն ու պահանջել բացել այն՝ ստեղծելով սպառնալիքներն իրականացնելու իրական վտանգ, այդ սպառնալիքները՝ կապված վերոգրյալ հանգամանքների հետ, Լ.Վիրաբյանի մոտ ընկալվել են իրական՝ առաջացրել վախ, տագնապ, իր անվտանգության համար անհանգստության զգացում և նա ահազանգել է ոստիկանություն, որից հետո Վ.Մխիթարյանը դադարեցրել է իր գործողությունները¹⁸,

- Առաջին ատյանի դատարանը 2018 թվականի փետրվարի 21-ի դատավճռով Վ.Մխիթարյանին մեղավոր է ճանաչել առաջադրված մեղադրանքում¹⁹,

- Վերաքննիչ դատարանը 2018 թվականի մայիսի 23-ի որոշմամբ Վ.Մխիթարյանին առաջադրված մեղադրանքում ճանաչել է անմեղ՝ հանցակազմի բացակայության հիմքով: Վերաքննիչ դատարանը եզրահանգել է, որ տվյալ դեպքում օբյեկտիվ հիմքեր չկան ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի կողմից հեռախոսով, Արևաշող գյուղից Վանաձոր քաղաքում գտնվող նախկին կնոջ և զոքանչի հասցեին հնչեցրած սպանության սպառնալիքներն իրական գնահատելու համար, տուժողը ամբաստանյալի հետ ունեցած բացասական հարաբերությունների, այդ հարաբերությունների ֆոնի վրա ձևավորված իր հոգեկան լարված վիճա-

¹⁷ Տե՛ս Վլադիկ Խաչատրյանի գործով Վճռաբեկ դատարանի 2012 թվականի հունիսի 8-ի թիվ ԿԴ1/0025/01/11 որոշումը, կետ 18:

¹⁸ Տե՛ս սույն որոշման 5-րդ կետը:

¹⁹ Տե՛ս սույն որոշման 7-րդ կետը:

կի պատճառով իրականությունը խեղաթյուրված է ընկալել, կարծիք հայտնելով, թե սպառնալիքն իրական է եղել: Վերաքննիչ դատարանը նման եզրահանգման հանգեցիլիս հաշվի է առել սպառնալիքի բովանդակությունը՝ «կխփեմ կսպանեմ», շարժառիթը՝ երեխային տեսակցելն արգելելը, սպառնալիք տալու եղանակը՝ հեռախոսով, հանցավորի և տուժողի միջև առկա հարաբերությունների բնույթը: Արդյունքում, դատարանը գտել է, որ ամբաստանյալ Վ.Մխիթարյանի արարքում բացակայում է ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցագործության օբյեկտիվ կողմը, ուստիև՝ հանցակազմը²⁰:

26. Նախորդ կետում մեջբերված փաստական հանգամանքները գնահատելով սույն որոշման 23-րդ կետում վկայակոչված իրավադրույթի և 24-րդ կետում արտահայտված իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո՝ Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ Վերաքննիչ դատարանը, հաստատված համարելով Վ.Մխիթարյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բացակայությունը, լիարժեք իրավական գնահատականի չի ենթարկել մի շարք փաստական հանգամանքներ:

Մասնավորապես, Վերաքննիչ դատարանը Վ.Մխիթարյանի կողմից հնչեցված սպառնալիքների իրական լինելը գնահատելիս՝ իրավական վերլուծության է ենթարկել միայն հեռախոսային խոսակցության բովանդակությունը: Այսպես, Վերաքննիչ դատարանն ուշադրության է արժանացրել միայն սպառնալիքների բովանդակությունը, դրանց հնչեցման եղանակը, շարժառիթը և տուժողի հետ ամբաստանյալի ունեցած հարաբերությունների բնույթը: Մինչդեռ, դատարանն իրավական գնահատականի չի ենթարկել հեռախոսային խոսակցությանը հաջորդող իրադարձությունները, այն, որ հաջորդ օրը՝ 2017 թվականի նոյեմբերի 22-ին՝ ժամը 14:30-ի սահմաններում, Վ.Մխիթարյանը ժամանել է Լ.Վիրաբյանի բնակության վայր և սկսել թակել դուռն ու պահանջել բացել այն: Բացի այդ, ըստ առաջադրված մեղադրանքի՝ Վ.Մխիթարյանը ստեղծել է սպառնալիքներն իրականացնելու իրական վտանգ, այդ սպառնալիքները տուժողի մոտ ընկալվել են իրական՝ առաջացրել վախ, տագնապ, իր անվտանգության համար անհանգստության զգացում: Նշվածը ներառված էր ամբաստանյալին առաջադրված մեղադրանքի ծավալում և կարող էր ունենալ էական նշանակություն սպառնալիքների իրական լինելը գնահատելու հարցում:

Վերոնշյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Վ.Մխիթարյանի արարքում ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասով նախատեսված հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բացակայությունը հաստատելիս Վերաքննիչ դատարանը լիարժեք իրավական գնահատականի չի արժանացրել ենթադրյալ հանցանքի կատարման օբյեկտիվ իրադրությունը:

27. Ամփոփելով վերոշարադրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ սույն գործով թույլ են տրվել քրեադատավարական օրենքի պահանջների խախտումներ, որոնք իրենց բնույթով էական են, քանի որ ազդել են գործով ճիշտ որոշում կայացնելու վրա, ինչը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 398-րդ հոդվածի, հիմք է դատական ակտը բեկանելու և գործը Վե-

²⁰ Տե՛ս սույն որոշման 8-րդ կետը:

րաքննիչ դատարան նոր քննության ուղարկելու համար: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ նոր քննության ընթացքում Վերաքննիչ դատարանը պետք է սույն որոշմամբ սահմանված չափանիշների լույսի ներքո որոշի հեռախոսային խոսակցության ձայնագրառումը որպես ապացույց օգտագործելու հնարավորության հարցը, ինչպես նաև գործով ձեռքբերված ապացույցների բավարարությունը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 137-րդ հոդվածի 1-ին մասի օբյեկտիվ կողմի առկայությունը ոչ միայն հեռախոսային խոսակցության բովանդակության, այլ նաև դրան հաջորդող իրադարձությունների տեսանկյունից, որոնք իրավական վերլուծության չեն ենթարկվել Վերաքննիչ դատարանի կողմից՝ հանցակազմի օբյեկտիվ կողմի բացակայությունը հաստատված համարելիս:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով Հայաստանի Հանրապետության Սահմանադրության 162-րդ, 163-րդ և 171-րդ հոդվածներով, «Հայաստանի Հանրապետության դատական օրենսգիրք» Հայաստանի Հանրապետության սահմանադրական օրենքի 11-րդ հոդվածով, Հայաստանի Հանրապետության քրեական դատավարության օրենսգրքի 16-րդ, 39-րդ, 43-րդ, 361.1-րդ, 403-406-րդ, 419-րդ, 422-423-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքները բավարարել մասնակիորեն: Վահիկ Սամվելի Մխիթարյանի վերաբերյալ ՀՀ վերաքննիչ քրեական դատարանի՝ 2018 թվականի մայիսի 23-ի որոշումը բեկանել և գործն ուղարկել նույն դատարան՝ նոր քննության:
2. Ամբաստանյալ Վահիկ Սամվելի Մխիթարյանի նկատմամբ որպես խափանման միջոց ընտրել ստորագրությունը չհեռանալու մասին:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում դատական նիստերի դահլիճում հրապարակման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի դեկտեմբերի 18-ին գրավոր ընթացակարգով քննելով ըստ ՀՀ ֆինանսների նախարարության Կոտայքի տարածքային հարկային տեսչության դիմումի ընդդեմ «Մագանե» ՍՊԸ-ի (այսուհետ՝ Ընկերություն)՝ սնանկ ճանաչելու պահանջի մասին, սնանկության գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.05.2019 թվականի որոշման դեմ ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտե) վճռաբեկ բողոքը,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ ՀՀ ֆինանսների նախարարության Կոտայքի տարածքային հարկային տեսչությունը պահանջել է Ընկերությանը ճանաչել սնանկ:

ՀՀ սնանկության դատարանի (դատավոր՝ Ա. Կուբանյան) (այսուհետ՝ Դատարան) 09.01.2019 թվականի վճռով դիմումը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան) 31.05.2019 թվականի որոշմամբ Կոմիտեի վերաքննիչ բողոքը մերժվել է, և Դատարանի 09.01.2019 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ (դատավոր Ն. Կարապետյանը ներկայացրել է հատուկ կարծիք):

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Կոմիտեն:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքի սահմաններում ներքոհիշյալ հիմնավորումներով.

Վերաքննիչ դատարանը խախտել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պարզառաքանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանն անտեսել է, որ կատարողական վարույթի ավարտը

կամ կասեցումը պարտատիրոջ համար բացասական հետևանք դիտարկելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, թե արդյոք նշված կատարողական վարույթի միջոցով իրական հնարավորություն գոյություն ունի պարտատիրոջ պահանջների բավարարման համար:

Տվյալ գործով պարտապանի վճարային պարտավորությունն անվիճելի է, քանի որ այն ճանաչված է օրինական ուժի մեջ մտած վճռով, իսկ կատարողական վարույթն ավարտվել է պարտատիրոջ համար բացասական ելքով, այսինքն՝ առկա են պարտապանին սնանկ ճանաչելու բոլոր հիմքերը:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 31.05.2019 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ստորադաս դատարան նոր քննության:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը՝

1) ՀՀ վարչական դատարանը թիվ ՎԴ/1938/05/13 վարչական գործով 14.06.2013 թվականի վճռով բավարարել է ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Կոտայքի տարածքային հարկային տեսչության հայցը և վճռել է Ընկերությունից հոգուտ Հայաստանի Հանրապետության բռնագանձել 3.405.600 ՀՀ դրամ: Վճռի հիման վրա 17.07.2013 թվականին տրվել է կատարողական թերթ (հատոր 1-ին, գ.թ. 11-14):

2) ՀՀ արդարադատության նախարարության դատական ակտերի հարկադիր կատարումն ապահովող ծառայության Կոտայքի մարզային բաժնի ավագ հարկադիր կատարող Կ. Հովհաննիսյանի 27.12.2014 թվականի «Կատարողական վարույթն ավարտելու մասին» որոշման համաձայն՝ կատարողական գործողությունների ընթացքում պարտապան Ընկերության տնօրենը չի հայտնաբերվել, և անհնարին է եղել պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը: Կատարողական վարույթն ավարտվել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով (հատոր 1-ին, գ.թ. 15):

3) Պետական բյուջեի նկատմամբ Ընկերության պարտավորությունների վերաբերյալ տեղեկանքի, ինչպես նաև անձնական հաշվի քարտերի համաձայն՝ 04.02.2015 թվականի դրությամբ Ընկերության պարտավորությունը կազմում է 4.734.730 ՀՀ դրամ, որից 3.059.164 ՀՀ դրամ՝ հարկի գումար, 1.675.566 ՀՀ դրամ՝ տույժի գումար (հատոր 1-ին, գ.թ. 7):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 394-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ

իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, քանի որ այլ գործերով ստորադաս դատարանների օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտերում «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածը կիրառվել է հակասող մեկնաբանությամբ: Ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ կատարողական վարույթն ավարտելու դեպքում պարտապանին սնանկ ճանաչելու առանձնահատկությունների վերաբերյալ, կարող են էական նշանակություն ունենալ նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Սույն վճռաբեկ բողոքի քննության շրջանակներում Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրմանը. արդյո՞ք պարտապանը կարող է սնանկ ճանաչվել պարտավորոջ դիմումի հիման վրա այն դեպքում, երբ պարտավորոջ օգտին կայացված դատական ակտի հիման վրա տրված կատարողական թերթով հարուցված կատարողական վարույթն ավարտվել է պարտապանի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարինության հիմքով այն պարագայում, երբ հարկադիր կատարողը և (կամ) պահանջատիրը ձեռնարկել են օրենքով թույլատրելի բոլոր հնարավոր միջոցները:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող՝ մինչև 09.01.2015 թվականի փոփոխությունները գործող խմբագրությամբ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ (...) կատարողական վարույթն ավարտելը և կատարողական թերթը պահանջատիրոջը (նրա ժառանգին) վերադարձնելն արգելք չէ կատարողական թերթը նոր կատարման ներկայացնելու համար: Նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով նախատեսված արգելքի վերացման դեպքում հարկադիր կատարողը որոշում է կայացնում ավարտված կատարողական վարույթը վերսկսելու մասին:

Գործող խմբագրությամբ «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ հարկադիր կատարողն ավարտում է կատարողական վարույթը, եթե՝

1) պահանջատերը դիմում է ներկայացրել կատարողական թերթը, բացառությամբ հայցի ապահովման հիման վրա տրված կատարողական թերթի, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքի 88-րդ հոդվածի հիման վրա ներկայացված կատարման վերաբերյալ գրությունը կամ կատարողական մակագրության թերթը վերադարձնելու մասին.

2) անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն.

2.1) անհնարին է պարզել կատարողական թերթով նախատեսված պահան-

ջի կատարման համար անհրաժեշտ՝ պարտապանի գույքի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն։

3) պարտապանը չունի գույք կամ եկամուտներ, որոնց վրա կարելի է բռնագանձում տարածել և հարկադիր կատարողի՝ նույն օրենքի 40 հոդվածի երրորդ մասով սահմանված կարգով իրականացված հետախուզումը և (կամ) պահանջատիրոջ կողմից պարտապանի գույքը փնտրելու ուղղությամբ ձեռնարկված՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն։

4) պարտապանի գույքը բավարար չէ պահանջատիրոջ (պահանջատերերի) պահանջները բավարարելու համար։

4.1) պահանջատիրոջը գրավոր առաջարկություն է արվել ընդհանուր բաժնային կամ ընդհանուր համատեղ սեփականություն համարվող անշարժ գույքից պարտապանի բաժնեմասը առանձնացնելու պահանջ ներկայացնել դատարան։

5) ավարտվել են հայցի ապահովման վերաբերյալ կատարողական թերթի պահանջների կատարմանն ուղղված կատարողական գործողությունները։

5.1) դատական կարգով վիճարկվում է հանրային իրավական դրամական պահանջի հիմք հանդիսացող վարչական ակտը։

5.2) ավարտվել են վարչական մարմնի արգելանք դնելու մասին որոշման պահանջների կատարմանն ուղղված կատարողական գործողությունները։

6) առկա է նույն օրենքի 44.3-րդ հոդվածի 4-րդ, 9-րդ, 10-րդ կամ 12-րդ մասերով նախատեսված որևէ հիմք։

7) պարտապանի գույքի բացակայության կամ անբավարարության պատճառով կամ պարբերաբար վճարումների վերաբերյալ վճռի կատարման դեպքում բռնագանձումը տարածվել է պարտապանի աշխատավարձի, կենսաթոշակի և այլ եկամուտների վրա, և պահանջատիրոջ օգտին կատարվում են գումարի պարբերաբար վճարումներ։

8) ոչ գույքային բնույթի կատարողական վարույթներով կատարողական գործողությունների ընթացքում անհնարին է դարձել դատական ակտի կատարումը։

Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ կատարողական վարույթն ավարտելը և կատարողական թերթը պահանջատիրոջը վերադարձնելն արգելք չեն կատարողական թերթը կրկին ներկայացնելու դեպքում ավարտված կատարողական վարույթը վերսկսելու համար։ Նույն հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ նույն հոդվածի 1-ին մասի 2-8-րդ կետերով նախատեսված հիմքերի վերացման, ինչպես նաև նույն օրենքի 44.3-րդ հոդվածի 4-րդ, 6-րդ և 11-րդ մասերով և 44.1-ին հոդվածի 2-րդ կետով սահմանված դեպքերում հարկադիր կատարողը պահանջատիրոջ դիմումի հիման վրա կամ սեփական նախաձեռնությամբ որոշում է կայացնում ավարտված կատարողական վարույթը վերսկսելու մասին։

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 42-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանվում են կատարողական վարույթի կարճման հիմքերը (մասնավորապես եթե կատարողական թերթը փաստացի կատարվել է կամ դրանից բխող պարտավորությունը դադարել է օրենքով սահմանված այլ հիմքով, կամ եթե պահանջատերը դիմում է ներկայացրել (...) պահանջների կատարումից

հրաժարվելու վերաբերյալ, կամ եթե պահանջատերը և պարտապանը կնքել են հաշտության համաձայնություն, ու այն հաստատվել է դատարանը և այլն): Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ կարճված կատարողական վարույթը չի կարող վերսկսվել, բացառությամբ օրենքով նախատեսված դեպքերի:

«Սահմանադրական դատարանը 24.09.2013 թվականի թիվ ՍԴՈ-1115 որոշմամբ արտահայտել է այն իրավական դիրքորոշումը, որ դատական ակտերի հարկադիր կատարման ինստիտուտի նպատակը վերջին հաշվով խախտված իրավունքները վերականգնելու նկատառումներով արդարադատության իրականացման արդյունքում ընդունված ակտի կատարման ապահովումն է: Այսինքն՝ դատական ակտերի հարկադիր կատարում պահանջելու իրավունքն ածանցվում է դատարանի մատչելիության և արդար դատաքննության սահմանադրական իրավունքներից, որպիսի պայմաններում այդ իրավունքը պետք է վերապահվի դատավարության այն մասնակցին, որի խախտված իրավունքը վերականգնելու նպատակով ընդունված է համապատասխան դատական ակտ կամ դատական գործառույթներ իրականացնող մարմնի ակտ: Հետևաբար դատական ակտերի հարկադիր կատարման ինստիտուտը հանդիսանում է դատարանի մատչելիության իրավունքի բաղադրատարր և «իր գործի հրապարակային քննության»՝ որպես դատավարական գործընթացի փուլ:

Նշված մոտեցումը համահունչ է նաև Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանի (այսուհետ՝ Եվրոպական դատարան) ձևավորած նախադեպային իրավունքի հետ, որի համաձայն՝ «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (այսուհետ՝ Կոնվենցիա) 6-րդ հոդվածի 1-ին կետով երաշխավորված արդար դատաքննության իրավունքը կդառնա երևակայական իրավունք, եթե պետության իրավական համակարգը թույլ տա, որ վերջնական և պարտադիր ուժ ունեցող դատական որոշումները մնան անկատար: Ըստ Եվրոպական դատարանի՝ դժվար կլինի պատկերացնել, որ 6-րդ հոդվածը, մանրամասն նկարագրելով կողմերին տրամադրվող դատավարական երաշխիքները (արդար, հրապարակային և արագ դատաքննություն), չպաշտպաներ դատական որոշումների կատարումը: Դատական ակտերի կատարման նկատմամբ 6-րդ հոդվածի գործողության բացառումը կհանգեցներ իրավունքի գերակայության սկզբունքի հետ անհամատեղելի իրավիճակների: Ուստի, ցանկացած դատարանի կողմից կայացված որոշման կատարում պետք է դիտվի որպես «դատաքննության» բաղկացուցիչ մաս՝ 6-րդ հոդվածի իմաստով (տե՛ս, *Hornsby v. Greece* գործով Եվրոպական դատարանի 19.03.1997 թվականի վճիռը, 40-րդ կետ, *Mostacciolo v. Italy* (No. 2) գործով Եվրոպական դատարանի 29.03.2006 թվականի վճիռը, 85-րդ կետ, *Raylyan v. Russia* գործով Եվրոպական դատարանի 15.02.2007 թվականի վճիռը, 27-րդ կետ, *Խաչատրյանն ընդդեմ Հայաստանի գործով Եվրոպական դատարանի 01.12.2009 թվականի վճիռը, 66-րդ կետ*):

Բացի այդ, Եվրոպական դատարանը տվել է Կոնվենցիայի 1-ին արձանագրության 1-ին հոդվածի իմաստով «սեփականություն» հասկացության ընդլայնված մեկնաբանություն՝ օգտագործելով «օրինական սպասելիք» հասկացությունը:

Մասնավորապես, Եվրոպական դատարանն արձանագրել է, որ պահանջի իրավունքն ստանում է «սեփականություն» որակումն այն պահից, երբ անձն ունենում է «օրինական սպասելիք» իր իրավունքներն իրականացնելու համար (*Կրենս, Pressos Compania Naviera S.A. and Others v. Belgium գործով Եվրոպական դատարանի 20.11.1995 թվականի վճիռը, 31-րդ կետ*): «Օրինական սպասելիքը» առկա է այն բոլոր դեպքերում, երբ անձինք ունեն բավականաչափ իրավական հիմքեր վստահելու այն իրավական ակտերի իրավաչափ լինելուն, որոնք ուղղված են իրենց համար որոշակի իրավունքներ առաջացնելուն, անձի մոտ ստեղծում են իրավաչափ իրավական ակտի տպավորություն և վերաբերում են սեփականության իրավունքին (*Կրենս, Kopecký v. Slovakia գործով Եվրոպական դատարանի 28.09.2004 թվականի վճիռը, 35-րդ կետ*):

«Սահմանադրական դատարանի և Եվրոպական դատարանի իրավական դիրքորոշումների լույսի ներքո վերլուծելով վերոգրյալ իրավական նորմերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ դատական ակտերի հարկադիր կատարման փուլը դատական պաշտպանության ամփոփիչ փուլն է, քանի որ առանց կայացված դատական ակտի կատարման՝ դատական պաշտպանությունը կկրի զուտ հոչակագրային բնույթ: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ դատական ակտերի հարկադիր կատարման փուլն ամփոփվում է կան կատարողական վարույթի ավարտմամբ, կան կատարողական վարույթի կարճամաբ: Ընդ որում, կատարողական վարույթի ավարտի հիմքերն այնպիսին են, որ որպես կանոն չեն բացառում կատարողական վարույթի վերսկսման հնարավորությունը, մինչդեռ կատարողական վարույթի կարճումը բացառում է կատարողական վարույթի վերսկսման հնարավորությունը:

«Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի վերոգրյալ դրույթների հաշվառմամբ անդրադառնալով «Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի կարգավորումներին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

«Մնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ պարտապանը կարող է սնանկ ճանաչվել դատարանի վճռով՝ (...) կամ պարտատիրոջ պահանջով (հարկադրված սնանկության դիմում), եթե պարտապանն անվճարունակ է: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին կետի համաձայն՝ պարտապանը դատարանի վճռով կարող է սնանկ ճանաչվել հարկադրված սնանկության դիմումի հիման վրա, եթե թույլ է տվել օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող անվիճելի վճարային պարտավորությունների 60-օրյա կամ ավելի ժամկետով կետանց, և վճռի կայացման պահին նշված կետանցը շարունակվում է (փաստացի անվճարունակություն): Վճարային պարտավորությունն անվիճելի է, եթե պարտապանը չի առարկում դրա դեմ, կամ եթե առարկում է հիշյալ պարտավորության դեմ, սակայն՝

ա) վճարային պարտավորությունը ճանաչված է օրինական ուժի մեջ մտած վճռով կամ դատավճռով, և բացակայում է հաշվանցի հնարավորությունը,

բ) պահանջը հիմնված է գրավոր գործարքի վրա, և պարտապանը չի ապացուցում, որ տվյալ պահանջի դեմ առարկելու բավարար հիմքեր ունի (ներառյալ՝ պահանջի հաշվանցը),

զ) պահանջը բխում է օրենքով սահմանված հարկեր, տուրքեր կամ պարտադիր այլ վճարներ վճարելու պարտապանի պարտավորությունից, և պարտապանը չի ապացուցում, որ տվյալ պահանջի դեմ առարկելու բավարար հիմքեր ունի (ներառյալ՝ պահանջի հաշվանցը),

դ) պահանջի չվիճարկվող մասը գերազանցում է օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը. (...):

ՀՀ վճարեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշումներում բազմիցս անդրադարձել է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի վերլուծությանը և մասնավորապես արձանագրել, որ հարկադրված սնանկության դեպքում վճարային պարտավորության անվիճելիությունը, այդպիսի պարտավորության առնվազն 60-օրյա ժամկետով կետանցը և վճռի կայացման պահին այդպիսի կետանցի շարունակվելն այն երեք պայմաններն են, որոնցից յուրաքանչյուրի առկայությունն անհրաժեշտ է, իսկ բոլորինը միասին՝ բավարար անձին սնանկ ճանաչելու համար (տե՛ս, օրինակ, «Յունիքանկ» ՓԲԸ-ն ընդդեմ Գևորգ Հարոյանի թիվ ԵՇԴ/0009/04/12 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 05.04.2013 թվականի որոշումը):

Մեկ այլ որոշմամբ ՀՀ վճարեկ դատարանն արձանագրել է, որ բոլոր այն դեպքերում, երբ սնանկության դիմումի հիմքում ընկած է դատարանի օրինական ուժի մեջ մտած վճռով հաստատված վճարային պարտավորությունը, իսկ պարտապանը ողջամիտ ժամկետում չի կատարում այդ վճռից բխող իր պարտավորությունը, ապա պարտատերն իրավասու է իր իրավունքների պաշտպանությունն իրականացնելու երկու եղանակով, այն է՝ կամ *սնանկության դիմումով դիմել դատարան*, կամ *օրենքով սահմանված ժամկետում օրինական ուժի մեջ մտած վճռը ներկայացնել հարկադիր կատարման*: Ընդ որում, այն դեպքում, երբ վճռի հարկադիր կատարման ընթացքում պարզվում է, որ գույքը բավարար չէ պարտատիրոջ (պահանջատիրոջ) հանդեպ պարտավորությունների ամբողջական կատարումն ապահովելու համար կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության որևէ կատարողական վարույթով (վարույթներով) պարտատիրոջ (պահանջատիրոջ) պահանջը բավարարելու դեպքում գույքի օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկի և ավելի չափով անբավարարության դեպքում անհնարին կդառնա այդ կամ այլ կատարողական վարույթով (վարույթներով) որևէ այլ պարտատիրոջ (պահանջատիրոջ) հանդեպ պարտավորությունների ամբողջական կատարումը, ապա հարկադիր կատարողը պարտավոր է անհապաղ կասեցնել կատարողական վարույթը (վարույթները) և առաջարկել պարտատիրոջը և պարտապանին նրանցից որևէ մեկի նախաձեռնությամբ ոչ պակաս, քան **60-օրյա ժամկետում սնանկության դիմում ներկայացնել դատարան** (տե՛ս, ՀՀ ֆինանսների նախարարության Կենտրոնի հարկային տեսչությունն ընդդեմ Ա/Ձ Մկրտիչ Հարությունյանի թիվ ԿԴ2/0078/04/14 քաղաքացիական գործով ՀՀ վճարեկ դատարանի 02.12.2016 թվականի որոշումը):

ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի Կենտրոնի հարկային տեսչությունն ընդդեմ «Հիդրոէներգաշին» ՓԲԸ-ի թիվ ԵԿԴ/0137/04/13

քաղաքացիական գործով 18.07.2014 թվականի որոշմամբ ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն արտահայտել է դիրքորոշում այն մասին, որ երբ պարտատերն ի հիմնավորումն վճարային պարտավորության անվիճելիության վկայակոչում է օրինական ուժի մեջ մտած վճիռ և նշում, որ այն գտնվում է հարկադիր կատարման փուլում, միաժամանակ պետք է հիմնավորի հարուցված կատարողական վարույթի՝ իր համար բացասական ելքը, այն է՝ կատարողական վարույթն ավարտվել է [իրավահարաբերության ծագման պահին գործող] «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով [(պարտապանը չունի գույք կամ եկամուտներ, որոնց վրա կարելի է բռնագանձում տարածել և հարկադիր կատարողի՝ նույն օրենքի 40-րդ հոդվածի երրորդ մասով սահմանված կարգով իրականացված հետախուզումը և (կամ) պահանջատիրոջ կողմից պարտապանի գույքը փնտրելու ուղղությամբ ձեռնարկված՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն)] կամ կասեցվել է նույն օրենքի 37-րդ հոդվածի 8-րդ կետի հիմքով [(եթե գույքի բռնագանձման վերաբերյալ վճռի հարկադիր կատարման ընթացքում պարտապանի ողջ գույքի վրա բռնագանձում տարածելու պարագայում պարզվում է, որ այդ գույքը օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկի և ավելի չափով բավարար չէ պարտատիրոջ (պահանջատիրոջ) հանդեպ պարտավորությունների ամբողջական կատարումն ապահովելու համար կամ դատական ակտերի հարկադիր կատարման ծառայության որևէ կատարողական վարույթով (վարույթներով) պարտատիրոջ (պահանջատիրոջ) պահանջը բավարարելու դեպքում գույքի օրենքով սահմանված նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկի և ավելի չափով անբավարարության դեպքում անհնարին կդառնա այդ կամ այլ կատարողական վարույթով (վարույթներով) որևէ այլ պարտատիրոջ (պահանջատիրոջ) հանդեպ պարտավորությունների ամբողջական կատարումը]]:

Ձարգացնելով նախկինում արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պարտատիրոջ օգտին օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտի առկայության պայմաններում պարտատերն ինքն է որոշում ընտրել դատական ակտի կատարման ճանապարհը՝ հարկադիր կատարման, թե սնանկության վարույթի միջոցով: Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ պարտատիրոջ կողմից ընտրված եղանակն ինքնանպատակ չպետք է լինի, այսինքն՝ եթե պարտատերն ընտրել է սնանկության վարույթով իր պահանջի բավարարում ստանալու հնարավորությունը, ապա չի կարող դիմել նաև դատական ակտի հարկադիր կատարման, որպիսի արգելքը բխում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 39-րդ հոդվածից (այն է՝ սնանկության վերաբերյալ դիմումը վարույթ ընդունելու պահից կասեցվում են գույքային բռնագանձումներով բոլոր կատարողական վարույթները, արգելվում են կատարողական և այլ փաստաթղթերով սահմանված անվիճելի կարգով գանձումները, իսկ պարտապանին սնանկ ճանաչելու մասին վճիռն օրինական ուժի մեջ մտնելու օրվանից՝ կարճվում է պարտապանի վերաբերյալ հայցի ապահովման, բռնագանձման և այլ բնույթի ցանկացած կատարողական վարույթ): Նույն տրամաբանությամբ եթե պարտատերն ընտրել է դատական ակտի հարկադիր կատարման ճանա-

պարհը, ապա քանի դեռ կատարողական վարույթն իր համար բացասական ելքով չի ավարտվել, պարտատերը չի կարող դիմել պարտապանին սնանկ ճանաչելու պահանջով (վերոգրյալ պատճառաբանությունը կիրառելի չէ այն դեպքի նկատմամբ, երբ կատարողական վարույթն ավարտվել է պարտավորոջ կողմից կատարողական թերթը վերադարձնելու մասին դիմումի հիմքով, քանի որ այս դեպքում կատարողական վարույթի ավարտը պայմանավորված է պարտավորոջ կամահայտնությամբ, ինչն էլ օբյեկտիվորեն բացառում է կատարողական վարույթը պարտապանի համար բացասական ելքով ավարտված որակելու հնարավորությունը):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ կատարողական վարույթը վերջնականապես, առանց վերսկսման հնարավորության ամփոփվում է կատարողական վարույթի կարճման դեպքում: Մինչդեռ կատարողական վարույթի ավարտի դեպքում պահպանվում է վերսկսման հնարավորությունը: Այդուհանդերձ, Վճռաբեկ դատարանը, հիմք ընդունելով նաև Եվրոպական դատարանի և ՀՀ Սահմանադրական դատարանի արտահայտած վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումները, հարկ է համարում արձանագրել, որ կատարողական վարույթի առկայության պայմաններում պարտատիրոջ կողմից սնանկության դիմում ներկայացնելու հնարավորությունը պետք է գնահատել կատարողական վարույթի ավարտի հիմքերի գնահատմամբ: Այսինքն՝ եթե կատարողական վարույթն ավարտվել է այնպիսի հիմքով, որն այդ պահին պարտատիրոջ համար բացասական է թեկուզև այն իմաստով, որ պարտատերն իր պահանջի անմիջապես բավարարում չի ստանում (օրինակ, եթե անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն), ապա պարտատերը չպետք է զրկվի սնանկության դիմում ներկայացնելու հնարավորությունից: Վճռաբեկ դատարանի նման եզրահանգումը պայմանավորված է նաև այն հանգամանքով, որ սնանկության վարույթը, ի տարբերության կատարողական վարույթի, ավելի ճկուն է պարտատիրոջ պահանջների բավարարում ստանալու տեսանկյունից (մասնավորապես՝ սնանկության կառավարիչն ունի պարտապանի դեբիտորական պարտքերը հավաքագրելու լիազորություն, անհատույց կատարված փոխանցումները հետ ստանալու լիազորություն և այլն):

Այսպիսով՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ եթե կատարողական վարույթն ավարտվել է այնպիսի հիմքով, որը տվյալ պահին պարտատիրոջ համար կարող է գնահատվել որպես բացասական ելքով կատարողական վարույթի ավարտ, ապա պարտատերը չպետք է զրկվի սնանկության վարույթով իր պահանջի բավարարում ստանալու հնարավորությունից՝ նկատի ունենալով, որ հակառակ մեկնաբանության դեպքում կխախտվի պարտապանի և պարտատիրոջ շահերի հավասարակշռությունը, պարտատերը կզրկվի իր օգտին կայացված դատական ակտը կատարելու հնարավորությունից, որի արդյունքում կսահմանափակվեն վերջինիս դատական պաշտպանության և սեփականության իրավունքները:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ ՀՀ վարչական դատարանի թիվ ՎԴ/1938/05/13 վարչական գործով 14.06.2013 թվականի վճռի հիման վրա տրված կատարողական թերթի հիման վրա հարուցված կատարողական վարույթն ավարտվել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով, այն է՝ կատարողական գործողությունների ընթացքում պարտապան Ընկերության տնօրենը չի հայտնաբերվել, և անհնարին է եղել պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը:

Դատարանը, վկայակոչելով թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի հայտնած դիրքորոշումը, դիմումը մերժելու հիմքում դրել է այն հանգամանքը, որ վճիռը գտնվել է հարկադիր կատարման փուլում, իսկ Կոմիտեն չի ներկայացրել որևէ ապացույց կատարողական վարույթը «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով կամ նույն օրենքի 37-րդ հոդվածի 8-րդ կետի հիմքով համապատասխանաբար ավարտված կամ կասեցված լինելու վերաբերյալ: Դատարանը եզրահանգել է, որ դիմողի կողմից չի հիմնավորվել ՀՀ վարչական դատարանի ՎԴ/1938/05/13 օրինական ուժի մեջ մտած վճռից հետո դիմողի նկատմամբ Ընկերության պարտավորության նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող պարտավորության առկայությունը, որն էական է սնանկության դիմումի քննության համար, իսկ հարկային պարտավորությունների վերաբերյալ միակողմանի կազմված տեղեկանքը և Ընկերության անձնական հաշիվների քարտերը չեն կարող հաստատել «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ մասով սահմանված հարկադրված սնանկության հիմքերի առկայությունը:

Վերաքննիչ դատարանը, վերահաստատելով Դատարանի կողմից վճռով նշված պատճառաբանությունները և լրացուցիչ պատճառաբանելով դատական ակտը, գտել է, որ Կոմիտեի կողմից կատարողական վարույթը «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով կամ նույն օրենքի 37-րդ հոդվածի 8-րդ կետի հիմքով համապատասխանաբար ավարտված կամ կասեցված լինելու վերաբերյալ որևէ ապացույց ներկայացված չլինելու պայմաններում դիմողի կողմից չի հիմնավորվել ոչ թե ՀՀ վարչական դատարանի ՎԴ/1938/05/13 օրինական ուժի մեջ մտած վճռից հետո դիմողի նկատմամբ Ընկերության պարտավորության նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող **պարտավորության առկայությունը, այլ նման պարտավորության անվիճելիությունը:**

Անդրադառնալով ստորադաս դատարանների եզրահանգումների հիմնավորվածությանը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը.

Սույն գործով Հայաստանի Հանրապետության՝ ի դեմս Կոմիտեի օգտին առկա է օրինական ուժի մեջ մտած դատական ակտ, որը ներկայացվել է կատարման, այնուհետև՝ կատարողական վարույթն ավարտվել է այն հիմքով, որ անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը, իսկ հարկադիր կատարողի և (կամ) պահանջատիրոջ ձեռնարկած՝ օրենքով թույլատրելի բոլոր միջոցները եղել են ապարդյուն: Սույն որոշմամբ արտահայտած իրավական դիրքորոշումների լույսի

ներքո գնահատելով գործի փաստերը՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ տվյալ դեպքում կատարողական վարույթն ավարտվել է պարտատիրոջ համար բացասական ելքով, ուստի՝ պարտատերը չպետք է զրկվի իր օգտին կայացված դատական ակտի կատարումն այլ ճանապարհով ստանալու հնարավորությունից, որպիսի հանգամանքն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

Ինչ վերաբերում է թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի հայտնած դիրքորոշմանը, ապա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալով:

ՀՀ Սահմանադրության 171-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ Վճռաբեկ դատարանը դատական ակտերն օրենքով սահմանված լիազորությունների շրջանակներում վերանայելու միջոցով

1) ապահովում է օրենքների և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունը.

2) վերացնում է մարդու իրավունքների և ազատությունների հիմնարար խախտումները:

ՀՀ դատական օրենսգրքի 10-րդ հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ **նույնանման փաստերով** այլ գործով Վճռաբեկ դատարանի կողմից իրավական նորմի մեկնաբանությունից տարբերվող մեկնաբանության դեպքում դատարանը պետք է հիմնավորի օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտի՝ Վճռաբեկ դատարանի մեկնաբանությունից շեղվելը:

ՀՀ վճռաբեկ դատարանը նախկինում կայացրած որոշմամբ արձանագրել է, որ յուրաքանչյուր գործ իր փաստական հանգամանքներով եզակի է, և ՀՀ վճռաբեկ դատարանի և Եվրոպական դատարանի դատական ակտով տրված իրավական մեկնաբանության՝ համապատասխան գործով կիրառելիության հարցը լուծելիս, դատարանները պետք է համադրեն նախադեպային գործի և քննության առարկա գործի էական նշանակություն ունեցող փաստերը: Այսինքն՝ դատարանը նախադեպային որոշմամբ տրված օրենքի մեկնաբանության՝ քննվող գործով կիրառելիության հարցը լուծելիս պետք է նախ **առանձնացնի այն փաստական հանգամանքները, որոնք էական նշանակություն են ունեցել նախադեպային որոշման կայացման համար** և այնուհետև դրանք համադրի քննվող քաղաքացիական գործի փաստական հանգամանքների հետ՝ որոշելով դրանց նույնական լինել կամ չլինելու հարցը (տես, «Արաբկիր Ալկո Լիկյոր-Օղու գործարան» ՍՊ ընկերությունն ընդդեմ Սոս Բաղդասարյանի թիվ 3-480(ՎԴ) քաղաքացիական գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի 25.07.2008 թվականի որոշումը):

Այսպես, սույն գործի փաստերի համաձայն՝ պարտատերն իր պահանջի բավարարում ընդհանրապես չի ստացել, իսկ կատարողական վարույթն ավարտվել է այն հիմքով, որ անհնարին է պարզել պարտապանի գտնվելու վայրը: Մինչդեռ թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 գործի փաստերի համաձայն՝ վճիռն ամբողջությամբ կատարվել էր, իսկ կատարողական վարույթը՝ կարճվել: Թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանը տվյալ գործի փաստական հանգամանքները գնահատել է՝ հիմք ընդունելով «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ և «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 37-րդ և 41-րդ հոդվածները՝

արձանագրելով, որ տվյալ գործով պարտատերը չի հիմնավորել կատարողական վարույթում իր համար բացասական ելքը:

Վերոգրյալի հիման վրա Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ստորադաս դատարանները, սույն գործի նկատմամբ կիրառելով թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 գործով ՀՀ վճռաբեկ դատարանի իրավական դիրքորոշումները, անտեսել են երկու գործերի փաստական հանգամանքների միջև առկա էական տարբերությունները, որն էլ հանգեցրել է վեճի սխալ լուծման:

Ամփոփելով վերոգրյալը՝ Վճռաբեկ դատարանը եզրահանգում է, որ ստորադաս դատարանը Կոմիտեին զրկել է իր օգտին կայացված դատական ակտով պահանջի բավարարում ստանալու հնարավորությունից:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը կարևորում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է եղել նույնանման փաստական հանգամանքներ ունեցող թվով երեք դատական գործերով (թիվ ԵՇԴ/0020/04/14, թիվ ԵՇԴ/0039/04/14 և թիվ ԵՇԴ/0041/04/14) և սույն սնանկության գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի կողմից «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի հակասող մեկնաբանություններով կիրառմամբ:

Այսպես, վերոգրյալ երեք դատական գործերով էլ գործի փաստական հանգամանքները և առաջին առյուծի դատարանի եզրահանգումը նույնանման են: Մասնավորապես, նշված գործերի փաստական հանգամանքների համաձայն՝ կատարողական վարույթն ավարտվել է «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 2-րդ կետով սահմանված հիմքով, քանի որ կատարողական գործողությունների ընթացքում անհնարին է եղել պարզել պարտապան ընկերության տնօրենի գտնվելու վայրը:

Նշված երեք գործերով էլ ՀՀ սնանկության դատարանը (դատավոր՝ Ա. Կուբանյան) մերժել է սնանկության դիմումը՝ արձանագրելով, որ ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեն չի ներկայացրել որևէ ապացույց կատարողական վարույթը «Դատական ակտերի հարկադիր կատարման մասին» ՀՀ օրենքի 41-րդ հոդվածի 1-ին մասի 3-րդ կետի հիմքով կամ նույն օրենքի 37-րդ հոդվածի 8-րդ կետի հիմքով համապատասխանաբար ավարտված կամ կասեցված լինելու վերաբերյալ: Ուստի, դատարանը գտել է, որ դիմողի կողմից չի հիմնավորվել օրինական ուժի մեջ մտած վճռից հետո դիմողի նկատմամբ պարտապանի պարտավորության նվազագույն աշխատավարձի հազարապատիկը գերազանցող պարտավորության առկայությունը, որն էական է սնանկության դիմումի քննության համար:

Թիվ ԵՇԴ/0020/04/14 գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը (դատավորներ՝ Հ. Ենքյան, Տ. Նազարյան, Գ. Խանդանյան) գտել է, որ «...կատարողական վարույթի ավարտը, այդ թվում՝ պարտապանի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարինության հիմքով, ինքնին հանդիսանում է բացասական ելք պարտադիրորոշ համար, քանի որ այն չի հանգեցնում որևէ իրավական հետևանքների, մասնավորապես՝ հարուցված վարույթը անհայտ ժամանակահատվածով մնում է անարդյունք: Նույն մոտեցումն է դրված նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 սնանկության գործով 18.07.2014 թվականին կայացրած որոշման հիմքում, նկատի ունենալով, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը

ձևավորված է վճռի՝ կատարման փուլում գտնվելու փաստի հիման վրա»:

Թիվ ԵՇԴ/0039/04/14 գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը (դատավորներ՝ Ա. Պետրոսյան, Լ. Գրիգորյան, Դ. Սերոբյան) գտել է, որ «...կատարողական վարույթի ավարտը կամ կասեցումը պարտավորող համար բացասական հետևանք դիտարկելու համար անհրաժեշտ է հաշվի առնել այն հանգամանքը, թե արդյո՞ք նշված կատարողական վարույթի միջոցով իրական հնարավորություն գոյություն ունի պարտավորող պահանջների բավարարման համար: Վերաքննիչ դատարանը գտնում է, որ պարտապանի գտնվելու վայրի անհայտ լինելը անորոշ ժամկետով հետաձգում է դատական ակտի կատարումը և կատարողական վարույթի՝ նշված հիմքով ավարտը վկայում է պարտավորող պահանջների չբավարարվելու և դատական ակտի անկատար մնալու մասին:

Հաշվի առնելով գործի փաստական հանգամանքերը՝ վերաքննիչ դատարանն արձանագրում է, որ սույն դեպքում պարտապանի վճարային պարտավորությունն անվիճելի է, քանի որ այն ճանաչված է օրինական ուժի մեջ մտնելու վճռով, ինչն ուղղակիորեն բխում է «Սնանկության մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի բովանդակությունից: Միաժամանակ, սույն պարագայում առկա են դատարանի վճռով պարտապանին սնանկ ճանաչելու բոլոր հիմքերը»:

Թիվ ԵՇԴ/0041/04/14 գործով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը (դատավորներ՝ Ա. Սմբատյան, Մ. Հարթենյան, Ա. Մկրտչյան) գտել է, որ «...կատարողական վարույթի ավարտը, այդ թվում՝ պարտապանի գտնվելու վայրը պարզելու անհնարինության հիմքով, ինքնին հանդիսանում է բացասական ելք պարտավորող համար, քանի որ այն չի հանգեցնում որևէ իրավական հետևանքների, մասնավորապես՝ հարուցված վարույթն անհայտ ժամանակահատվածով մնում է անարդյունք: Նույն մոտեցումն է դրված նաև ՀՀ վճռաբեկ դատարանի թիվ ԵԿԴ/0137/04/13 սնանկության գործով 18.07.2014 թվականին կայացրած որոշման հիմքում՝ նկատի ունենալով, որ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի դիրքորոշումը ձևավորված է վճռի՝ կատարման փուլում գտնվելու փաստի հիման վրա»:

Այսպիսով, վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն սնանկության գործով վերաքննիչ դատարանը և վերոգրյալ երեք գործերով ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանը նույն նորմը մեկնաբանել են հակասող մեկնաբանությամբ, որպիսի հանգամանքով էլ հիմնավորվում է վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելու և ՀՀ Սահմանադրությամբ ամրագրված՝ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառությունն ապահովելու ՀՀ վճռաբեկ դատարանի լիազորության կիրառումը՝ նպատակ ունենալով ապահովել սույն հարցի վերաբերյալ իրավունքի զարգացումը և միատեսակ ու կանխատեսելի դատական պրակտիկայի ձևավորումը:

Այսպիսով, վճռաբեկ բողոքի հիմքի առկայությունը վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 390-րդ հոդվածի 2-րդ մասի ուժով վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու և գործը նոր քննության ուղարկելու համար:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 101-րդ հոդվածի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 109-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են բավարարված հայցապահանջների չափին համամասնորեն:

ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 112-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Վերաքննիչ կամ Վճռաբեկ դատարան բողոք բերելու և բողոքի քննության հետ կապված դատական ծախսերը գործին մասնակցող անձանց միջև բաշխվում են

[«Դատական ծախսերը» վերտառությամբ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 10-րդ] գլխի կանոններին համապատասխան:

Նկատի ունենալով, որ սույն գործն ուղարկվում է նոր քննության, որպիսի պարագայում դատական ծախսերի բաշխման հարցին հնարավոր չէ անդրադառնալ գործի քննության ներկա փուլում, Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ այդ հարցը ենթակա է լուծման գործի նոր քննության ընթացքում:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 405-րդ, 406-րդ և 408-րդ հոդվածներով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի 31.05.2019 թվականի որոշումը և գործն ուղարկել ՀՀ սնանկության դատարան՝ նոր քննության:
2. Դատական ծախսերի բաշխման հարցին անդրադառնալ գործի նոր քննության ընթացքում:
3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում կայացման պահից, վերջնական է և ենթակա չէ բողոքարկման:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅՈՒՆ
ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ
Ո Ր Ո Շ ՈՒ Մ
ՀԱՆՈՒՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ
ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ
ՔԱՂԱՔԱՑԻԱԿԱՆ ԵՎ ՎԱՐՉԱԿԱՆ ՊԱԼԱՏԸ
(ԱՅՍՈՒՀԵՏ՝ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆ)

2019 թվականի դեկտեմբերի 25-ին
դռնբաց դատական նիստում քննելով Տիգրան Սահակյանի վճռաբեկ բողոքը
ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 07.05.2018 թվականի որոշման դեմ՝ ըստ
հայցի Տիգրան Սահակյանի ընդդեմ ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական
եկամուտների կոմիտեի (այսուհետ՝ Կոմիտե)՝ 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02
որոշումը վերացնելու պահանջի մասին,

Պ Ա Ր Չ Ե Ց

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը

Դիմելով դատարան՝ Տիգրան Սահակյանը պահանջել է վերացնել Կոմիտեի
իրավաբանական վարչության (այսուհետ՝ Վարչություն) պետի 18.08.2016 թվա-
կանի թիվ 1617/02 որոշումը:

ՀՀ վարչական դատարանի (դատավոր՝ Գ. Սոսյան) (այսուհետ՝ Դատարան)
17.03.2017 թվականի վճռով հայցը մերժվել է:

ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի (այսուհետ՝ Վերաքննիչ դատարան)
07.05.2018 թվականի որոշմամբ Տիգրան Սահակյանի վերաքննիչ բողոքը մերժ-
վել է, և Դատարանի 17.03.2017 թվականի վճիռը թողնվել է անփոփոխ:

Սույն գործով վճռաբեկ բողոք է ներկայացրել Տիգրան Սահակյանը:

Վճռաբեկ բողոքի պատասխան չի ներկայացվել:

2. Վճռաբեկ բողոքի հիմքերը, հիմնավորումները և պահանջը

Սույն վճռաբեկ բողոքը քննվում է հետևյալ հիմքերի սահմաններում ներքո-
հիշյալ հիմնավորումներով.

1) *Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 60-րդ հոդ-
վածի 8-րդ մասը, սխալ է մեկնաբանել իրավահարաբերության ծագման պահին
գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի (ընդունվել է 14.05.1997
թվականին, ուժի մեջ է մտել 01.07.1997 թվականին, բացառությամբ 6-րդ հոդվա-
ծի վերջին պարբերության և 26-րդ հոդվածի 4-րդ կետի՝ ուժը կորցրել է 01.01.2018
թվականին՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի (ՀՕ-165-Ն) 445-րդ հոդվածի 1-ին մասի*

2-րդ կետի համաձայն) 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» ենթակետը, 8-րդ հոդվածի 6-րդ և 9-րդ կետերը, սխալ է կիրառել իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 32-րդ, 33-րդ հոդվածները, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի (ընդունվել է 14.04.1997 թվականին, ուժի մեջ է մտել 30.05.1997 թվականին, ուժը կորցրել է 01.01.2018 թվականին՝ ՀՀ հարկային օրենսգրքի (<O-165-Ն) 445-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն) 23-րդ, 24-րդ հոդվածները, չի կիրառել իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Հարկերի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 66-րդ հոդվածը, որոնք պետք է կիրառեր:

Բողոք բերած անձը նշված պնդումը պատճառաբանել է հետևյալ փաստարկներով.

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել այն հանգամանքը, որ ֆիզիկական անձի մոտ ավելացված արժեքի հարկի գծով հարկային պարտավորություններ կարող են առաջանալ միայն այն դեպքում, երբ նրա կողմից կատարվել են ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույքի օտարման որևէ ձևով հատուցելի գործարքներ, և այդ գործարքների գինը գերազանցել է 58,35 մլն ՀՀ դրամը:

2) Վերաքննիչ դատարանը խախտել է ՀՀ Սահմանադրության 50-րդ հոդվածի 3-րդ մասը, «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 13-րդ հոդվածը, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ, 35-րդ, 37-րդ և 38-րդ հոդվածները:

Վերաքննիչ դատարանը հաշվի չի առել, որ Կոմիտեն 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02 որոշմանն ուղղված վարչական վարույթի լուծման չի անցկացրել, ինչի հետևանքով Տիգրան Սահակյանը ոչ իրավաչափ կերպով գրկվել է իր նկատմամբ հարկային պարտավորություններ առաջադրելուն ուղղված վարչական գործի քննարկման և լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հարցերի կապակցությամբ դիրքորոշումներ, ապացույցներ ներկայացնելու և այլ ընթացակարգային գործողությունների միջոցով վարչական մարմնի վերջնական որոշման վրա ազդելու հնարավորությունից:

Վերոգրյալի հիման վրա բողոք բերած անձը պահանջել է բեկանել Վերաքննիչ դատարանի 07.05.2018 թվականի որոշումը և փոփոխել այն՝ հայցը բավարարել:

3. Վճռաբեկ բողոքի քննության համար նշանակություն ունեցող փաստերը

Վճռաբեկ բողոքի քննության համար էական նշանակություն ունեն հետևյալ փաստերը.

1) Տիգրան Սահակյանը 13.05.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրով Օնիկ Այվազյանին է վաճառել Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/5 հասցեում գտնվող շինությունը (շինության նպատակային նշանակությունը՝ առևտրի սրահ), որի գինը, համաձայն պայմանագրի, կազմում է 57.000.000 ՀՀ դրամ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 84-85**):

2) Տիգրան Սահակյանը 31.07.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրերով Վալերի Սահակյանին է նվիրել Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/6 և թիվ 69/7 հասցեներում գտնվող շինությունները (շինությունների նպատակային նշանակությունը՝ հասարակական) (**հատոր 1-ին, գ.թ. 80-83**):

3) 10.08.2016 թվականին կազմված ծանուցագրով Տիգրան Սահակյանը տեղեկացվել է իր կողմից չկատարված, վերը նշված գործարքների կապակցությամբ առաջացած ավելացված արժեքի գծով հարկային պարտավորությունները գանձելու վերաբերյալ վարչական ակտ ընդունելու նպատակով Վարչությունում վարչական վարույթի հարուցման մասին, և նրան առաջարկվել է եռօրյա ժամկետում Կոմիտեի աշխատակազմի իրավաբանական վարչություն ներկայացնել վերը նշվածի վերաբերյալ իր գրավոր բացատրությունները և/կամ առարկությունները: Նշված ծանուցագիրը Տիգրան Սահակյանը ստացել է 15.08.2016 թվականին (**հատոր 1-ին, գ.թ. 86-87**):

4) Վարչության պետի 18.08.2016 թվականի «Հարկ վճարողից ժամանակին չվճարված հարկային պարտավորությունների գծով վճարման ենթակա գումարը գանձելու մասին» թիվ 1617/02 որոշմամբ Տիգրան Սահակյանից գանձվել է 14.397.000 ՀՀ դրամ (**հատոր 1-ին, գ.թ. 88-89**):

4. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումը

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ սույն գործով վճռաբեկ բողոքը վարույթ ընդունելը պայմանավորված է ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 161-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետով նախատեսված հիմքի առկայությամբ, այն է՝ բողոքում բարձրացված հարցի վերաբերյալ Վճռաբեկ դատարանի որոշումը կարող է էական նշանակություն ունենալ օրենքի և այլ նորմատիվ իրավական ակտերի միատեսակ կիրառության համար, և գտնում է, որ տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի արտահայտած իրավական դիրքորոշումները՝ նոտար կամ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից հասարակական նշանակության գույքի անհատույց օտարման գործարքներն ավելացված արժեքի հարկով հարկման ենթակա լինելու հարցի վերաբերյալ, կարևոր նշանակություն կունենան նմանատիպ գործերով միասնական և կանխատեսելի դատական պրակտիկա ձևավորելու համար:

Վերոգրյալով պայմանավորված՝ Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ հետևյալ իրավական հարցադրումներին.

- արդյո՞ք անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից կատարված գույքի օտարման անհատույց գործարքները կարող են համարվել ապրանքի մատակարարում և առաջացնել ավելացված արժեքի հարկ վճարելու պարտավորություն.

- արդյո՞ք վարչական մարմինն իրավասու է չանցկացնել լսումներ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածով նախատեսված՝ լսումներ չանցկացնելու հայեցողական և պարտադիր հիմքերի բացակայության պայմաններում:

1) վճարել բողոքն առաջին հիմքով հիմնավոր է հեղկյալ պարճառաբանությամբ.

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաճայն՝ ավելացված արժեքի հարկը (այսուհետ՝ ԱԱՀ) անուղղակի հարկ է, որը նույն օրենքի համաճայն վճարվում (գանձվում) է պետական բյուջե՝ ապրանքների ներմուծման, Հայաստանի Հանրապետության տարածքում դրանց արտադրության ու շրջանառության, ինչպես նաև ծառայությունների մատուցման բոլոր փուլերում:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 2-րդ հոդվածի համաճայն՝ նույն օրենքով սահմանված կարգով ԱԱՀ վճարում են ԱԱՀ վճարող համարվող և (կամ) ԱԱՀ-ի վճարման պարտավորություն կրող անձինք:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 3-րդ հոդվածի 2-րդ պարբերության համաճայն՝ «Շրջանառության հարկի մասին» Հայաստանի Հանրապետության օրենքով սահմանված՝ շրջանառության հարկ վճարող համարվելու համար ապրանքների մատակարարման և ծառայությունների մատուցման իրացման շրջանառության չափը նույն օրենքի կիրառման առումով համարվում է ԱԱՀ-ի շեմ, բացառությամբ ձեռնարկատիրական գործունեություն վարելու իրավունք ունեցող ոչ առևտրային կազմակերպությունների և նույն օրենքի 3.1-ին հոդվածի 3-րդ կետի «բ» ենթակետում և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ա» ենթակետում նշված դեպքերի՝ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց, որոնց համար նույն օրենքի կիրառման առումով ԱԱՀ-ի շեմ է համարվում ապրանքների մատակարարման և ծառայությունների մատուցման իրացման շրջանառության 58,35 մլն դրամը:

Նույն հոդվածի 3-րդ պարբերության համաճայն՝ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց նկատմամբ ԱԱՀ-ի շեմը կիրառվում է նույն օրենքի 3.1-ին հոդվածի 3-րդ կետի «բ» ենթակետում և 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի «ա» ենթակետում նշված դեպքերում: Նույն պարբերությունում նշված գործարքների մասով ԱԱՀ-ի պարտավորության մեծությունը որոշվում է՝ (...)

բ. գույքի մատակարարման կամ ծառայության մատուցման գործարքի ընդհանուր հարկվող շրջանառության և ընթացիկ տարվա սկզբից իրականացրած բոլոր գործարքների ընդհանուր հարկվող շրջանառության հանրագումարի ԱԱՀ-ի շեմը գերազանցող գումարից, եթե անձի իրականացրած՝ ապրանքի մատակարարման և (կամ) ծառայությունների մատուցման գործարքների ընդհանուր շրջանառությունը նախորդ տարում չի գերազանցել ԱԱՀ-ի շեմը:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 3.1-ին հոդվածի 3-րդ կետի «բ» ենթակետի համաճայն՝ նույն օրենքով այլ բան սահմանված չլինելու դեպքում նույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված ԱԱՀ-ով հարկվող գործարքներ (գործառնություններ) իրականացնելու դեպքում ԱԱՀ-ի վճարման պարտավորություն կրում են՝ անհատ ձեռնարկատեր կամ նոտար չհանդիսացող ֆիզիկական անձինք, եթե՝ մատուցել են այնպիսի ծառայություններ (բացառությամբ անշարժ գույքի վարձակալության

գործարքների) կամ մատակարարել են այնպիսի ապրանքներ, որոնց իրականացումն օրենքի համաձայն չի դիտվում որպես ապօրինի ձեռնարկատիրական գործունեություն:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 5-րդ հոդվածի համաձայն՝ ԱԱՀ-ով հարկվող օբյեկտ է համարվում Հայաստանի Հանրապետության տարածքում ԱԱՀ վճարողների կողմից իրականացվող նույն օրենքի 6-րդ հոդվածով սահմանված բոլոր գործարքների (գործառնությունների) ամբողջ արժեքը (շրջանառությունը), եթե օրենքով այլ բան նախատեսված չէ:

Իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 1-ին պարբերության համաձայն՝ ԱԱՀ-ով հարկվող գործարքներ (գործառնություններ) են համարվում՝ ապրանքների մատակարարումը՝ գործարք, որն իրականացվում է ապրանքների (այդ թվում՝ արտադրանքի և անշարժ գույքի) **սեփականության իրավունքը որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց այլ անձի փոխանցելու միջոցով:**

Նշված կետով սահմանվել են նաև այն դեպքերը, երբ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացված գործարքները ևս համարվում են ապրանքի մատակարարում:

Վերը նշված իրավական նորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ավելացված արժեքի հարկն անուղղակի հարկ է, որի առանձնահատկություններից է այն, որ վերջինս կիրառվում է տնտեսական գործունեության բավականին լայն շրջանակում ընդգրկված գործարքների նկատմամբ, որոնք «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով համարվում են ապրանքի մատակարարում:

ՀՀ Վճռաբեկ դատարանն իր նախկին որոշումներում արձանագրել է, որ ավելացված արժեքի հարկի՝ որպես անուղղակի հարկի հարկվող օբյեկտն ավելացված արժեքի հարկ վճարողների կամ ավելացված արժեքի հարկի վճարման պարտավորություն կրող անձանց կողմից իրականացվող օրենքով սահմանված բոլոր գործարքների (գործառնությունների) ամբողջ արժեքն է (շրջանառությունը): Ընդ որում, «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի իմաստով ավելացված արժեքի հարկով հարկվում են, *inter alia*, ապրանքների մատակարարման գործարքները (գործառնությունները), այսինքն՝ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքը որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց այլ անձի փոխանցելուն ուղղված գործարքները: Որպես կանոն՝ ավելացված արժեքի հարկով հարկվող օբյեկտը ձեռնարկատիրական գործունեություն վարող իրավաբանական և ֆիզիկական անձանց (անհատ ձեռնարկատերերի) իրականացրած գործարքներն են: Սակայն, բացի վերը նշված անձանց կողմից իրականացված գործարքներից, օրենսդիրը որդեգրել է այն մոտեցումը, որ ձեռնարկատիրական գործունեություն չիրականացնող ֆիզիկական անձանց կողմից իրականացվող մի շարք գործարքներ որոշակի պայմանների առկայության դեպքում ևս «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի իմաստով դիտարկվում են որպես ապրանքի մատակարարում, հետևաբար նաև՝ ավելացված արժեքի հարկով

հարկվող գործարքներ (տե՛ս, օրինակ, ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեն ընդդեմ Ռազմիկ Սեդրակյանի թիվ ՎԴ/0560/05/15 վարչական գործով 20.07.2017 թվականի որոշումը):

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացված՝ ապրանքի մատակարարում համարվող գործարքներ են, մասնավորապես, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերությամբ սահմանված գործարքները:

Այսպես, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության համաձայն՝ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացված գործարքները համարվում են ապրանքի մատակարարում հետևյալ դեպքերում՝

ա. ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույքի, արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույքի, ներառյալ՝ շենքերի, շինությունների (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողերի կամ գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմասի **օգտարումը**, (...):

Վերը նշված իրավանորմերի համակարգային վերլուծության արդյունքում Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի իմաստով անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացված գործարքը համարվում է ապրանքի մատակարարում, հետևաբար նաև՝ ավելացված արժեքի հարկով հարկվող գործարք, եթե վերջինս օտարել է ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույք, արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույք, ներառյալ՝ շենքեր, շինություններ (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողեր կամ գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմաս: Ընդ որում, վերը նշված գործարքների մասով ավելացված արժեքի հարկի շեմ է սահմանվել 58,35 մլն ՀՀ դրամը: Այն դեպքում, երբ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացված՝ ապրանքի մատակարարման և (կամ) ծառայությունների մատուցման գործարքների ընդհանուր շրջանառությունը նախորդ տարում չի գերազանցել ավելացված արժեքի հարկի շեմը (58,35 մլն ՀՀ դրամ), ապա վերը նշված գործարքների մասով ավելացված արժեքի հարկի պարտավորության մեծությունը որոշվում է գույքի մատակարարման կամ ծառայության մատուցման գործարքի ընդհանուր հարկվող շրջանառության և ընթացիկ տարվա սկզբից իրականացրած բոլոր գործարքների ընդհանուր հարկվող շրջանառության հանրագումարի ավելացված արժեքի հարկի շեմը (58,35 մլն ՀՀ դրամ) գերազանցող գումարից:

Հաշվի առնելով սույն գործի փաստական հանգամանքները՝ Վճռաբեկ դատա-

րանն անհրաժեշտ է համարում բացահայտել իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետում կիրառված «օտարում» բառի նշանակությունը:

Այսպես, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետը, ավելացված արժեքի հարկով հարկվող գործարքների (գործառնություններ) թվին դասելով ապրանքների մատակարարումը, միաժամանակ բացահայտում է նաև դրա հասկացությունը: Մասնավորապես, օրենսդիրն ապրանքների մատակարարում է համարել այն գործարքը, որն իրականացվում է ապրանքների (այդ թվում՝ արտադրանքի և անշարժ գույքի) սեփականության իրավունքը **որևէ ձևով կապարվող հատուցման դիմաց** այլ անձի փոխանցելու միջոցով: Փաստորեն, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ ապրանքի մատակարարում են միայն հատուցելի գործարքները, այսինքն՝ այն գործարքները, որոնցով ապրանքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն այլ անձի է փոխանցվում հատուցման դիմաց:

Միևնույն ժամանակ օրենսդիրն իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերությամբ սահմանել է անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացվող, ապրանքի մատակարարում համարվող գործարքները՝ դրանց թվին դասելով նաև ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույքի, արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույքի, ներառյալ՝ շենքերի, շինությունների (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողերի կամ գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմասի օտարման գործարքները:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով սահմանված՝ վերը նշված դրույթն անհրաժեշտ է մեկնաբանել ոչ թե այդ հոդվածի ընդհանուր համատեքստից դուրս, այլ հաշվի առնելով նաև դրանով սահմանված մնացած իրավակարգավորումները, մասնավորապես՝ նույն հոդվածի 1-ին կետի 1-ին պարբերությամբ ամրագրված դրույթը, համաձայն որի՝ **ապրանքի մատակարարում կարող են համարվել բացառապես հատուցելի գործարքները**: Փաստորեն, անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով սահմանված գույքի օտարումը համարվում է ապրանքի մատակարարում միայն այն դեպքում, երբ այդ գործարքով գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն այլ անձի է փոխանցվել որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց: Ընդ որում, Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պար-

բերության «ա» ենթակետով նախատեսված հատուկ կարգավորումը նպատակ է հետապնդում սահմանափակելու անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացվող այն գործարքները, որոնք վերջինիս համար առաջացնում են ավելացված արժեքի հարկ վճարելու պարտավորություն: Այսինքն՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետի համաձայն՝ ապրանքի մատակարարում է համարվում ոչ թե անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից կնքված գույքի օտարման հատուցելի ցանկացած գործարք, այլ միայն գույքի օտարման այն գործարքները, որոնց առարկան ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույք, արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույք, ներառյալ՝ շենքեր, շինություններ (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողեր կամ գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմաս է:

Այսպիսով, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից ձեռնարկատիրական գործունեության առարկա հանդիսացող գույքի, արտադրական, այլ առևտրային և հասարակական նշանակության գույքի, ներառյալ՝ շենքերի, շինությունների (այդ թվում՝ անավարտ (կիսակառույց)), արդյունաբերության, ընդերքօգտագործման և այլ արտադրական նշանակության հողերի կամ գույքի սեփականությունում անձին պատկանող բաժնեմասի օտարումը իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետի ուժով համարվում է ապրանքի մատակարարում և անձի մոտ կարող է առաջացնել ավելացված արժեքի հարկ վճարելու պարտավորություն միայն այն դեպքում, երբ այդ գույքի նկատմամբ սեփականության իրավունքն այլ անձի է փոխանցվել հատուցելի գործարքով, այսինքն՝ որևէ ձևով կատարվող հատուցման դիմաց: Հետևաբար, անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից կատարված՝ վերոգրյալ գույքի օտարման **անհատույց գործարքները** չեն կարող համարվել ապրանքի մատակարարում և չեն կարող առաջացնել ավելացված արժեքի հարկ վճարելու պարտավորություն:

Սույն գործի փաստերի համաձայն՝ Տիգրան Սահակյանը 13.05.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրով Օնիկ Այվազյանին է վաճառել Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/5 հասցեում գտնվող շինությունը (շինության նպատակային նշանակությունը՝ առևտրի սրահ), որի գինը, համաձայն պայմանագրի, կազմում է 57.000.000 ՀՀ դրամ: Տիգրան Սահակյանը 31.07.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրերով Վալերի Սահակյանին է նվիրել Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/6 և թիվ 69/7 հասցեներում գտնվող շինությունները (շինությունների նպատակային նշանակությունը՝ հասարակական): Վարչության պետի 18.08.2016 թվականի «Հարկ վճարողից ժամանակին չվճարված հարկային պարտավորությունների գծով վճարման ենթակա գումարը գանձելու մասին» թիվ 1617/02 որոշ-

մամբ Տիգրան Սահակյանից գանձման ենթակա գումարը կազմել է 14.397.000 ՀՀ դրամ:

Սույն գործով Դատարանը, հայցը մերժելով, նշել է նաև, որ Տիգրան Սահակյանը, իրականացնելով «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի երրորդ պարբերության «ա» ենթակետով սահմանված գործարք (ապրանքի մատակարարում), այն է՝ Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/5 հասցեում գտնվող շինության (առևտրի սրահի), Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/6 և թիվ 69/7 հասցեներում գտնվող հասարակական նշանակության շինությունների օտարում, որոնց հանրագումարային արժեքը (առաջինի մասով վաճառքի գինը, իսկ մյուսների մասով կադաստրային արժեքը) գերազանցել է օրենքով սահմանված ավելացված արժեքի հարկի շեմը, չի ներկայացրել ավելացված արժեքի հարկի հաշվարկ, ինչպես նաև չի վճարել այդ գործարքներից առաջացած ավելացված արժեքի հարկի գումարը, ինչը, սակայն, նա պարտավոր էր կատարել օրենքի ուժով:

Վերաքննիչ դատարանը, Դատարանի վճիռը թողնելով անփոփոխ, ըստ էության համաձայնել է Դատարանի պատճառաբանությունների և եզրահանգումների հետ:

Վճռաբեկ դատարանը, անդրադառնալով ստորադաս դատարանների վերոգրյալ պատճառաբանությունների հիմնավորվածությանը, արձանագրում է հետևյալը.

Նախ՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Տիգրան Սահակյանի կողմից գույքի օտարմանն ուղղված երեք գործարքներից առաջինով (13.05.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագիր) Տիգրան Սահակյանի կողմից Օնիկ Այվազյանին 57.000.000 ՀՀ դրամով վաճառվել է Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/5 հասցեում գտնվող առևտրի սրահը, ինչը դասվում է իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով նախատեսված գործարքների թվին: Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ վերոգրյալի կապակցությամբ դատավարության կողմերի միջև վեճ առկա չէ:

Միևնույն ժամանակ նկատի ունենալով այն հանգամանքը, որ վերը նշված գործարքի արժեքն ինքնին չի գերազանցում անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի կողմից իրականացվող՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով նախատեսված գործարքների համար սահմանված ավելացված արժեքի հարկի շեմը (58,35 մլն ՀՀ դրամ), իսկ Կոմիտեն վիճարկվող վարչական ակտով ավելացված արժեքի հարկով հարկման ենթակա գործարքներ է համարել նաև Տիգրան Սահակյանի կողմից իրականացված երկրորդ և երրորդ գործարքները (31.07.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրեր), Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում անդրադառնալ նշված գործարքներն ավելացված արժեքի հարկով հարկման ենթակա լինելու հարցին՝ սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական

դիրքորոշումների լույսի ներքո:

Ինչպես արդեն իսկ նշվեց, իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետն անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձի համար սահմանում է ավելացված արժեքի հարկ վճարելու պարտավորություն միայն որոշակի կատեգորիայի գույքի հատուցելի օտարման գործարքների դեպքում:

Տվյալ դեպքում 31.07.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրերով Տիգրան Սահակյանը Վալերի Սահակյանին է նվիրել Երևան քաղաքի Վարդանանց փողոցի թիվ 69/6 և թիվ 69/7 հասցեներում գտնվող հասարակական նշանակության շինությունները, որպիսի գույքը ներառվում է իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով նախատեսված ապրանքների ցանկում:

Անդրադառնալով 31.07.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրերի բնույթին՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է հետևյալը:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 439-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ պայմանագիրը, որով կողմն իր պարտականությունների կատարման համար պետք է վճար կամ այլ հանդիպական կատարում ստանա, հատուցելի է: Նույն հոդվածի 2-րդ կետի համաձայն՝ անհատույց է ճանաչվում այն պայմանագիրը, որով մի կողմը պարտավորվում է որևէ բան տրամադրել մյուս կողմին՝ առանց նրանից վճար կամ այլ հանդիպական կատարում ստանալու:

ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքի 594-րդ հոդվածի 1-ին կետի համաձայն՝ նվիրատվության պայմանագրով մի կողմը (նվիրատուն) մյուս կողմի (նվիրառուի) սեփականությանն անհատույց հանձնում է կամ պարտավորվում է հանձնել գույք կամ իրեն, կամ երրորդ անձին ուղղված գույքային իրավունք (պահանջ), կամ ազատում է, կամ պարտավորվում է նրան ազատել իր կամ երրորդ անձի հանդեպ ունեցած գույքային պարտավորությունից:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ ՀՀ քաղաքացիական օրենսգրքը նախատեսում է նվիրատվության պայմանագրի երկու տեսակ՝ ռեալ, երբ պայմանագիրը կնքված է համարվում համապատասխան գույքը կամ գույքային իրավունքը (պահանջը) հանձնելու կամ գույքային պարտավորությունից ազատելու պահից, և կոնսենսուալ, երբ մեկ կողմը (նվիրատուն) պարտավորվում է մյուս կողմին (նվիրառուին) հանձնել նվերն ապագայում: Նման դեպքում առաջանում է պարտավորական իրավահարաբերություն, որի բովանդակությունն է կազմում նվիրատուի պարտականությունը ապագայում ավելացնել նվիրառուի գույքն իր գույքի նվազման հաշվին մի կողմից և նվիրառուի՝ գույքը պահանջելու իրավունքը մյուս կողմից:

Վճռաբեկ դատարանը փաստում է, որ նվիրատվության պայմանագրերին (անկախ դրա տեսակից) բնորոշ է դրանց անհատուցելի բնույթը, այսինքն՝ նվիրատուն, նվիրառուի սեփականությանը գույք կամ իրեն կամ երրորդ անձին

ուղղված գույքային պահանջ հանձնելով կամ նվիրատուին իր կամ երրորդ անձի հանդեպ ունեցած գույքային պարտավորությունից ազատելով, չի ստանում նվիրատուի կողմից որևէ հատուցում:

Ելնելով վերոգրյալից և հաշվի առնելով սույն որոշմամբ արտահայտված իրավական դիրքորոշումները՝ Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող անձի կողմից իր գույքի նվիրատվությունը՝ որպես անհատույց գործարք, չի համարվում ապրանքի մատակարարում, հետևաբար չի կարող իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետի ուժով անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող անձի մոտ առաջացնել ավելացված արժեքի հարկ վճարելու պարտավորություն:

Ամփոփելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները՝ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով վիճարկվող վարչական ակտով Տիգրան Սահակյանի նկատմամբ ԱԱՀ-ի գծով հարկային պարտավորությունների առաջադրումն ու գանձումը ոչ իրավաչափ են, քանի որ Տիգրան Սահակյանի կողմից 31.07.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի նվիրատվության պայմանագրերը իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով նախատեսված գործարքների թվին չեն դասվում, իսկ միայն 13.05.2015 թվականին կնքված անշարժ գույքի վաճառքի պայմանագրի արժեքը չի գերազանցում անհատ ձեռնարկատեր չհանդիսացող ֆիզիկական անձանց կողմից իրականացվող՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետով նախատեսված գործարքների համար սահմանված ավելացված արժեքի հարկի շեմը (58,35 մլն ՀՀ դրամ): Փաստորեն, սույն գործով վիճարկվող՝ Վարչության պետի 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02 որոշումը ենթակա է անվավեր ճանաչման, քանի որ ընդունվել է օրենքի, մասնավորապես՝ իրավահարաբերության ծագման պահին գործող «Ավելացված արժեքի հարկի մասին» ՀՀ օրենքի 6-րդ հոդվածի 1-ին կետի 3-րդ պարբերության «ա» ենթակետի խախտմամբ, ինչն անտեսվել է ստորադաս դատարանների կողմից:

2) վճռաբեկ բողոքը երկրորդ հիմքով հիմնավոր է հետևյալ պարճառաբանությամբ.

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 1-ին հոդվածի համաձայն՝ նույն օրենքը սահմանում է վարչարարության հիմունքները, կարգավորում է վարչական ակտեր ընդունելու (...) հետ կապված՝ վարչական մարմինների և ֆիզիկական կամ իրավաբանական անձանց (...) միջև ծագած հարաբերությունները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 19-րդ հոդվածի համաձայն՝ վարչական վարույթը վարչական մարմնի՝ վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված գործունեությունն է:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի

20-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը բաղկացած է միմյանց փոխկապակցված՝ վարույթի հարուցման, ընթացիկ և եզրափակիչ փուլերից: Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը հարուցվում է անձի (անձանց) դիմումի կամ վարչական մարմնի նախաձեռնության հիման վրա (հարուցման փուլ): Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դիմումին կամ վարչական մարմնի նախաձեռնությանը համապատասխան իրականացվում են վարչական գործի քննարկման հետ կապված՝ նույն օրենքով նախատեսված գործառույթները (ընթացիկ փուլ): Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ վարչական վարույթը եզրափակվում է վարչական ակտի ընդունմամբ (եզրափակիչ փուլ): Նույն հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ անմիջական սպառնացող վտանգը կանխելու կամ արդեն իսկ առաջացած վտանգի հետևանքները վերացնելու, ինչպես նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում վարչական վարույթը կարող է սահմանափակվել միայն եզրափակիչ փուլով:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական վարույթի մասնակիցներ են՝ (ա) վարչական ակտի հասցեատերը՝ այն անձը, ով դիմել է վարչական ակտ ընդունելու համար (դիմող), կամ այն անձը, ում նկատմամբ վարչական մարմինն իր նախաձեռնությամբ ընդունելու է վարչական ակտ, (բ) երրորդ անձինք՝ այն անձինք, որոնց իրավունքները կամ օրինական շահերը կարող են շոշափվել վարույթի արդյունքում ընդունվելիք վարչական ակտով:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 35-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դիմումի հիման վրա վարչական մարմինը վարչական վարույթի հարուցումից հետո՝ եռօրյա ժամկետում, վարույթի մասնակիցներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին ծանուցում է վարչական վարույթի հարուցման մասին: Նշված անձանց (...) վարչական մարմինը ծանուցում է վարույթի իրականացման համար անհրաժեշտ միջոցառումների անցկացման տեղի, օրվա, ժամի և այլ պայմանների մասին:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը իր նախաձեռնությամբ վարչական վարույթ հարուցելիս վարույթի մասնակիցներին կամ նրանց ներկայացուցիչներին պատշաճ ձևով ծանուցում է վարչական վարույթ հարուցելու մասին, եթե վարչական վարույթի հարուցումից մինչև վարչական ակտն ընդունելու միջև ընկած ժամանակահատվածը երեք օրից ավելի է:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 37-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը պարտավոր է ապահովել փաստական հանգամանքների բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումը՝ բացահայտելով գործի բոլոր, այդ թվում՝ վարույթի մասնակիցների օգտին առկա հանգամանքները:

«Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ վարչական մարմինը վարչական վարույթի ընթացքում պարտավոր է վարույթի մասնակիցներին և նրանց ներկայացուցիչներին հնարավորություն տալ արտահայտվելու վարչական վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ: Նույն հոդվածի 2-րդ

մասի համաձայն՝ լուումներ կարող են չանցկացվել, եթե՝ (ա) վարչական վարույթի արդյունքում ընդունվելու է բարենպաստ վարչական ակտ, որը չի միջամտում այլ անձանց իրավունքների իրականացմանը, կամ վարչական ակտի հասցեատերը չի պնդում, որ լուումներ անցկացվեն, (բ) դիմումն ակնհայտ անհիմն է, (գ) ընդունվում է բանավոր վարչական ակտ: Նույն հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ լուումներ չեն անցկացվում, եթե՝ (ա) անհրաժեշտություն է առաջանում անհապաղ ընդունելու վարչական ակտ, քանի որ հապաղումը կարող է հանգեցնել հանրության համար որևէ վտանգի առաջացման, (բ) ընդունվում է այլ ձևի վարչական ակտ: Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ լուումներ չեն անցկացվում կամ կարող են չանցկացվել նաև օրենքով նախատեսված այլ դեպքերում:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ օրենսդիրը, որպես ընդհանուր կանոն, «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 1-ին մասում ամրագրել է վարույթի մասնակիցներին և նրանց ներկայացուցիչներին լսելու վարչական մարմնի պարտականությունը, որի համաձայն՝ վարչական մարմինը պարտավոր է վերջիններիս հնարավորություն տալ արտահայտվելու տվյալ վարույթում քննարկվող փաստական հանգամանքների վերաբերյալ:

Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ վարչական վարույթի մասնակիցների լսված լինելու իրավունքի գործնական իրացումը կարող է տեղի ունենալ միայն վարույթի ընթացիկ փուլում, երբ վարչական մարմինն իրականացնում է գործի փաստերի ուսումնասիրություն և պարզում է կիրառման ենթակա իրավական ակտերը. այս փուլում կատարվում են վարչական ակտ ընդունելուն ուղղված հիմնական գործողությունները, մասնավորապես՝ վարչական գործի բոլոր, այդ թվում՝ վարույթի մասնակիցների օգտին առկա հանգամանքների բացահայտումը, անհրաժեշտ ապացույցների ձեռքբերումը և գնահատումը, գործի բազմակողմանի, լրիվ և օբյեկտիվ քննարկումը: Բացի այդ, վարույթի ընթացիկ փուլում լուումները պետք է իրականացվեն այն հաշվառմամբ, որ վարույթի մասնակիցները դեռ հնարավորություն ունենան իրենց դիրքորոշմամբ ազդելու վարչական մարմնի որոշման վրա:

Միաժամանակ, Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 2-րդ, 3-րդ և 4-րդ մասերում օրենսդիրը նախատեսել է վարչական վարույթի մասնակիցների լսված լինելու իրավունքից որոշ բացառություններ: Ընդ որում, նշված հոդվածի 2-րդ մասը սահմանում է լուումներ չանցկացնելու այն հիմքերը, որոնց առկայության դեպքում վարչական մարմինն ունի հայեցողական լիազորություն ընտրելու լուումներ անցկացնելու կամ չանցկացնելու երկու իրավաչափ լուծումներից մեկը: Վարչական վարույթի ընթացքում լուումներ չանցկացնելու հայեցողական հիմքերն են.

ա) վարչական վարույթի արդյունքում ընդունվելու է բարենպաստ վարչական ակտ, որը չի միջամտում այլ անձանց իրավունքների իրականացմանը, կամ վարչական ակտի հասցեատերը չի պնդում, որ լուումներ անցկացվեն,

բ) վարչական վարույթի հարուցման համար հիմք հանդիսացած դիմումն

ակնհայտ անհիմն է,

գ) վարչական վարույթի արդյունքում ընդունվելու է բանավոր վարչական ակտ:

Մինչդեռ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է լուումներ չանցկացնելու իմպերատիվ հիմքերը, որոնք են՝

ա) անհրաժեշտություն է առաջացել անհապաղ ընդունելու վարչական ակտ, քանի որ հապաղումը կարող է հանգեցնել հանրության համար որևէ վտանգի առաջացման,

բ) վարչական վարույթի արդյունքում ընդունվելու է այլ ձևի վարչական ակտ:

Ընդ որում, լուումներ չանցկացնելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 3-րդ մասի «ա» կետում ամրագրված իմպերատիվ հիմքը համահունչ է նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 20-րդ հոդվածի 5-րդ մասում նախատեսված այն իրավակարգավորման հետ, որ անմիջական սպառնացող վտանգը կանխելու կամ արդեն իսկ առաջացած վտանգի հետևանքները վերացնելու դեպքերում վարչական վարույթը կարող է սահմանափակվել միայն եզրափակիչ փուլով:

Վճռաբեկ դատարանն անհրաժեշտ է համարում ընդգծել, որ վարչական վարույթի ընթացքում լուումներ չանցկացնելու վերոգրյալ դեպքերը սպառնիչ չեն, քանի որ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի 4-րդ մասում օրենսդիրն ամրագրել է, որ օրենքով կարող են նախատեսվել լուումներ չանցկացնելու հայեցողական և իմպերատիվ այլ հիմքեր:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ լուումներ չանցկացնելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածով նախատեսված թե՛ հայեցողական, թե՛ պարտադիր հիմքերի բացակայության պայմաններում վարչական մարմինը պարտավոր է վարչական վարույթի ընթացքում անցկացնել լուումներ՝ ապահովելով վարչական վարույթի մասնակիցների պատշաճ ծանուցումը լուումների ժամանակի և վայրի վերաբերյալ:

Դատարանը Տիգրան Սահակյանի հայցը մերժելիս նշել է նաև, որ հայցվորն ըստ էության լիովին իրացրել է իր լաված լինելու իրավունքը, մասնավորապես՝ ստանալով համապատասխան ծանուցում՝ նա ներկայացրել է առարկություններ, որպիսի առարկությունները վարչական մարմնի կողմից չեն ընդունվել՝ վիճարկվող որոշման մեջ բերված պատճառաբանություններով, իսկ վարչական մարմնի կողմից որևէ առարկության մերժումը (կամ չընդունումը) ինքնին չի կարող համարվել անձի լաված լինելու իրավունքի խախտում:

Վերաքննիչ դատարանը, մերժելով Տիգրան Սահակյանի վերաքննիչ բողոքը, պատճառաբանել է նաև, որ Տիգրան Սահակյանի ներկայացուցիչ Հակոբ Սաֆարյանի կողմից հարկային պարտավորությունների և կատարված հաշվարկների վերաբերյալ ներկայացված առարկությունները քննարկվել են, սակայն չեն ընդունվել, և վիճարկվող վարչական ակտում ներկայացված առարկությունները չընդունելու վերաբերյալ վարչական մարմնի մանրամասն դատողությունների

բացակայությունն ինքնին հիմք չէ վարչական ակտն անվավեր ճանաչելու համար:

Մինչդեռ Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ սույն գործի փաստերից հետևում է, որ վիճարկվող վարչական ակտի ընդունմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում բացակայել են լուումներ չանցկացնելու՝ «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածով նախատեսված թե՛ հայեցողական, թե՛ պարտադիր հիմքերը: Հետևաբար Կոմիտեի վիճարկվող որոշմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում լուումների անցկացումը պարտադիր էր: Մինչդեռ Կոմիտեն 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02 որոշմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում լուումներ չի անցկացրել: Փոխարենը, 10.08.2016 թվականին կազմված ծանուցագրով Տիգրան Սահակյանին առաջարկվել է եռօրյա ժամկետում Կոմիտեի աշխատակազմի իրավաբանական վարչություն ներկայացնել վերը նշվածի վերաբերյալ իր գրավոր բացատրությունները և/կամ առարկությունները, ինչը, սակայն, չի կարող փոխարինել «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածով նախատեսված լուումներին՝ լուումներ չանցկացնելու, ինչպես նաև վարչական վարույթը միայն եզրափակիչ փուլով իրականացնելու հիմքերի բացակայության պայմաններում:

Փաստորեն, Կոմիտեի 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02 որոշմանն ուղղված վարչական վարույթի ընթացքում լուումներ չանցկացնելու հետևանքով Տիգրան Սահակյանը ոչ իրավաչափ կերպով զրկվել է իր նկատմամբ հարկային պարտավորություններ առաջադրելուն ուղղված վարչական վարույթի լուումների շրջանակում գործի քննարկման և լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հարցերի կապակցությամբ դիրքորոշումներ, ապացույցներ ներկայացնելու և այլ ընթացակարգային գործողությունների միջոցով վարչական մարմնի վերջնական որոշման վրա ազդելու հնարավորությունից:

Վճռաբեկ դատարանի գնահատմամբ՝ Կոմիտեի «Հարկ վճարողից ժամանակին չվճարված հարկային պարտավորությունների գծով վճարման ենթակա գումարը գանձելու մասին» 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02 որոշումն ընդունվել է նաև «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 38-րդ հոդվածի խախտմամբ:

Հետևաբար Կոմիտեի «Հարկ վճարողից ժամանակին չվճարված հարկային պարտավորությունների գծով վճարման ենթակա գումարը գանձելու մասին» 18.08.2016 թվականի թիվ 1617/02 որոշումը ոչ իրավաչափ վարչական ակտ է և ենթակա է վերացման «Վարչարարության հիմունքների և վարչական վարույթի մասին» ՀՀ օրենքի 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի «ա» կետի ուժով:

Այսպիսով, սույն վճռաբեկ բողոքի հիմքերի առկայությունը Վճռաբեկ դատարանը դիտում է բավարար՝ ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 150-րդ, 151-րդ և 163-րդ հոդվածների ուժով Վերաքննիչ դատարանի որոշումը բեկանելու համար:

Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ սույն գործով անհրաժեշտ է կիրառել ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին

մասի 3-րդ կետով սահմանված՝ Վերաքննիչ դատարանի դատական ակտը բեկանելու և փոփոխելու՝ Վճռաբեկ դատարանի լիազորությունները հետևյալ հիմնավորմամբ.

Կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի համաձայն՝ յուրաքանչյուր ոք ունի ողջամիտ ժամկետում իր գործի քննության իրավունք: Սույն գործով վեճի լուծումն էական նշանակություն ունի գործին մասնակցող անձանց համար: Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ գործը ողջամիտ ժամկետում քննելը Կոնվենցիայի նույն հոդվածով ամրագրված անձի արդար դատաքննության իրավունքի տարր է, հետևաբար գործի անհարկի ձգձգումները վտանգ են պարունակում նշված իրավունքի խախտման տեսանկյունից:

Տվյալ դեպքում Վճռաբեկ դատարանի կողմից ստորադաս դատարանի դատական ակտը փոփոխելը բխում է արդարադատության արդյունավետության շահերից, քանի որ սույն գործով վերջնական դատական ակտ կայացնելու համար նոր հանգամանք հաստատելու անհրաժեշտությունը բացակայում է:

Դատական ակտը փոփոխելիս Վճռաբեկ դատարանը հիմք է ընդունում սույն որոշման պատճառաբանությունները, ինչպես նաև գործի նոր քննության անհրաժեշտության բացակայությունը:

5. Վճռաբեկ դատարանի պատճառաբանությունները և եզրահանգումները դատական ծախսերի բաշխման վերաբերյալ

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 56-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատական ծախսերը կազմված են պետական տուրքից և գործի քննության հետ կապված այլ ծախսերից:

ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ կողմը, որի դեմ կայացվել է վճիռ, կամ որի բողոքը մերժվել է, կրում է Հայաստանի Հանրապետության դատական դեպարտամենտի՝ վկաներին և փորձագետներին վճարած գումարների հատուցման պարտականությունը, ինչպես նաև մյուս կողմի կրած դատական ծախսերի հատուցման պարտականությունը այն ծավալով, ինչ ծավալով դրանք անհրաժեշտ են եղել դատական պաշտպանության իրավունքի արդյունավետ իրականացման համար: Դատական պաշտպանության այն միջոցի հետ կապված ծախսերը, որ իր նպատակին չի ծառայել, դրվում են այդ միջոցն օգտագործած կողմի վրա, անգամ եթե վճիռը կայացվել է այդ կողմի օգտին:

Վճռաբեկ դատարանն արձանագրում է, որ Տիգրան Սահակյանը վճռաբեկ բողոքի համար վճարել է 20.000 ՀՀ դրամ, և քանի որ վճռաբեկ բողոքը ենթակա է բավարարման, ուստի Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Տիգրան Սահակյանի կողմից նախապես վճարված պետական տուրքի գումարը ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 60-րդ հոդվածի հիմքով ենթակա է հատուցման Կոմիտեի կողմից: Միաժամանակ Վճռաբեկ դատարանը գտնում է, որ Կոմիտեից հոգուտ Տիգրան Սահակյանի ենթակա է բռնազանձման 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրք և 4.000 ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի համար Տիգրան Սահակյանի կողմից նախապես

վճարված պետական տուրք:

Ելնելով վերոգրյալից և ղեկավարվելով ՀՀ վարչական դատավարության օրենսգրքի 169-171-րդ հոդվածներով, 172-րդ հոդվածի 1-ին մասով՝ Վճռաբեկ դատարանը

ՈՐՈՇԵՑ

1. Վճռաբեկ բողոքը բավարարել: Բեկանել ՀՀ վերաքննիչ վարչական դատարանի 07.05.2018 թվականի որոշումը և այն փոփոխել՝ հայցը բավարարել. վերացնել ՀՀ կառավարությանն առընթեր պետական եկամուտների կոմիտեի իրավաբանական վարչության պետի 18.08.2016 թվականի «Հարկ վճարողից ժամանակին չվճարված հարկային պարտավորությունների գծով վճարման ենթակա գումարը գանձելու մասին» թիվ 1617/02 որոշումը:

2. ՀՀ պետական եկամուտների կոմիտեից հօգուտ Տիգրան Սահակյանի բռնագանձել 4.000 ՀՀ դրամ՝ որպես հայցադիմումի համար նախապես վճարված պետական տուրք, 10.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վերաքննիչ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրք և 20.000 ՀՀ դրամ՝ որպես վճռաբեկ բողոքի համար նախապես վճարված պետական տուրք:

3. Որոշումն օրինական ուժի մեջ է մտնում հրապարակման պահից, վերջնական է և բողոքարկման ենթակա չէ:

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

05.12.2019թ.
ք. Երևան

Քրեական գործ
թիվ ԱՐԴ/0152/01/19

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 քրեական գործով
ընդդատության վեճը լուծելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը և ընդդատության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները.

2019 թվականի փետրվարի 11-ին Սահակ Խաչատրյանը հանցագործության վերաբերյալ հաղորդում է ներկայացրել ՀՀ ոստիկանության Երևան քաղաքի վարչության Մալաթիայի բաժին:

Նախապատրաստված նյութերը հետաքննության մարմնի 11.02.2019թ. որոշմամբ ուղարկվել են ՀՀ ոստիկանության Կոտայքի մարզային վարչության Նաիրիի բաժին՝ հետագա ընթացքը լուծելու համար:

11.02.2019թ. հարուցվել է թիվ 46154519 քրեական գործը՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին և 4-րդ կետերի հատկանիշներով:

Այնուհետև, հետաքննության մարմնի 12.02.2019թ. որոշմամբ թիվ 46154519 քրեական գործն ըստ ենթակայության ուղարկվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի քննչական բաժին՝ նախաքննություն կատարելու համար:

ՀՀ քննչական կոմիտեի նախագահի տեղակալ Ա. Պողոսյանի 18.02.2019թ. գրությամբ վերոհիշյալ քրեական գործը, համաձայն ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 191-րդ հոդվածի 1-ին մասի, ուղարկվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Արմավիրի մարզային քննչական վարչություն՝ նախաքննությունը շարունակելու համար:

Արդյունքում, հարուցված քրեական գործի շրջանակներում ստորև ներկայացվող անձանց մեղադրանք է առաջադրվել ՀՀ քրեական օրենսգրքի հետևյալ հոդվածներով.

- Անդրանիկ Վուրդյայի Հարությունյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 7-րդ կետերով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով,

- Վահան Ստեփանի Իսահակյանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 7-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 4-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով և ՀՀ քրեական օրենսգրքի 324-րդ հոդվածի 2-րդ մասով,

- Արման Արարատի Մադայանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 7-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով,

- Արքա Սարիվանի Մադայանին՝ ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ, 7-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 4-րդ կետերով, ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով:

Ամբաստանյալներ Անդրանիկ Հարությունյանին, Վահան Իսահակյանին, Արման Մադայանին և Արքա Մադայանին որպես մեղադրյալ ներգրավելու մասին որոշումների ուսումնասիրությամբ՝ վերջիններիս ՀՀ քրեական օրենսգրքի 131-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 1-ին, 2-րդ, 3-րդ և 7-րդ կետերով առաջադրված մեղադրանքներով արարքները կատարվել են 11.02.2019թ.՝ «Զվարթնոց» օդանավակայանի մոտ գտնվող արագաչափ սարքի մոտ (Արմավիրի մարզ, գ. Փարաքար, Ռ. Գասպարյան փողոց), որը գտնվում է Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում:

Նույն ամբաստանյալներին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 182-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 2-րդ կետով առաջադրված մեղադրանքներով արարքները կատարվել են 11.02.2019թ.՝ Երևան քաղաքի Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանում գտնվող չպարզված վայրում, որը գտնվում է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում, ինչպես նաև Եղվարդ քաղաքի, Երևանյան 10 հասցեում, որը գտնվում է Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում:

Ամբաստանյալ Վահան Իսահակյանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 4-րդ կետերով և 324-րդ հոդվածի 2-րդ մասով առաջադրված մեղադրանքներով արարքները կատարվել են 11.02.2019թ.՝ Եղվարդ քաղաքի, Երևանյան 10 հասցեում, որը գտնվում է Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում:

Ամբաստանյալ Արքա Մադայանին ՀՀ քրեական օրենսգրքի 175-րդ հոդվածի 2-րդ մասի 2-րդ և 4-րդ կետերով առաջադրված մեղադրանքով արարքը ևս կատարվել է 11.02.2019թ.՝ Եղվարդ քաղաքի, Երևանյան 10 հասցեում, որը, ինչպես վերը նշվեց, գտնվում է Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի դատական տարածքում:

2019թ. հոկտեմբերի 11-ին թիվ 46154519 քրեական գործը, հաստատված մեղադրական եզրակացությամբ, Արմավիրի մարզի դատախազությունից ուղարկվել է Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ՝ նաև Դատարան):

2019թ. հոկտեմբերի 15-ին քրեական գործը վարույթ է ընդունվել դատավոր Ա. Ադամյանի կողմից:

Դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 41-րդ, 42-րդ, 47-րդ, 49-րդ, 437-րդ և 438-րդ հոդվածների կանոններով, 06.11.2019թ. որոշում է կայացրել թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 քրեական գործն ըստ ընդդատության Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան ու-

ղարկելու վերաբերյալ:

Որոշման մեջ մասնավորապես նշվել է.

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 292-րդ հոդվածը սահմանում է՝ քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը հետազոտում է գործի նյութերը և քրեական գործը վարույթ ընդունելու պահից 15 օրվա ընթացքում կայացնում հետևյալ որոշումներից մեկը՝

(...).

6. գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին.

(...):

«Հ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածը սահմանում է՝

Տևող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ այն ավարտվել է: Շարունակվող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ կատարվել է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված վերջին արարքը:

Իսկ ինչ վերաբերում է սույն քրեական գործն ըստ ընդդատության ուղարկելուն, ապա, դատարանը, նկատի ունենալով, որ մեղադրյալների կողմից շարունակվող հանցագործություններով վերջին դեպքը տեղի է ունեցել Եղվարդ քաղաքում՝ գտել է, որ սույն քրեական գործն ընդդատյա է Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանին:

Թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 քրեական գործը Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է 11.11.2019թ.:

Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (դատավոր՝ Վ. Ստեփանյան) 18.11.2019թ. որոշում է կայացրել ընդդատության վերաբերյալ ծագած վեճը լուծելու նպատակով գործը Վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին:

Դատարանը վկայակոչելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածը, 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասը, 51-րդ հոդվածը, 398-րդ հոդվածի 3-րդ մասի 11-րդ կետը և վերլուծելով «Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագրի» (14-րդ հոդված), «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի (6-րդ հոդված), Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին» թիվ (2010) 12 Հանձնարարականի համապատասխան կարգավորումները՝ որոշման մեջ մասնավորապես նշել է.

«Գործի ուսումնասիրությունից պարզվեց, որ վերը նշված արարքները կատարվել են տարբեր վարչական շրջաններում, մասնավորապես՝ Երևան քաղաքի, Արմավիրի մարզի և Կոտայքի մարզի վարչական տարածքներում: Նշված դեպքերի առնչությամբ օրենքով սահմանված կարգով հարուցվել է քրեական գործ, նախաքննությունն իրականացվել է ՀՀ քննչական կոմիտեի Երևան քաղաքի քննչական վարչության Մալաթիա-Սեբաստիա վարչական շրջանի քննչական բաժնում, այնուհետև՝ շարունակվել և ավարտվել ՀՀ քննչական կոմիտեի Արմավիրի մարզային քննչական վարչության Վաղարշապատի քննչական բաժնում:

Կազմված մեղադրական եզրակացությունը հաստատվել է ՀՀ Արմավիրի մարզի դատախազությունում, և գործն ուղարկվել է ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

Վերը մեջբերված փաստական տվյալներից ուղղակիորեն հետևում է, որ Վահան Ստեփանի Իսահակյանի և մյուսների վերաբերյալ քրեական գործը ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի իմաստով ընդդատյա է այն դատարանին, որի դատական տարածքում ավարտվել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթը: Հետևաբար, քրեական գործը դատախազության կողմից իրավացիորեն ուղարկվել է ՀՀ Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

Ինչ վերաբերում է դատավոր Ա. Ադամյանի որոշման պատճառաբանությանը, որ մեղադրյալների կողմից շարունակվող հանցագործություններով վերջին դեպքը տեղի է ունեցել Եղվարդ քաղաքում, ապա հարկ է արձանագրել, որ այն չի բխում ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով նախատեսված իրավակարգավորումների բովանդակությունից:»:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ վերլուծությունը՝ դատարանը գտել է, որ սույն քրեական գործի քննությունը Կոտայքի մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարանում կհանգեցնի մեղադրյալներ Վահան Իսահակյանի, Արման Մադաթյանի, Արքա Մադաթյանի, Անդրանիկ Հարությունյանի և դատավարության մյուս մասնակիցների արդար դատական քննության հիմնարար իրավունքի խախտման, իսկ արդյունքում կայացված դատական ակտը ցանկացած դեպքում ենթակա կլինի բեկանման:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պատճառաբանությունները և եզրահանգումը.

ՀՀ Սահմանադրության 63-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք ունի անկախ և անաչառ դատարանի կողմից իր գործի արդարացի, հրապարակային և ողջամիտ ժամկետում քննության իրավունք»:

«Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվենցիայի 6-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ «Յուրաքանչյուր ոք (...) նրան ներկայացված ցանկացած քրեական մեղադրանքի առնչությամբ, ունի օրենքի հիման վրա ստեղծված անկախ ու անաչառ դատարանի կողմից ողջամիտ ժամկետում արդարացի և հրապարակային դատաքննության իրավունք»:

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգիրք) 24-րդ հոդվածի 5-րդ մասի համաձայն՝ ոչ ոքի չի կարելի գրկել իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանն այն վերապահված է օրենքով:

Օրենսգրքի 44-րդ հոդվածի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանները քննում են բոլոր քրեական գործերը (...):

Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին և 2-րդ մասերի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա են այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը,

որոնք կատարվել են համապատասխան առաջին ատյանի դատարանի դատական տարածքում:

Տևող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ այն ավարտվել է: Շարունակվող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ կատարվել է քրեական օրենսգրքով չջուլատրված վերջին արարքը:

Օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասի համաձայն՝ երկու կամ ավելի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերն առաջին ատյանի տարբեր դատարաններին ընդդատյա լինելու դեպքում դրանք միացնելիս գործը քննում է այն դատարանը, որի դատական տարածքում ավարտվել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթը:

Օրենսգրքի 49-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ Դատարանը, պարզելով, որ ստացված գործն ընդդատյա չէ իրեն, այն ուղարկում է ըստ ընդդատության:

Օրենսգրքի 292-րդ հոդվածի 6-րդ մասի համաձայն՝ քրեական գործն իր վարույթ ընդունած դատավորը հետազոտում է գործի նյութերը և քրեական գործը վարույթ ընդունելու պահից 15 օրվա ընթացքում կայացնում հետևյալ որոշումներից մեկը՝ (...) գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու մասին (...):

Օրենսգրքի 51-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանների միջև ընդդատության մասին վեճերը լուծում է Հայաստանի Հանրապետության վճռաբեկ դատարանի նախագահը:

Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանն «օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան» հասկացությունը մեկնաբանելիս նշել է, որ. «Այն երկրներում, որտեղ օրենքը կողմնակալ է, դատական համակարգի կազմակերպումը չի կարող թողնվել դատական մարմինների հայեցողությանը, սակայն դա չի նշանակում, որ դատարաններն օժտված չեն համապատասխան ազգային օրենսդրությունը մեկնաբանելու որոշակի ազատությամբ:» (*Տես Եվրոպական դատարանի՝ Gorgiladze v. Georgia գործով 2009 թվականի հոկտեմբերի 20-ի վճիռը, գանձապարթիվ 4313/03, 69-րդ կետ*):

Միևնույն ժամանակ, դատական մատչելիության իրավունքի համատեքստում Մարդու իրավունքների եվրոպական դատարանը նշել է, որ. «Ներպետական դատական ատյանները դատավարական կանոնները կիրառելիս պետք է ձեռնպահ մնան դրանց չափազանցված ձևականացումից, որն իր ազդեցությունը կունենա դատավարության արդարացիության վրա:» (*Տես Եվրոպական դատարանի՝ Walchli v© France գործով 2007 թվականի հուլիսի 26-ի վճիռը, գանձապարթիվ 35787/03, 29-րդ կետ*):

Սահմանադրական դատարանը դատական մատչելիության իրավունքի կապակցությամբ նշել է, որ. «Ընթացակարգային որևէ առանձնահատկություն չի կարող մեկնաբանվել որպես Սահմանադրությամբ երաշխավորված դատարանի մատչելիության իրավունքի սահմանափակման հիմնավորում:» (*Տես ՀՀ սահմանադրական դատարանի՝ 2016 թվականի մարտի 10-ի թիվ ՍԴՈ-1257 որոշումը, 7-րդ կետ*):

2011թ. հուլիսի 13-ի թիվ ԵԿԴ/0211/01/10 որոշմամբ, անդրադառնալով քրե-

ական գործերի պատշաճ ընդդատության հարցերին, Վճռաբեկ դատարանն իրավական դիրքորոշում է ձևավորել այն մասին, որ. «(...) Գործերի պատշաճ ընդդատությունը, որպես արդար դատաքննության անհրաժեշտ բաղկացուցիչ, հիմնարար իրավական արժեք է: Դրա հիմնարար բնույթը բխում է արդար դատաքննության ինստիտուցիոնալ տարրից՝ անկախ, անկողմնակալ, իրավասու և օրենքի հիման վրա ստեղծված դատարան ապահովելու պետության պոզիտիվ պարտականությունից: Իսկ այդ պարտականությունն իր հերթին, ըստ էության, ամրագրված է Հայաստանի Հանրապետության իրավական համակարգում բարձրագույն իրավաբանական ուժ ունեցող այնպիսի նորմատիվ ակտերում, ինչպիսիք են ՀՀ Սահմանադրությունը (19-րդ հոդված), Քաղաքացիական և քաղաքական իրավունքների մասին միջազգային դաշնագիրը (14-րդ հոդված) և «Մարդու իրավունքների և հիմնարար ազատությունների պաշտպանության մասին» եվրոպական կոնվեցիան (6-րդ հոդված):

Ավելին, Եվրոպայի Խորհրդի Նախարարների Կոմիտեի «Դատավորների անկախության, արդյունավետության և պատասխանատվության մասին» թիվ (2010) 12 Հանձնարարականում (հաստատվել է 2010թ. նոյեմբերի 17-ին) ևս ընդգծվում է, որ դատարանում գործերի բաշխումը պետք է կատարվի օբյեկտիվ, նախապես սահմանված չափանիշի հիման վրա՝ երաշխավորելու համար անկախ և անկողմնակալ դատավոր ունենալու իրավունքը: Այդ գործընթացի նկատմամբ կողմերը կամ գործով շահագրգռված այլ անձինք ներգործություն ունենալ չեն կարող (տե՛ս նշված Հանձնարարականի 24-րդ կետը):

ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգիրքը, կենսագործելով պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական արժեքը, սահմանում է, որ «Ոչ ոք չի կարող զրկվել իր գործն այն դատարանում և այն դատավորի կողմից քննելու իրավունքից, որոնց ընդդատությանն այն վերապահված է օրենքով» (24-րդ հոդված, 5-րդ մաս):

(...) Պատշաճ ընդդատության հիմնարար իրավական նշանակությունն այն է, որ յուրաքանչյուր կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանի որոշման հստակ կանոնների առկայությունը և դրանց կանխատեսելի գործադրումն անհրաժեշտ պայման են կողմնակի դիտորդի մոտ այնպիսի համոզմունք ձևավորելու համար, որ տվյալ կոնկրետ քրեական գործը քննող դատարանը և դատավորը նախատրամադրվածություն չունեն, և տվյալ գործը վարույթ ընդունելիս սուբյեկտիվիզմն ու կամայակայությունը բացառված են եղել: Այսպիսով, քրեական գործերի ընդդատության որոշման հստակ, կամայականությունը բացառող կանոնների առկայությունը և գործադրումը պարտադիր նախապայման են արդարադատության մատչելիության պատշաճ երաշխավորման համար (...):

Վերոգրյալ իրավական դիրքորոշումներն ուղղակիորեն առնչվում են նաև քրեական գործերի ընդդատության ինստիտուտին, որի վերաբերյալ կարգավորումները սահմանված են Օրենսգրքի 6-րդ գլխում:

Մասնավորապես, Օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասի ուսումնասիրությունից հետևում է, որ քրեական գործերի ընդդատության ընդհանուր կանոնն այն

է, որ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա են այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնք կատարվել են տվյալ առաջին ատյանի դատարանի դատական տարածքում:

Նույն հոդվածի 2-րդ մասն ընդհանուր կանոնից որոշակի բացառություններ է սահմանել տևող և շարունակվող հանցագործությունների համար, մասնավորապես՝ սահմանվել է, որ տևող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ այն ավարտվել է, իսկ շարունակվող հանցագործությունը համարվում է կատարված այն տարածքում, որտեղ կատարվել է քրեական օրենսգրքով չթույլատրված վերջին արարքը:

Դրանից բացի, ընդդատության վերաբերյալ ընդհանուր կանոնից բացառություն է սահմանված նաև Օրենսգրքի 48-րդ հոդվածի 2-րդ մասով, որի համաձայն՝ երկու կամ ավելի հանցագործությունների վերաբերյալ գործերն առաջին ատյանի տարբեր դատարաններին ընդդատյա լինելու դեպքում դրանք միացնելիս գործը քննում է այն դատարանը, որի դատական տարածքում ավարտվել է տվյալ գործով մինչդատական վարույթը:

Սույն գործի փաստական հանգամանքների ուսումնասիրությունից հետևում է, որ հարուցվել է մեկ քրեական գործ, գործով մեղադրվում են թվով չորս անձինք, նրանցից յուրաքանչյուրին առաջադրված է մեկից ավելի մեղադրանքներ, մեղսագրվող արարքները կատարվել են նույն օրը՝ 11.02.2019թ., և ժամանակագրական առումով հաջորդել են միմյանց, նրանցից յուրաքանչյուրին մեղսագրվող տարբեր արարքներն ավարտվել են տարբեր դատարանների դատական տարածքներում, գործի նախաքննությունը մեկ նախաքննական մարմնից փոխանցվել է մեկ այլ նախաքննական մարմնի:

Վերոգրյալ իրավակարգավորումները համադրելով սույն գործի փաստական հանգամանքների հետ՝ կարելի է արձանագրել, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի՝ քրեական գործերի ընդդատության վերաբերյալ վերը նշված նորմերը չեն կարգավորում նման փաստական հանգամանքներ ունեցող գործերով դեպքերը:

Հարկ է նշել, որ սույն գործով մեղադրական եզրակացության բովանդակությունից հետևում է, որ թեպետ վերը նշված մեղադրանքներով արարքները կատարվել են տարբեր դատարանների դատական տարածքներում, սակայն առաջադրված մեղադրանքներն իրենց ամբողջության մեջ վկայում են այն մասին, որ ամբաստանյալների դիտավորությունն ուղղված է եղել նախնական համաձայնությամբ անձին՝ կյանքի համար վտանգավոր բռնություն գործադրելու սպառնալիքով, «Չվարթնոց» օդանավակայանից Կոտայքի մարզի Եղվարդ քաղաք տեղափոխելուն և վերջինիս շորթման եղանակով գույքային պահանջ ներկայացնելուն: Դեռ ավելին՝ վերը նշված արարքները կատարելուց հետո, ամբաստանյալներ Վահան Իսահակյանը և Արքա Մադաթյանը, առանց նախնական համաձայնության, կրկին Եղվարդ քաղաքում նույն անձի նկատմամբ կատարել են ավազակություն, իսկ Վահան Իսահակյանը՝ նաև պաշտոնական փաստաթղթի հափշտակություն:

Այսինքն՝ կարող ենք արձանագրել, որ սույն քրեական գործով ենթադրյալ

հանցագործություններ կատարողների միասնական դիտավորությունը հանդիսացել է հանցագործությունն ավարտին հասցնելը Կոտայքի մարզի Եղվարդ քաղաքում: Դեռ ավելին՝ մեղսագրվող հանցագործությունների մեծ մասը ևս կատարվել է նույն վայրում:

Հետևաբար, հիմք ընդունելով այն հանգամանքը, որ ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 47-րդ հոդվածի 1-ին մասը հանդիսանում է քրեական գործերով ընդդատությունը սահմանող ընդհանուր և հիմնական կանոնը, որի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանին ընդդատյա են այն հանցագործությունների վերաբերյալ գործերը, որոնք կատարվել են համապատասխան առաջին ատյանի դատարանի դատական տարածքում, ինչպես նաև հաշվի առնելով սույն քրեական գործի փաստական հանգամանքների առանձնահատկությունները (այդ թվում՝ ենթադրյալ հանցագործություններ կատարողների միասնական դիտավորությունը հանցագործությունն ավարտին հասցնելու վայրի առումով, ենթադրյալ հանցագործությունների մեծ մասը նույն վայրում կատարված լինելու առումով)՝ և դրանց կապակցությամբ քրեադատավարական հստակ կանոնակարգումների բացակայությունը՝ գտնում եմ, որ թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 քրեական գործն ընդդատյա է Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քրեական դատավարության օրենսգրքի 51-րդ հոդվածով՝

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 քրեական գործն ընդդատյա է Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:
2. Սույն որոշումը և թիվ ԱՐԴ/0152/01/19 քրեական գործն ուղարկել Կոտայքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:
3. Որոշման օրինակն ուղարկել նաև Արմավիրի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴԿԱՐՅԱՆ

ՀԱՅԱՍՏԱՆԻ ՀԱՆՐԱՊԵՏՈՒԹՅԱՆ ՎՃՌԱԲԵԿ ԴԱՏԱՐԱՆԻ ՆԱԽԱԳԱՀ

15.11.2019թ.
ք. Երևան

Քաղաքացիական գործ
թիվ ԵԴ/0511/02/19

ՈՐՈՇՈՒՄ

Թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործի
ընդդատությունը որոշելու մասին

1. Գործի դատավարական նախապատմությունը և ընդդատության հարցի լուծման համար էական նշանակություն ունեցող հանգամանքները.

«Արդշինբանկ» փակ բաժնետիրական ընկերությունը հայցադիմում է ներկայացրել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան (այսուհետ նաև՝ Դատարան) ընդդեմ պատասխանող ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փ. Սարգսյանի, երրորդ անձ Արամ Բագրատյանի՝ **Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի 23.11.2018թ. թիվ 15-4030/18 որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մասին:**

Հայցադիմումում որպես պատասխանող ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փ. Սարգսյանի հասցե նշվել է **ք. Երևան, Մ. Խորենացու 15 շ., «Էլիտ Պլազա» բիզնես կենտրոն, 7-րդ հարկ**, իսկ որպես երրորդ անձ Արամ Բագրատյանի հասցե՝ **ՀՀ Լոռու մարզ, ք. Ալավերդի, Թումանյան 8** հասցեն:

Դատարանը (դատավոր՝ Ս. Հովսեփյան) 29.01.2019թ. որոշմամբ, արձանագրելով, որ հայցադիմումն ընդդատյա է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին, որոշել է հայցադիմումն ընդունել վարյալ:

Դատարանի 13.03.2019թ. որոշմամբ նախնական դատական նիստը նշանակվել է 23.04.2019թ.:

Պատասխանողը և երրորդ անձ Արամ Բագրատյանը պատշաճ ծանուցվել են 23.04.2019թ. նշանակված դատական նիստի ժամանակի և վայրի մասին:

23.04.2019թ. նշանակված դատական նիստի արձանագրության համաձայն՝ դատական նիստին ներկայացել է հայցվորի ներկայացուցիչը: Պատասխանողը և երրորդ անձը չեն ներկայացել, թեև պատշաճ ծանուցված են եղել դատական նիստի վայրի և ժամի մասին: Գործի քննությունը համարելով դատաքննությանը նախապատրաստված, Դատարանը որոշել է գործի դատաքննությունը նշանակել 17.09.2019թ. (Քաղաքացիական գործում 23.04.2019թ. նշանակված նախնական դատական նիստի ծայնային արձանագրման կրիչը բացակայում է):

Թեև գործում բացակայում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին առանձին ակտի ձևով կայացված որոշումը, սակայն հարկ է նշել, որ Դատարանի կողմից 23.04.2019թ. կայացված՝ քաղաքացիական գործը դատաքննու-

թյան նշանակելու մասին որոշմամբ Դատարանն արձանագրել է, որ **նախնական դատական նիստի ընթացքում Դատարանը պարզել է ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը և ապացուցման բաշխման կանոններին համապատասխան, հայցվորի վրա է դրվել իր կողմից վկայակոչած փաստերի ապացուցման պարտականությունը:**

Նշվածից ենթադրվում է, որ 23.04.2019թ. Դատարանը կատարել է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին գործողություն:

Հայցվորը, պատասխանողը և երրորդ անձը ծանուցվել են 17.09.2019թ. նշանակված դատաքննության ժամանակի և վայրի մասին:

17.09.2019թ. նշանակված դատաքննության արձանագրության համաձայն՝ դատական նիստին ներկայացել է միայն պատասխանող ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փիրուզ Սարգսյանի ներկայացուցիչը:

Պատասխանողի ներկայացուցիչը հայտնել է, որ հայցվորը չի պահպանել տարածքային ընդդատության կանոնները, քանի որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 3-րդ մասը սահմանում է, որ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվում է հաճախորդի բնակության վայրի առաջին ատյանի դատարան:

Սույն դեպքում հաճախորդ է հանդիսանում Արամ Բագրատյանը, որի հասցեն հայցադիմումում նշված է Լոռու մարզ, ք. Ալավերդի, Թումանյան 8:

Դատարանի այն հարցին, թե. «Չեք միջնորդում գործն ուղարկել ըստ ընդդատության», պատասխանողի ներկայացուցիչը հայտնել է, որ. «Գտնում ենք, որ Դատարանը պետք է որոշի, քանի որ որոշակիորեն պարզ չէ, թե ինչ հետևանք է նախատեսում քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքին այս դեպքերի համար»:

Դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ, 25-րդ հոդվածների և 337-րդ հոդվածի 3-րդ մասի կանոններով, 17.09.2019թ. որոշում է կայացրել թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործն ըստ ընդդատության ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի դատարան ուղարկելու վերաբերյալ՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Նկատի ունենալով, որ նշված քաղաքացիական գործը վարույթ է ընդունվել ընդդատության կանոնների խախտմամբ, հաճախորդ հանդիսացող երրորդ անձ Արամ Բագրատյանի բնակության վայրը՝ Լոռու մարզի, ք. Ալավերդի, Թումանյան փողոցի թիվ 8 հասցեն է, Դատարանը, ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի կանոններով, գտնում է, որ գործը պետք է հանել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի վարույթից և ըստ ընդդատության ուղարկել ՀՀ Լոռու մարզի ընդհանուր իրավասության առաջին ատյանի դատարան»:

Թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործը ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում ստացվել է 23.10.2019 թվականին:

01.11.2019թ. ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը (դատավոր՝ Վ. Հովսեփյան) որոշում է կայացրել գործը ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ.

«Դատարանը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26 հոդվածի 1-ին մասով ամրագրված նորմին համապատասխան քննության առնելով գործը վարույթ ընդունելու կամ ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահին ուղարկելու մասին հարցը, գտնում է, որ այն պետք է ուղարկել ՀՀ վճռաբեկ դատարանի նախագահին, քանի որ համաձայն չէ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի որոշած գործի տարածքային ընդդատությանը՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ. գործը հանդիսանում է հայցային վարույթի կարգով քննվող գործ, մասնավորապես՝ Դատարանը ստացել է քաղաքացիական գործ ըստ հայցի «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ի ընդդեմ ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փ. Սարգսյանի, երրորդ անձ՝ Արամ Բագրատյանի՝ Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի 23.11.2018 թվականի թիվ 15-4030/18 որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի մասին, որով հայցվոր է «Արդշինբանկ» ՓԲԸ-ն, պատասխանող՝ ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փ. Սարգսյանը, երրորդ անձ՝ Արամ Բագրատյանը: Պատասխանող ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարար Փ. Սարգսյանի գտնվելու վայրի հասցեն հայցադիմումում նշված է ք.Երևան, Մ. Խորենացու 15, «Էլիտ Պլազա» բիզնես կենտրոն, 7-րդ հարկ, հետևաբար Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը հայցադիմումը վարույթ է ընդունել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի 1-ին մասով սահմանված քաղաքացիական գործերի ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնին համապատասխան՝ ըստ պատասխանողի գտնվելու վայրի, իսկ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը տարածքային ընդդատության կանոնների պահպանմամբ իր վարույթ ընդունած գործը պետք է քննի ըստ էության, թեկուզև այն հետագայում դարձել է ընդդատյա այլ դատարանի:

Եթե քննարկման առարկա դարձնենք այն հանգամանքը, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի նորմերով սահմանված իրավակարգավորման համաձայն՝ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի՝ կողմերի համար պարտադիր դարձած որոշումը կողմերը կարող են վիճարկել դատական կարգով ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմում ներկայացնելու միջոցով, որը ներկայացվում է հաճախորդի բնակության վայրի առաջին ատյանի դատարան, հետևաբար Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը գործը վարույթ է ընդունել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ, այս պարագայում ևս Դատարանը գտնում է, որ գործը ենթակա չէ քննության ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում՝ հետևյալ պատճառաբանությամբ:

Համաձայն սույն գործի փաստերի՝ քաղաքացիական գործով պատասխանող հանդիսացող ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարարը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը չի առարկել գործը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննելու վերաբերյալ: Այս հանգամանքը հիմնավորվում է գործում առկա հետևյալ

ապացույցներով՝

-13.03.2019 թվականին Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը որոշում է կայացրել գործն ընդհանուր հայցային վարույթի կարգով քննելու և նախնական դատական նիստ նշանակելու մասին /գ.թ. 1, հատոր 2/, 23.04.2019 թվականին՝ քաղաքացիական գործը դատաքննության նշանակելու մասին /գ.թ. 9, հատոր 2/, որի պատճառաբանական մասում նշվել է, որ նախնական դատական նիստի ընթացքում, այսինքն՝ 23.04.2019 թվականին, դատարանը պարզել է ապացուցում պահանջող փաստերի շրջանակը և ապացուցման պարտականության բաշխման կանոններին համապատասխան հայցվորի վրա է դրել իր կողմից վկայակոչած փաստերի ապացուցման պարտականությունը: Այսինքն, սույն քաղաքացիական գործով Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանը ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացրել է 23.04.2019 թվականին: Պատասխանող մինչ այդ չի առարկել գործը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննելու վերաբերյալ: Պատասխանողի կողմից ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի 23.11.2018 թվականի թիվ 15-4030/18 որոշումը չեղյալ ճանաչելու պահանջի վերաբերյալ առարկություններ ներկայացվել են Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելուց՝ 23.04.2019 թվականից հետո՝ 16.09.2019 թվականին /գ.թ. 16-37, հատոր 2/, որում առկա չէ գործը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննելու հարցի վերաբերյալ պատասխանողի առարկություն, պատասխանողը չի առարկել գործը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննելու վերաբերյալ նաև 17.09.2019 թվականին տեղի ունեցած դատաքննության ընթացքում, նշելով, որ պահպանված չեն գործի քննության տարածքային ընդդատության կանոնները, սակայն ինքը գործը ըստ տարածքային ընդդատության ուղարկելու վերաբերյալ միջնորդություն չի ներկայացնում: Հետևաբար՝ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված համարելու դեպքում անգամ, գործը ենթակա չէր հանձնման այլ դատարանի քննությանը, քաղաքացիական գործով պատասխանող հանդիսացող ՀՀ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը գործը Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանում քննելու հարցի վերաբերյալ չառարկելու հիմքով»:

2. Կիրառելի իրավական նորմերը, պարճառաբանությունները և եզրահանգումը.

Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի և Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանների միջև գործի քննության ընդդատության շուրջ ծագած վեճը լուծելու և գործի ընդդատությունը որոշելու կապակցությամբ հարկ է վերլուծել քաղաքացիական գործերի

ընդհանուր տարածքային ընդդատության, մեկ դատարանից մեկ այլ դատարան գործերի հանձնման, Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ գործերով տարածքային ընդդատության որոշման և դրանց հարաբերակցության վերաբերյալ հարցերը:

Այսպես.

«Քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի (այսուհետ նաև՝ Օրենսգրք) 21-րդ հոդվածը սահմանում է քաղաքացիական գործերի ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնները, որի համաձայն՝ հայցը ներկայացվում է պատասխանողի հաշվառման (գտնվելու) վայրի, իսկ քաղաքացու՝ հաշվառման վայր չունենալու դեպքում՝ բնակության վերջին հայտնի վայրի առաջին ատյանի դատարան, **եթե այլ բան սահմանված չէ սույն օրենսգրքով կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով:**

Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ դատարանը տարածքային ընդդատության կանոնների պահպանմամբ իր վարույթ ընդունած գործը պետք է քննի ըստ էության, թեկուզև այն հետագայում դարձել է ընդդատյա այլ դատարանի:

Նույն հոդվածի 4-րդ մասի համաձայն՝ սույն օրենսգրքի 21-րդ կամ 22-րդ հոդվածով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործը հանձնվում է այլ դատարանի քննությանը, եթե պատասխանողը մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելն առարկում է գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ:

Օրենսգրքի 127-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-ին կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը վերադարձնում է հայցադիմումը, եթե՝ գործն ընդդատյա չէ տվյալ առաջին ատյանի դատարանին:

Օրենսգրքի 336-րդ հոդվածի համաձայն՝ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու և ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշման հարկադիր կատարման համար կատարողական թերթ տալու վերաբերյալ դիմումներով վարույթներն իրականացվում են **սույն օրենսգրքով նախատեսված գործի քննության ընդհանուր կանոնների համաձայն, այն հատուկ կանոնների պահպանմամբ, որոնք սահմանված են սույն ենթաբաժնի դրույթներով:**

Օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվում է հաճախորդի բնակության վայրի առաջին ատյանի դատարան:

«Ֆինանսական համակարգի հաշտարարի մասին» օրենքի 2-րդ հոդվածի 5-րդ կետի համաձայն՝ սույն օրենքում օգտագործվում են հետևյալ հիմնական հասկացությունները. հաճախորդ՝ ֆիզիկական անձ, որն օգտվում է Կազմակերպության ծառայություններից կամ դիմում է դրանցից օգտվելու համար: (...):

Օրենսգրքի 338-րդ հոդվածի 3-րդ մասի համաձայն՝ դատարանը սույն օրենսգրքի 127-րդ հոդվածով սահմանված կարգով վերադարձնում է ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը, եթե այն ներկայացվել է սույն օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի, ինչպես նաև սույն

հողվածի պահանջների խախտմամբ:

Օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 5-րդ կետի համաձայն՝ առաջին ատյանի դատարանը նախնական դատական նիստի ընթացքում լուծում է ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու հարցը:

Օրենսգրքի 169-րդ հոդվածի 1-ին մասի համաձայն՝ սույն օրենսգրքի 167-րդ հոդվածի 1-ին մասի 1-9-րդ կետերով նախատեսված հարցերը քննարկելուց հետո առաջին ատյանի դատարանը կայացնում է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում:

Նշված նորմերի վերլուծությունից հետևում է, որ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ընդհանուր կանոնի համաձայն՝ հայցը ներկայացվում է պատասխանողի հաշվառման (գտնվելու) վայրի դատարան:

Ընդհանուր տարածքային ընդդատության հիշյալ կանոնի հիմքում դրվել է շահի սկզբունքը, ըստ որի, իր իրավունքների պաշտպանության մեջ շահագրգռված անձը հայցը հարուցում է այն դատարան, որի իրավասության տարածքում հաշվառված է (գտնվում է) պատասխանողը:

Նշված տրամաբանությամբ տարածքային ընդդատության կանոնի սահմանումը արդարացված է, քանի որ հայցի հարուցումն ինքնին չի նշանակում, որ պատասխանողն իրոք խախտել է հայցվորի իրավունքը և նրան անպայման պետք է պարտադրել ներկայանալու հայցվորի հաշվառման (գտնվելու) վայրի դատարան:

Հայցվորի իրավունքների կամ օրինական շահերի պաշտպանության նկատառումներով հարուցված գործի վարույթում վերջինս էլ պետք է կրի դրանից առաջացող հնարավոր դժվարությունները:

Ամբողջ վերոգրյալը փաստում է այն մասին, որ ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնի սահմանումը ինքնանպատակ չէ և կոչված է սահմանելու երաշխիքներ՝ հայցվորի նախաձեռնությամբ հարուցված գործի վարույթում պատասխանողի հնարավոր դժվարությունները կանխելու համար:

Հայցադիմումը վարույթ ընդունելիս, ի թիվս այլ հանգամանքների, դատարանը պետք է պարզի արդյոք ներկայացված հայցադիմումում պահպանվել են ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված տարածքային ընդդատության կանոնները, և միայն այդպիսիք պահպանված լինելու դեպքում որոշում կայացնի հայցադիմումը վարույթ ընդունելու մասին:

Հայցադիմումում տարածքային ընդդատության կանոնները պահպանված չլինելու հանգամանքը հիմք է հայցադիմումը վերադարձնելու մասին որոշում կայացնելու համար:

Այդուհանդերձ, եթե դատարանը տարածքային ընդդատության կանոնների խախտմամբ է վարույթ ընդունել հայցադիմումը և միայն հետո՝ գործը քննելիս է պարզել, որ այն վարույթ է ընդունել Օրենսգրքի 21-րդ և 22-րդ հոդվածներով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ, ապա այդ գործը պետք է հանձնի ըստ ընդդատության: Ընդ որում, նշված դեպքում գործը ընդդատությամբ հանձնելու համար բավարար չէ միայն Օրենսգրքի 21-րդ և 22-րդ հոդ-

վածներով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ գործը վարույթ ընդունելու փաստի առկայությունը, այլ անհրաժեշտ է նաև, որ պատասխանողը ներկայացնի իր առարկությունը՝ գործը տվյալ դատարանում քննելու վերաբերյալ: Պատասխանողն իր առարկությունները կարող է ներկայացնել ոչ թե դատավարության ցանկացած փուլում՝ իր հայեցողությամբ, այլ՝ մինչև դատարանի կողմից ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացվելուց հետո պատասխանողը այլևս չի կարող այդ հարցի կապակցությամբ ներկայացնել առարկություններ, իսկ Դատարանը՝ կայացնել որոշում գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին, քանի որ ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու վերաբերյալ հարցը լուծվում է, ընդդատության վերաբերյալ առարկությունները ներկայացվում են, իսկ քաղաքացիական գործն ըստ ընդդատության ուղարկվում է բացառապես մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը՝ գործի նախապատրաստական փուլում:

Օրենսդիրը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 21-րդ հոդվածով ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնը սահմանել է դիսպոզիտիվ նորմով և հնարավորություն է նախատեսել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով կամ Հայաստանի Հանրապետության միջազգային պայմանագրերով այլ կանոններ նախատեսված լինելու դեպքում կիրառել այդ կանոնները և այդ կանոններին համապատասխան՝ բացի պատասխանողներից, առանձնացնել դատավարության այլ մասնակիցների, որոնք պետք է օրենսդրական երաշխիքներ ստանան իրենց մասնակցությամբ դատական գործի հնարավոր անհարմարություններից և դժվարություններից:

Օրենսգրքի 21-րդ հոդվածի համատեքստում, ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոններ են սահմանված նաև նույն օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 3-րդ մասով, որի համաձայն՝ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը ներկայացվում է հաճախորդի բնակության վայրի առաջին ատյանի դատարան: Ընդ որում, հարկ է նշել, որ օրենսդիրը չի կարևորել հաճախորդի դատավարական կարգավիճակը և անկախ նրանից, թե վերջինս ինչպիսի դատավարական կարգավիճակով է մասնակցելու գործի քննությանը, իմպերատիվ նորմով սահմանել է, որ գործի քննությունը պետք է իրականացնի հենց հաճախորդի բնակության վայրի առաջին ատյանի դատարանը:

Այսինքն, տվյալ տեսակի գործերի համար օրենսդիրն առանձնացրել է հաճախորդին՝ որպես իր դեմ հարուցված գործի հնարավոր դժվարություններից օրենսդրական երաշխիքներով օժտված անձի:

Նշվածի կապակցությամբ հարկ ենք համարում անդրադառնալ ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասով նախատեսված «պատասխանող» և նույն օրենսգրքի 337-րդ հոդվածով նախատեսված «հաճախորդ» եզրույթների հարաբերակցությանը՝ ընդդատության կանոնների և դրա շրջանակներում պատասխանողին և հաճախորդին տրված իրավունքների

համատեքստում:

Ինչպես արդեն վերը նշվել է, ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնները սահմանելիս օրենսդիրն առաջնորդվել է այն տրամաբանությամբ, որ հայքը պետք է ներկայացվի պատասխանողի հաշվառման (գտնվելու) վայրի առաջին ատյանի դատարան, հաշվի առնելով այն հանգամանքը, որ հայցվորի իրավունքների կամ օրինական շահերի պաշտպանության նկատառումներով հարուցված գործի վարույթում հայցվորը պետք է կրի դրանից բխող դժվարությունները:

Ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնների խախտմամբ հայցադիմումը վարույթ ընդունվելու դեպքում այդ հիմքով առարկելու իրավասությունը վերապահված է պատասխանողին, որպես հայցվորի նախաձեռնությամբ հարուցված գործի վարույթում հնարավոր դժվարություններից խուսափելու երաշխիքով օժտված դատավարության մասնակցի:

Այսինքն՝ պատասխանողին նման իրավունքներով օժտելը պայմանավորված է տարածքային առումով մի շարք անհարմարություններից և դժվարություններից խուսափելու նկատառումներով:

Այդ նույն նկատառումներով օրենսդիրը սահմանել է նաև, որ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ դիմումը պետք է ներկայացվի հաճախորդի բնակության վայրի առաջին ատյանի դատարան՝ անկախ վերջինիս դատավարական կարգավիճակից:

Այսինքն՝ ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ գործերով դիմումատուի նախաձեռնությամբ հարուցված գործի վարույթում հնարավոր դժվարություններից խուսափելու երաշխիքով օժտված դատավարության մասնակիցը հաճախորդն է:

Հաշվի առնելով օրենսդրի տրամաբանությունը՝ գործի ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնների սահմանման վերաբերյալ, կարող ենք փաստել, որ **ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ գործերով ընդհանուր տարածքային ընդդատության կանոնի խախտմամբ վարույթ ընդունված գործի հետագա քննության վերաբերյալ առարկություններ ներկայացնելու իրավասությունը վերապահված է հաճախորդին և/կամ պատասխանողին:**

Ամփոփելով ամբողջ վերոգրյալը, հարկ է փաստել, որ **ֆինանսական համակարգի հաշտարարի որոշումը չեղյալ ճանաչելու վերաբերյալ** գործն այլ դատարանի քննությանը կարող է հանձնվել ներքոշարադրյալ պայմանների միաժամանակյա առկայության դեպքում.

1. Քաղաքացիական գործն ի սկզբանե վարույթ է ընդունվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 337-րդ հոդվածի 3-րդ մասով սահմանված ընդդատության կանոնի խախտմամբ,

2. Հաճախորդը և/կամ պատասխանողը գործի տարածքային ընդդատության վերաբերյալ ներկայացրել է առարկություն,

3. Առարկությունը ներկայացվել է մինչև դատարանի կողմից ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Միայն նշված երեք պայմանների միաժամանակյա առկայությամբ գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնված լինելու դեպքում է հնարավոր փաստել, որ գործն ըստ ընդդատության ուղարկված դատարանը չի հանդիսանում այն պատշաճ դատարանը, որը տվյալ գործով պետք է իրականացնի արդարադատություն:

Սույն դեպքում, թեև Դատարանի (դատավոր՝ Ս. Հովսեփյան) 17.09.2019թ. որոշմամբ և գործի փաստական հանգամանքներով հիմնավորվում է, որ հայցադիմումն ի սկզբանե վարույթ է ընդունվել տարածքային ընդդատության կանոնների խախտմամբ, այդուհանդերձ, ինչպես արդեն վերը նշվել է, միայն այդ պայմանի առկայությունը դեռևս բավարար չէ գործն ըստ ընդդատության ուղարկելու համար:

Անհրաժեշտ է նաև, որպիսի հաճախորդը և/կամ պատասխանողը գործի տարածքային ընդդատության վերաբերյալ ներկայացրած լինի իր առարկությունը և այդ առարկությունը ներկայացված լինի ոչ թե դատավարության ցանկացած փուլում, այլ միջև դատարանի կողմից ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացնելը:

Մինչդեռ, սույն դեպքում, թեև գործում բացակայում է առանձին ակտի ձևով կայացված ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշումը, սակայն 23.04.2019թ. կայացված՝ քաղաքացիական գործը դատաքննության նշանակելու մասին որոշման բովանդակությունից հետևում է, որ Դատարանը 23.04.2019թ. կատարել է ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին գործողություն, իսկ հաճախորդը, տվյալը դեպքում՝ երրորդ անձ Արամ Բագրատյանը՝ Դատարանում քննելու վերաբերյալ որևէ առարկություն չի ներկայացրել: Ինչ վերաբերում է պատասխանողի ներկայացուցչի կողմից 17.09.2019թ. նշանակված գործի դատաքննությանն արված հայտարարությանը, ապա այդ կապակցությամբ հարկ է նշել, որ այն չի բովանդակում գործը Դատարանում քննելու վերաբերյալ առարկություն: Ավելին՝ Դատարանը գործը ըստ տարածքային ընդդատության ուղարկելու մասին որոշումը կայացրել է գործի դատաքննության փուլում:

Այսպիսով, սույն գործի փաստական հանգամանքների վերլուծության արդյունքում կարող ենք արձանագրել, որ

1. Թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործն ի սկզբանե վարույթ է ընդունվել ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքով սահմանված ընդդատության կանոնների խախտմամբ,

2. Գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին որոշումը կայացվել է առանց հաճախորդի և/կամ պատասխանողի կողմից տվյալ գործի տարածքային ընդդատության վերաբերյալ ներկայացված առարկության, որը ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ մասի հիմքով և կատարված վերլուծությունների արդյունքում, հանդիսանում է պարտադիր պահանջ՝ նման դատական ակտ կայացնելու համար,

3. Գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին որոշումը կայացվել է գործով ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին գործողությունը կատարելուց հետո, մինչդեռ, Օրենսգրքի 25-րդ հոդվածի 4-րդ, 167-րդ հոդվածի 1-ին և 169-րդ հոդվածի 1-ին մասերով նախատեսված իրավակարգավորումներ-

րի բովանդակությունից ակնհայտ է, որ ընդդատության կանոնների խախտմամբ վարույթ ընդունված գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու հարցը դատարանը լուծում է, իսկ հաճախորդը և/կամ պատասխանողն իր առարկությունները ներկայացնում է գործի քննության նախապատրաստական փուլում՝ մինչև ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշման կայացումը: Ապացուցման պարտականությունը բաշխելու մասին որոշում կայացվելուց հետո հաճախորդը և/կամ պատասխանողը այլևս չի կարող այդ հարցի կապակցությամբ ներկայացնել առարկություններ, իսկ Դատարանը՝ կայացնել որոշում գործն այլ դատարանի քննությանը հանձնելու մասին:

Վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները թույլ են տալիս եզրակացնել, որ թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործը ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին ըստ ընդդատության հանձնելու համար անհրաժեշտ փաստական և իրավական հիմքերը բացակայում են, ուստի, թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործը պետք է հանձնել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանի քննությանը:

Հիմք ընդունելով վերոգրյալ իրավական և փաստական վերլուծությունները, և ղեկավարվելով ՀՀ քաղաքացիական դատավարության օրենսգրքի 26-րդ հոդվածով՝

ՈՐՈՇԵՑ

1. Թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործն ընդդատյա է Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարանին:

2. Սույն որոշումը և թիվ ԵԴ/0511/02/19 քաղաքացիական գործի նյութերը ուղարկել Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

3. Որոշման մեկ օրինակն ուղարկել Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր իրավասության դատարան:

ԵՐՎԱՆԴ ԽՈՒՆԴՎԱՐՅԱՆ

ԲԱՐԵՄԱՂԹԱՆՔ

ՀՀ դատավորների միությունը շնորհավորում է

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Արմեն ՎԱՐԴԱՊԵՏՅԱՆԻ ծննդյան 65-ամյակը,

*մաղթում նրան առողջություն,
երկար տարիների կյանք
և վաստակաշատ հանգիստ,*

ՀՀ վերաքննիչ քաղաքացիական դատարանի դատավոր
Ամրաի **ՊԵՏՐՈՍՅԱՆԻ** ծննդյան 60-ամյակը,

ՀՀ վարչական դատարանի դատավոր
Արշակ ԱԼԱՎԵՐԴՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գայանե ԽԱԶԱՏՐՅԱՆԻ ծննդյան 50-ամյակը,

ՀՀ վարչական վերաքննիչ դատարանի նախագահ
Հովսեփ ԲԵԴԵՎՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Լոռու մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Գնել ԶԱՔԱՐՅԱՆԻ ծննդյան 45-ամյակը,

ՀՀ Գեղարքունիքի մարզի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Դավիթ ՍԱՐԳՍՅԱՆԻ ծննդյան 40-ամյակը,

ՀՀ Երևան քաղաքի առաջին ատյանի ընդհանուր
իրավասության դատարանի դատավոր
Մարինա ՏԱՇՉՅԱՆԻ ծննդյան 35-ամյակը,

ՀՀ Արարատի և Վայոց ձորի մարզերի առաջին ատյանի
ընդհանուր իրավասության դատարանի դատավոր
Մարիաննա ԱՏԵՓԱՆՅԱՆԻ ծննդյան 30-ամյակը,

*մաղթում նրանց առողջություն, անսպառ եռանդ
և մասնագիտական արդյունավետ գործունեություն:*